

સંક્ષિપ્ત નિર્વાણપદ

ધર્મપદ, અંતીમપદ, આત્મપદ

The first and the last step.

(ગુજરાતી ભાષાંતર તથા વિવેચન સાથે)

: લેખક અને પ્રકાશક :

પરિવાજક

સ્વામીશ્રી વિરકતાનંદજી મહારાજ

ભાવનગર.

સંક્ષિપ્ત નિર્વાણપદ

ધમ્મપદ, અંતીમપદ, આત્મપદ

The first and the last step.

(ગુજરાતી ભાષાંતર તથા વિવેચન સાથે)

પ્રણવો ઘનુઃ શરોહ્યાત્મા, બ્રહ્માત્મલક્ષ્ય મુચ્યતે ।
અપ્રમત્તેન વેદ્ધવ્ય, શરવત્ તન્મયો ભવેત્ ॥
(મુંડક ઉપનિષદ્)

જીન જોજી તીન પાઈઆ, ગહરે પાછી પેઠ;
મેં બાવરી ડુબન ડરી, રહી કિનારે ઝેઠ
(સંત કબીરજી)

: લેખક અને પ્રકાશક :

પરિવ્રાજક

સ્વામીશ્રી વિરજાનંદજી મહારાજ

सर्वे सुखिनः सस्तु, सर्वे संतु निरामयाः ।
सर्वे मद्राणि पश्यन्तु, मा कश्चित् दुःखभाक् भवेत् ॥

(पुस्तक छपाववाना सर्व ढंऊ कर्तानि स्वाधीन छे.)

गुजराती संस्करण :

प्रथमावृत्ति, प्रत-१०००

वि. सं. २०३८ : छ. सं. १६८२

मूल्य : રૂ. ૧૦-૦૦

પુસ્તક મેળવવાનું સ્થળ :

પરિવ્રાજક સ્વામીશ્રી વિરક્તાનંદજી મહારાજ

વીરભદ્રનગર સોસાયટી,

નીલમખાગ ચોક, પ્લોટ નં. ૧૭

જેઠ્ઠા રોડ, ભાવનગર.

ખાસ નોંધ :

આ પુસ્તક વી.પી. કે બુક-પોસ્ટથી મોકલવામાં આવશે નહિ
તેથી રૂબરૂ કે કોઈ સાથે રોકડથી મંગાવી લેવું.

બુક બાઈન્ડીંગ :

મનોરંજન બુક બાઈન્ડીંગ વર્કસ

રટેશન રોડ, ગીતા લોન્ સામે

ભાવનગર

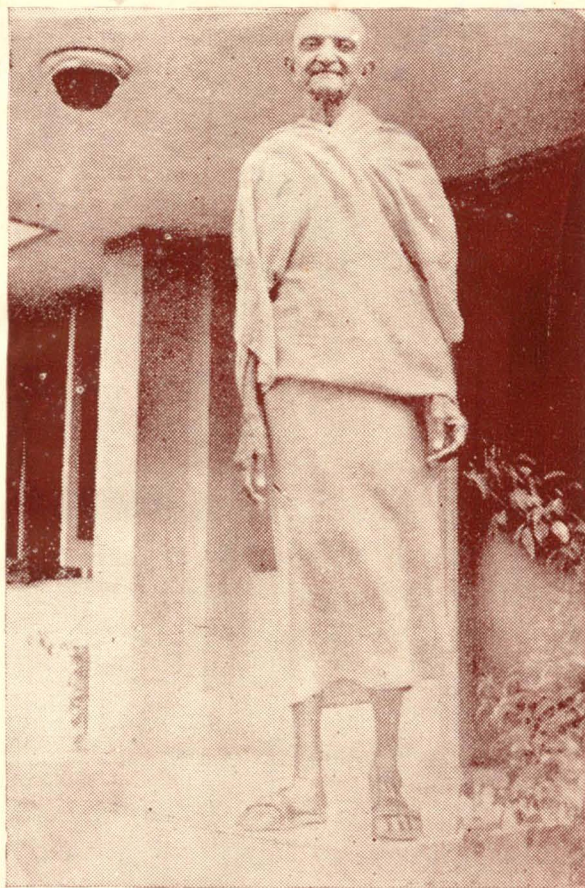
મુદ્રણસ્થાન :

સાધના મુદ્રણાલય

દાણાપીઠ પાછળ,

ભાવનગર

પરિવારક સ્વામી શ્રી વિરક્ષાનંદજી મહારાજ-ભાવનગર

જન્મ તારીખ : ૭-૬-૧૮૮૮ (ભાવનગર)

દીક્ષાગુરુ :

બ્રહ્મલીન બ્રહ્મનિષ્ઠ વેદાંત
આચાર્ય શ્રી

અક્ષંગાનંદજી મ.

હરદ્વાર, કનખલ (યુ. પી.)

શીક્ષાગુરુ :

બ્રહ્મલીન પરમ પૂજ્ય શ્રી

દયારામજી સંતોકરામજી

મહારાજ-ચાચકા (સૌરાષ્ટ્ર)

(ચુડા-રાણપુર પાસે)

પ્રકાશકના બે મિલિ

સૌથી પ્રથમ મારી ધર્મની વૃત્તિ સન ૧૯૧૮માંથી થઈ હતી. મારા એક મીત્ર મને શ્રી જશોનાથમાં જ્યાં અત્યારે કથા થાય છે ત્યાં જ થતી હતી, તેમાંથી મને પ્રથમ ભક્તિનો રસ લાગ્યો અને શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવનું જીવન ચરિત્ર વાંચ્યું. હૃદયમાં અને ઘરે પુજના કબાટમાં તેમને પધરાવ્યા. અને આરાધના શરૂ કરી, હૃદય ઈશ્વરભાવથી છલકાઈ જતું હતું. આંખોમાં અશ્રુઓ ટપકતા હતા. ભારપછી સત્સંગ કરતા કરતા શ્રી રામતીર્થજીના જીવન ચરિત્રના ૧૨ ભાગ વાંચ્યા. અને મારા જીવનમાં આત્મપ્રકાશ થયો. વેદાંત પર ઋચી થવા લાગી, જશોનાથમાં ચાતુર્માસમાં ઉપનીષદોનો ખુબ જ પરિચય થયો અને તત્ત્વજ્ઞાનની લગની લાગી.

સને ૧૯૬૨માં એક પુસ્તક “મોક્ષમાર્ગ પ્રવેશિકા” (નિજ બોધ રૂપા) છપાવ્યું. અને જનતા જનાઈનના અશ્વોમાં મુક્યું.

આ જ્ઞાન થવામાં મુખ્ય મારા જીવનમાં ફેરફાર કરાવનાર સ્વામી શ્રી ગોવિંદાનંદજી મહારાજ-સોંસીયા તેમજ રાણપુર ગામ પાસે ચાચકા ગામમાં રહેનાર સાધુ સંત પુરૂષ શ્રી હ્યારામજી મહારાજ તથા ભાવનગરમાં જ ગુરૂ તરીકે સ્વીકારેલ શ્રી જીવાનર્સીદજી સંસ્કૃત પાઠશાળાના પ્રધાનાધ્યાપક શાસ્ત્રીજી

શ્રી નર્મદાશંકર જ. રાવલ (કાવ્યતીર્થ) સાહિત્યાચાર્ય
 B. A. (1st class) S. T. C. ભાવનગરવાળા છે.
 મારા દીક્ષા ગુરૂ શ્રી પૂજ્ય શ્રોત્રિય બ્રહ્મનિષ્ઠ મહામંડલેશ્વર
 વેદાંતાચાર્ય ૧૦૮ શ્રી અક્ષંગાનંદજી મહારાજ - કનખળ
 હરિદ્વાર U. P. હાલમાં તેમની ગાદી પર વેદાંતાચાર્યજી
 શ્રી શુકદેવજી મહારાજ મહામંડલેશ્વર છે તેમનો પણ હું
 ઘણો જ ઝણી છું. જગતમાં પુસ્તકો તો ઘણા જ છે.
 તત્ત્વજ્ઞાનના પુસ્તકો અઘરા પડે છે ને ઘણા ઓછા મનુષ્યો
 વાંચે છે તેથી આ પુસ્તક છપાવવાનું પ્રથમ માંડી વાળ્યું હતું
 પણ સમય જતાં જણાયું કે કોઈ વાંચે કે ન વાંચે, તેના ફળની
 ઈચ્છા નથી. જેમ કુલો ખીલે છે, સૂર્ય ઉગે છે, વર્ષા થાય છે,
 વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો કે ન કરવો તે મુમુક્ષુ પર આધારિત
 છે કેવળ મારી પવિત્ર ફરજ સમજી આ જનતા જનાર્દનને
 ચરણે ધરી દેવું અને તેથી જ આ ટુંકો પણ અઘરો પુરૂષાર્થ
 કર્યો છે. “ફળ તો નિષ્કામભાવ છે.” મેં કેવળ મારી વૃત્તિ જ
 સંતોષી છે. ને તેથી મને આનંદ થાય છે. ફળ ઈશ્વરાધીન
 છે મુજેષુ કિં બહુના । આ પુસ્તક માટે આર્થિક સહાય કરનાર
 સર્વનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનું છું.

લી. લેખક તથા સંપાદક,
 પ. સ્વામી વિરક્તાનંદજી

મોટી ખડેન

અ. સૌ.

શ્રી ચંદ્રભાગા ત્રિભોવનદાસ
કારેલીયા
ભાવનગર

જન્મ : ફાગણ શુદ્ધ-૭

તા. ૧૩-૩-૧૯૨૨

નાની ખડેન

અ. સૌ.

શ્રી કાંતાબેન મોહનલાલ માડ
ભાવનગર

જન્મ : આસો વદ ૬

તા. ૧૬-૯-૧૯૨૪

શ્રી નર્મદાશંકર શાસ્ત્રીજીના

બે બોલ....

ભાવનગર જીવાનસિંહજી પાઠશાળાના માજી પ્રધાનાધ્યાપક શાસ્ત્રીજી શ્રી નર્મદાશંકર જ. રાવલ કાવ્યતીર્થ, સાહિત્યાચાર્ય, B.A. (1st. class) S.T.C. તથા ભાવનગર આયુર્વેદ કોલેજના સંસ્કૃતના પ્રોફેસર (આચાર્ય).

ભારત વર્ષનું અતિ પ્રાચીન ધર્મ સાહિત્ય વેદ છે. આ વેદ ચાર છે : ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ અને અથર્વવેદ. આ ઉપરાંત છ વેદના અંગો છે : શિક્ષા, કલ્પ, વ્યાકરણ, નિરૂક્ત, ઇન્દ્ર ને જ્યોતિષ. આથી જ કહેવામાં આવ્યું છે કે :-

પરૂ અંગો વેદોઽધીતન્મઃ નિષ્કારણેન ।

અર્થાત્ છ અંગો સાથે ચારેય વેદોનું કારણ વિના અધ્યયન કરવું જોઈએ. ત્યાર બાદ બ્રાહ્મણ ગ્રંથો તેમજ ઉપનિષદોની રચના જોવા મળે છે. ત્યાર બાદ રામાયણ, મહાભારત, પુરાણ વિગેરે સાહિત્યની રચના થઈ. પછી વેદના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને

લક્ષ્યમાં રાખી અનેક વિદ્વાનોએ ધાર્મિક સાહિત્યની રચના કરેલ છે.

આ બધા ગ્રંથોનું ધ્યેય આલોક અને પરલોકના સાથે સાથે ઉત્તરોત્તર સ્વરૂપને જાણવું તે જ માનવનું ચરમ લક્ષ્ય છે. આથી ચાર પુરૂષાર્થોની વાત કહેવામાં આવી છે. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ, એ અંતીમ પુરૂષાર્થ છે. અર્થાત્ તે શ્રેષ્ઠ પુરૂષાર્થ છે. આ જ વાતને મુંડકોપનિષદમાં સમજાવતાં કહ્યું છે કે :-

દ્વે વિદ્યે વેદિતવ્યે ઇતિ બ્રહ્મવિદો વદન્તિ પરા ચૈ વાપરા ચ ।

અર્થાત્ બે વિદ્યાઓનું અધ્યયન કરવાનું કહ્યું છે. આ બેમાંથી એક “પરા” કહેવાય છે અને બીજી “અપરા” કહેવાય છે. પરા એટલે વેદ અને અપરા એટલે બ્રહ્મવિદ્યા-આત્મવિદ્યા, જેને જાણવાથી જન્મ મરણનો ફેરો ટળી જાય છે. તેનું નામ બ્રહ્મવિદ્યા. આ વિદ્યાને વ્યવહારીક રીતે સમજાવવા માટે અનેક દર્શન શાસ્ત્રો છે. જેના ઉપરથી અનેક વાદોની ઉત્પત્તિ થઈ છે. જેવા કે-કેવલાદ્વૈત, શુદ્ધાદ્વૈત, વિશિષ્ટાદ્વૈત, દ્વૈતાદ્વૈત, સત્કાયવાદ, પરિણામવાદ, વિવર્તવાદ, સ્વાદ્રુવાદ વિ. આવો જ એક વાદ છે અજ્ઞાતિવાદ.

આ અજ્ઞાતિવાદનું વિસ્તૃત વર્ણન માંડૂક્ય ઉપનિષદ ઉપર પૂજ્ય શ્રી ગૌડપાદાચાર્યજી મહારાજ કૃત કારિકાઓ છે. જેમાં આ વાદનું સારી રીતે વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. જેમાં પરમાર્થ શું? તેવો પ્રશ્ન કરી આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે-

ન નિરોધો ન ચોત્પત્તિ, નં બદ્ધો ન ચ સાધકઃ ।

ન મુમુક્ષુ નં વૈ મુક્તઃ, ઇત્યે વા પરમાર્થતઃ ॥

અર્થાત્ નથી પ્રલય કે નથી ઉત્પત્તિ, નથી બંધાયેલો કે નથી સાધક, નથી મુમુક્ષુ કે નથી મુક્ત, આ વાત પરમાર્થ છે-સત્ય છે, આનાથી દ્વૈતની અસત્યતા હોવાને લીધે તેની પારમાર્થિક સત્તા નથી. આ બધું બ્રહ્મ જ છે.

પરમ પૂજ્ય સ્વામી શ્રી વિરજાનંદજી મહારાજશ્રીએ પણ જાણે બ્રહ્મની અનુભૂતિ કરી ન લીધી હોય તે રીતે તેઓના પ્રત્યક્ષ દર્શનથી અને તેઓની સાથેના સંભાષણથી લાગે છે. પરમાર્થને માટે ‘સંક્ષિપ્ત નિર્વાણપદ’ લખવા પ્રેરાયા છે તેમ ડગલે ને ડગલે પ્રતિતી થાય છે. આ પુસ્તકમાં મંગલાચરણ કોનું કંઈ? કારણ કે હું જ પ્રકાશમય છું. પ્રારંભથી જ આત્મ સ્વરૂપની યથાર્થ હકીકત રજૂ કરી વાચક-વર્ગને કોડહમ્-હું કોણ? તે બણવા તરફ દોરી જવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. પૂજ્ય સ્વામીજીનું વાંચન અગાધ છે. કંઠસ્થ ઘણું છે, અને પુસ્તકોના અવતરણો ટાંકી સિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ કયો છે કે ખરેખર સત્ય શું છે? અને છેવટે વાચક વર્ગને પોતે કોણ છે તેનું વિશદ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

પૂજ્ય સ્વામીજીએ મારા ઉપર અહૈતુક સ્નેહ દર્શાવી બે શબ્દો લખવાની મને પ્રેરણા કરી છે, તે માટે હું આનંદ અનુભવું છું. પૂજ્ય સ્વામીજી દ્વારા ભવિષ્યમાં પણ આવા

રતનસમા પુસ્તકો મુમુક્ષુવર્ગને પ્રાપ્ત થતાં રહે તેવી આશા રાખું છું.

આ પુસ્તક પ્રત્યેક વાચકને યોગદાયી બનશે તેવો મને પરમ વિશ્વાસ છે.

ભાવનગર

તા. ૨૬-૬-૮૨

નર્મદાશંકર શાસ્ત્રી

સ્થાપક પ્રમુખ

ભારતીય સંસ્કૃત વિદ્યાપીઠ

મંગલાચરણ

ૐ નમો બ્રહ્માદિભ્યો, બ્રહ્મવિદ્યા સંપ્રદાયઃ
કર્તૃભ્યો વંશ ઋષિભ્યો, મહદ્ભ્યો, નમો ગુરુભ્યઃ
સર્વોપદ્રવ રહિતઃ, પ્રજ્ઞાન ધનઃ, પ્રત્યગાર્થી, બ્રહ્મવાહનમસ્મિ.
(ઋગ્વેદ)

યતઃ સર્વાંષ્ટિ ભૂતાનિ, પ્રતિભાંતિ સ્થિતાની ચ;
યત્ર વા ઉપશમ યાંતિ, તસ્મૈ સત્યાત્મને નમઃ
દિક્કાલાદિ અનવચ્છિન્ન, અનંત ચિન્માત્ર ભૂતંયે;
સ્વાનુભૂત્યૈક માનાય, નમઃ શાંતાય તેજસે.
(નિતિચતક)

અર્થ :—હું બ્રહ્માણ વિ. મોટા ઋષિઓને અને ગુરુજીને
શ્રદ્ધાપૂર્વક નમસ્કાર કરૂં છું, કે જેમણે આ બ્રહ્મવિદ્યાનો
સંપ્રદાય ચલાવ્યો છે, કે જે ઋષિઓ, દેશ, કાળ ને વસ્તુથી
પર છે, ખુબ જ જ્ઞાની છે, અને તે બ્રહ્મ રૂપી આત્મા હું
પોતે જ છું.

જ્યાંથી સર્વ ભુત પ્રાણી, ઉત્પન્ન થાય છે, જેમાં રહે છે
અને જેમાં નાશ પામે છે, તેવા સત્ય આત્મારૂપ બ્રહ્મને
હું નમું છું.

જેની મૂર્તિ દેશ, કાળ વિગેરેથી અવ્યાપ્ત છે, અને જે
અનંત ચૈતન્ય રૂપ છે, જે એક જ આત્મજ્ઞાનના સાર રૂપ છે,
તે પરબ્રહ્મને હું નમસ્કાર કરૂં છું.

—: ગ્રંથ પ્રયોજન :—

નાના પુરાણ નિગમાગમ સંમેતં યત્,
રામાયણે નિગદિતં કવચિત્ અન્યોઽપિ;
સ્વાંત સુખાય તુલસી રઘુનાથ ગાથા.

ભાષા નિબંધ મતિ મંજુલ માતનેતિ.

કવિઓને ન પુછો, કે તેઓ શા માટે કવિતાઓ બનાવે છે ?
નદીઓ શા માટે વહે છે ?
સૂર્ય શા માટે પ્રકાશ આપે છે ?
વાદળા શા માટે વરસે છે ?
ઝાડો છાંયા શા માટે આપે છે ?

જવાબ :—તેઓનો સ્વભાવ છે માટે સાધુ સંતોનો
સ્વભાવ છે કે ઉત્તમ યોધ આપવો.

રસ્તે પડ્યા, પ્રથમ ભુલા પડી ગયા, પીછે રસ્તા મીલ ગયા;
પણ બેસી રહ્યા જે મંજુલે, ખરેખર ભુલા પડી ગયા.
તન સુખા કુબડી પીઠ હુઈ, ઘોડે પર જીન ધરો બાબા;
અબ મૈત નગારા બજ ચૂકા, ચલને કી ફીક કરો બાબા.
સબ ઠાઠ પડા રહ બાએગા, જબ લાહ ચલેગા બન્નારા;
કઝાક અજબકા હુટે હેં, દીન રાત બબકર નક્કારા.
કાળ નગારૂ

ભવિષ્યં નાનુ સંધત્તે, નાતીતં યશ્ચ શોચતિ;
વર્તમાન નિમેષસ્તુ, અસંગેનાતિ વર્તતે.

અર્થ :—ભવિષ્યના કીટ્ટા ન બાંધો, ભુતકાળનો શોક
કરો નહિ પણ વર્તમાન છે તેમાં જ પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ
બાણી અસંગ તરીકે જીવન જીવો.

હયાનો સંદેશ

- ૧ દુઃખી પર હયા કરો.
- ૨ જીવ માત્ર પર હયા કરો.
- ૩ શીખી રાજાનું જીવન ગયું હયા માટે.
- ૪ મહર્ષિ દધિચીએ હાડકું આપ્યું હયા માટે.
- ૫ રંતી દેવે લોજન છોડ્યું હયા માટે.
- ૬ ભગવાન જૌતમ જુદનો સંદેશ હયા.
- ૭ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીનો સંદેશ હયા.
- ૮ ભગવાન શ્રી ઈસામસીનો સંદેશ હયા.
- ૯ શ્રી મહાત્મા ગાંધીજીનો સંદેશ હયા.
- ૧૦ કોઈને મન-વચન-કાયાથી દુઃખ ન આપવું તે હયા.
- ૧૧ સર્વ ધર્મનો સંદેશ હયા.
- ૧૨ પરોપકારની પ્રેરણા, સેવા ધર્મ તે જ હયા.
- ૧૩ દીન, દુઃખી, દુખંત, રોગી, પ્રાણી પર હયા.
- ૧૪ હયાનું વ્રત લેયો, કોઈને કડવું વચન ન કહેવું તે હયા.
- ૧૫ દરેક જીવ માત્ર પર અમીદદિ તે જ હયા.
- ૧૬ હયા તે જ અદ્વૈતતા છે.

હયા ઉત્તમ સંદેશ છે, જીવનમાં ઉતારો તો હયા જ તમોને અદ્વૈતમાં લઈ જશે.

ૐ શાંતિ:

॥ બોરુમ્ ॥

□ વેદાંતનો અકાટ્ય સિદ્ધાંત □

“ નાહુમસ્મિ ઇતિ કચિત્ ન પ્રતીયાત ”

૧. હું છું, તે-સત્ (ગાંડો, ઘેલો, ડાહ્યો બલે હોઉ.)
૨. હું કંઈ જાણતો નથી, તેવું પણ જ્ઞાન છે, -તે ચિત્.
૩. હું મને, ગમુ છું તે આનંદ (બલે જીજ્ઞાસે ન ગમુ.)

દ્રષ્ટાંત :-સામાન્ય માણસમાં સત્, વિદ્વાનમાં સત્ ચિત્ અને જ્ઞાનીમાં, સત્ ચિત્ આનંદ દેખાય છે.

૧. હું જીવું, ને જીજ્ઞાસે જીવવા દઉ, તે સત્.
૨. હું કંઈ જાણુ ને જીજ્ઞાસે જાણવું, તે ચિત્.
૩. હું સુખી રહુ ને જીજ્ઞાસે સુખી રાખુ, તે આનંદ.

પ્રસ્થાન, દીખાચો, પસ્તાનુ. (ઉપડવાની તૈયારી) :—

એક મેવા દ્વિતીયં પ્રદા, પ્રપંચો મિથ્યા દ્રશ્યત્વાત્ ।

કેવળ એક જ અદ્વિતીય પ્રદા છે, અને આ દેખાતું જગત મિથ્યા છે. કારણ કે કેવળ પ્રદા ઉપર સઘળું અધ્યસ્ત છે.

અધ્યાસ :—

અતસ્મિન્ તદ્ બુદ્ધિઃ અધ્યાસઃ ।

અન્યસ્ય અન્ય ધર્મ અવભાસનમ્ । જે હોય તેનાથી બીજું દેખાવું.

દષ્ટાંત :—

તસ્મિન્ મરુ શુક્તિકા, સ્થાણુ, સ્ફટીકાદૌ, જલ રૌપ્ય પુરુષ રેસાદિવત્, લોહિત, શુક્લ કૃષ્ણા, શુષ્કમયી શુષ્ક સામ્યા અનિર્વાચ્યા મૂલઃ પ્રકૃતિઃ આસીત્ ।

અર્થ :—મૃગજળમાં જળ, છીપમાં રૂપું, ડુંઠામાં પુરૂષ અને સ્ફટીકમાં રેસા દેખાય છે, તેમજ આ કેવળ શુદ્ધ પ્રદા પર જગત ભાસમાન થઈ રહ્યું છે. અધ્યસ્ત છે.

તદ્ન અસત્ પ્રકાર ત્રણ :—

(૧) વંદાપુત્ર, (૨) શશશંગ, (૩) રેતીનું તેલ.

બ્રાંતિ કાળે દેખાય અને જ્ઞાન થતાં ઉડી જાય—(તેવા ૩)

દોરડીમાં સર્પ, સીનેમાના ચિત્રો અને સ્વપ્ન જગતાં ઉડી જાય છે.

જ્ઞાન સાચુ થાય છતાં, ન ઉડે ને તેજ સ્થિતિમાં દેખાય—(તેવા ૩)

મૃગજળમાં જળ, છીપમાં રૂપ અને પ્રદા પર જગત છે.

સુરોષ કિં બહુના ?

તેમજ પ્રદા પર જગત વિવર્તરૂપે છે.

૪ વેદના ૪ મહાવાક્યો તથા તેના ઉપનિષદો

૧. ઋગ્વેદ

પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ મહાવાક્ય
ઐતરીય ઉપનિષદ્

૨. યજુર્વેદ

અહં બ્રહ્મસમિ મહાવાક્ય
બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્

॥ ઓરમ્ ॥

૩. સામવેદ

તત્ત્વમસિ મહાવાક્ય
છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્

૪. અથર્વવેદ

અયં આત્મા બ્રહ્મ મહાવાક્ય
માંડૂક્ય ઉપનિષદ્

જાંતિ ટાળવી ને અધિષ્ઠાનનું જ્ઞાન થવું તે મુખ્ય
આ પુસ્તિકાનો હેતુ છે.

કેશવ કૃતિ :-દ્વૈત ભાસે જાંતિ, માત્ર છે વિવર્ત રૂપે;
શુદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત સદા, નિશ્ચલ સ્વરૂપે.

હું અખંડ એક નિત્ય, ચિદ્ધન અવિનાશી.

આવી ઉત્તમ અને અદ્વરી વાત સમજવા માટે અનુબંધ
પ્રથમ જોવો જોઈએ.

અનુબંધ:-અધિકારી, સબંધ, વિષય અને પ્રયોજન.

(૧) અધિકારી :-ગુરૂ અને વેદ વાક્યો પર શ્રદ્ધાળુ હોય તે.

(૨) સબંધ :-જ્યાં કેવળ એક જ પ્રદ્ધ છે તેનો કોઈ સાથે
સબંધ થાય જ નહિ તેવું માનનારો.

(૩) વિષય :-જગત જાંતિ ટાળી, જીવ પ્રદ્ધની એકતા
સમજવી તે.

(૪) પ્રયોજન :-જન્મ, મરણ વિગેરે અનેક પ્રકારના
દુઃખોમાંથી મુક્તિ.

વેદાંતના મુખ્ય સાધનો ૮

વિવેક, વૈરાગ્ય, પદસંપત્તિ ને મુમુક્ષુતા, વેદાંતનું શ્રવણ,
મનન અને નિદિધ્યાસન અને તત્પદ ત્વંપદ શોધન.

અંવીનાશી આત્મ અચળ, જગ તાતે પ્રતિકુળ;
એસો જ્ઞાન વિવેક હે, સખ સાધન કે મૂળ.

Power of discrimination to find out,
what is right and what is wrong. (સાચું જોડું
પારખવાની શક્તિ તે વિવેક છે.)

નોત્પદ્યતે જ્ઞાનં વિચારેષુ, વિના અન્ય સાધનૈઃ ।

યથા પદાર્થં જ્ઞાનં હિ, પ્રકાશેન વિના ક્વચિત્ ॥

(અપરોક્ષાનુભુતિ)

જ્ઞાન થવા માટે, વિચાર વીના જીભુ કોઈ સાધન નથી.
જેમ પદાર્થ જોવા માટે પ્રકાશની જરૂર પડે છે તેમ.

વૈરાગ્ય :- ઇહ, સ્વર્ગં ભોગેષુ, ઇચ્છા રહિત્યમ્.

આ લોક ને સ્વર્ગં લોકના ભોગોમાં ઇચ્છાનું રહિતપણુ
તે વૈરાગ્ય કહેવાય છે.

બ્રહ્મ લોક લૌં ભોગ જો, ચહે સખનકો ત્યાગ;
વેદ અર્થ જ્ઞાતા મુની, કહત તાકો વૈરાગ્ય.

સંસારઃ સ્વપ્ન તુલ્યો હિ, રાગ દ્વેષાદિ સંકુલઃ;
સ્વકાલે સત્યવત્ ભાતિ, પ્રબોધે અસત્યવત્ ભવેત્.

અર્થ :- રાગ દ્વેષથી ભરપુર સંસાર સ્વપ્ન સમાન જ છે.
તે પોતાના સમયમાં સત્યના જેવો દેખાય છે, પણ જ્ઞાન થતાં
અસત્ય લાગે છે.

શમાદિ પદ્ સંપત્તિ :-

શમ દમ શ્રદ્ધા તીસરી, સમાધાન ઉપરામ;
છટ્ટી તીર્તીક્ષા જાનીએ, ભીજ ભીજ ચહ નામ.

અર્થ :- મનનો નિગ્રહ, ઇન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, પોતાના આત્મ
ધર્મમાં શ્રદ્ધા, પોતાના જ સ્વરૂપનું અનુકાન, ટાઢ-તડકો,
સુખ-દુઃખ સહન કરવા ગુરૂને વેદાંત વાક્યોમાં વિશ્વાસ ને
મનની એકાગ્રતા રાખવી.

મુમુક્ષુતા :-મોક્ષો મેં ભુયાત્ ઇતિ ઇચ્છા.

(મારો મોક્ષ થાય તેવી જીજ્ઞાસા)

બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ અરૂં બંધકી, હાની મોક્ષ કે રૂપ;
તાકી યાહ મુમુક્ષુતા, ભાખત મુનીવર ભુપ.

આ સંસાર (જગત), જ્ઞાતિ દર્શન છે. તેમાં મુખ્ય છે જ નહિ માટે પોતાનું સ્વરૂપ આત્મા, જે બ્રહ્મ રૂપ છે તે બરાબર સમજો.

કહ્યું છે કે :-

કેવલં શાસ્ત્ર માશ્રિત્ય, ન કર્તાંયો વિનિર્ણયઃ;
યુક્તિ હીન વિચારેતુ, ધર્મં હાની પ્રજયતે.

અર્થ :-માત્ર શાસ્ત્રનો જ આશ્રય લઈને, કોઈ નિર્ણય કરવો જોઈએ નહિ. જ્યાં યુક્તિ હીન વિચાર હોય, ત્યાં ધર્મને બદલે હાની થાય છે. અખંડ ભાવે અથવા બ્રહ્મ ભાવે રહેવું તેનું નામ ધર્મ છે, કારણ કે કર્મકાંડ માણસને બધું મુઝવણમાં નાખે છે.

બ્રહ્મનું સ્વરૂપ-ઉચ્ચાર

નાંતઃ પ્રજ્ઞં, ન બહિઃ પ્રજ્ઞં, નોભયતઃ પ્રજ્ઞં,
ન પ્રજ્ઞાન ધર્મં, ન પ્રજ્ઞં, નાપ્રજ્ઞમ્;

અદૃષ્ટં અભવહાયં, અબ્રાહ્મં,

અલક્ષણં, અચિત્યં, અભવદેશ્યમ્;

એકાત્મ પ્રત્યય સારં, પ્રપંચોપશમં,

શાંતં, શિવં, ચતુર્થં મન્યન્તે, સ આત્મા સ વિજ્ઞેયઃ.

(માંડુક્ય ઉપ. મંત્ર ૭)

અર્થ :-તે બ્રહ્મ, સ્થૂળજ્ઞાન, સૂક્ષ્મજ્ઞાન, કે બન્ને સાથે નથી, તે સુષુપ્તિજ્ઞાન, જ્ઞાનવાળો કે જ્ઞાન વગરનો નથી; આંખે ન દેખાય તેવો, વાણી વ્યવહાર ન કરી શકે તેવો, ગ્રહણ ન કરી શકાય તેવો, નિશાની વગરનો, મનમાં ન આવે તેવો. બતાવી ન શકાય તેવો, અનુભવના સારરૂપ, સંસાર પ્રપંચ શમન કરે તેવો, શાંત, કલ્યાણરૂપ, એકતાત્વ, જેને ચોથું પદ કહે છે તે આત્મા જ બાણવા લાયક છે.

માસાબ્દ યુગકલ્પેષુ, ગતા ગમ્યેષુ અનેકધા;
નોદેતિ ન અસ્તં, ઇતિ એકા સંવિદેષા સ્વયં પ્રભા.

(પંચદશી ૧-૭)

અર્થ :-આ તત્ત્વજ્ઞાન, દીવસોમાં, મહીનામાં, વર્ષમાં, યુગમાં કે કલ્પમાં બ્રહ્મજ્ઞાન એક જ છે. જ્ઞાનની એકતા છે, ત્રણે કાળમાં છે માટે એકતા જ છે. તેનો જન્મ નથી, નાશ નથી માટે જ્ઞાન નિત્ય વસ્તુ છે ને તે સ્વયં પ્રકાશ છે, તેને પ્રકાશનારૂં બીજું કોઈ જ્ઞાન નથી.

બ્રહ્મના નીચેના સાત શબ્દોમાં બધી ઉપમા આવી જાય છે :-

૧ નિત્ય, ૨ શુદ્ધબુદ્ધ, ૩ મુક્ત, ૪ સત્ય, ૫ પરમાનંદ,
૬ અદ્વય ને ૭ વ્યાપક છે.

બ્રહ્માત્મા :-

નિત્યત્વાત્ તસ્યનોત્પત્તિઃ કુટસ્થત્વાત્ ન વિક્રીયાઃ;
સંસ્કારસ્તુ ન શુદ્ધત્વાત્, આત્મત્વાત્ આપ્યતઃ કુતઃ.

(વી. વી. ૫૮)

અર્થ :-આત્મા નિત્ય હોવાથી તેની ઉત્પત્તિ નથી, પહાડ જેવો=એરણ જેવો હોવાથી તેમાં કંઈ પણ વિકૃતિ નથી, તદ્દન

શુદ્ધ હોવાથી તેમાં કંઈ પણ સંસ્કાર કરવાનું નથી. અને
છેલ્લે તે આત્મા પોતાનું જ સ્વરૂપ હોવાથી નિત્ય પ્રાપ્ત છે,
માટે મેળવવો નથી.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

આ બ્રહ્મજ્ઞાન માટે

જગતના નિતી ધર્મે ક્રમ આવતા નથી. જુઓ :-

- ૧ શ્રી મીરાંબાઈએ ધણીનું કહેવું ન માન્યું અને શ્રી
ગીરધરલાલની ભક્તિ ચાલુ રાખી.
- ૨ શ્રી રામતીથંભએ પોતાની પત્નીનું તેમજ બીજા કોલેજના
પ્રોફેસરોનું કહ્યું ન માન્યું અને સંન્યાસ લઈ હિમાલય
ચાલ્યા ગયા.
- ૩ શ્રી ભરતભાઈએ માતાભાઈ કેકેયીનું કહ્યું ન માન્યું અને
શ્રી રામ પાસે જઈ મળી આવી, રાજ્ય ન લીધું પણ
ગામ બહાર રહ્યા.
- ૪ શ્રી પ્રહ્લાદભાઈએ પિતાનું કહ્યું ન માન્યું અને શ્રી વિઠ્ઠલ
ભગવાનની ભક્તિ ચાલુ રાખી.
- ૫ શ્રી બલી રાજાએ ગુરૂનું કહ્યું ન માન્યું અને વામન
ભગવાનને ત્રણ પગલા પૃથ્વી આપી પોતે પાતાળમાં રહ્યા.

જ્યાં બ્રહ્મજ્ઞાનની વાત આવે કે ઇશ્વર સંબંધી વાતોમાં
જગતની ફરજો ગૌણ થઈ જાય છે.

વેદાંત કેસરીની ગર્જના

તાવત્ ગર્જન્તિ શાસ્ત્રાણિ, જળુકા વિપિને યથા;
 ન ગર્જન્તિ મહાશક્તિ, યાવત્ વેદાંત કેસરી.
 શ્લોકાર્થેન પ્રવક્ષ્યામિ, યદુક્તં શ્રંથ કોટીભિઃ;
 બ્રહ્મ સત્યં જગત્તિમથ્યા, જીવો બ્રહ્મૈવ ના પરઃ
 (યોગવાસિષ્ઠ)

ભાસે દ્વૈત પ્રપંચ યહ, હે અદ્વૈત અખંડ;
 દ્વૈત મીલે અદ્વૈતમે, યહી પ્રનામ પ્રચંડ.
 યહી પ્રનામ પ્રચંડ, પીંડ બ્રહ્માંડ મીટાવે;
 જગ દુઃખકા વૃંદ, દંદ અજ્ઞાન નસાવે.
 ખંડ ખંડ કરી દ્રશ્ય, અખંડ સ્વરૂપ પ્રકાશે;
 પદ વેદાંત કેસરી, બ્રમ દ્વૈત લેશ ન ભાસે.
 માયાકી સત્તા નહિ, તો ભી હે સંસાર;
 મીટે નહિ અજ્ઞાન સે, કરી કરી કર્મ હજાર.
 કરી કરી કર્મ હજાર, ઇષ્ટ ઉપાસન દ્વારા;
 દ્રવ્ય દાન અરૂ પુણ્ય, વ્રત જપ કીચે અમારા.
 કીચે શાંતિ નહિ હોય, કલેશ હર જ્ઞાન બતાયા;
 પદ વેદાંત કેસરી, છુટે સબ તેરી માયા.

બ્રહ્મ સ્વરૂપ વર્ણન

દિવ્યો હિ અમૂર્તઃ પુરુષઃ, અ બાહ્યાભ્યંતરો હિ અજઃ;
 અપ્રાણો હિ અમનાઃ, શુબ્રો હિ અક્ષરાત્ પરતઃ પરમ્.
 (મુંદક ૧-૨-૨)

ઇશ્વર વર્ણન

એતસ્માત્ જાતે પ્રાણો મનઃ, સર્વે દ્રિયાણિ ચ;
અં વાયુ જ્યોતિ આપઃ, પૃથિવિ વિશ્વસ્ય ધારિણી (૧-૨-૩)

અગ્નિ મૂર્ધા ચક્ષુષિ, ચંદ્ર સુર્યો;
દિશઃ શ્રોત્રે, વાદ્ વિવૃતાશ્ચ વેદાઃ.
વાયુ પ્રાણો હૃદય, વિશ્વ મસ્ય.
પદ્મયાં પૃથવી દિઃ, એવ ભૂતાંતરાત્મા. (૧ ૨-૪)

બ્રહ્મ

બ્રહ્મવેદં અમૃતં પુરસ્તાત્, બ્રહ્મ પશ્ચાત્;
બ્રહ્મ દક્ષિણતઃ ચ ઉત્તરેણ.
અધઃ ચૌર્ધ્વં ચ પ્રમુતં, બ્રહ્મ વેદં;
વિશ્વ મિદં વરિષ્ઠમ્. (૩-૧-૪)
સ એવ અધસ્તાત્, સ ઉપરિસ્તાત્; સપશ્ચાત્ સપુરસ્તાત્.
સ દક્ષિણતઃ સ ઉત્તરતઃ, સ એવેદં સર્વમ્.
(છાંદોગ્ય ૭-૨૪-૨)

મંદોદરી-રાવણ પાસે રામનું વિરાટ રૂપે વર્ણન કરે છે

પગ પાતાલ, અજ શીશ ધામા;
અપર લોક, અંગ અંગ વિશ્રામા.
બ્રહ્મદી વિલાસ, ભયંકર કાલા;
નયન દિવાકર, કચ્છન માલા.

બાસુ દ્રાણુ, અશ્વની કુમારા;
 નીશી અરૂ દીવસ, નીમેષ અપારા.
 શ્રવણ દીશા, દશ વેદ બખાની;
 મારૂત યાસ, નીગમ નીજ વાણી.
 અધર લોભ, જમ દશન કરાલા;
 માયા હાસ્ય, બાહુ દીકૂપાલા.
 આનન અનલ, અંબુ પતિ જીહ્વા;
 ઉત્પત્તિ પાલન, પ્રલય સમીરા.
 રોમ રાજી અષ્ટ દશ ભારા;
 અસ્થિ શૈલ્ય, સરીતા નસ બાલા.
 ઉદર ઉદધી, અધગોજના;
 જમ મય પ્રભુકા, બહુ કલ્પના.
 અહંકાર શીવ બુદ્ધિ અજ, મન શશી ચિત્ મહાન;
 મનુ જ વાસ સચરાચર, રૂપ રામ ભગવાન.

ઉપક્રમ-ઉપસંહાર (The First & Last) :-

વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ એક છે :- (આત્મા તે જ પરમાત્મા છે)
 અપ્પા સો પરમ અપ્પા છે.

અહં પ્રજ્ઞાસ્મિ સર્વં ખલ્વિદં પ્રજ્ઞા ।

I and my father are one-હું ને ઇશ્વર એક જ છીએ.

પ્રજ્ઞાસ્વરૂપ વર્ણન :-

દિવ્યો હિ અમૂતં પુરૂષઃ, સ બ્રહ્માભ્યંતરો હિ અજઃ;
 અપ્રાણો હિ અમનઃ, શુભો હિ અક્ષરાત્ પરતઃ પરમ્.

(મુંડક ૧-૨-૨)

એતસ્માત જાયતે પ્રાણઃ, સર્વેન્દ્રિયાણી ચ;
અં વાયુ જયોતિ રાયઃ, પૃથિવી વિશ્વસ્ય ધારિણી.

(મુંડક ૧-૨-૩)

અર્થ :-તે બ્રહ્મ દિવ્ય અમૂર્ત આકાર વગરનો પુરૂષ છે, જન્મેલો નથી. પ્રાણ વગરનો, મન વગરનો, શુદ્ધ જે બધાથી પર છે, તેનાથી જ મન, સર્વ ઈન્દ્રિયો, પાંચ ભુતો ને વિશ્વ થયું છે.

અગ્નિઃ મૂર્ધા, ચક્ષુષી ચંદ્ર સૂર્યૌ,
દિશઃ શ્રોત્રે, વાક્ વિવૃતાશ્ચ વેદાઃ;
વાયુ પ્રાણો, હૃદયં વિશ્વમસ્ય,
પદ્મ્યાં પૃથિવી હ્યેષ સર્વં ભૂતાંતરાત્મા.

અર્થ :-બ્રહ્મનું અગ્નિ મસ્તક છે, બે આંખો સૂર્ય ચંદ્ર છે, કાન બે દિશાઓ છે, વાણી વેદો છે, પ્રાણ તે વાયુ છે, હૃદય તે વિશ્વ છે, પગો પૃથ્વી છે અને બ્રહ્મ સર્વ પ્રાણી માત્રનો અંતરાત્મા છે.

The things near & far, by some hidden power linked are. That you cannot touch a flower, without troubling the stars.

અર્થ :-વસ્તુઓ જે પાસે તેમજ દુર લાગે છે, પણ તે બ્રહ્મથી જોડાએલી જ છે. તમો કુત્તરને અડો છો તે આકાશના તારાને સ્પર્શ કર્યા બરાબર છે. કેમ કે અખિલ બ્રહ્માંડમાં એક જ તત્વ છે. તેથી જ વ્યષ્ટિ-સમષ્ટિ એક છે.

અનુક્રમણિકા

અનુ.	વિષય	પાનુ
૧	મંગલાચરણ ને શ્રાંતિના દ્રષ્ટાંતો ...	૧
૨	અમ્મતીવાદ ...	૧૨
૩	ભાષા ...	૨૧
૪	શ્રી ભાગવત ...	૩૨
૫	દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદના નિષ્કર્ષો ...	૩૭
૬	પાંચ ખ્યાતિઓ ...	૪૦
૭	શાંતીનું જીવન ...	૪૭
૮	મહાપુરુષોની વાણી ...	૫૦
૯	બુદ્ધ ભગવાન ...	૫૭
૧૦	ભગવાન શંકરાચાર્યજી ...	૫૮
૧૧	શંકર ભગવાનની સાંભળી મુદ્રા ...	૫૯
૧૨	જ્ઞેન ધર્મ, સ્યાદવાદ ...	૬૧
૧૩	ગુરૂ મહાત્મ્ય ને સત્સંગ મહિમા ...	૬૪
૧૪	શ્રી કૃષ્ણ લીલાના આધ્યાત્મિક અર્થો ...	૬૯
૧૫	મહાત્મા હસનના ૩ ગુરૂઓ ...	૭૮
૧૬	સંન્યાસ પ્રકાર ...	૮૦
૧૭	વેદ ને વેદાંતમાં ફેર ...	૮૨
૧૮	વેદાંતની થોડીક પ્રક્રિયાઓ ...	૮૪
૧૯	ઉપનિષદ બોધ ...	૯૦
૨૦	યોગસૂત્રો (પતંજલી મુનિ) ...	૧૨૬
૨૧	શ્રી શંકરાચાર્યજીના સ્તોત્રો ...	૧૫૪
૨૨	જ્ઞાન ભુમિકા-૭ ...	૧૧૫
૨૩	વેદાંત ડિઝિટલ ...	૧૬૬

અનુ.	વિષય	પાનુ
૨૪	શ્રી અષ્ટાવક ગીતા ...	૧૬૭
૨૫	શ્રી અયધૂત ગીતા ...	૧૬૮
૨૬	તત્વાનુસંધાન ...	૧૭૪
૨૭	પંચદશી... ...	૧૭૫
૨૮	પુરૂષ સૂક્ત ...	૧૮૪
૨૯	વિચાર-સાગર ...	૧૮૫
૩૦	Good Quotations ...	૧૯૦
૩૧	ફારસી (ઉર્દુ સુશીમત) ...	૧૯૨
૩૨	શ્રી યોગ વાસિષ્ઠ-મહારામાયણ ...	૨૦૧
૩૩	શ્રી ગીરધરના કુંડલીયા ...	૨૦૫
૩૪	મહાત્મા સુદરદાસજી ...	૨૦૯
૩૫	શ્રી રામ ચરિત માનસ ...	૨૧૨
૩૬	દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ ...	૨૧૩
૩૭	Immense of Rama ...	૨૧૭
૩૮	વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ એક છે.... ...	૨૧૯
૩૯	આત્મબોધ	૨૨૧
૪૦	આત્મજ્ઞાનના ભજનો ...	૨૨૨
૪૧	સૃષ્ટિ-દ્રષ્ટિવાદ ...	૨૩૭
૪૨	દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદ (વિવર્તવાદ) ...	૨૨૯
૪૩	પાંચ દોષો-(વેદાંત પ્રકીયા) ...	૨૪૦
૪૪	દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદના દ્રષ્ટાંતો ...	૨૪૩
૪૫	Ten Commandments of Christianity ...	૨૪૫
૪૬	Good Quotations ...	૨૪૬
૪૭	આત્મજ્ઞાનના ભજનો ...	૨૫૨
૪૮	રત્ન કથિકાઓ ...	૨૭૦

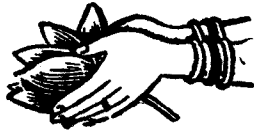
અશુદ્ધિ-શુદ્ધિ

અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પાત્ર
ધન્યોડડં	ધન્યોહં	૪
સિક્કાં	સિક્કાંત	૫
જનનમેં	જનનપેં	૧૦
સ્વાસ્થ્યમ	સ્વાસ્થમ્	૧૦
અમેણુત્વ	અમેણુત્વમ્	૧૧
રથો	રથો	૧૧
ગોવિંદ	ગોવિદં	૧૫
દ્રષ્ટિ	દ્રષ્ટિ:	૧૬
પરૂષત્વં	પુરૂષત્વં	૨૮
દેવતો	દેવતા	૩૫
સૃષ્ટિ	સૃષ્ટિ	૪૧
અસંગે	અસંગે	૪૮
સ્વતંત્રહં	સ્વતંત્રર	૪૮
શતિ	શેતે	૪૯
વ્યાં	લ્યાં	
નિત્યં	નિત્ય	૫૩
બ્રહ્મચ્યે	બ્રહ્મીચ્યે	૫૩
કૃત્વાતુ	કૃત્વાતુ	૫૪
નિવિચાર	નિર્વિચાર	૫૬
પછી સાર મળ્યો કે	×	૬૨
ગીતા જીવનવ્યવહાર સમજાવે છે	વેદાંત નહિ	૬૪

અશુદ્ધિ	શુદ્ધ	પાનુ
રિક્ત	કિત	૬૫
દેશ	દેશ	૬૭
જરાસય	જરાસંધ	૭૦
પંચાખ્યાસ	પંચાખ્યાયી	૭૦
વિગ્નાત	વિગ્નાતં	૭૫
એવ લિખ્યતે	એવા લિખ્યતે	૭૭
માનવઃ	માનવાઃ	૧૦૨
અગ્નિનુ લાલ	યદ્ કૃષ્ણં	૧૦૪
ઉદાલકને	ઉદાલક	૧૦૬
૦	કાળ, શરીર, વરગુ કાર્ય દેવ શક્તિ	૧૧૦
જલ	જલા	૧૧૨
મુચારગના	મુપાગતા	૧૨૪
તપોગુણી	તપોગુણી	૧૨૫
ને	તે	૧૨૬
સત્ય	સત્યં	૧૨૭
રધ	રાધ	૧૨૬
દુષ્ટ	દુષ્ટદેવં	૧૩૨
અર્માવતક્કં	અર્માવતક્કં	૧૩૨
પરમાત્મેનિ	પરમાત્મેતિ	૧૩૫
અંચિતિ	અંચિનિ	૧૩૫
અનખ્યં	અનાખ્યં	૧૩૭
ગુલ્ય	ગુલ્ય	૧૪૪
ગુણે	ગુણે	૧૪૫

અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પાત્ર
અભિમન્યેત	અભિમન્યેત	૧૪૬
જયનાદ	જયતાદ	૧૪૭
કામઃ કામઃ	કામઃ	૧૪૮
ભોજયતે	ભોજપતે	૧૪૯
ગોવાળીયાના	ગોવાળીયાને	૧૪૯
બળક	બાળક	૧૫૦
૩૪	૨૪	૧૫૨
જં જલેષુઃ	ખં જલેષુઃ	૧૫૨
એવું	એવું	૧૫૭
સુરવી	સુખી	૧૫૭
વિકલ્પા	વિકલ્પા	૧૬૧
સહિષ્ણુમ્	અહિષ્ણુઃ	૧૬૧
હિનતા	હિતના	૧૬૨
પ્રસાદ	આત્મ પંચક	૧૬૩
તનોદયમ્	તતોદયમ્	૧૬૩
અભોષાઃ	અભોષાઃ	૧૬૪
આવી	આવી	૧૬૮
યુમાન્	યુમાન્	૧૭૦
સંગીહિ	સંમહિ	૧૮૪
મહાતં	મહાંતં	૧૮૪
કાર્ધ	કાર્ધ	૧૮૪
તેનો	તાકો	૧૮૬
તે	ને	૧૮૬

અશુદ્ધ	શુદ્ધ	પાત્ર
search	secret	૧૬૦
ago	ego	૧૬૧
પતંગીયા જીવડાથી	વાદળાની ઠોકરથી	૧૬૯
.....	બલે સમુદ્ર પણ પતંગીયાથી બળી જાય	૧૬૯
સત્ય	સત્ય	૨૦૫
આયુ	આયુ	૨૦૬
મેહ	મેર	૨૧૬
પછી નાઈ	પછીતાઈ	૨૧૭
for	far	૨૧૯
ફરીયો	ફરીયો છે	૨૨૦
realisatition	realisation	૨૪૮
ખોયુ	ખોડુ	૨૫૨
કહી	કટી	૨૫૬
બોળા	ગોળા	૨૬૫
મજનો	મળનો	૨૬૬

વાંચો અને વાંચાવો....

મિત્ર-સ્નેહીઓને...

“કોરી કિતાબ”

અહીં નાત જાતનો ભેદ નથી, ઉંચ નીચનો ભેદ નથી,
કોઈ ગરીબ તવંગર નથી, આતો દ્વંદ્વાતીતની વાત છે,

ફક્ત આપની ઉમદા લાગણી જ

આ પુસ્તક મેળવી શકશે. છે કોઈ કદરદાન ?

હીરા લ્યો રે હીરા લ્યો, છે કોઈ હીરા પારખુ ?

ફક્ત ૧૦૦ પાનાનું નાનું પુસ્તક “કોરી કિતાબ”
ઘણી જ મજાની છે, તેમાં પ્રથમ ચાર પાનામાં પ્રસ્તાવના
લખી છે કે આ પુસ્તકના વાંચનથી થતો અલભ્ય લાભ વર્ણવ-
વામાં આવ્યો છે. ત્યાર પછીના ૬૫ પાના તદ્દન કોરા “કોરી
કિતાબ”ના છે અને છેલ્લા ૧૦૦માં પાનામાં પૂછવામાં આવ્યું
છે કે :—કેમ બાઈ! મજા પડી કે ? લક્ષ્ય સમજ્યા કે ? જો
ન સમજ્યા હો તો કૃપા કરી કોરી કિતાબનું જ પુનરાવર્તન
કરો. એટલે કે ફરી ફરી વાંચો. પાના ફેરવ્યા કરો. લક્ષ્ય
સમજાઈ જશે. તે જ અંતિમ પદ-નિર્વાણ પદ છે. તેની
ખાત્રી રાખો. હિંમત હારો નહિ-લક્ષ્ય ન સમજાય ત્યાં સુધી
હર હંમેશા કોરી કિતાબના જ પાના ફેરવે રાખો. લક્ષ્ય વિચારો,
વિચારો ને વિચારો-ખાત્રી રાખો લક્ષ્ય સમજાઈ જશે જ.

અલખ લખને કી અટપટી ખાતે, સુનકર મન ચકરાતા;
અલખ નીરંજન ઘટકે ભીતર, મન ખાહીર ભટકાતા.
ઘર કી ગદી છોડ મુરખ નર, જહાં તહાં ઠુકરાતા;
અહંભાવ મીટે તખ, આપ અલખ લખપાતા.
કહા સુના સખ ઝાડ જુડકે, મેં કી આંખ મીટાવો;
ખ્યારે પ્રીય વર આપ હી હો, કાહે જગત ભરમાવો.

શિવમહિમ્ન :—

અતીતઃ પંથાનં, તવચ મહિમા વાહ્મનસયો;
સ્તદ્ વ્યાવૃત્યાડયં, ચકિત મભિધત્તે શ્રુતિરપિ.

હે શિવ ! તમારો મહિમા. સ્વરૂપ, મન બુદ્ધિ વાણીથી
પર છે. જે જોઈને શ્રુતિ, ઉપનિષદો પણ ચકિત થઈ જાય છે.

તો આવો. સમજો ને વાંચો, વંચાવો આ કૌરી કિતાબ....
જરૂર પ્રયત્ન કરતા સફળ થશો જ ને ધન્ય બનશો તેની
ખાત્રી રાખશો. પ્રયત્ન વ્યર્થ નહિ જાય.

જીન ખોળા ત્રીન પાઈયા, ગહરે પાની પેઠ;
મેં ખાવરી ડુબન ડરી, રહી કિનારે બેઠ. (કબીરજી)
યત્ન કરો, ઇશ્વર કૃપા થશે જ.

આ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ એક જ છે કે :—
જીંદગી ક્ષણિક છે.

જીંદગી દુલ્હન હે એક રાતકી,
કંઈ નહિ મંઝીલ હે ઉસકે અહી વાતકી,
નેહર હે દુર, પતીકા પતા નહિ,
નહિ કહીં ગાંવ નહિ કહીં છાંવ નહિ પડાવ;
ડોલી બતી હે બરાત કી, જીંદગી દુલ્હન
ખીના તેલ ઉમ્રકા જલે દીયા,
ખીચ ધાર છોડ દીયા નિર્દયી પીયા;
આંખ બની બદલી બરસાત કી, જીંદગી

પુસ્તક મેળવવાનું ઠેકાણું :—

—પ. સ્વામી વીરજ્ઞાનંદજી

નીલમબાગ ચોક, વીરભદ્રનગર સોસાયટી, પ્લોટ નં. ૧૭
જેઇલ રોડ, ભાવનગર.

વાંચો...

વંચાવો...

વિચારો...

હીરા લ્યો રે, હીરા લ્યો, છે કોઈ હીરા પારખુ ?

હું તમારી પાસે ભીખ માગવા આવ્યો નથી.
પણ મારો ઉત્તમ માલ હીરા, પાનુ, પોખરાજ, રાજવત્ વિગેરે
નવ રત્નો તમારે માટે લાવ્યો છું.
જો ઈચ્છા હોય તો લ્યો. આશ્રહ નથી.

“ बुद्धेः फलम् अनाग्रहम् ”

કોઈને આશ્રહ કરી આપવું, તે બુદ્ધિનું ક્ષણ નથી.

“ નિર્વાણ પદ ”

આ પુસ્તકમાં જ ઉત્તમ વસ્તુ ભરી છે.
સોંઘી ને સસ્તી છે, તો જરૂર ખરીદો.

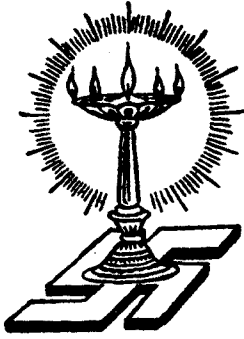
હીરા લ્યો રે, હીરા લ્યો, છે કોઈ હીરા પારખુ ?

જગતમાં કોઈ સ્થળે શાંતિની દુકાન નથી,
આ પુસ્તક જ શાંતિ આપશે,
જેના વાંચનથી સર્વ શંકાઓ ગળી જશે,
સદ્ગુણની કૃપા ક્ષણભૂત યશે અને પરમ શાંતિ મળી જશે,
તેની ખાત્રી આપું છું.

હીરા લ્યો રે, હીરા લ્યો, છે કોઈ હીરા પારખુ ?

પ. સ્વામી વિરજાનંદજી

વીરભદ્ર સોસાયટી, પ્લો. નં. ૧૭, નીલમયાગચોક, જેજી રોડ, ભાવનગર.

સંક્ષિપ્ત નિર્વાણપદ

મંગલાચરણ

મંગલરૂપ પ્રકાશમય, કીસકા કરૂં બયાન,
લહેરાવત સખ દેવતા, મેંહું સિંધુ સમાન;
મેંહું સિંધુ સમાન, છીન્ન પરિછીન્ન વિહોણો,
શાખાદીની છોડ, મૂલકો પાની દીનો;
ધર્મદાસ 'લાકૈદ, મુઝે નહિ કોઈ 'સંગલ,
મુજ ખીન દુસર કોન, કરૂં મેં કીસકા મંગલ.

પ્રાંતિના દષ્ટાન્તો

સૂર્ય પૂર્વમાં ઉગે છે ને પશ્ચિમમાં રોજ આયમે છે.
(સત્ય) સૂર્ય ફરતો જ નથી, હંમેશા પૃથ્વી ફરે છે. સૂર્ય પણ
હંમેશા આકાશમાં નહિ, પણ અદ્ધર ફરે છે. રોજ પાંચ હજાર
માઈલ દૂર ઊગે છે. ને તેથી જ ઉત્તરાયણ-દક્ષિણાયન થાય છે.

૧ લાકૈદ=મુક્ત. ૨ સંગલ=ખેડી.

સૂર્ય આકાશમાં ઉગતો નથી પણ લાગે છે. આકાશ=અવકાશનું કોઈ માપ નથી. સૂર્ય ગ્રહણ કે ચંદ્ર ગ્રહણ થતું નથી પણ સૂર્ય, ચંદ્ર ને પૃથ્વી સીધી લીટીમાં આવે ત્યારે દેખાતા નથી.

વખત કયો સાચો ?

હિંદ કરતાં યુરોપમાં પાંચ કલાક વહેલો છે. અમેરીકામાં ૧૨ કલાકનો ફેર છે. જ્યારે હિંદમાં રાત્રી ત્યારે ત્યાં દીવસ હોય છે. જાપાનમાં ચોવીસ કલાકનો ફેર છે. અને મદ્રાસમાં સૂર્યોદય એક કલાક વહેલો થાય છે ને એક કલાક વહેલો આથમે છે.

પેન્સીલ નાની કે મોટી નથી :

જુઓ તેની પાસે દીવાસળી મુકીએ તો મોટી લાગે છે, ને વાંસડો મુકો તો નાની લાગે છે.

પૂર્વ પશ્ચિમ નથી :-

તમે પૂર્વમાં છો, પણ હું જો તમારી આગળ બેસું તો તમે પશ્ચિમમાં ગણાશો.

કાર્યાધ્યાસ :-

સબ્બતીય જ્ઞાન સંસ્કારસે અધ્યાસ હોત,
સત્યજ્ઞાનજન્ય સંસ્કારકો ન નેમ હે;
દોષકી ન હેતુતા, અધ્યાસ વિષે દેખીયત,
પદ વિષે હેતુ જેસે તુરતંતુ વેમ હે.

આત્મા દ્વિબતી શંખપીત, સીતા કયુ ભાસે,
સીયમે વિરાગીરૂપ દેખે જુનુ પ્રેમ હે;
નભ નીલ રૂપવાન, ભાસત કટાહ તંજુ,
જનકે ન કોઉ પ્રીત પ્રભુતિ અક્ષેપ હે.

કાળ-વર્તમાન, ભૂત, ભવિષ્ય બ્રાંતિ છે :-

એરોપ્લેનમાંથી સ્ટેશન માસ્તરને પૂછે છે કે મીકસ ટ્રેઈન
છે? જવાબ-ગઈ. બીબ્લ સ્ટેશને પૂછે છે તો કહે છે કે-આવશે.
પણ જો કોઈ એરોપ્લેનવાળાને પૂછે કે ટ્રેઈન કયાં છે? તો
કહે છે કે-આ સ્ટેશને ટ્રેઈન ઉભી છે. તેને કાયમ વર્તમાન
કાળ રહે છે માટે કાળ વર્તમાન, ભૂત, ભવિષ્ય ખોટા છે.

મંગલાચરણ

માયિક જન મંગળ કરે, કારણ નિજ અજ્ઞાન;
શંકર મંગળમય સદા, મંગલને કયાં સ્થાન.

ગઝલ

સ્વયં મંગલ સ્વરૂપ હું છું, પછી મંગળ કરું કોનું;
ગણેશાદિ તરંગ હું માં, પછી મંગળ કરું કોનું.
ડરે જે વિદ્યથી તે સૌ, ભલે મંગળ કરે આંહિ;
નિરૂપાધિક આત્મા હું, પછી મંગળ કરું કોનું.
હું મંગળ, કાર્ય પણ મંગળ, અમંગળ આપ્યું આલમને;
સ્વયં શંકર સ્વયં વિસ્તુ, પછી મંગળ કરું કોનું.
શશી ને સૂર્ય આદિ જે, પ્રકાશે સર્વ મારાથી;
સ્વયં જ્યોતિ સ્વરૂપ હું છું, પછી મંગળ કરું કોનું.

નમો નારાયણ નીરામય, કારણ કારજ રહિત,
 સખંધ સંજ્ઞા જાતીપુની, ગુણ ક્રીયા અસહીત;
 ગુણ ક્રીયા અસહિત, કલ્પના સર્વ અતીતા,
 નેતિ નેતિ કરકે, ચકિત બધ શ્રુતિ ગીતા;
 કહે ગીરધર કવિરાય, ન જામે સત્વરજતમો,
 નિરાવણ્ય ઈકે થાટ, આપકુ આપે નમો.

કુલં પવિત્રં જનની કૃતાર્થા, વસુધરા પુણ્યવતી ચ યેન,
 અપાર સંવિત્ સુખસાગરેડસ્મિન્, લીનં પરં બ્રહ્મણિ યસ્ય ચેતઃ.

ધન્યોડડં, ધન્યોડડં, તૃપ્તિમેં કોપમા ભવેત્ લોકે;
 ધન્યોડડં, ધન્યોડડં, ધન્યો ધન્યઃ પુનઃ પુનર્ધન્યઃ.

(પંચદશી)

ત્વાં આત્માનં પરં મત્વા, પરમાત્માનં એવ ચ;
 આત્મા પુનઃ બહિર્મૃગ્ય, અહો અજ જનતા અજ્ઞતા.

(ભાગવત, ૧૦-૧૪/૨૭)

અર્થ :-તમો આત્મારૂપે, પરમાત્મારૂપ જ છો, પછી
 તે આત્માને અજ્ઞાની જેમ બહાર શોધવા જવું તે મનુષ્યની
 કેટલી અજ્ઞાનતાનું આશ્ચર્ય છે.

પંચભૂતાત્મકં વિશ્વં, મરિચિ જલ સંનિભમૂ;
 કસ્યાપહો નમસ્કુર્યાં, અહં એકો નિરંજનઃ.

(અબધુત ગીતા)

અર્થ :-આ પંચભૂતનું જગત જાંઝવાના જળ જેવું છે.
 તેમાં હું કેને નમસ્કાર કરું? કારણ કે હું એકલો જ નિરંજન
 નીરાકાર છું.

“હૃપનિષદોમાં કોઈ જગ્યાએ દેવોનું મંગલાચરણ નથી.”

બ્રાંતિના દ્રષ્ટો

ઈશ્વર પૂર્ણ છે, તેથી તેમાં ક્રિયા હોતી નથી, તો જગત કોણે બનાવ્યું ? વળી કહે છે કે :-

ઈશ્વર યહાં ઈશ્વર વહાં, ઈશ્વર સિવા નહિ અન્ય હે;
સર્વત્ર હિ પરીપૂર્ણ અચ્યુત, એક દેવ અનન્ય હે.
ઐસા જીસે હો બોધ, જીસકા એક હી સિદ્ધાં હે;
આશા જગતકી છોડી કર, હોતા તુરત હી શાંત હે.

વસિષ્ઠ મહારાજ કહે છે કે :-

જગ કહે તે હો જીસે, જગ નહિ, જગમગ બ્રહ્મ હી હે;
જન્મ કા જગત કા, ન કોઈ કારણ હે ન કમ હે.

ચિત્ત સે અચિત્ત કી આશ કૈસે ?
હોતા કહીં પ્રગટ પ્રકાશ સે બી તમ હે ?
કૈસે બના કીસને બનાયા, કીસસે હે બના;
યે સખી બનને કા વૃથા સખી શ્રમ હે.
મીથ્યા કલ્પના કા એક તુતનગી કે તન હે;
ચેતન આકાશમાં અચેતન કા ભ્રમ હે.

શ્રી વસિષ્ઠ મહારાજ તથા શ્રી ગૌડપાદાચાર્યજીનો અભતિવાદ છે. કહે છે કે હે રામ ! કુછ હુઆ હી નહિ.

ગૌડપાદાચાર્યજી :-

ન કિંચિત્ ભયતે જીવો, સંભવો યસ્ય ન વિદ્યતે;
એતદ્ તદ્ ઉત્તમં સત્યં, યત્ર કિંચિત્ ન ભયતે. (૩-૪૮)

અર્થ :-કોઈ જીવ જન્મતો નથી, તેનો સંભવ જ નથી,
આ જ ઉત્તમ સત્ય છે કે, કેવળ એક બ્રહ્મમાં કંઈ ઉત્પન્ન થતું જ નથી.

ન નિરોધો ન ચોત્પત્તિઃ, ન બદ્ધો ન ચ સાધકઃ;
ન મુમુક્ષુર્ન વૈ મુક્તઃ, ઇત્યેષા પરમાર્થતા. (૨-૩૨)

અર્થ:-કંઈ ઉત્પત્તિ કે નાશ નથી, કોઈ બદ્ધ નથી કે કોઈ સાધક નથી. તેમજ પરમાર્થ કોઈ મુમુક્ષુ નથી. કે મુક્ત નથી, તેને જ પરમાર્થ ખરૂં અદ્વૈત જ્ઞાન કહે છે. કેવળ એકમેવા દ્વિતિયં બ્રહ્મ છે.

બ્રહ્મતું સ્વરૂપ અવ્યવહાર્ય છે :-

નાંતઃ પ્રજ્ઞં, ન બહિઃ પ્રજ્ઞં, નો ઉભયતઃ પ્રજ્ઞં;
ન પ્રજ્ઞા ન ધનં, ન પ્રજ્ઞં, નાપ્રજ્ઞમ્
અદ્રષ્ટં, અવ્યવહાર્યં, અગ્રાહ્યં;
અલક્ષણં, અચિંત્યં, અવ્યપદેશ્યમ્
એકાત્મ પ્રત્યય સારં, પ્રપચોપશમં, શાંતં, શિવં;
અદ્વૈતં અતુર્યં મન્યન્તે, સ આત્મા વિજ્ઞેયઃ. (માંડૂક્ય-૭)

અર્થ:-બ્રહ્મ વ્યાપક, એક ને મન વાણી ને શરીરથી પર હોઈ, અવ્યવહાર્ય છે. પણ તે બ્રહ્મને જાણનારને પરમ શાંતિ મળે છે. સુરેષુ કિં બહુના ?

ઉંઝાડીયું :-

જલદી ફરે તો કંકણ જેવું લાગે છે, પણ તે બ્રાંતિ છે. કંઈ સાલ (વર્ષ) સાચી ? :-

વિક્રમ સંવત, ઇસ્વીસન પૂર્વે, અંગ્રેજી, ઉર્દુ, પારસી કે મુસ્લીમ ?

માયાતું સ્વરૂપ :-

જે મુળમાં છે ખોટી, છતાં બ્રાંતિ કાળે સાચા જેવી લાગે છે, તેનાથી વ્યવહાર થાય છે, પણ જો સિદ્ધાંત લગાડો તો ખોટી પડે છે કેમકે મુળમાં ખોટી જ છે.

શ્રી શંકરાચાર્યજી:- (વિવેકચૂડામણી) માયા માટે કહે છે:-

સજ્ઞાપિ અસજ્ઞાપિ, ઉભયાત્મિકાનો,
લિજ્ઞાપિ અભિજ્ઞાપિ ઉભયાત્મિકાનો;
સાંગાપ્યના સાંગાપ્ય ઉભયાત્મિકાનો,
મહા અદ્વિત્યુત રૂપા અનિર્વચનીયા માયા. (૧૦૦)

બ્રહ્માદિ સ્તંભ પર્યંતં, મૃષા માત્રા ઉપાધયઃ
તતઃપૂર્ણં સ્વાત્માનં પश्येत् સ્વાત્મનિસ્થિતમ્. (૩૮૬)

અર્થ :- માયા, સત્ કે અસત્ કે બંને સાથે, ભીન્ન કે અભીન્ન કે બંને સાથે, તેમજ અંગ ઉપાંગવાળી કે વગરની કે બંને સાથે, છે નહિ, માયાનું મહા અદ્વિત્યુત અનિર્વચનીય રૂપ છે

હા કહું તો હે નહિ, ના કહું તો હે;
હા કે ના કે બીચમે, જો હે સો હે.
ચિદ્ર વિલાસ પ્રપંચ યહ, ચિદ્ર વિવર્ત ચિદ્રરૂપ;
ઐસી જાકી દ્રષ્ટિ હે, સો વિદ્વાન અનુપ.
સો વિદ્વાન અનુપ, મહાજ્ઞાની તત્ત્વદર્શી;
નીજ આત્મા વ્યતિરેક, વારતા સુને ન કરસી.
કહે ગીરધર કવીરાય, વિવેકી ત્યાગે જીદ્ધ;
કીન સંગ કરે વિવાદ, જ્યેા દેખે ત્યાં ચિદ્ર.

કોઇ જીવ પરાપૂર્વ કર્મ લઈ જન્મતો નથી.

જીવ :- તેના અનેક નામ છે. જેમકે :- પ્રમાતા, અંતઃકરણ, વિશિષ્ટ ચેતન, ચિદ્વાલાસ, પ્રજ્ઞાન આત્મા, બોધાલાસ, સંયત્-વામ, પક્ષી, ઈંદ્ર, વિગેરે.

તસ્મિન્ દેહેન્દ્રિયાણાં સંઘાતે સ્કુરંતિ સ્વતઃ;

અથ સો અહમિતિભાવઃ, સ જીવો મલ્લ મુષ્ટિતઃ.

ચોખવાસિષ્ઠ (૨-૧૬-૧)

દ્રષ્ટાંત :-ચોખાના લોટમાં છાશ નાખવાથી આવો આવે, તેમાં ખટાશ આવે છે, ને પુષ્કળ જીવાંત ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ દ્રાક્ષાસવ, કુમાર્યાસવ વિગેરેમાં બીસ્કીટ પાંદે વિગેરેમાં જીવાંત થવાથી જ ખટાશ આવે છે. ઢાઝમાં પણ તેમ જ છે. વળી ભેંશના છાણમાં ગરદાનો પેશાબ પડવાથી વીંછી ઉત્પન્ન થાય છે.

વિજ્ઞાન :-એમીબા, જીવડાને સરખા કાપવાથી બંને જીવતા રહે છે ને એકના બે બની જાય છે. માટે જીવ ઉત્પત્તિ અમણા છે.

જીવ :-

ચૈતન્ય યદ્ અધિષ્ઠાનં, લિંગ દેહસ્થ યા પુનઃ;

ચિત્છાયા લિંગ દેહસ્થા, તત્ સંઘો જીવ ઉચ્યતે.

(પંચદશી ૪-૧૧)

અર્થ :-લિંગ દેહની કલ્પનાના આધારરૂપ જે ચૈતન્ય છે, તેમાં કલ્પેલો જે લિંગ દેહ છે, તે અને આ લિંગ દેહમાં ચૈતન્યની પડતી છાયા (પ્રકાશ-પ્રતિબિંબ) તે ત્રણના સમૂહને જીવ કહે છે.

કર્તા ભોક્તા દેહમે, યદી જીવકા રૂપ,

જળ આપ કર્તા નહિ, કેવળ શિવ સ્વરૂપ.

સુત વીત્તદારા ધામમાં, કરે પ્રેમ ભરપૂર;

જીવપણું તે બાણીએ, સદ્ગુરુ પદથી દ્વર.

અવિદ્યોપાધિકો જીવઃ, માયોપાધિ ઇશ્વરઃ;
માયા અવિદ્યા રહિતં પ્રજ્ઞ, ઇતિ વેદાંત ડિડિમઃ.

કાર્યોપાધિ જીવઃ, કારણોપાધિ ઇશ્વરઃ;
કાર્યં કારણં હિત્વા, પૂર્ણં બ્રાહ્મણવશિષ્યતે ઇતિ વેદાંત ડિડિમઃ.

અર્થ :-અવિદ્યા ઉપાધિવાળો જીવ છે, ને માયા ઉપાધિ-
વાળો ઇશ્વર છે. માયા અવિદ્યા ઉપાધિ રહિત ચેતન, તે પ્રજ્ઞ છે.

જીવની સાત અવસ્થા :-

અજ્ઞાન, આવશ્ય, જ્ઞાંતિ, પરોક્ષ જ્ઞાન, અપરોક્ષ જ્ઞાન,
શોક નાશ અને હર્ષ.

ભાસે દ્વૈત પ્રપંચ યહ, હે અદ્વૈત અખંડ,
દ્વૈત મીલે અદ્વૈતમે, યહી પ્રનામ પ્રચંડ;
યહી પ્રનામ પ્રચંડ, પીંડ પ્રજ્ઞાંડ મીટાવે,
જગ દુઃખકા વૃંદ, દંદ અજ્ઞાન નસાવે.
ખંડ ખંડ કરી દશ્ય, અખંડ સ્વરૂપ પ્રકાશે,
પદ વેદાંત કેસરી, જમ દ્વૈત લેશ ન ભાસે.
માયાકી સત્તા નહિ, તો ભી હે સંસાર,
મીટે નહીં અજ્ઞાનસે, કરી કરી કર્મ હજાર;
કરી કરી કર્મ હજાર, ઇષ્ટ ઉપાસન દારા,
દ્રવ્ય દાન અરુ પુણ્ય, વ્રત જપ કીયે અપારા;
કીયે શાંતિ નહિ હોય, કલેશ હર જ્ઞાન ખતાયા,
પદ વેદાંત કેસરી, છુટે સખ તેરી માયા.
વેદાંત ચર્ચા કર નિત્ય ભોલા,

એકત્વ કરલે દ્રઢ ઠોસ ગોલા;
દે તોડ માયા ગઢ માત્ર પોલા,
સાધક્ય હોવે નર દીવ્ય ચોલા.

આત્મ ભિન્ન જો હે કીયા, સો સખ બ્રમકી મુલ,
કાયિક વાયિક માનસી, સભી આપકી બુલ;
સભી આપકી બુલ. મોક્ષ હીત કરે જો કરણી,
જ્યેાં રવી ચાહે તેજ, જાય ખઘોતકી ચરણી;
કહે ગીરધર કવિરાય સાધ્ય સો સભી અનાતમ,
સ્વતઃ સિદ્ધ અપવર્ગ, રૂપ ચિત્ ધન તું આતમ.

પ્રહ્મ સનાતન વાચ્ય હે, વાચક હે વેદાંત;
પઠત મુનત વેદાંતકો, હોતા હે મન શાંત.
હોતા હે મન શાંત, અંત દુખોકા હોતા;
જીવ હોય કે પ્રહ્મ, મુખ નીલકી હે સોતા.
ભોલા નાહિ વિશ્વ, માયા, ન તન મન;
તજકર સારે કર્મ, બજ સનાતન પ્રહ્મ.
હમ જીસામુ જનનયે, સખ વિધિવિધિ અનુકુળ;
સ્વામી નિશ્ચલહાસજી, ગુરુ મીલે મુખ મુખ.
ગુરુ મીલે મુખ મૂળ, કૃપા કીની અતિ ભારી;
દીયો આતમ ઉપદેશ, અવિદ્યા સઘળી ટાળી.
કહે શુભચિંતક મીત્ર, મીટાયો હે સખકા બ્રમ;
સ્વરૂપ સ્થિતિ જોઈ, કૃત્ય કૃત્ય ભયે હમ.
સ્વપ્ના સકલ સંસાર હે, સ્વપ્ના તીનો લોક;
મુંદર જાગ્યો સ્વપ્ન તે, તખ સખ જાન્યો ફોક.

રોગાર્તાંશ્ય રોગ નિવૃત્તિ ઇતિ સ્વાસ્થ્યમ.

અર્થ :-રોગીનો રોગ કાઢો, તો પછી, આરોગ્ય છે જ;
ફક્ત લીલ હટાવો, પાણી નીચે છે જ.
ઠાકોરજીનો ટેરો (પકડો) હટાવો, ઠાકોરજી ત્યાં છે જ;
તેમજ દેહાધ્યાસ, જીવ ભાવ હટાવો, તમો પ્રહ્મ છો જ.

બ્રમેણુહં બ્રમેણુત્વ બ્રમેણોપાસકા જનાઃ;
બ્રમેણુ ઇશ્વર ભાવત્વં, બ્રમ મૂલં ઇદં જગત્. (સમર્થ રામદાસ)
બિંબત્વં પ્રતિબિંબત્વં યથા પુષ્પિ પ્રકલ્પિતમ્;
તથા જીવત્વં ચ ઇશ્વરત્વં, પરે બ્રહ્મણિ પ્રકલ્પિતમ્.

અર્થ :-બ્રમથી જ માણસ ઉપાસના કરે છે, કેમકે
પોતાનો શુદ્ધ સ્વરૂપનો માણસ વિચાર કરતો જ નથી.

બધા પોતાને હું કહે છે તો, તું ને તે કયાં છે ?

દશાંત :-શુરુ ઋણ ને શિષ્ય નિદાધ;
હાથીની સ્વારી કેને કહેવાય ?

શિષ્ય :-હું ઉપર તે રાજા ને તું નીચે તે હાથી.

જ્યારે શુરુ :-હું નીચે તે હાથી ને તું ઉપર તે રાજા. તો
પછી હું ઉપર છું કે નીચે ? કેવળ હું જ ઉપર નીચે વ્યાપક છે.
તું ને તે, કલ્પના છે-કેમકે સર્વ પોતાને હું જ કહે છે.

(રાગ-ભીમપલાસ)

જેને સંત સમાગમ સાચો થયો, તેના અંતરનો અંધકાર ગયો,
જેને જ્ઞાન રવિને પ્રકાશ બયો, તેને રજ્જુનો સર્પ ભુંસાઈ ગયો;
જે જ્ઞાનગંગામાં ડૂબી ગયો, તેનો ભવજળ સિંધુ સુકાઈ ગયો.
જેને ઘટ મઠ ભાંગીને ભુકો થયો, પછી આપમાં આપ સમાઈ રહ્યો;
જેને બકરાપણુનો બાધ થયો, પછી કેવળ કેસરી સિંહ રહ્યો.
જે સ્વપ્નામાંહી ઘાયલ થયો, સ્વરૂપે બળે તો સંસાર ગયો;
એ દયાળુ નથી નાનો કે મોટો, તે કાયમ એક રૂપે રહેતો.

અજ્ઞાતિવાદ : કેશવકૃતિ

(પ્રભાતિયું)

શાનો ભય કયાં છે ભવસાગર, શું મારે તે તરવું રે;
 નિત્ય પરમાનંદ સ્વરૂપ હું, હુઃખ વિના શું ડરવું રે. શાનો
 પાપ પુણ્યનો હું નહિ કર્તા, તે સાથે શું લાગ્યું રે;
 મારે જન્મ મરણ પશુ કયાં છે, શાથી ભડકી ભાગુ રે શાનો
 અહંકાર મન યુદ્ધિ કયાં છે, કયાં છે વિષય વિચારો રે;
 પંચભુતનું તન પશુ કયાં છે, કયાં બંધન કયાં આરો રે. શાનો
 યમ કીંકર નહિં દેખું નયને, સ્વર્ગ નર્ક તે શાના રે;
 આ સ્થાવર આ જંગમ, એ તો યોગ્યાના છે ખડાના રે. શાનો
 કયાં ઘરબાર જનક ને જનની, કયાં છે સ્થામા શાણી રે;
 માડ તાડ એવી માયા, મનમાંથી ઉભરાણી રે. શાનો
 નામ રૂપ ને નાશ વિગેરે, કદપુ હું તે કોનું રે;
 અધિષ્ઠાનથી કાંઈ ન અળગુ, સઘળા ભૂષણ સોનું રે. શાનો
 ભેદ કદપના ભય આપે છે, એ બે વાત ન જાણી રે;
 મૃગજળમાં મૃગલાની પેઠે, બંધન પામે પ્રાણી રે. શાનો
 કેશવ પ્રભુની હોય કૃપા તો, સાચી સમજણ આવે રે;
 પોતાના અંતરના અનુભવ, ઉત્તમ મુખ ઉપજાવે રે. શાનો

સકળ જગતને એકવત્, અથવા સ્વપ્ન સમાન;
 તે કહીએ જ્ઞાની દશા, બાકી વાચા જ્ઞાન.
 દેહ છતાં જેની દશા વતે દેહાતીતઃ
 તે જ્ઞાનીના ચરણમાં વંદન હો અગણીત.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર)

વેદના ૧ લાખ મંત્રો છે :-

તેમાંથી કર્મકાંડના ૮૦૦૦૦, ઉપાસનાના ૧૬૦૦૦, અને શ્લોક જ્ઞાનના ૪૦૦૦ છે.

સિદ્ધાંત :- ઋતે જ્ઞાનાત્ ન મુક્તિઃ । જ્ઞાન વીના મુક્તિ નથી.

વેદાંતાઃ યોધકાઃ, ન તુ વિધિ વિધાનકાઃ.

વેદાંત શ્લોક પોતાનું આત્મસ્વરૂપ જાણવા માટે જ છે, પણ ક્રીયાકાંડ, વીધી વિધાન કરવા માટે નથી.

વેદોપરાઃ વેદાંતાઃ. વેદાંત ઉશર ભુમી (ખારની ભુમી) છે, તેમાં કંઈ ઉગશે નહિ. કેમકે સજાર પ્રદ્ધ એક જ તત્ત્વ છે. બાકી સર્વ બ્રાંતિ છે.

શ્રી શંકરાચાર્યભી (અપરોક્ષાનુભુતિ)

નોત્પદ્યતે જ્ઞાનં વિચારેણ વિના અન્ય સાધનૈઃ;

યથા પદાર્થ જ્ઞાનં હિ, પ્રકાશેન વિના કવચિત્.

અર્થ :- તત્ત્વજ્ઞાન વિચાર કર્યા વિના, બીજા કોઈ પુખ્તપાઠ વિ.થી થશે નહિ. જેમ પદાર્થ પ્રકાશ વિના દેખાતો નથી તેમ—If we will balance our pleasure & pain of our whole life, the latter greatly exceeds the former.

અર્થ :- આપણા જીવનમાં, આપણે દુઃખ જ ઘણું ભોગવ્યું છે, ક્યારેક જ સુખ મળ્યું હશે.

જાજી બોલવું, વાંચવું તે કેવળ વાણી વિલાસ છે. તે છોડો.

અંથં અવ્યસેત મેઘાવી, જ્ઞાન વિજ્ઞાન તત્પરઃ;

પલાલિવ ધાન્યાર્થી, ત્યજેત્ અંથમશેષતઃ. (પંચદશી) ૪-૪૬

અર્થ :-અંધનો અભ્યાસ કરી, સાર ભાગ ગ્રહણ કરી, જેમ ધાન્યના ફેતરા છોડી દેવાય છે, તેમ જ જાણુ વાંચન કે અંથો છોડી દો.

ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી આત્મા દેહ સમાન;
પણ તે જાને ભીન્ન છે, જેમ અસી ને મ્યાન.

છુટે દેહાધ્યાસ તો, નહિ કર્તા તું કર્મ;
નહિં ભોક્તા તું એહનો, તે જ ધર્મનો મર્મ.

યહી મનુષ્યકી મૂઢતા, નહિં નીજ પદમે ભાવ;
નીજ પદ કે ભાવ બીન, નહિં છુટે દુષ્કાવ.

જનભણ્યો નિજ રૂપકો, તીનજણ્યો સખલોક;
નહિં જણ્યો નીજ રૂપકો, જો જણ્યો સો ફોક.

જાસે અંસારમેં દુઃખ નહિં દીખતા હે,
જાસે પ્રદ્ધવિધા, નહિં તારતી હે. (રામતીર્થજી)

ન ચૈંદ્રસ્ય સુખં કશ્ચિત્, ન સુખં ચક્રવર્તિનઃ;
સુખં આપ્નોતિ વિરક્તાસ્ય, મુનેઃ એકાંત જીવિનઃ.

(ભાગવત ૪-૭૫)

અર્થ :-ઇન્દ્ર કે ચક્રવર્તિ રાજાને પણ સુખ નથી.
સુખ તો ત્યાગી, એકાંતી જીવન ગાળનાર મુનિને મળે છે.

કલેવરં ઇદં સ્થાનં, વિગ્રહો મૂર્તિમાન સો;
પંચભૂતાનિ વાસોડયં, કથં તત્ર સુખી ભવેત.

(યોગવસિષ્ઠ)

અર્થ :-આ શરીર જ દુઃખની મૂર્તિ છે. તેમાં પાંચ ભૂતો રહે છે, તેથી ત્યાં સુખ કેમ મળે ?

એક શ્વાસ જો જાત હે, ચૌદ ભુવનકા મોલ;
કહના થા સો કહ દીયા, અળ કયા બળના ઢોલ.
અંગ ગલિતં પલિતં મુંડં, દશન વિહિનં જાતું તુંડમ્;
વૃદ્ધો યાતિ ગૃહીત્વા દંડં, તદપિ ન મુંચત્યાશા પિંડમ્
(ભજગોવિંદ)

અર્થ :-વૃદ્ધ થયા, ઘોળા વાળ આત્મા, દાંત પડી ગયા,
માથે મુંડો છે, હાથમાં લાકડી લીધી છે પણ છતાં સંસાર
સુખની આશા છોડતો નથી તે શોચનીય છે.

ન બાપ બેટા ન દોસ્ત દુશ્મન,
આશક ન માશુક સનમ કીસીકા;
અજબ તરહકી હુઈ ફરાગત (દુનિયા),
ન કોઈ હમારા ન હમ કીસીકા.

સવારમાં પ્રથમ ત્યાગી પુરૂષોને યાદ કરો તો વધારે
લાભ થશે. ભર્તૃહરી, ગોપીચંદ, બુદ્ધ ભગવાન, મહાવીરસ્વામી,
મીરાંબાઈ, નરસિંહ મહેતા, સંત જ્ઞાનેશ્વરજી, સમર્થ રામદાસ,
જડભરત વગેરે.

આ દેખાતું જગત:-ફના ફીલ્લાહ-બકા બીલ્લાહ છે.
હાંસીલ હોતી હે બકા, જબ ઉદ્દતમેં ફના હો જાય.

બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ માટે સંસારી જીવનનો ત્યાગ કરવો પડે છે.
ઇહ ચેદ્ વેદીદય સત્યમસ્તિ, ન ચેદિહા વેદીન્ મહતિ બિનષ્ટિ:
(કેન ૧-૫)

અર્થ :-જો આ જીવનમાં જ પોતાનું સ્વરૂપ બ્રહ્મ છે
તેમ બાણી લીધું તો ઠીક છે, નહીંતર મહાન આદ્ય જન્મ-
મરણની આવી પડશે.

ભટુંહરી :—હંમેશા સૂર્યોદય થાય છે, ને વ્યાપાર ઘર-સંસારમાં કાળતું જવું દેખાતું નથી ને જીવને જન્મ-મરણનો ત્રાસ પણ લાગતો નથી, કારણ કે તેણે સંસારરૂપી મોહ મદીરા પીધી છે, તે ગાંડો થઈ ગયો છે,

ચળ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ને ગંધ. પાંચ વિષયોમાં આયુષ્ય પૂરું થાય છે, તો જરા વિચારો.

માણસને ઘણી વસ્તુઓ જોઈએ છે અને મનને કોઈપણ વિષયોમાં તૃપ્તિ નથી. માટે વિચારો. અગ્નિ, ઘી થી કદી ધરાતો નથી, કુટલી ડોલ કદી બરાતી નથી, અને બકરી જેમ પાંચે ઈંદ્રિયો વિષયોથી પાછી વળતી નથી.

મનકો સાધન એક હો, તું કર પ્રદ્ધ વિચાર;
સુંદર પ્રદ્ધ વિચાર તે, પ્રદ્ધ હોત નહિં વાર.
જો જન મન દેખત રહે, પ્રદ્ધ રૂપ હોઈ જઈ;
સદ્ગુરુ સત્ વાતો કહે, યામે સંશય નાહી.

“ સર્વં ખલ્વિદં પ્રદ્ધ ” આ બધું કેવળ પ્રદ્ધ છે. ચેતન પર આખું વિશ્વ વિવર્ત રૂપે દેખાય છે. પ્રદ્ધ, સદ્ધન, ચિદ્ધન ને આનંદધન છે. પછી આ વિશ્વમાં બીજી કયાં સમાય ? અને જો આ દ્રશ્ય દેખાઈ રહ્યું છે તે સ્વપ્ન સદૃશ, ચેતન પર વિવર્ત છે.

ઉપનિષદ્ :—“ એક મેવા દ્વિતીયં પ્રદ્ધ, નેહ નાનાસ્તિ કિંચન ”—કેવળ એક પ્રદ્ધ જ આંતર બાહ્ય વ્યાપિ રહ્યું છે. તે છોડી મિથ્યા દ્રશ્ય પ્રપંચને સત્ય માની, તેમાંથી મુખ મેળવી શકશે નહિ.

ચાર વાત દ્રઢ કરો:-

(૧) સંસાર દુઃખરૂપ માનો, (૨) સંસાર સ્વપ્ન જેવો માનો, (૩) ઈશ્વરની માયા માનો અને (૪) આત્માનો તરંગ માનો, = વિવર્ત માનો.

તરવોડપિ જીવન્તિ, જીવન્તિ મૃગ પક્ષિણુઃ;

સઃ જીવતિ મનોયસ્ય, મનનેન જીવતિ. (યો.વા) ૧-૧૪-૧૧

એક શ્વાસ જો જાત હે, ચૌદ જીવન કા મોલ;

કહનાથા સો કહ દીયા, અખ કયા ખજાના ઢોલ.

યાજ્ઞવલ્કય :-

આત્મા વા અરે દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોત્રવ્યઃ મંત્રવ્યઃ નિદિધ્યાસિતવ્યઃ

કેવળ એક આત્માને જીઓ, સાંભળો ને માની તેનું નીદિધ્યાસન કરો.

એક તો શ્રવણ જ્ઞાન, પાવક જ્યું દેખીયે;

માયા જલ વરસત, વેગે ઝુલ જાત હે.

એક હે મનન જ્ઞાન, ખીજલી જ્યુ ધન મધ્ય;

માયા જલ ખરસત, તામે ન ઝુજાત હે.

એક હે નિદિધ્યાસન જ્ઞાન, વડવાનલ જૈસે;

પ્રગટ સમુદ્ર માંહી, માયા જલ ખાત હે.

એક હે સાક્ષાત્ અનુભવ જ્ઞાન;

મુંદર કહત દ્વૈત, પ્રપંચ ખીલાત હે.

સૂર્ય ઉગ્યો છે, પણ તમો પીઠ ફેરવી ઉભા છો તેથી દેખાતો નથી. તેમજ શાસ્ત્ર કહે છે કે તમો ચેતન પ્રદ્ધ જ છો, છતાં જીવ ભાવ માનો છો, તેથી દુઃખી છો.

સાક્ષી બ્રહ્મ સ્વરૂપ એક, નહિં બેદ કે ગંધ;
રાગ દ્વેષ મતિ કે ધરમ, તામે માનત અંધ. (વિચારસાગર)

ગીતાશુ :—

ન જાયતે સ્ત્રીયતે વા કદાચિત્, નાયં ભૂત્વા ભવિતા વા ન ભૂયઃ;
અન્ને નિત્યો શાશ્વતોઽયં પુરાણો, ન હન્યતે હન્યમાને શરીરે.
(ગીતા ૨-૨૦)

અર્થ:—હું કદી મરતો કે જન્મતો નથી. શરીરના નાશથી નાશ
પણ પામતો નથી. હું અજર અમર, નિત્ય અને અનાદીકાળથી છું.

આત્મા તો દેહનો દષ્ટા છે, જેમ ઘટનો દષ્ટા ઘટથી ન્યારો
હોય છે તેમ.

જીવનમાં ચાર લક્ષ્ય રાખો :—

(૧) જાત્રતમાં સુષુપ્તિ અનુભવો.

(૨) કમળ જેમ આત્મા દેહથી ન્યારો છે, માટે જીવન નિર્મળ
અસંગ રાખો.

(૩) જગત કેવળ બ્રહ્મ પર અધ્યસ્ત છે ને તેથી ખોટું માનો.

(૪) હું આત્મારૂપે બ્રહ્મ છું તેમ દ્રઢ કરો.

૩ દેહ, ૩ અવસ્થા, પાંચકોશ વિગેરેથી હું તફન ન્યારો
છું અને શાશ્વત છું.

તેથી શું ?

તમોને પાંચ ઇન્દ્રિયોના ભોગો મળતા હોય, કરોડો
રૂપિયા પાસે હોય, શરીર તંદુરસ્ત હોય, સ્ત્રી, પુત્ર, પરિવાર
સારો હોય, પણ જો પોતાનું સ્વરૂપ આત્મા બ્રહ્મ છે તેમ
ન જાણ્યું તો કદી તમોને શાશ્વત સાચું સુખ મળશે નહિ,
ને તમે કશું જાણ્યું નથી.

બ્રહ્મસૂત્ર :—

“બ્રહ્મદષ્ટિ ઉત્કર્ષાત” બ્રહ્મદષ્ટિ જ ખરી ઉત્પત્તિ છે. ને તે જ કર્તાવ્ય જીવનમાં છે અને તે જ સર્વાત્મદષ્ટિ છે.

(૪-૧-૫)

પ્રણવો ધનુઃ શરોરાત્મા બ્રહ્મ તદ્ લક્ષ્યમુચ્યતે,

અપ્રમત્તેન વેધવ્યં, શરવત્ તન્મયો ભવેત્.

(મુંડક ૨-૨-૪)

તમેવૈકં જાનીથ આત્માનં,

અન્યા વાયો વિમુચ્યથ, અમૃતસ્ય એષ સેતુઃ. (૨-૨-૨૫)

અર્થ :—તમે ફક્ત આત્માને જ જાણો, બાકી બધું છોડો. કારણ કે તે અમૃતનો સેતુ છે.

મલ્લાહ કરતા ટેર કર, નૌકા ખડી તૈયાર હે,

જલદી કરો, આયે ચડો, ચઢતે હી બેડા પાર હે;

મલ્લાહ કરતા ટેર, સંસાર સર્વ અસાર છે,

સુખરૂપ આત્મતત્ત્વ જો, સારકાશી સાર હે;

સદ્ગુરુ ચતુર મલ્લાહ હે, વહી સાર તત્ત્વ લખાયગા,

રહ ગયા સો રહ ગયા, નહિ પાર જાને પાયગા.

મુસાફરી માટે મોટર તપાસો છો, તેમ જ જીવન માટે મન-શરીર તપાસો તો વધારે લાભ થશે.

વિનોબાજી :—મન જીતે તે જ સાચો સમ્રાટ છે.

સત્ય તમોને કોઈ આપી શકશે નહિ, તે તો તમારે જાતે જ મેળવવું પડશે.

જ્ઞાનથી જગત બાધીત થાય છે. પણ નાશ થતું નથી

સ્વ=પોતાના આત્માને જાણવાથી નિર્ભય થવાય છે, માટે તે જ જાણો.

વસિષ્ઠ મહારાજ કહે છે કે હે રામ ! તમે જૂન તપ કરો, પૂજા પાઠ કરો, જપ કરો, તીર્થયાત્રા કરો, નમ્ર કરો, હિમાલયની ઠંડી સહન કરો કે કેવળ પાંદડા ખાઈ જીવો. પણ મનના સંકલ્પના ત્યાગ વગર તમોને શાંતિ નહિ મળે. તમો આત્મારૂપે પ્રદ્ધ જ છો.

ચિત્તસ્ય તસ્ય ક્ષયતઃ, કેવલાત્ ચિત્ પ્રકાશ્યતે ।
એટલે ચિત્ત-મનને બદલે ચિત્ ચૈતન્ય તમો છો, તે સમજો તો જ શાંતિ થશે.

મનો નિવૃત્તિઃ પરમોપ શાંતિઃ । મનની નિવૃત્તિ તે જ શાંતિ છે. (કાશીપંચક)

મનના નાશ માટે સાધન વૈરાગ્ય છે. શ્રી બુદ્ધ, મહા-વીરસ્વામી, શંકરાચાર્યજી વિગેરે આ જ વાત પ્રથમ કહે છે.

The relaxation of mind is much more important than the concentration of mind.

અર્થ :-મનને એકાગ્ર કરવા કરતાં, હું મન નથી તેમ માની તેને છુટું કરી દેવું તે જ જરૂરી છે.

ગોપીનું વચ્છરણ :-બધી ઉપાધિ છોડવી.

ઉન્નતિના ચાર પગથિયા :-

- (૧) Abandon all desires-બધી ઇચ્છાઓ છોડો.
- (૨) Know Atma as Brahma-આત્મા જ બ્રહ્મ છે તેમ જાણો.
- (૩) Mind will be choiceless-મન ઇચ્છા વિનાનું થશે.
- (૪) Enjoy Perfect happiness-સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સુખ ભોગવો.

દષ્ટાન્ત :—ભૂલું પડેલું નાનું બાળક રડે છે ને કેવળ પોતાની “બા”ને ગોતે છે. તેને ગમે તે પૂછે ફક્ત તે એક જ જવાબ આપે છે “મારી બા”. તેમજ તમે પણ કેવળ હું આત્મા બ્રહ્મ છું, માટે કશું કરવાનું નથી તે પાકું કરો.

માયા :—તદ્ન સત્ય કે તદ્ન અસત્ય નથી, પણ સત્ અસત્થી વિલક્ષણ છે. અને—

દોષ બોધેડપિનોપ સર્પણું પ્રધાનસ્ય કુલવધુવત્ ।
માયાના દોષ નજરે પડવાથી તે ચાલી જાય છે.

માયા આદી અંતમાં નથી પણ બ્રાંતિ કાળમાં દુઃખ દે છે.

Maya is not a perfect positive or perfect negative ignorance—માયા તદ્ન સાચી કે તદ્ન ખોટી નથી.

માયા છે છતાં નથી, દષ્ટાંતો :—

ત્રીકોણ હીરામાં લાલ, પીળો, ભુરો રંગ દેખાય છે છતાં નથી. મેઘધનુષ્યમાં પણ રંગો દેખાય છે છતાં નથી. પતંગીયામાં અગ્નિ દેખાય છે છતાં તેનું શરીર બળતું નથી. છીપમાં રૂપ, મૃગજળમાં જળ, સીનેમાં મકાન, બગીચો વિગેરે દેખાય છે છતાં નથી. આકાશમાં ભુગપણું—ગોળ કડાયા જેવો આકાર વિ. નથી. તેમજ બ્રહ્મમાં જગત નથી. પણ અધ્યસ્ત છે તેથી લાગે છે. જેમ સ્ક્રીકમાં રેસા નથી, છતાં લાગે છે. દર્પણમાં પદાર્થો નથી છતાં લાગે છે. પાણીમાં લાકડી વાંકી ચૂકી લાગે છે પણ સીધી જ છે. આલાતચક્રનું કંકણ રૂપે દેખાવું ખોટું છે. તેમજ મનુષ્ય પોતે આત્મા, બ્રહ્મ હોવા છતાં પોતાને જીવ માને છે તે બ્રાંતિ છે. અંધકારથી રજ્જુને બદલે સર્પ દેખાય છે. તેમજ દેહાધ્યાસથી બ્રહ્મ હોવા છતાં, આત્મા જીવ રૂપે લાગે છે, તે અજ્ઞાન છે.

ઉપાય :-Do not try to understand Maya but try to overstand it-માયા, સમજવાની મહેનત-કરશો નહિ. તે સમજાશે નહિ, માટે તેને પડતી મુકો, કેમકે તે તદ્દન સાચી છે તે તદ્દન ખોટી નથી.

રજત સીપ મહિં ભાસજીમી, થયા જાનુકર વારી;
જહપિ મૃષા તીંહી કાળ, જ્રમ ન શકઈ ઠોમ ટાળી.

(રામચરિત્ર માનસ)

સ્વપને હોય લીખારી નૃપ, રંક નાકપતિ હોય;
જાગે લાભ ન હાની કછુ, લીમી પ્રપંચ ચહ સોય.

(રામચરિત્ર)

દેખીએ, સુનીએ, ગુનીએ મનમાંહી;
મોહ મુલ પરમારથ નાહિ.

દેખીએ સુનીએ, બુદ્ધિ વિચારે જાહી;
સો સબ વાક્ય વિલાસ હે, જ્રમ કરી માને આંહિ.

અરે બ્રાંતિસે બાંઝ કી સૃષ્ટિ ફેલી :-

કીસીસે કલી વો ન વ્યાહી ભઈ હે,
ન કોઈ કુટી મેં પ્રસુતા ભઈ હે;
યહાં લી વહાં લી સલી ઠોર ફેલી,
અરે બ્રાંતિસે

બીના યંત્ર ભટ્ટી મસાલે બનાઈ,
અહા મધ તીખી સખીકો પીલાઈ;
સીયાને કીવાના બના, ફાગ ખેલી,
અરે બ્રાંતિસે

લીયા શૂન્યસે હે બના વિચ્છે સારા.
દીખાઈ અવસ્થા ગુણો કા પસારા;
વૃથા ચિત્ત ચૈતન્ય કી ગાંઠ ડેલી,
અરે પ્રાંતિસેં

ઉપનિષદમેં બહુત વિધિ, જગત ઉત્પત્તિ પ્રકાર;
અભિપ્રાય તીનકો યહી, ચેતન ભિન્ન અસાર.
(વિચાર સાગર)

મેંને માના હકને પેઢા કીયા વલે,
મેં વર ખાલીક હું મેરે કુનસે ખુદ પેઢા હુઆ.
કહત હે દેહ માંહી જીવ આઈ મીલી રહ્યો,
કહાં દેહ કહાં જીવ વૃથા ચૂક પડ્યો હે;
ખુડવે તે ડરસે, તરનેકો ઉપાય કરે,
એસે નહિં જાને એ તો મૃગજળ ભર્યો હે.
જેવરીકો સાપ માની, સીપ વિષે રૂપો જાની,
ઘોરકો ઘોર હી દેખી યુહીં બ્રમ કર્યો હે;
સુંદર કહત યહ એકહી અખંડ બ્રહ્મ,
તાહીકે પલટીકે જગત નામ પડ્યો હે.
દ્રક્ દ્રશ્યો દ્રો પદાથો, સ્તઃ પરસ્પર વિલક્ષણૌ;
દ્રક્ બ્રહ્મ દ્રશ્ય માયેતિ, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ.

(નૃસિંહસ્વામી)

યથા ઓઘ્નિ નીલત્વં, યથા નીરં મરુ સ્થલે;
પુરુષત્વં યથા સ્થાણૌ, તદ્વત્ જગત્ ચિદાત્મનિ.

(અપરોક્ષાનુભૂતિ)

જેમ આકાશમાં ભુરાપણું દેખાય છે, ને મૃગજળમાં જળ દેખાય છે અને ડુંઠામાં પુરુષની બ્રાંતિ થાય છે, તેમજ ચૈતન્ય પર જગત બ્રાંતિ છે.

લેહ બ્રમ, કર્તવ્ય બ્રમ, પુની બ્રમ સંગ વિકાર;
પ્રક્ષેતર જગત સત્ય બ્રમ, પાંચો બ્રમ સુનીવાર.
બિંબ પ્રતિબિંબ લોહીત સ્ફટિક, ઘટા કાશ બુદ્ધ ચાર;
કનકકુંડલ દ્રષ્ટાંતસે, પાંચો બ્રમ સુનીવાર.

હવે, જગત, ને ઇશ્વર કલ્પના છે, કેવળ એક પ્રહ્લ પર સઘળું વિવર્ત છે.

હે યદ્યપિ આભાસમેં, અહં પ્રહ્લ યહ જ્ઞાન;
તથાપિ સો કુટસ્થકો, લહે આપ અભિમાન.

(વિચાર સાગર ૪-૧૧૨)

બાહ્ય દોડે જાતે હે, દોડત દીપ્તે ચંદ્ર;
દેહ સંગાથે આતમા, ચલત કહત મતીમંદ.
પડ વિકાર છે દેહના, તું તેથી અવિકાર;
સાક્ષીરૂપે આતમા, તેજ જ્ઞાન સુખ સાર.

જેમ તેમ કરીને સમજ્યો મમં,
શું હું ચેતન કે અમં;
આવું વિચારવું પ્રથમ જને,
પછી રહેવું ઘરે કે બહાર વને.

ઉમા કહું મેં, અનુભવ અપના;
સત હરી ભજન, જગત અળ સપના.

કોટી વર્ષાનુ સ્વપ્ન પણ, બાહ્યત થતાં દૂર થાય;
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દૂર થાય.

૫૬ વિકાર છે દેહના, તું તેથી અવિકાર;
સાક્ષી રૂપે આત્મા, તે જ જ્ઞાન સુખ સાર.

દેહાધ્યાસ કાઢવો-તે, ડાબે હાથે લખવાની ટેવ, જમણા
હાથે ટેવ પાડવા જેવું જરા અઘરું લાગે છે.

જેમ તેમ કરીને સમજવો મર્મ, શું હું ચેતન કે ચર્મ;
આવું વિચારવું પ્રથમ જને, પછી રહેવું ઘરે કે જવું વને.

જેમ ભોજન પછી ભુખ રહેતી નથી, તેમ જ જ્ઞાન સાચું
થાય તો દેહાધ્યાસ રહેતો નથી.

વેદાંત :-જગતનો નાશ ઇચ્છતું નથી, પણ બાધીતાનુ-
વૃત્તિ રાખવાનું કહે છે.

સ્વપ્ના સકળ સંસાર છે, સ્વપ્ના તીનો લોક;
સુંદર જાગ્યો સ્વપ્ન તે, તખ સખ જાણ્યો ફોક.

જાગ્રત સકળ સંસારે, જાગ્રત તીનો લોક;
સુંદર જાગ્યો બ્રહ્મ મે, તખ સખ જાન્યો ફોક.

દેહાધ્યાસ તે ભુતનો વળગાડ કાઢવા જેવું અઘરું કામ છે.

સર્વે ન દેવાસુરમત્યૈતિયંક,
ન સ્ત્રી ન પંડો ન પુમાન્ ન જંતુઃ;
નાયં ગુણઃ કર્મ, ન સન્ના ચાસન્,
નિષેધ શેષો જ્યતાઃ શેષઃ. (ભાગવત ૮-૩-૨૪)

અર્થ :-તે બ્રહ્મ, દેવ અસુર, માણસ, પશુ પંખી, સ્ત્રી,
પંડ, પુરુષ કે કોઈ જંતુ નથી. તેમ જ તેમાં કોઈ ગુણ કર્મ
નથી. પણ સત્ અસતથી વિલક્ષણ છે, ના, ના કરતા બાકી
રહે તેવું બ્રહ્મ છે. તેની ગજરાજ પ્રાર્થના કરે છે. ભાગવત

યથોષ્ઠનાભિઃ સૃજતે ગૃહ્યતે ચ,
 યથા પૃથિવ્યાં ઔષધયઃ સંભવન્તિ;
 યથા સત્ પુરુષાત્ કેશ લોમાનિ,
 તથા અક્ષરાત્ સંભવતીહ વિશ્વમ્.

અહં એવાસ એવાગ્રે, નાન્યત્ યત્ સત્ અસત્ પરમ્;
 પશ્ચાત્ અહં યદ્ એતદ્ ચ, યોઽવશિષ્યતે સોઽસ્મ્યહમ્.

(ભાગવત ૨-૯-૩૨)

અર્થ :—જ્યારે પ્રથમ કંઈ ન હતું તે વખતે હું જ પ્રથમ હતો, તે વખતે સત્ અસત્ કંઈ ન હતું. પાછળ પશુ હું જ છું અને બાકી રહેતું તત્વ પશુ છેવટ હું જ છું.

માયાતું સ્વરૂપ :—

ઋતેઽર્થં યત્ પ્રતીયેત્, ન પ્રતીયેત્ આત્મનિ;
 તદ્ વિદ્યાત્ આત્મનો માયાં, યથા ભાસો યથા તમઃ

(ભાગવત ૨-૯-૩૩)

અર્થ :—આત્મા પર આ જગત તે પદાર્થ વગરની પ્રતિતી છે તેને માયા કહે છે. જે વાસ્તવિક નથી, છતાં અનિર્વચનીય છે. જેમ નેત્ર દોષથી એકને ખદલે એ ચંદ્ર દેખાય છે તેમ જ માયા છે.

એકોદેવઃ સર્વભૂતેષુ ગૃહઃ, સર્વવ્યાપિ સર્વ ભૂતાંતરાત્મા;
 કર્માદ્યક્ષઃ સર્વભૂતાધિવાસઃ, સાક્ષી ચેતા કેવલો નિર્ગુણસ્ત્રિ.

(શ્વેતાશ્વેતર ૬-૧૧)

અર્થ :—એક જ ચેતન તત્વ સર્વમાં ગૃહ રીતે વ્યાપી રહ્યું છે ને જે સર્વ ભૂતોનો અંતરાત્મા છે. કર્મસાક્ષી ચેતન કેવળ, તે નિર્ગુણ બ્રહ્મ છે.

બ્રહ્મ - વ્યાપક ચેતન આકાશ જેમ છે.

આત્મા-શરીર પૂરતું જ ચેતન તત્વ છે.

ઈશ્વર - માયા + ચેતન જે જગત નીચંતા છે.

જીવ-અવિદ્યા + ચેતન જે શરીર નીચંતા છે.

અધ્યારોપ અપવાદાભ્યાં, નિબ્રપંચ પ્રપંચ્યતે;

શિષ્યાણાં બોધ સિદ્ધર્થ, તત્વજ્ઞૈઃ કલ્પિત કમઃ.

શિષ્યોના બોધ માટે પ્રથમ ઈશ્વર જગત બનાવે છે તેવો
આરોપ કરીને પછી જગતનો અપવાદ કરવામાં આવે છે.

ભાલો કહે ભટકીશમાં, ને ખોળી જોને માંહી;

સમજીને સૂઈ રહે તો, કરવું નથી કાંઈ.

જેઠા, જેઠા, મેલ સંકલ્પ હેઠા,

તો પહોંચાડી દઉં ઠેઠા.

જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ :-આ સંસાર તરવાનો નથી પશુ-
સંશયસાગર તરવાનો છે.

મીરાંબાઈ :-ભવસાગર મેરો મુખ ગયો હે;

ફીકર નહિં અખ તરનનકી. મોહે.

પાંડિત પીતાંબરદાસજી (વિચાર ચંદ્રોદય) :-

શુદ્ધ બ્રહ્મ વિષે, અનાદિ કલ્પિત પ્રકૃતિ છે તેનો બ્રહ્મ
સાથે અનાદિ કલ્પિત તાદાત્મ્ય સંબંધ છે. તેથી, કલ્પિત ઈશ્વર
કલ્પિત જીવના, કલ્પિત કર્મથી, કલ્પિત સૃષ્ટિ રચી.

આકારં અનૃતં બિદ્ધિ, નિરાકારં તુ નિશ્ચિત્તમ્;

એતદ્ તત્વ ઉપદેશેન, ન પૂનર્ભવ સંભવઃ

(અષ્ટાવક ગીતા)

અર્થ :-આકાર હંમેશા નાશવંત વસ્તુનો હોય છે. પ્રદ્ધ તો નીરાકાર છે ફક્ત આટલા જ ઉપદેશથી તમારો પૂનર્જન્મ થશે નહિ.

વેદાંતીઓ જગતને સ્વપ્ન સમાન માને છે અને ચેતનનું વિવર્ત માને છે.

ઉમા કહુ મેં, અનુભવ અપના;
સત હરી બજન, જગત સખ સપના.

સપને હોય લીખારી નૃપ, રંક નાકપતી હોય;
બગે લાલ ન હાની કછું, તીમી પ્રપંચ યહ સોય.

(રામ ચરિત્ર)

યદ્ અજ્ઞાનતો ભાતિ વિશ્વં સમસ્તં,
વિનષ્ટં ચ સઘો યદ્વાત્મ પ્રયોધૈ;
મનો વાગતીતં, વિશુદ્ધં વિમુક્તં,
પરં પ્રદ્ધ નિત્યં તદેવાહમસ્મિ. (વિજ્ઞાન નૌકા)

અર્થ :-અજ્ઞાનતાથી જ આ સમસ્ત વિશ્વ ભાસી રહ્યું છે ને આત્મજ્ઞાન થતાં તુરંત જ તેનો બાધ થઈ જાય છે. પરમાત્મા-આત્મા તો, મન વાણીથી પર છે વિશુદ્ધ છે ને મુક્ત છે, તે પરપ્રદ્ધ પરમાત્મા હું જ છું.

યથૈવ ઓઝ્મિન નીલત્વં, યથા નીરં મરુ સ્થલે;
પરૃષત્વં યથા સ્થાણ્ણે, તદ્વત્ વિશ્વં ચિદ્વાત્મનિ.

(અપરોક્ષાનુભુતી)

અર્થ :-જેમ આકાશમાં ભુરાપણુ દેખાય છે ને મૃગજળમાં જળ દેખાય છે અને ઝાડના ફુંકામાં પુરુષ દેખાય છે, તેમજ કેવળ એક ચૈતન્ય પર આ સમસ્ત વિશ્વ દેખાઈ રહ્યું છે.

સૃષ્ટિ ઉત્પત્તિ :— (ભોલાબાબા)

બીના યંત્ર બટ્ટી મસાલે બનાઈ,
અહા મઘ તીખી સખીકો પીલાઈ;
શયાને દીવાના બના, ફાગ ખેલી,
અરે બ્રાંતિસે ખાંઝકી સૃષ્ટિ ફેલી.

સૃષ્ટિ મૂળમાં નથી. છતાં દેખાય છે, તેનાથી વ્યવહાર થાય છે; સાચા જેવી લાગે છે, પણ સિદ્ધાંત લગાડો ત્યારે ખોટી પડે છે માટે ખોટી છે. (સ્વામી માધવતીર્થજી)

સુરદાસજી :—

કૃષ્ણને કેસી હોરી મચાઈ,
અચરજ લખીયો ન જાઈ, અસત્ સત્ કર દીખલાઈ.
કૃષ્ણને●

મત્તઃ પરતરં નાન્યત્, કિંચિદસ્તિ ધનંજય;
મયિ સર્વમિદં ત્રેતાં, સૂત્રે મણિ ગણ્યા ઇવ.
(ગીતાજી ૭-૭)

અર્થ :-હે ધનંજય ! મારાથી બીજી કંઈ પણ જગતમાં નથી. જેમ માળાના મણકામાં દોરો પરોવાએલ છે તેમ જ સર્વમાં હું છું.

પોલ નીકાલ્યો જગતકો સુષુપ્તિ અવસ્થા માંહી,
નામરૂપ સંસારકી જહાં ગંધ કછુ નાહિ;
જહાં ગંધ કછુ નાહિ, વર્ણાશ્રમ બ્રમ ત્રાટી,
લેશ કહું ના રહી કીસી મનકી પરીપાટી;
કહે ગીરધર કવિરાય આતમા એક અડોલ,
તા બીન ઓર પ્રપંચ, સબકો કાલ્યો પોલ.

ચિદ્ર વિલાસ પ્રપંચ યહ, ચિદ્ર વિવર્ત ચિદ્રરૂપ,
 ઐસી બકી દાષ્ટ હે, સો વિદ્વાન અનુપ;
 સો વિદ્વાન અનુપ, મહા જ્ઞાની તત્ત્વદર્શી,
 નિજ આત્મા વ્યતિરેક, વાર્તા સુજેન કરસી;
 કહે ગીરધર કવિરાય, વિવેકી ત્યાગે જીદ્ર,
 કીન સંગ કરે વિવાહ, જ્યેા દેખે ત્યો ચિદ્ર.

નારદજીને ૧૯ વિદ્યા આવડતી હતી, છતાં શોક રહેતો હતો. તેથી તેણે સનત્કુમાર પાસેથી ભુમાવિદ્યા-પ્રહ્લવિદ્યા શિખી અને શાંત પામ્યા.

અલખ લખનેકી અટપટી બાતે, સુનકર મન ચકરાતા,
 અલખ નિરંજન ઘટકે બીતર, મન બાહેર બટકાતા;
 ઘરકી ગદી છોડ મુરખ નર, જહાં તહાં ઠુકરાતા,
 અહાં ભાવ મીટે તબ, આપ અલખ લખપાતા.

કહા સુના સખ જાડ જુડકે, મેંકી આંખ મીટાવો,
 ખ્યારે આપહી હો, કાહે જગ ભરમાવો.

ફના ફીલ્લાહ, બકા બીલ્લાહ,
 હાંસીલ હોતી હે બકા;
 જખ ઉલ્ફતમેં ફના હો બાય.

અર્થ :-જ્યારે સર્વ નાશ પામે છે ત્યારે જ છેવટનું તત્ત્વ સમજાય છે. “યદ્ દ્રષ્ટં તદ્ નદ્રમ્” જે દેખાય તે ખોટું-ઝાડ દેખાય મૂળ ન દેખાય, મકાન દેખાય પણ પાયો ન દેખાય તેમજ જગત દેખાય પણ પ્રહ્લ ન દેખાય.

જીવ તથા ધંધરનું અધિષ્ઠાન પ્રહ્લ છે-તે સમજો.

આત્મચેતન, બ્રહ્મચેતન જોવાની વસ્તુ નથી પણ અનુભવવાનું છે હું આત્મા બ્રહ્મ છું. તેથી શરીરની પરિક્ષા ન લેવાય-ચેતન કોઈ ઈન્દ્રિયનો વિષય બનતું નથી. તે વ્યાપક ને નિત્ય છે. મોક્ષ=મુક્તિ. શેમાંથી ? “અજ્ઞાનમાંથી-દેહાધ્યાસ છોડો તે મુક્તિ.”

મોક્ષ: ન નિષ્પત્તિ આકાશે, ન પાતાલે ન ભૂતલે;

અજ્ઞાન હૃદય ઓળી નાશે, મોક્ષ ઇતિ સ્મૃત:.

મોક્ષ, અજ્ઞાન જવું તેને કહે છે. દેહાધ્યાસ, જીવ ભાવ કાઢો.

પ્રથમ સંકલ્પનો ત્યાગ કરી, બીજો ઉઠવા ન દઈએ;

વચમાં નિર્વિકલ્પ દશાનો, અનુભવ લેતા રહીએ.

Attain th UTMOST in passivity-શાંતિમાં બ્રહ્મ મેળવો.

જેમ તેમ કરીને સમજવો મર્મ, શું હું ચેતન કે ચર્મ ?

આવું વિચારવું પ્રથમ જને, પછી રહેવું ઘરે કે જવું વને.

(અખો ભગત)

અત્યંત આવશ્ય વસ્તુ ઈશ્વરે પાસે જ બનાવી છે :- તદ્દન નાના બાળક માટે દુધ-માતાના સ્તનમાં. મનુષ્ય જીવન માટે હવા-સર્વાત્ર. બ્રહ્મ બ્રહ્મવો તે-તમે પોતે જ છો. તમે આત્મા રૂપે બ્રહ્મ છો. માટે પોતાની પરિછીન્નતા ન માનો. અને ઈશ્વરની અન્યતા ન માનો. ને જગતની સત્યતા ન માનો. ભુતકાળ ભુલી જવ, ભવિષ્યના કીલ્લા ન બાંધો, પણ વર્તમાનમાં તમે બ્રહ્મ છો જ તેમ શાસ્ત્ર પર વિશ્વાસ રાખો.

ભવિષ્યં નાનું સંઘત્તે, અતીતં નાનું શોચતિ ।

વર્તમાન નિર્મેષસ્તુ, અસંગે નાતિ વર્તતે ॥

Mother (Pondichary) says :—

In peace & scilance, the Eternal manifests, Allow nothing to disturb & the Eternal is there. Wait & see, do not keep too much anxiety for thee as anxiety becomes the vail of Him. Have perfect calmness & the Eternal is there. No haste, no effort for Him. This is the best meditation of the world.

અર્થ :—શાંતિમાં જ બ્રહ્મને શોધો, કંઈ પણ પ્રયત્ન ન કરો કેમકે તે આપક છે, માટે કેવળ રાહ જુઓ, ચિંતા ન કરો અને તમો જ બ્રહ્મ છો તેમ જરૂર સમજાશે. તેને માટે કંઈ પણ પ્રયત્ન કરવો તે જ તેની આડચ બનશે. બધા ધ્યાન, બધી પ્રાર્થના કરતાં, તમો છો જ તે ઉત્તમ અને સહેલો ઉપાય છે.

ભાગવત :—

વદન્તિ તત્ત્વ વિદુઃ તત્ત્વં, યજ્ઞ જ્ઞાનં અદ્વયમ્ ;
બ્રહ્મેતિ પરમાત્મેતિ, ભગવાન્નિતિ શબ્દતે. (૧-૨-૧૧)

અર્થ :—તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, જે અદ્વૈત એકત્વ જ્ઞાન છે તેને જ બ્રહ્મ-પરમાત્મા કે ભગવાન કહે છે.

યત્ર ઇમે સહસ્રદ્રુપે, પ્રતિષ્ઠિદ્ધે સ્વસંવિદા;
અવિદ્યા આત્મનિ કૃતે, ઇતિ તદ્ બ્રહ્મ દર્શનમ્. (૧-૩-૩૩)

અર્થ :—અવિદ્યાવડે આત્મામાં આરોપીત થએલા, આ સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ શરીરો, શ્રવણ-મનન અને સમ્યક્જ્ઞાનથી જ્યારે દૂર થાય છે ત્યારે જીવ માત્ર જ્ઞાનસ્વરૂપ બ્રહ્મ બની રહે છે.

ત્વાં આત્માનં પરંમત્વા, પરમાત્માનં એવ ચ;
આત્મા પુનર્બહિર્મૃગ્ય, અહો અજ જનતા અજ્ઞતા.

(ભાગવત ૧૦-૧૪-૨૭)

અર્થ :-કેવળ આત્મા તે જ પરમાત્મા છે છતાં તેને
બહાર શોધવો તે અજ્ઞાની માણસની અજ્ઞાનતા બતાવે છે.

અસ્તિ બ્રહ્મેતિ ચેદ વેદ, પરોક્ષજ્ઞાનં મુન્યતે;
અહં બ્રહ્મેતિ ચેદ વેદ, સાક્ષાત્કાર સ ઉન્યતે.

(પંચદશી ૫-૧૬)

અર્થ :-બ્રહ્મ છે તે પરોક્ષજ્ઞાન કહેવાય છે, પણ તે બ્રહ્મ
હું છું તેમ બાણુવું તેને જ સાક્ષાત્કાર કહે છે.

અસ્તિ બ્રહ્મ પરોક્ષ હે, અહં બ્રહ્મ અપરોક્ષ.

(વિચાર સાગર)

પ્રશાંત સર્વ સંકલ્પાઃ, યા શીલાવત્ અવસ્થિતિઃ;
જાત્રત નિદ્રા વિનિર્મુક્તા, સા સ્વરૂપા સ્થિતિઃ.

(પંચદશી ૫-૨૭)

અર્થ :-જ્યારે મનના બધા સંકલ્પો શાંત થાય છે, અને
પથર જેવી અવસ્થા થાય છે ત્યારે જાત્રત નીદ્રા હોતી નથી
તે જ સ્વરૂપસ્થિતિ છે.

ન અદ્વૈતં સાધયામિ, કિંતુ દ્વૈતં પ્રતિ નિષેધયામિ.

(ભામતીસૂત્ર)

અર્થ :-કેવળ દ્વૈતનો જ નિષેધ કરવો તે જ અદ્વૈત બ્રહ્મની
અમારી ઉપાસના છે. અજ્ઞાન હટાવો, તમે પૂર્ણ બ્રહ્મ છો જ.
હઃબુધં જુવું તે જ સુખ કહેવાય છે. કપડાંનો મેલ બાય
તે જ જેને સાફ કર્યું-ધોયું કહેવાય છે.

યસ્ય ચિત્તં નિર્વિવયં, હૃદયં યસ્ય ચ શીતલમ્;
તસ્ય મિત્રં જગત્ સર્વં; તસ્ય મુક્તિકર સ્થિતા.

(ઉડીયાબાબા)

અર્થ :-જેનું ચિત્ત-મન ઇચ્છા વગરનું ને શાંત છે,
તેનું જ જગત મિત્ર છે ને તેની મુક્તિ તેના હાથમાં જ છે.

આત્મા વા અરે દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યઃ મંત્રવ્યઃ નિદિધ્યાસિતવ્યઃ ।

(બૃહદ્વ્યાસવક્ત્રય)

અર્થ :-કેવળ આત્મા જ શ્રવણ, મનન ને અનુભવ કરવા
લાયક છે અને બીજા પ્રયત્ન છોડો. આ સાક્ષાત્કાર કરવાની
વૃત્તિ, તે નીંગઠ ગાંઠ=Gordion Knot છે. તેને કાપી નાખો.
તે ખુલી શકશે નહિ.

Self awareness, સ્વ જાગૃતિ તે જ મોક્ષ છે. બાકી
બધું છોડો.

ટાઢું ઉતું મળે નહિ, ને મળે તાએ તા;
એ બેને મેળ કેમ ખાય, આખા એ સમજણ વિનાના ઘા.
લહરી હું નીરકો, કપડા હું સુત;

જીવ હું બ્રહ્મકો, ચે તીનો ઉનકે ઉતં.

રાગ દ્રેષકો ખોઈએ, ખોજીએ પદ નિર્વાણ;
નાનક યહ માર્ગ કઠીન હે, કોઈ કોઈ ગુરુમુખ જાણ.
સખકે ઘરમેં કુપ હે, સખ કુપોમેં નીર;

કાંઠે બેઠા મરી રહે, ખ્યાસા સકલ શરીર.

જગ બૂખા કોઈ નહિ, સખકી ગુઠડી લાલ;

ગાંઠ છોડત જાનત નહિં, યાતે હોત કંગાલ.

મનના દ્રષ્ટા બનો, મનોનાશ થશે જ, ને શાંતિ મળશે જ.

અજ્ઞાન નિવૃત્તિ તે જ મોક્ષ છે, આત્મા સ્વયમેવ તમો પોતે જ છે. જગતમાં રાગ દ્વેષ છોડી, સાક્ષીભાવથી રહો, શાંતિ મળશે જ.

સઘોડભિવ્યંજતે મોક્ષો, જ્ઞાનાજ્ઞાન ઘાતિનઃ;
નિત્યં કુટસ્થે શુદ્ધાત્મ, સ્વરુપત્વાત ન કર્મજઃ.

મહાત્મા મંગલદાસજી (વી. વી. ૫૭)

મોક્ષ જ્ઞાન જન્ય નથી, જ્ઞાનથી કેવળ અજ્ઞાનની નિવૃત્તિ થાય છે અને આત્મા સ્વયમેવ પ્રગટ થાય છે. કેમકે, છે જ.

। = આઈ = હું' બ્રહ્મ. દરેક પોતાને હું' જ કહે છે. પણ Eye = આઈ = આંખ તે કીમતી છે. પણ જ્ઞાનેન્દ્રિય છે ને શરીરનો ભાગ છે. નાશવંત છે.

અમ્બુ દેવાઃ મનુષ્યાણાં, દિવિ દેવતા મનિષિણામ્;
મંદાનાં કાષ્ઠ લોહેષુ, બુદ્ધસ્ય આત્મનિ દેવ તો.

અર્થ :-સામાન્ય માણસો, સમુદ્ર, ગંગા, જમનાને દેવ-રૂપ માને છે, બુદ્ધિશાળી-આકાશમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ-દેવ દેવતા માને છે, પણ મંદબુદ્ધિના લોકો, લોહ, કાષ્ઠ, પાષાણની મૂર્તિમાં ઇશ્વર માને છે. પણ બુદ્ધિશાળી જ્ઞાની માણસો, પોતાના આત્માને જ દેવ બ્રહ્મ તરીકે માને છે.

ષદ શાસ્ત્રના જુજવા મતા, ને ખોજ્યો તેણે ખાધી ખતા;
અખો કહે એ અંધારો કુવો, ને ઝગડો પતાવી કોઈ ન મુઓ.

ઇશ્વર વહાં ઇશ્વર વહાં, ઇશ્વર સીવા નહિ અન્ય હે;
સર્વત્ર હિ પરિપૂર્ણ અચ્યુત, એક દેવ અનન્ય હે.
એસા જીસે હો બોધ, જીસકા એક હી સીદ્ધાંત હે;
આશા જગત કી છોડકર, હોતા તુરત હી શાંત હે.

ત્વં તુ રાજન્ મરિચ્યેતિ, પશુ બુદ્ધિં ઇમાં જહ્મિ;
 ન ભતઃ પ્રાગ્ ભૂતોઽય, દેહવત્ ત્વં ન નક્ષતિ.
 (ભાગવત ૧૨-૫-૨)

અહં પ્રદ્મ પરં ધામ, પ્રદ્માહં પરમં પદં;
 એવં સમીક્ષન્ આત્માનં, આત્માનાધાય નિષ્કલમ્
 (૧૨-૫-૧૨)

ભગવન્ તક્ષકાદિકથો, મૃત્યુકથો ન બિભેચ્ચહં;
 પ્રવિષ્ઠો પ્રદ્મ નિર્વાણં, અભયં દર્શિત્વં ત્વયા. (૧૨-૬-૫)

અજ્ઞાનં નિરસ્તં મે, જ્ઞાન વિજ્ઞાન નિષ્ઠયા;
 ભવતાદર્શિતં ક્ષેમં, પરં ભાગવતઃ પદમ્ (૧૨-૬-૭)

સર્વં વેદાંત સારં યત્, પ્રદ્માત્મૈક લક્ષણં;
 વસ્તુ અદ્વિતીયં, તન્નિષ્ઠં, કૈવલ્ય એક પ્રયોજનમ્.
 (૧૨-૧૩-૧૨)

અર્થ :- શુકદેવજી કહે છે કે, હે રાજા પરિક્ષીત! તું મરીશ તેવી તારી પશુબુદ્ધિ છોડ, તું તો આત્મારામ છો, પ્રદ્મ છો તેવી નીષ્ઠા કર.

પરીક્ષીત :- ભગવન્! હવે હું તક્ષક નાગથી કે મૃત્યુથી ખીતો નથી, કેમકે તમોએ મને આત્મજ્ઞાન આપી નિર્ભય બનાવ્યો છે. સર્વ વેદાંતનો સાર એ છે કે પ્રદ્મ ને આત્મા એક જ છે, તે જ ખરૂં પરમ ભાગવતજ્ઞાન છે. જ્ઞાની માણસ મન, વચન ને કર્મ એક જ રીતે રાખે છે જ્યારે અજ્ઞાની માણસની વાણી, મન ને કર્મ જુદા જુદા હોય છે તેથી તેને દુઃખ મળે છે.

જગતમાં સૃષ્ટિ દ્રષ્ટિવાદ ચાલે છે. સૃષ્ટિ જોઈ, ભગવાને તે બનાવી છે તેમ માને છે. આપણા ધર્મશાસ્ત્રો પ્રથમ દ્રશ્ય

જગતનો વિચાર કરી સમજાવે છે. પણ ખરી રીતે તો દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ સાચો છે.—જીવ ભાવમાં દુઃખ રહેશે, જ્યારે દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદમાં :—ભાવના પ્રમાણે બધું જણાય છે. ને સમજણ આવતાં સુખ થાય છે. દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ=વિવર્તવાદ, અભતિવાદ છે. બધું જગત, બ્રહ્મ પર અધ્યસ્ત છે. આ જ દર્શનનો મહિમા છે પણ વિચાર કર્યા વિના સમજાશે નહિ. થોડા દ્રષ્ટાંતો જોઈએ :—

દ્રષ્ટા સે દ્રષ્ટિ ભઈ, દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિ જાન;
દ્રષ્ટિ બીન દ્રષ્ટા લખે, યહી પૂર્ણ હે જ્ઞાન.

દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદના નિયમો :—

(૧) તમામ પદાર્થો સાક્ષી ભાસ્ય છે. કારણ કે અવિદ્યાનું કાર્ય છે.

(૨) જ્ઞાન, ને, જ્ઞેય એક સાથે જ ઉત્પન્ન થાય છે ને નાશ પામે છે.

(૩) દ્રષ્ટિ પડે ત્યારે જ સૃષ્ટિ છે. નહિ તો નથી જ. જ્ઞાન નથી તો પદાર્થ પણ નથી.

(૪) સંકલ્પ જેવો, ભાવના જેવી, તેવું જ દર્શન થાય છે.

(૫) પારમાર્થિક ને પ્રતિભાસિક બે જ સત્તા છે. વ્યવહારિક સત્તા પ્રતિભાસિકનો ભેદ છે.

(૬) જીવ ભાવ થવાના ૬ કારણો છે :—દેશ, કાળ, મમત્વ, સંબંધ, અહંકાર ને પદાર્થથી થાય છે.

જગત=દેખાતી સૃષ્ટિ, તે કેવળ ચેતનનું વિવર્ત છે, ને માયાનું પરિણામ છે. “ બ્રહ્મ સત્ય જગત મીથ્યા છે. ” દેશ,

કાળ, વસ્તુ વિવર્ત છે = જે હોય તેને બદલે બીજું દેખાય છે. દોરડીમાં સપ, કુંડામાં પુરુષ, છીપમાં રૂપ ને સ્ટીકમાં રેસા દેખાય છે. જો કે નથી છતાં દેખાય છે.

પ્રકાશ-અંધકાર, જડ-ચેતન, ખલ-સજ્જન વિ. બે નથી, છતાં બે દેખાય છે.

ખલ સજ્જન દો જગતમેં, તીન કી હે ચહ રીત;
જ્યું સુચી કો અગ્ર ભાગ, પૃષ્ઠ ભાગ હે મીત.
પૃષ્ઠ ભાગ હે મીત, એક તો છીદ્ર કરી હે;
દુસર તાહી આચ્છાદત, તતક્ષણ શુણ્ણ કરી બરી હે.
કહો ગીરધર કવીરાય, આતમા એક હી અમલ;
નીજ માયા કરી બની રહ્યો, સોઈ સજ્જન ખલ.

સમુદ્ર ને તરંગ, શબ્દ ને શક્તિ, તેમ જ બ્રહ્મ ને માયા એક જ છે. માટી ને ઘટ, દોરા ને કાપડ એક જ છે, બ્રહ્મ તો નિર્વિકાર ને એક જ છે. માયા કેવળ કલ્પના છે. સિદ્ધાંત લગાડતા હડી બળ છે માટે ખોટી છે.

દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદના થોડાંક દ્રષ્ટાંતો :-

પ્રથમ દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ સમજવા થોડા પ્રશ્નો વિચારો :-

(૧) સૂર્ય, ચંદ્ર, આકાશ, વાયુ (જગત) કેમ ને કેણે ઉત્પન્ન કર્યાં ? જો થયા હોય તો કેણે બનાવ્યા તે કોઈએ જોયા નથી. ઈશ્વરે બનાવ્યા તેમ કહો તો તે પૂર્ણ છે. શા માટે બનાવે ? શું કારણ છે ? જગ્યા ક્યાં છે ? શું સાધન છે ? કેમકે-

દેવસ્ય એષ સ્વભાવઃ આપ્ત કામસ્ય કા સ્પૃહા ?

ઈશ્વર પૂર્ણ કામ છે તો તેને ઇચ્છા હોતી નથી.

ન કિંચિત્ જાયતે જીવો, સંભવો યસ્ય ન વિદ્યતે;
એતદ્ તદ્ ઉત્તમં સત્ત્વં, યત્ર કિંચિત્ ન જાયતે.

(માંડુક્ય કારીકા ૩-૫૬ અને ૪-૭૧)

(૨) જીવ પોતાને, તેના જન્મની ખબર નથી, માતા ખોટી તારીખ આપે તો પણ જીવ તેને સાચુ માને છે. ચેતન પ્રથમ બુદ્ધિમાં પ્રતીર્જીવીત ક્યારે થયો-તે ખબર નથી.

(૩) સ્ત્રી, બાળક, પુરુષ દરેકને એક સરખું જગત લાગતું નથી, પણ વૃત્તિ પ્રમાણે જુદું જુદું દેખાય છે અને વૃત્તિ બદલાતા જગત બદલાય છે. સુખી કે દુખી બને છે. સ્ત્રીઓને ઘરેણા, સોનુ બહુ ગમે છે, લુગડા રંગીન ગમે છે, બાળકોને રમકડા તથા ખાવાનું ગમે છે, મોટા માણસોને પૈસા, ભક્તને ભગવાન અને જ્ઞાનીને જ્ઞાન ગમે છે.

(૪) પશુ પક્ષીઓ, જગત ઉત્પત્તિનો વિચાર જ કરતા નથી.

(૫) જ્ઞાની પણ, ખોટા જગતનો, જીવનો, ઇશ્વરનો, કર્મ કે ધર્મનો વિચાર કરતા જ નથી.

(૬) જગત, જોનાર જો કોઈ ન હોય તો જગત બન્યું છે તેમ કોણ કહે ?

(૭) જોનાર જ, પોતાની દ્રષ્ટિ પ્રમાણે સૃષ્ટિ માને છે. પણ પ્રથમ તેને પોતાની જ ખબર પડતી નથી.

(૮) નિદ્રામાં, મૂર્છામાં, નીશામાં કે ક્લોરોફોર્મમાં, સુષ્પ્તિમાં ને સમાધિમાં મન નથી તો જગત નથી.

(૯) જગતમાં જીવ, પોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે, વાસના પ્રમાણે, મન જ જગત ખડું કરે છે. ને મનના નાશથી બધું નાશ પામે છે.

(૧૦) જગત તે, જીવની જગત અવસ્થાનો સ્થાન ધર્મ છે.

(૧૧) જગત દરેકને એક સરખું કેમ લાગતું નથી, પ્રથમ પે:તાનું જ્ઞાન તપાસો કે તે સાચું છે કે ખોટું ?

જગત વિષે કેટલીક માન્યતા (ખ્યાતિઓ) :-

૧. અસત્ ખ્યાતિ-જગત બન્યું નથી, તેમ બુદ્ધ તથા શૂન્યવાદીઓ માને છે.

૨. અન્યથાખ્યાતિ-નૈયાયિકો, કણ્ઠાદ, ગૌતમ માને છે.

૩. અખ્યાતિ-પ્રભાકર વિં. મીમાંસકો, કપીલ વિજેરે જગતને સત્ અસત્ માને છે.

૪. આત્મ ખ્યાતિ-શ્લેષિક વિજ્ઞાનવાદીઓ, બુદ્ધો માને છે.

૫. અનિર્વચનીય ખ્યાતિ-વેદાંતીઓ માને છે.

દૃષ્ટિકાળે જ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ છે. વિચાર કરતાંની સાથે જ થાય છે નહિં તે નથી જ. આને માટે કારણ-તેજ છે. તાત્કાલિક મન જ બધું બનાવી લે છે. સિનેમા તેજથી ચાલે છે. સ્વપ્ન પણ તેજસ દેવથી થાય છે. મૃગજળ પણ તેજથી બને છે. મેઘ ધનુષ્યના રંગો ને બધો વ્યવહાર પ્રકાશથી જ થાય છે.

જીવ ઉત્પન્ન થવામાં પૂર્વ કારણ કોઈ જડશે નહિ, તાત્કાલીક જ ઉભું થાય છે.

દૃષ્ટાંત :-મેલ ને તેલથી બુ-માંકડ થાય છે, ગધેડાના મૂત્ર ને લેંશના છાણથી વીંછી ઉત્પન્ન થાય છે, ઠાઠમાં આમૈ,

દ્રાક્ષાસવ, કુમાર્યાસવ વિગેરેમાં ખટાશથી જીવાત થાય છે, ઢોકળામાં જીવાતથી જ ખટાશ આવે છે, ડબલરોટી, બિસ્કીટમાં પણ તેમજ છે.

સાર :-ચેતન જ જગતનું નિમિત્ત તથા ઉપાદાન કારણ છે. એમીબા જીવની ઉત્પત્તિ કર્મથી નથી.

જેમ કરોળીઓ પોતે બળાનું નિમિત્ત તથા ઉપાદાન રૂપ કારણ છે. તેમ ચેતન પણ જગતનું નિમિત્ત તથા ઉપાદાન કારણ છે. જગત ઉત્પત્તિ માટે :-૧ અનાદિ કારણો (પદાર્થો) માનવા તે ગૌરવ દોષ છે અને બે જ કારણો (ચેતન + માયા) માનવા તે લાઘવ દોષ છે.

દ્રષ્ટાંતો :-કળશ્યો પીતાને નાનો લાગે છે, પણ બાળકને મોટો લાગે છે. માટે દર્શન, વિચાર, સૌના સરખા નથી.

સોનુ સાધુને ગમતું નથી, સ્ત્રીઓને ખુશ ગમે છે. દિવસે પદાર્થો સ્થિર લાગે છે તે બ્રાંતિ છે, દરેક પદાર્થ દરેક ક્ષણે બદલાયા જ કરે છે. કેવળ એક ચેતન જ જેમનું તેમ અવીકારી છે. શરીર રોજ વધે છે પણ તેની ખબર પડતી નથી. ઘડીઆળને Time place=કાળનો કટકો કહે છે. દેશ કાળ ખોટા છે છતાં સાચા માની માણસો વ્યવહાર કરે છે.

દુઃખમાં સમય લાંબો લાગે છે ને સુખમાં ટુંકો લાગે છે. યથા દ્રષ્ટિ: તથા સૃષ્ટિ:, દ્રષ્ટિ એવ સૃષ્ટિ:. દ્રષ્ટિ કાળમાં જ સૃષ્ટિ છે, દ્રષ્ટિ: ભવેત્ સૃષ્ટિ:, દ્રષ્ટિ જ સૃષ્ટિ બને છે.

કેવલં શાસ્ત્ર માશ્રિત્ય, ન કર્તવ્યો વિનિર્ણયઃ;
યુક્તિ હીન વિચારે તુ, ધર્મ હાની પ્રબળતે.

(મનુ-બૃહસ્પતિ ટીકા)

દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદના થોડાક દ્રષ્ટાંતો :-

(૧) રામ જનક સભામાં આવ્યા ત્યારે :-

જન્મે રહી ભાવના જૈસી, પ્રભુ મૂર્તિ ત્રીન દેખી તૈસી.

વિદ્વાનોને વિરાટરૂપે, જોગીઓને તત્ત્વરૂપ, ભક્તોને ઈષ્ટદેવ જેવા, સીતાજીને સ્નેહરૂપ, ને રાવણને કાળરૂપ લાગ્યા.

(૨) કંસ સભામાં કૃષ્ણ આવ્યા ત્યારે :-

મહલોને કાળ જેવા, માણસોને મોટા રાજા જેવા, સ્ત્રીઓને કામદેવ જેવા, ગોવાળીયાને સ્વજન જેવા, માતા-પિતાને બાળક જેવા, દુષ્ટ રાજાને રૂદ્ર જેવા, કંસને મૃત્યુરૂપ ભયાનક, વિદ્વાનોને વિરાટરૂપે, યોગીઓને તત્ત્વરૂપે અને ચાદવોને ઈષ્ટ દેવરૂપે શ્રીકૃષ્ણ દેખાયા. આ ભાવના પ્રમાણે જ દર્શન છે.

(૩) લંકાકાંડમાં સુવેળ પર્વત પર રામ ચંદ્રમામાં કાળો ડાઘ થું છે ? તે, સુગ્રીવ, વીલીષણ, અંગદ, રામ પોતે ને હનુમાનને પૂછે છે.

જવાબ :-સુગ્રીવ : પૃથ્વીની છાયા કહે છે. કારણ અંગદ રાજ્ય પાછું લઈ લેશે તેવી ખીક હતી.

વીલીષણ : રાહુનું માથું કહે છે. કારણ કે રાહુ જેવો રાવણ તેને નડતો હતો.

અંગદ : અધર્મનું કલંક કહે છે. કારણ કે તેના પિતાનું રાજ્ય રામે સુગ્રીવને આપી દીધું હતું.

રામ : કામદેવની સ્ત્રી રતીનું સુંદર મુખ બનાવવા બ્રહ્માજીએ તેમાંથી સુંદરતા લીધી છે તેનો ડાઘ છે.

હનુમાન : શ્રીરામના શ્યામ શરીરની છાયા ચંદ્રમામાં દેખાય છે. કારણ કે હનુમાન ભક્ત હતા.

(૪) ઝાંડ પર એક પંખી બોલ્યું ને દરેક માણસે બુદ્ધા બુદ્ધા અર્થ કર્યા— સીતારામ દશરથ, દંડ બેઠક કસરત, અદ્વા બુદ્ધા હઝરત, હળદી મીરચી અદરબ, ટેં ટેં ટચક વિ.

(૫) મુંબઈના સાત રસ્તા પર, વચ્ચે એક સ્ત્રી ઉભી છે તેને કોઈ બેન, કોઈ મા, કોઈ કાકી, કોઈ મામી કહે છે.

(૬) જગત-કોઈને મુખરૂપ તો કોઈને દુઃખરૂપ લાગે છે.

(૭) રમણ મહર્ષિને યુદ્ધ વખતે પણ શાંતિ દેખાતી હતી.

(૮) પૃથ્વી પર ચાલનારને પૃથ્વી ફરતી લાગતી નથી.

બે સાચા ગુરુ મળે તો જ સાચું જ્ઞાન આપે છે.

સાચું જ્ઞાન મેળવવા સાચા ગુરુની જરૂર પડે છે.

જેમકે :-જનક રાજાને યાજ્ઞવલ્કય ઋષી મળ્યા, રામને વસિષ્ઠજી, રહુગણ રાજાને ભરતજી, વિવેકાનંદજીને રામકૃષ્ણ પરમહંસ, અર્જુનને શ્રી કૃષ્ણ, નચીકેતાને યમરાજ, શ્વેતકેતુને ઉદ્દાલક મુનિ, નારદજીને સનતકુમાર, ને મંડનમિશ્રને શ્રી શંકરાચાર્યજી મળ્યા હતા. શ્રી બુદ્ધ ભગવાન અને મહાવીરસ્વામી પણ ત્યાગી ને તત્ત્વજ્ઞ હતા. કેવળ મન જ સારાનું ખરાબ ને ખરાબનું સાડું કરે છે. માટે સાચો સત્સંગ કરો તો જ તત્ત્વ સમજાશે.

જગતમાં ફક્ત સત્તા બે જ છે :-

૧-પારમાર્થિક અને ૨-પ્રતિભાસિક (તેમાં જ વ્યવહારિક સત્તા) છે.

દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદથી સમભય છે.

૧-ચેતન જ છે.

૨-બધું સાક્ષી ભાસ્ય છે.

૩-પ્રદા નીરાકાર છે.

૪-તત્ત્વ એક જ છે.

૫-જ્ઞાન સાધન છે.

૬-અલેદ છે.

૭-કંઈ ઉત્પન્ન થતું નથી.

૮-સંબંધ થતો નથી.

૯-આનંદ, અમરતા,
નિત્યતાને જ્ઞાન છે.

૧૦-ચેતન મુક્ત જ છે.

સૃષ્ટિ દ્રષ્ટિવાદથી સમભય છે.

અનેક જીવો લાગે છે.

અનેક વસ્તુઓ લાગે છે.

બધું સાકાર લાગે છે.

વસ્તુઓ અનેક છે.

અજ્ઞાનથી અનેકતા છે.

લેદ રહે છે.

ઘણી ઉત્પત્તિ લાગે છે.

સંબંધ થાય છે.

દુઃખ, મૃત્યુ, અનિત્યતા ને
અજ્ઞાન છે.

જીવને બંધન લાગે છે.

એક જ ઘરમાં, બીલાડી ઉદર શોધે છે, ચોર ધન ગોતે
છે, મેમાન ફરનીચર સગવડતા ગોતે છે, છોકરાઓ રમકડા
શોધે છે, સ્ત્રી જગ્યા શોધે છે, કેટલા રૂમ છે, પુરુષ ઘરની
કીંમત ગણે છે-આજ દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ છે.

કેવળ નિજ સ્વરૂપનું અખંડ વર્તે જ્ઞાન,

કદીએ કેવળજ્ઞાન તે દેહ છતાં નિર્વાણ.

લેદ સકળકુ જ્ઞાન હે, એકાંત હે અજ્ઞાન;

લેદમાં અલેદ લાગે, સો વેદાંત પ્રખ્યાત.

જ્ઞાત જ્ઞાતવ્યતા, પ્રાપ્ય પ્રાપ્યતા કૃત કૃત્યતા;

હત હાતવ્યતા, ચેતિ ભવેત વિશ્રાંતિ ઉત્તમા.

(વી. વી. ૫૬)

અર્થ :- જાણવાનું જાણી લીધું, મેળવવાનું મેળવી લીધું, કરવાનું કરી લીધું ને છોડવાનું છોડી દીધું તેથી ઉત્તમ વિશ્રાંતિ સુખ મળે છે.

માયા છે છતાં નથી-અનિર્વચનીય છે.

હા કહું તો હે નહિ, ના કહું તો હે;

હા કે ના કે બીચમ્, જો હે સો હે.

વિસ્પષ્ટં ભાસતે લોકે, યદ્ વચારાત ન લભ્યતે;

તત્ પ્રાતિભાસિકં વસ્તુ, પ્રતિબિંબાદિકં યથા.

માયા સ્પષ્ટ વ્યવહારમાં લાગે છે, પણ વિચારતાં પત્તો લાગતો નથી. માયા પ્રતિભાસ માત્ર પ્રતિબિંબ જેમ છે.

See unity, in diversity-અનેકતામાં એક જુઓ.

Attain the utmost in passivity.

પ્રદ્ધને મનની શાંતિમાં શોધો.

એહી વિધિ જગ હરી આશ્રિત રહહી,

જદપિ મૃષા દેત દુઃખ અહહી.

(રામચરિતમાનસ)

આ બધું પ્રદ્ધ જ છે. આપ સહિત સર્વને ગોવિંદ જાણો.

ખાંડકા કુત્તા, ગદ્દા, ચુહા, બીલ્લા,

મુહમે ડાલો મનહે ખાંડકા.

સોનું સત્ય છે, ઘાટ કલ્પિત છે. તેમ જ પ્રદ્ધ સત્ય છે, જગત અધ્યસ્ત કલ્પિત છે.

દ્વૈત ભાસ બ્રાંતિ માત્ર, છે વિવતં રૂપે;

શુદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત સદા, નિશ્ચલ સ્વરૂપે.

હું અખંડ એક નિત્ય ચીદ્રૂઘન અવિનાશી- (કેશવકૃતિ)

પાણીમાંથી ઉત્પન્ન લીલ-પાણીને જ ઢાંકે છે, તેમ જ માયા, બ્રહ્મને આશ્રયે રહી બ્રહ્મને જ ઢાંકે છે.

મૃગ તૃષ્ણાં યથા બાલાં, મન્યન્તે ઉદ્ધકાશયમ્;
એવં વિકારી કિં માયા, અયુક્તા વસ્તુ ચક્ષતે.

(ભાગવત ૧૦-૭૩-૧૧)

જ્ઞાનની સ્મૃતિ તે જ અમૃત છે.

સમજે તો ભી આપ હે, ન સમજે તો ભી આપ;
પણ નહિ સમજણમાં, રહેગા મહા સંતાપ.

મહા કર્તા મહા ભોક્તા, મહા ત્યાગી ભવાનધ;
સર્વ શંકા પરિત્યજ્ય, ધૈર્ય આલંબ્ય શાશ્વતમ્.

(યોગ-વાસિષ્ઠ પૂ. ૧૧૫-૧)

સાધો મનકા માન ત્યાગો :-

કામ ક્રોધ સંગત દુર્જન કી, તાતે અહરનીશ ભાગો. સાધો ૦

મુખ દુઃખ દોહી સમ કરી જાનો, ઓર માન-અપમાના;

હર્ષ શોક સે રહે અતીતા, તીન જગ તાત્વ પીછાના. સાધો ૦

સ્તુતિ નિંદા દોહી ત્યાગો, જોજે પદ નિર્વાણ;

જન નાનકં યહ ખેલ કઠીન હે, કોઈક ગુરુ મુખ જાના. સાધો ૦

અક્ષર બ્રહ્મની મોટાઇ :-

બધી દુનીયા એક કૂળ જેવડી છે, એક ઝાડને આવા લાખો
કૂળ છે, આવા ઝાડના હજારો વન એક પર્વત પર છે, આવા
હજારો પર્વતો એક પૃથ્વી પર છે, આવી હજારો પૃથ્વી એક દ્વીપ
પર છે, આવા હજારો દ્વીપ એક અંડ ઈંડામાં છે, આવા હજારો
ઈંડા એક સમુદ્રમાં છે. આવા હજારો સમુદ્રો એક મહાપુરુષના
શરીરમાં છે અને તે વિરાટ પુરુષ પરમાત્મા અક્ષર બ્રહ્મ છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

જ્ઞાનીનું જીવન

જ્ઞાનીનું જીવન પાણીમાં લીટા જેવું છે-છતાં નથી.

રાજા ઋતુદ્વજ, રાણી મહાલશા પોતાના પુત્ર અલકને યોધ આપે છે અને તે પણ્ય પારણ્યામાં બુલાવતા :-

શુદ્ધોડસિ બુદ્ધોડસિ, સંસાર માયા પરિવર્જિતોડસિ;
સંસાર સ્વપ્ન તજ મોહનીદ્રા, મહાલસા વાક્ય સુવાચ પુત્રમ્.

અર્થ :-હે પુત્ર, જન્મથી જ તું આત્મારૂપે શુદ્ધ બુદ્ધ છો. માટે સંસારની માયા છોડ, સંસાર કેવળ સ્વપ્ન સમાન મિથ્યા છે. આ પ્રમાણે મહાલસા તત્વયોધ આપે છે.

જ્ઞાની કાગડાની જેમ એક જ આંખનો ડોળો ખંને બાબુ ફેરવે છે. હાથી સુંઘવાનું તથા હાથનું કામ કેવળ સુંઘથી જ કરે છે. સર્પ આખોથી જોવાનું તથા સાંભળવાનું ખંને કામ સાથે કરે છે. તેમજ જ્ઞાની સંસારમાં રહે, પોતાની મનની સ્થિતિ પ્રહ્લમાં દ્રઢ કરે છે.

છાશમાંથી માખણ વલોવી કાઢી લીધા પછી, છાશમાં ભળતું નથી પણ ઉપર જ તર્યા કરે છે. તેમજ જ્ઞાની તત્ત્વજ્ઞાન સમજી સંસારમાં આનંદી શાંત જીવન ગાળે છે.

પનિહારી માથે હેલ-બેડું હોવા છતાં, વાતો કરતી બાય છે પણ બેડું પડવા દેતી નથી. તેમજ જ્ઞાની સ્વાર્થ-પરમાર્થ ખંને સુધારે છે.

નાટકીયો પાઠ સ્ત્રીનો કાઢે છે, પણ પુરૂષ છે તેમ ખ્યાલ રાખે છે તેમજ જ્ઞાની સંસારમાં રહી પ્રહ્લનિષ્ઠરૂપે આનંદથી વર્તે છે.

દુર્વાસા ભોજન કરવા છતાં ઉપવાસી ગણાયા હતા.

શ્રીકૃષ્ણ રાસ રમ્યા છતાં સ્ત્રીઓમાં આસક્ત ન હતા.

નાના બાળક જેમ ઉદ્દેશ વગર સંસારમાં રહો.

જનકરાજ, રાજ્ય કરતા હતા છતાં વિદેહી કહેવાયા તેમ વર્તો. હોડી પાણીમાં જ ફરે છે, છતાં પાણી તેમાં આવતું નથી તેમ. કેશીયર પગારના રૂપીયા ખીજને ચુકવે છે, છતાં પોતે તેમાંથી કંઈ લેતો નથી.

ભવિષ્યં નાનુ સંઘત્તે, નાતીતં યશ્ચ શોચતિ;
વર્તમાન નિમેષસ્તુ, અસંગે નાતિ વર્તતે.

અર્થ :- ભવિષ્યના કિલ્લા છોડો, ભુતકાળને યાદ ન કરો, કેવળ વર્તમાન કાળમાં બ્રહ્મ જ્ઞાની રહી સંસારમાં અસંગ રીતે જીવન ચલાવો. ખુબ શાંતી મળશે.

વશિષ્ઠ મહારાજ કર્મ કરતા હતા છતાં અનાસક્ત વર્ત્યા. તેમ તમો સંસારમાં નિર્લેપ રહો. હર્ષ શોકથી પર રહો.

બહિ કૃતિમ સરંભો, હૃદિ સંરમ વર્જિતઃ;
કર્તા બહિઃ અકર્તા અંતર, લોકે વિહર રાધવ. (યો. વા.)

ઉપરથી કાર્ય કરો, મન નીર્લેપ રાખો. ખીજને કર્તા લાગે, પણ તમો અકર્તા રહી, લોકોમાં હે રામ જીવન જીવો. ધરના વ્યવસ્થાપક બનો, પણ માલીક ન બનો, દુઃખ નહિં લાગે.

નિરપૃહી તો સાવ સ્વતંત્રહ, કુછ રહી નહિં કસુર;
ત્યાગી ને કોણુ તાબે રાખે, હે કીસકી મગદુર.

યથા ચિત્તે યથા વાચ્યા, યથા વાચ્યા તથા ક્રિયા;
ચિત્તે વા ચિ ક્રીયાયાં ચ, સાધૂનાં એક રુપતા.

અર્થ :-સાધુ પુરુષ મન વચન ને કર્મ એક સરખા જ રાખે છે. જેવું બોલે તેવું જ વર્તે છે, ને શાંતિ પામે છે.

એતાં દ્રષ્ટિ અવશ્યક્ય, દ્રષ્ટાત્માના મુખ્યદયઃ;
વિચરન્તિ ઈદ્ધ સંસારે, મહાન્તો અભ્યુદિતા ઇવ.

(યો. વા. ૨-૨૩-૧)

અર્થ :-જ્ઞાની તત્વ દ્રષ્ટિ રાખી સંસારમાં મહાપુરુષ જેમ વર્તે છે અને આનંદથી જીવન ગાળે છે.

તદ્ યથા કુમારો વા મહારાજો વા મહાપ્રાદ્યણો વા,
અતિ ધીમાન્ આનંદસ્ય ગત્વા શયીત તદેવ એવ શતિ.

(બૃહદા. ૨-૧-૧૬)

અર્થ :-જેમ એક રાજકુમાર, અથવા મહારાજા, મહા-જ્ઞાની પ્રાદ્યણ, મહા બુદ્ધિશાળી માણસ જેમ આનંદથી જ સુવે છે ને પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે, તેમજ જ્ઞાની રહે છે.

જ્ઞાનથી લાભ :-સ્વર્ગ નકંની ચીંતા તેને સ્વપ્ને પણ થતી નથી, સંસાર ઉત્પન્ન થયો છે કે નહીં તે વાત જતી રહે છે, સંસારમાં કોઈ લોભ્ય વસ્તુમાં પ્રીતિ રહેતી નથી, દુઃખ આવે કે બીજા તેની ચીંતા રહેતી નથી, કર્મ કરવા છતાં તેનું ફળ સુખ દુઃખ થતું નથી અને પોતે આત્મા-પ્રદા જ છે તેવો દ્રઢ બોધ રહે છે.

સદા દીવાલી સંતકી, આઠે પહોર ખસંત;
કબહુ વિયોગ ન હોત હે, પલ પલ પ્રભુ હરશંત.
ચાહ નહીં ચિંતા નહીં, મનવા બેપરવાહ;
જનકો કહુ ન ચાહીએ, વો શાહનકા ચાહ.

પાદશાહ ચલા મુઠકમેં, સખહી અપના દેશ;
 સખ ચીજ ઉન્કી સંગ ચલે, ઉનકો કયા પરદેશ.
 ગલિતા સર્વ શંકા, ફલિતા સદ્ગુરોઃ કૃપા;
 મીલીતા પરમા શાંતિ, શાંતં બ્રહ્માસ્મ્ય સંશયમ્.
 ઇન્દ્ર જલ મિદં સર્વં, યથા મરુ મરિચિકા,
 અખંડિત ધના કારો, વર્તતે કેવલઃ શિવઃ.

તે પીતુ માતુ ધન્ય જીન જાયે, ધન્ય સો દેશ જહાંસે આયે;
 ધન્ય સો દેશ, શૈલ વન ગાંઉ, જહાં જહાં જાઈ, ધન્ય સોઈ ઠાંઉ.

યેન કેન ચિત્ આચ્છનો, યેન કેન ચિત્ આશીતઃ;
 યત્ર કવચત શાયી, સમ્રાટ ઈવ રાજતે.

અર્થ :-જે ગમે તે લુગડાં પહેરે, ગમે ત્યાં જમી લે, ને
 ગમે ત્યાં સુવે તે સમ્રાટ જેવો લાગે છે.

મહાપુરુષોની વાણી

- (૧) વિનોબાજી :-જે પોતાના મન પર રાજ્ય કરે છે તે વિશ્વનો સમ્રાટ છે.
- (૨) જે કૃષ્ણ મૂર્તિ :-સ્વજ્ઞાન પછી જ સાચા વિચાર આવે છે.
- (૩) શ્રી કેદારનાથ :-સંકલ્પ જ્યાંથી ઉઠે છે તે સ્થાન શોધો.
- (૪) માતાજી (પોંડીચેરી) :-પ્રભુ સર્વત્ર છે, માટે પ્રથમ તમારી જાત શોધો.
- (૫) શ્રી અરવીંદ ઘોષ :-લેઈનો પડેલો હટાવો તો બધું એક જ છે.
- (૬) શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ :-જ્ઞાન થતાં, અહંકાર ને દેહ ભાવ જાય છે.

- (૭) શ્રી ગાંધીજી :-અંતર મુખ થાવ ને બુલ લાગે તે સુધારો.
જેમ કડીયો મૂર્તિ ઘડે છે તેમ.
- (૮) કાકા કાલેલકર :-બીજાને સુખ આપવામાં અનેરો આનંદ છે. બીજો પણ પોતાનું જ સ્વરૂપ છે.
- (૯) પંડિત સુખલાલજી :-મન ખુલ્લું રાખી, બીજા પાસેથી જ્ઞાન શીખો.
- (૧૦) શ્રી કૃષ્ણ પ્રેમ :-પ્રથમ તમારી જાત તપાસો, ને દોષો હોય તો દૂર કરો.
- (૧૧) ચોસ્કર વાલ્ડ :-ભણેલા બીજાના દોષ જુએ છે, જ્યારે જ્ઞાની પોતાના દોષ જુએ છે.
- (૧૨) શ્રી રજનીશજી :-સાધુ અને સીંહ કોઈથી ડરતા નથી, કારણ તેનામાં અહમ નથી, દેહભાવ નથી.
- (૧૩) જોનમસી :-જીવવાની કળા અઘરી છે, પણ સર્વોત્તમ છે.
- (૧૪) શેક્સપીયર :-મૂર્ખા પોતાને ઠાઠા માને છે, જ્યારે ઠાઠા માણસો, સંસારમાં પોતાને મૂર્ખ માને છે.
- (૧૫) જે કૃષ્ણ મૂર્તિ :-આપણી અંદર ને બહાર જે ચેતન છે, તે જોતા આવડે તો બીજું કંઈ કરવાનું નથી, શાંતિ મળશે. મુક્તિ માટે મહાયુરુષો, જ્ઞાનીઓની, સંતોની વાણી વિચારો, ને જીવન પલટો. ખુબ સુખ અને શાંતિ મળશે.

મનોનાશ, વાસનાક્ષય ને મોક્ષ (સાક્ષાત્કાર) એક જ છે.

વિદ્યમાન મનોયાવત્તાવત્ દુઃખક્ષયઃ કુતઃ ।

જ્યાં સુધી મન છે, ત્યાં સુધી દુઃખનો ક્ષય કેમ થાય ?
ન કિંચિત્ ચિંતયેત્ યોગી, સદા શૂન્ય પદો ભવેત્ ।

અર્થ :- ખરો યોગી કોઈ પણ પ્રકારની ક્રિયા કરતો નથી,
પણ મનમાં સદા વિચાર વગર શૂન્યભાવથી જ રહે છે.

દ્વૌ ક્રમો ચિત્ત નાશસ્ય, યોગો જ્ઞાનં ચ રાઘવ;
યોગોવૃત્તિ નિરોધોહિ, જ્ઞાનં સમ્યક્ અવેક્ષણમ્.

(યો. વા. ઉપશમ)

અર્થ :- ચિત્ત નાશ કરવાના બે જ સાધન છે. હે રામ,
(૧) યોગ=વૃત્તિને રોકો, અથવા તો (૨) એક તત્વનું ઉપનિષદ્ જ્ઞાન દયો.

મનોહિ જગતાં કર્તા, મનોહિ પુરુષ સ્મૃતઃ;

મનઃ કૃતં કૃતં રામ, ન શરીરઃ કૃતં કૃતમ્.

(યો. વા. ઉપશમ)

અર્થ :- જગતનો કર્તા જ માણસનું મન છે, માટે શરીરથી
કરેલું કર્મ, કર્મ કહેવાતું નથી પણ મનથી જ કરેલું કર્મ,
કર્મબંધન આપે છે.

મનોનિવૃત્તિ પરમોપ શાંતિઃ, સા તીર્થવર્થા મણિકર્ણિકા ચ;
જ્ઞાન પ્રવાહાઃ વિમલાદિ ગંગા, સા કાશીકાહં નિજ બોધરુપા.

(કાશીપત્રચક)

અર્થ :- મનની નિવૃત્તિ તે જ પરમ શાંતિ છે, તે જ
કાશીનો મણિકર્ણિકા ઘાટ છે, જ્યાં જ્ઞાનરૂપી ગંગા વહે છે,
અને પોતાનું આત્મ સ્વરૂપ તે જ ખરી કાશીક્ષેત્ર-મુક્તિપુરી છે.

અપિ અઘ્નિષ પાનાન્ મહતઃ, મુમેરુ ઉન્ મૂલના દપિ;

અપિ વહ્નિઃ અશનાત્ સાધો, વિષમઃ ચિત્ત નિઘ્રહઃ.

(યો. વા. ૧-૧૬-૨૪)

અર્થ :- સમુદ્રનું પાન કરી શકાય છે, ને મેરુપર્વત પણ ઓળંગી શકાય છે, અને અગ્નિ પણ કદાચ ભક્ષણ કરી શકાય છે, પણ મનનો નિગ્રહ કરવો તે અતિ કઠીન કાર્ય છે.

નિદ્રાદૌ ભગર સ્યાંતે, યો ભાવઃ ઉપભયતે;
તં ભાવં ભાવયન્ નિત્યં, મુચ્યતે નેતરે યતિઃ.

અર્થ :- ઊંઘ પહેલાં છેલ્લી ક્ષણે, તેમજ આંખ પૂરી ઉઘડે તે પહેલી ક્ષણે જે પ્રકારે મન વિચાર વગરનું રહે છે, તે શૂન્યભાવ મનનો રાખવાથી યોગી, જન્મ-મરણથી મુક્ત થાય છે.

વૃત્તિ રહિત જે જ્ઞાન, તેથે પૂર્ણ સમાધાન;
જેથે તુટે અનુસંધાન, માયા પ્રહાયે તું જાન.

(તુકારામજી)

નષ્ટે પૂર્વે સંકલ્પે તુ, યાવત્ અન્યસ્યનો દયઃ;
નિર્વિકલ્પં ચૈતન્યં, સ્પષ્ટં તાવત્ વિભાસતે.

પહેલી વૃત્તિનો ત્યાગ કરી, ખીજી ઉઠવા ન દઈએ;
વચમાં નિર્વિકલ્પ દશાનો, અનુભવ લેતા રહીએ.

સિદ્ધાંતો અધ્યાત્મ શાસ્ત્રાણાં, સર્વ પન્ડવ એવહિ;
ન અવિદ્યા અસ્તીહ, નો માયા, શાંત પ્રહ્લાદં અક્રમમ્

(યો. વા ૧૨૫)

અર્થ :- અધ્યાત્મ શાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત છે કે, બધું છોડો તો જ અવિદ્યા, માયા, રહેશે નહિ, કેવળ એક પ્રહ્લ જ બાકી રહે છે.

નિર્વિકાર તથા વૃત્તિ, પ્રહ્લાકાર તથા પુનઃ;
વૃત્તિ વિસ્મરણં સસ્યક્રૂ, સમાધિર્જ્ઞાન સંજકઃ.

(અપરોક્ષાનુ ભુતિ)

અર્થ:-મનને નિર્વિકાર બ્રહ્મમય બનાવો, બધું ભુલી જાવ, તેને જ સમાધિ લક્ષણ કહે છે.

દ્રષ્ટ્વા રમ્યં અરમ્યંવા, સ્થેયં પાષાણુવત્ સમમ્;
એતાવત્ એવ પ્રયત્નેન, જીતા ભવતિ સંસૃતિઃ.

(થો. વા. પૂ. ૧૨૫-૮)

અર્થ:-સારૂ કે ખરાબ જોવાનું છોડી દઈ પથર જેમ મન વગરના શાંત પડી રહો. તેણે જ સંસાર જીત્યો કહેવાય છે.

હિરણ્ય કશિપુનુ મૃત્યુ ઉંબરાપર, સાયંકાળે, એટલે કે સારા, ખરાબ, સંકલ્પ વચ્ચેની સ્થિતિ, ત્યાંજ મનનું મૃત્યુ થાય છે.

Leaving thoughts, emptying mind and waiting will bring perfectness. (જે. કૃષ્ણ મૂર્તિ)

લય વિશેષ રહિતં, મનઃ કૃત્વાનુ નિશ્ચલં;
એતદ્ જ્ઞાનં ચ મોક્ષં ચ, શેષાસ્તુ શ્રંથં વિસ્તરાઃ.

અર્થ:-લય વિશેષ વગરનું મન કરો, બસ આજ મોક્ષ, મન મુક્તિ છે. બાકી તો પુસ્તકોનો પાર નથી.

દ્રષ્ટુ દર્શનં દ્રશ્યાનિ, ત્યકૃવા વાસનયા સહ;
દર્શનં પ્રથમા ભાસં, આત્માનં સમુપાસ્મહે.

અર્થ:-દ્રષ્ટા, દ્રશ્ય ને દર્શન ત્રિપુટી છોડી કેવળ આત્મા જ વિચારો, તેજ ખરી આત્મપુજા છે.

The relaxation of mind is much more important, than the consuntration of mind,

અર્થ :-મનને એકાગ્ર કરવા કરતાં, મનને દુર કરો કે હું આત્મા છું પણ મન નથી. તે વાત વધારે અગત્યની છે.

મનોદ્રશ્ય મિદં સર્વં, યત્ કિંચિત્ સ ચરાચરમ્;
મનસોહિ અમની ભાવે, દ્વૈતં નૈવોપ લભ્યતે.

અર્થ :-આ દ્રશ્ય જગત કેવળ મન જ છે. માટે મનનો અમની ભાવ કરો તો પછી દ્વૈત રહેશે જ નહિ.

Freedom from thoughts, Be thoughtless.

વિચારો છોડો, ને નિર્વિચાર રહો. કારણ બ્રહ્મમાં મુક્તિ બંધ નથી. (ભાગવત)

બદ્ધો મુક્ત ઇતિ વ્યાખ્યા, ગુણુતો મે ન વસ્તુતઃ;
ગુણુસ્ય માયા મૂલત્વાત્, ન મે મોક્ષો ન બંધનમ્.

(ભાગવત ૧૧-૧૧-૧)

અર્થ :-બંધ ને મુક્તિ તે ગુણોના ધર્મ છે ને તે જ માયા છે પણ મારા સ્વરૂપ આત્મામાં બંધ મોક્ષ છે જ નહિ.

યથા નિરંધનો અગ્નિઃ, સ્વયેનાૌ ઉપશામ્યતિ;
તદ્વત્ વૃત્તિક્ષયાત્ ચિત્તં, સ્વયેનાૌ ઉપશામ્યતિ.

(તત્વાનુસંધાન)

અર્થ :-જેમ બળતણ વગરનો અગ્નિ આપો આપ શાંત થાય છે તેમજ ઇચ્છા-વૃત્તિ વગરનું મન પોતાના બ્રહ્મ સ્વરૂપમાં શાંત થાય છે.

હરો યદિ ઉપદેષ્ટા તે, હરિ કમલજોડપિસન્;
તથાપિ ન તવ સ્વાસ્થ્યં, વૃત્તિ વિસ્મરણાત્ ઋતે.

(અષ્ટાવક્રગીતા ૧૬-૧૧)

અર્થ :-તને કદી શંકર ઉપદેશ આપે, કે બ્રહ્મા વિષ્ણુ આપે, પણ જ્યાં સુધી તું વૃત્તિનો નાશ નહિ કરે, તો તારું કુશળ કોઈ રાખી શકે નહિ.

નિર્વિચાર વિશારદે અધ્યાત્મ લાભઃ ।

(પતંજલી મુનિ) સમાધિ પાદ ૪૭

તત્ર ઋતંભરા પ્રજ્ઞા ।

તે જ સત્યથી ભરપુર બુદ્ધિ છે માટે તમે નિર્વિચાર થતા શીખો.

પ્રશાંત સર્વ સંકલ્પાઃ. યા શીલાવત્ અવસ્થિતિઃ;

જાગ્રત નિદ્રા વિનિર્મુક્તા, સા સ્વરૂપા સ્થિતિઃ. (યો. વા)

અર્થ :-બધા સંકલ્પો છોડી, પત્થરની જેમ મનની શાંત સ્થિતિ કરો. તે જ સ્વરૂપાનુસંધાન સ્થિતિ કહેવાય છે.

સર્વ સર્જનનું ક્ષણ મનનું વિસર્જન છે, સર્વ ઇચ્છાઓ છોડો.

બ્રહ્મ :-અવાદિષમ્ છે. તેમાં કોઈનો વાદ ચાલતો નથી.

અદ્વાંજ રાજની મુક્તિ, એક જ ક્ષણમાં થઈ, કારણ કે :-
(તેની પ્રાર્થના)

યદ્ તદ્ બ્રહ્મ સૂક્ષ્મં, અશૂન્યં કલ્પિતમ્;

ભગવાન વાસુદેવેતિ, યં ગૃણન્તિ સાત્વિકાઃ.

(ભાગવત ૯-૯-૪૯)

અર્થ :-જે સૂક્ષ્મ બ્રહ્મ છે, જે સ્થુળ સૂક્ષ્મ નથી, વાણીનો વિષય નથી, તે જ ભગવાન વાસુદેવ છે જેને સાત્વિક માણસો ઉપાસે છે.

વેદ સ્તુતિ :-શૂન્ય તુલાં દ્વયતઃ (૧૦-૮૭-૨૬) કોઈને પ્રત્યક્ષ નથી, શૂન્ય તુલ્ય છે.

शनैः शनैः उपरमेत बुद्ध्या, धृति गृहीतया;
आत्म संस्थं मनः कृत्वा, न किञ्चिदपि चिंतयेत्.

(ગીતા ૬-૨૫)

અર્થ :-ધીરે ધીરે બુદ્ધિને આત્મા પાસે કરી, કંઈ પણ વિચારો નહિ. તેજ શાંતિ મળશે.

Recognition is impossible :-પ્રજ્ઞની જાણકારી મળતી નથી. કેવળ અનુભવાય છે. વાટ બળે, તેણ બળે પછી દીવો ચોલવાઈ જાય છે.

બુદ્ધ ભગવાન :-મને કોઈએ ૧૩ પ્રશ્નો ન પૂછવા, મારી પાસે જવાબ, મૌન છે. (આત્મા, પ્રજ્ઞ, જગત, જીવ, મોક્ષ, વિગેરે શું છે, ક્યાંથી આવ્યું? આશીર્વાદ આપવો, સાધન બતાવવું, ધર્મ માર્ગ, ને પ્રાપ્તિ વિ. મને ન પુછો. મારો જવાબ કેવળ મૌન છે; વાણીથી શીખવું હોય તો બીજા પાસે જાઓ.

આ પ્રજ્ઞ, કોરી કીતાબ બહુવા જેવી છે :- (Dead-Book) જે ચોપડીના ૧૦૦ પાના છે. પ્રથમ ચાર પાનામાં તેના લાભ બતાવ્યા છે. પછી ૯૫ પાના તદ્દન કોરા છે. ને છેલ્લા એક પાનામાં પુછે છે કે કેમ સમજ્યા? લાભ મળ્યો? ન સમજાય તો કોરા ૯૫ પાના-ફરી ફરી વાંચો. મન શાંત કરો. પ્રજ્ઞ વાણીનો વિષય નથી, માટે મૌન થઈ રહ્યો. ખુબ આનંદ આવશે. (લાઓત્સે મહાત્મા)

વિદ્યા અવિદ્યા બંને, નાની મોટી વાદજ્યો છે ને દુઃખ આપે છે માટે કાઢો.

દુરી કરે સખ વાસના, આશા રહે નહિં કેઈ;
સુંદર વાકી મુક્તિ હે, જીવત હી સુખ હોઈ.

સાક્ષી ભાવે રહો, નિર્પેક્ષ રહો. મનો નાશ તે જ મુક્તિ છે.
સર્વનું વિસર્જન તે જ ખરૂં સર્જન છે.

“ બધી ઉપાધી છોડવી તે જ ગોપીઓનું વસ્ત્ર હરણ છે.”
(આત્મ દશક-સિદ્ધાંતબીડું)

ભગવાન શંકરાચાર્યજી :-

ન ચ એકં દ્વિતીયં કૃતઃ સ્યાત્

ન કેવલત્વં ન ચા કેવલત્વાત્;

ન શૂન્યં ન ચા શૂન્યં

અદ્વૈત કત્વાત્ કથં સર્વં વેદાંત સિદ્ધં પ્રવીણિ. (૧૦)

અર્થ :-પ્રદ્ધ એક, બે, કે કેવળ અકેવળ, ચેતન શૂન્ય
વિગેરે કંઈ કહેવાતું નથી. સર્વ વેદાંતનો આ જ ઉત્તમ
સિદ્ધાંત છે.

પ્રથમ વેદાંત સાંભળો, સમજો ને છેવટ અનુભવ કરો.
શાંતિ મળશે જ.

સંસાર રોગ ચિકિત્સાર્થં, ઉપાયં કથયામિ તે;

યદ્ યદ્ સ્વાભિમતં વસ્તુ, તદ્ ત્યજન્ સુખ મશ્નુતે.

અર્થ :-આ સંસારરૂપી રોગની દવા-ઉપાય કહું છું કે
જે જે વસ્તુ તમોને ગમતી હોય, જેમાં તમારો મત હોય તે
સર્વ છોડીને કેવળ સ્વરૂપ સુખ અનુભવો.

વસિષ્ઠજી:-હે રામ ! બૂખ્યા રહો, હિમાલયની ઠંડી સહન કરો, તપશ્ચર્યા કરો, ખૂબ માળા જપ કરો, પૂજા પાઠ કરો પણ મનના સંકલ્પના ત્યાગ વગર શાંતિ મળશે નહિ.

શ્રી શંકર ભગવાનની સાંભવીમુદ્રા :-

અંતર્લક્ષ્ય બહિઃ દષ્ટિઃ, નિર્મેષોન્મેષ વર્જિતા;

સા ભવેત સાંભવીમુદ્રા, સર્વં તન્ત્રેષુ ગોપિતા.

અર્થ :-બહાર આંખ અડધી ખુલ્લી, અંતર લક્ષમાં દષ્ટિ જે આંખ ઉઘાડ બંધ રહિત રહેવું અને કંઈ ન વિચારવું તેને સાંભવીમુદ્રા કહે છે, જે ગુપ્ત વાત છે.

મોક્ષ દ્વારે દ્વારપાલાશ્રત્વારઃ પરિકીર્તિતાઃ;

શમો, વિચારઃ સંતોષશ્ચ, ચતુર્થઃ સાધુ સમાગમઃ.

(મહોપનિષદ)

અર્થ :-મોક્ષ માટે ચાર દ્વારપાળ છે. શમ, વિચાર, સંતોષ ને સાધુ સમાગમ.

મન, સુન્ના ઘરતું મહેમાન છે. મનમાં આવે તે છીપલા છે. મન ન પહોંચે ત્યાં જ સાચા મોતી છે. માટે નિર્વિચાર રહો.

મહાશૂન્યતા :-

In emptiness, there is no form, no feeling, no perception, no impulse, no consciousness, no eye, nose etc. until we come to, no ignorance, decay, death, suffering, no path, no attainmentate, no mind forms, etc.

અર્થ :-શૂન્યમાં, રૂપ નથી, રંગ નથી, સંવેદન, સભગતા, આંખ, કાન, વિ. અવયવો, મનના પદાર્થો, અજ્ઞાન, મૃત્યુ, નિરોધ, માગ' ને બોધ પ્રાપ્તિ અપ્રાપ્તિ કંઈ નથી. ઉત્પત્તિ, સંસ્કાર, નાશ, કંઈ નથી.

મહાશૂન્યતા, તે જ બુદ્ધનું નિર્વાણપદ છે. આ વાદળા વિનાના આકાશ જેવું છે. શૂન્યતા તે જ શુદ્ધતા છે, હકાર નકારનું ઐક્ય તે જ પૂર્ણતા છે. તે જ યોગનું રહસ્ય છે. બધા સંપ્રદાયોથી દુર જ્ઞાન જ છે. શ્રી રજનીશજીને તેની કોલેજના પ્રીન્સીપાલે પુછ્યું. “અહિનું ભણતર પુરૂ થયું છે, હવે શું કરશો ? ”

જવાબ :-કંઈ ન કરવું તે હું કરીશ. મનને નીવૃત્તિમાં રાખીશ. Thoughtless વિચાર વગર રહીશ.

બુદ્ધ ભગવાન :-મૌન શીખવું હોય તો મારી પાસે આવો. કોઈ યોગ, તપ, ક્રીયા, મોક્ષ. વિગેરે શીખવું હોય તો બીજા પાસે જાવ. મને ૧૪ પ્રશ્નો પુછ્યો નહિ. મોક્ષ શું, સાક્ષાત્કાર શું, ઇશ્વર દર્શન શું, ક્રીયાકાંડ, ભક્તિ, યોગ, વિ. મારી પાસે નથી. કેવળ મહા શાંતિની. મન નીવૃત્તિની વાત કરો. આ વાત સમજ્યો તે જ ખરૂં સમજ્યો છે.

શ્રી મહાવીરસ્વામી પશુ કહે છે કે તથાતા, જેમ છે તેમ ઠીક જ છે. તેમનો પશુ કંઈ આશ્ચર્ય વિનાનો ધર્મ છે તેને જ સ્યાદ્રુવાદ કહે છે.

સ્યાદ્વાદનો સપ્તભંગી ન્યાય (અનિશ્ચિતવાદ)
(જૈન ધર્મ)

૧. સ્યાદ સ્તિ=કદાચ કેઈ પ્રકારે હોય.
૨. સ્યાદ્ નાસ્તિ=કદાચ ન પણુ હોય.
૩. સ્યાદ્ અસ્તિ નાસ્તિ ચ=કદાચ હોય અને ન પણુ હોય.
૪. સ્યાદ્ અવ્યક્તશ્ચ=કદાચ અવ્યક્ત હોય.
૫. સ્યાદ્ અસ્તિ ચ અવ્યક્તશ્ચ=કદાચ હોય ને અવ્યક્ત પણુ હોય.
૬. સ્યાદ્ નાસ્તિ ચ અવ્યક્તશ્ચ=કદાચ નથી ને અવ્યક્ત હોય.
૭. સ્યાદ્ અસ્તિ ચ નાસ્તિ, ચ અવ્યક્તશ્ચ=કદાચ હોય કે ન પણુ હોય ને અવ્યક્ત હોય.

સુત્તા અમુણી=સુતો તે મુની નથી.

એગમ બાણ્ઠ સે સંવમ્ બાણ્ઠ=એક બાણ્ઠ તેણે
સર્વ બાણ્ઠ.

અહો તારી વાણી પ્રશમ, રસ ભાવે નીતરતી;
મુમુક્ષુ ને પાતી, અમૃત રસ અંજલી ભરી ભરી.
અનાદિની મૂર્છા વિષતણી, ત્વરાથી ઉતરતી;
વિભાવેથી થંલી, સ્વરૂપ બાણી દોડે પરીણતી.

બનાવું પત્રો કુંદનના, રતનોના અક્ષરો લખી;
તથાપિ કુંદ સૂત્રોના, અંકાયે મૂલ્ય ના કદી.

આત્મજ્ઞાનં, સ્વયંજ્ઞાનં જ્ઞાનાત્, અન્યત્ કરોતિ કિમ્;
પરમાવસ્ય કર્તાત્મા, મોહોડયં વ્યવહારિકામ્.

નિર્વિકલ્પ સહજ સ્વાત્માનુભવ ધર્મ સમજાવ્યો છે.

સમ્યક્ દર્શન, સમ્યક્ જ્ઞાન, સમ્યક્ ચારિત્ર સમજાવ્યું છે.

અસ્મિન્ ધામ્નિ અનુભવં ઉપપાતે, દ્વૈતં એવ ન ભાતિ.

(જ્ઞાન પછી દ્વૈત રહેતું નથી.)

તીર્થંકર બીજાને રસ્તો બતાવે છે, ને પોતે શાંત થાય તે કેવળી છે.

નાસ્તિ નાસ્તિ મમ કશ્ચન મોહ, શુદ્ધ ચિદ્ધનં અહોનિધિરિમ.

અનાદ્યનંતં અચલં, સ્વસંવેદ્ય અબાધિતમ્;

જીવ સ્વયંતુ, ચૈતન્યં ઉચ્ચૈઃ ચક્રચકાયતે પ્રકાશ આપે છે.

બુદ્ધ ભગવાનને પ્રશ્ન : હું શું કરું ?

જવાબ : કરવાનો વિચાર છોડો. સ્વયં છો જ.

Be thoughtless—નિર્વિચાર થાવ.

બુદ્ધના પિતા—શુદ્ધોદ્ધન, પત્ની—યશોધરા, પુત્ર—રાહુલ, રથવાન—કધુ, વેશ્યા—સુભતા હતી.

બધું શૂન્ય છે, તો શૂન્યને જાણનાર ચૈતન્ય છે. ચૈતન્ય શબ્દ સાપેક્ષ છે. શ્રી શંકરાચાર્યજી અદ્વૈત માને છે છતાં દ્વૈતની જ વાતો ઘણી કરી છે.

પ્રશ્ન : શૂન્યને કોણ જાણે છે ? જવાબ : ચૈતન્ય.

ઇન્દ્રિય સુખ તે મોક્ષ નથી, પણ તત્ત્વ જાણવું તે મોક્ષ છે.

આંખો બંધ રાખી રત્ન શોધી ન શકાય.

મુગ્ધતદેવ :—બુદ્ધ ભગવાન મૃગચર્મ પહેરતા, મુંડન કરાવતા, લાલ વસ્ત્રો પહેરતા ને રાત્રી પહેલાં લોજન કરતા. તેમણે ઘણા ઉપવાસ કર્યાં. પછી સાર મળ્યો કે :—

છેવટ-એક ડોશીને ત્યાં કુકર મુત્તેની ઝેરી બાજી ખતા મરી ગયા. ખુદ્ધ:-કે એમ કહેજો કે ખુદ્ધે છેલ્લું લોજન ડોશીમાને ત્યાં કયું હતું જેથી તેને સૌ માન આપે.

અતી બલા નહિ બોલના, અતી બલા નહિ ચૂપ;

અતી બલા નહિ વરસના, અતી બલા નહિ ધૂપ.

અતી બધું ખરાબ છે. માટે ઉપર કે તદ્દન નીચે નહિ પશુ મધ્યમાં જ રહો. મધ્યમાં જ વાજાંત્ર ઠીક વાગે છે.

ખુદ્ધ ભગવાને નિરંજના નદી પર ઉપવાસ છોડ્યા.

અણ્ણાણી કિં કાહી-અજાની શું કરી શકે ?

ખુદ્ધ ભગવાન ૪૦ વર્ષ ક્યારી. પોતાને આત્મા માનતા હતા તેથી થાકતા ન હતા. તેઓ દયાળુ હતા.

પરશુરામજી પ્રાદ્યણ હતા, છતાં ૨૧ વાર નક્ષત્રી પૃથ્વી કરવી તેવી પ્રતીજ્ઞા કરી. જ્યારે શ્રી ખુદ્ધ તથા શ્રી મહાવીર ક્ષત્રિય રાજાઓ હતા છતાં અહિંસા ધર્મ પાળ્યો. પ્રાણી માત્ર પર દયા. શ્રી રામે એક સીતાના હરણથી રાવણ-પ્રાદ્યણ કુળનો નાશ કરી હજારો માણસો માર્યા. કોણ શ્રેષ્ઠ ? શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા કહે છે કે:-

વિદ્યા વિનય સંપન્ને, પ્રાદ્યણે ઠાવિ હસ્તિનિ;

શુનિ ચૈવ શ્વપાકે ચ, પંડિતા-સમદર્શિન.

(પ. ૧૮)

અર્થ:-વિદ્યા ભણેલો વિનયી, પ્રાદ્યણ, ગાય, હાથી, કુતરો તથા ચંડાળમાં પંડિતો સમદર્શન કહે છે.

છતાં અર્જુનને કહ્યું કે કૌરવો બધા પાપી છે, આતતાયીન છે તેને મારી નાંખ. જીતીશ તો રાજ્ય મળશે ને મરીશ

તો સ્વર્ગે જશે. શ્રી કૃષ્ણ હોવા છતાં કુંતાજી તથા પાંડવો દુઃખી હતા ને છેવટ તેઓ મનની શાંતી માટે હીમાલયમાં મરી જવા ગયા.

શ્રી શંકરાચાર્યજી પ્રછન્ન બુદ્ધ હતા.

મુખ્ય વાત ત્રણ : દ્વૈત નિષેધ, અક્રિયતા અને સર્વાત્મ દષ્ટિ રાખો.

ગુરૂ મહાત્મ્ય

વેદાંત બનાવનાર ગુરૂની પરંપરા

નારાયણં પદ્મભવં વસિષ્ઠં,

શક્તિચ તત્પુત્ર પરાશરં ચ;

વ્યાસં શુકં ગૌડપાદં મહાન્તં,

ગોવિંદ યોગિંદ્ર મથાસ્ય શિષ્યમ્.

શ્રી શંકરાચાર્ય મથાસ્ય પદ્મપાદં,

હસ્તામલકં ચ શિષ્યમ્;

તં ત્રોટકં વાર્તિકકાર મન્યત્,

અસ્મત્ ગુરૂન્ સંતત માનતોસ્મિ.

અર્થ :- નારાયણ, બ્રહ્માજી, વસિષ્ઠજી, શક્તિ, પરાશર, વ્યાસજી, શુકદેવજી, ગૌડપાદાચાર્યજી, યોગી ગોવિંદાચાર્યજી, શ્રી શંકરાચાર્યજી, ને તેના ચાર શિષ્યો :- પદ્મપાદ, હસ્તામલક, ત્રોટકાચાર્યજી અને શ્રી મંડનમીશ્રજી આવા મારા ગુરૂઓની પરંપરા છે. તેને મારા વારંવાર નમસ્કાર હોજો.

શુરુ:- ગુપ્તાનાં વસ્તુનાં રૂપયતિ ઇતિ શુરુ.

કંઈ પણ બાકી રાખ્યા વગર વૈરાગ્ય કરાવી બ્રહ્મતત્ત્વ એક જ છે તેવું સમજાવે તે.

શત શ્લોકી :-

દ્રષ્ટાંતો નૈવ દ્રશ્યસિ ત્રિભુવન જઠરે, સદ્ગુરૌર્જ્ઞાન દાતુમ્ ;
સ્પર્શશ્ચિત્ તત્ર કલ્પ્યઃ સનયતિ, યદ્ હો સ્વર્ણતાં અશ્મસારમ્.
નસ્પર્શત્વં તથાપિ શ્રિત ચરણ યુગે, સદ્ગુરુઃ સ્વીય શિષ્યે;
સ્વીયં સામ્યં વિધત્તે ભવતિ, નિરુપમ સ્તેન વા લૌકિકૈડપિ.

અર્થ :-આવું દ્રષ્ટાંત પ્રહ્લજ્ઞાનનો ઉપદેશ કરનાર ગુરુન બીજુ મળતું નથી, તેને સ્પર્શમણી કહીએ તો, તે ફક્ત લોહાને જ સોનું કરે છે, પણ સ્પર્શમણી બનાવતો નથી, જ્યારે ગુરુજી તો શિષ્યને ઉપદેશ આપી પ્રહ્લરૂપ પોતા જેવો જ બનાવી દે છે. માટે જ ગુરુજી પ્રહ્લરૂપ અને અલૌકિક છે.
(શત શ્લોકી ૧.)

યદ્વત્ શીખંડવૃક્ષ પ્રસૂત, પરિમલે નાભિહીતાડન્યેડપિ વૃક્ષાઃ;
શશ્વત્ સૌગંધભાજેડપ્યતનુ, તનુભૂતાં તાપમૂચયન્તિ.
આચાર્યાન્ લબ્ધ બોધોડપિ, વિધિવશતઃ સંનિધૌ સસ્થિતાનામ્;
ત્રેધા તાપં ચ પાપં, સ કુરુણ હૃદયઃ સ્વોત્ક્રિભિઃ ક્ષાયન્તિ.

અર્થ :-જેમ સુખડના ઝાડમાંથી નીકળતી સુગંધ પાસેના બીજા વૃક્ષોને સુગંધવાળા કરે છે, ને શરીરધારીનાં તાપ દૂર કરે છે તેમજ કયાળુ ગુરુજી પણ શિષ્યોના ત્રણે તાપને ઉપદેશવડે દૂર કરે છે. ગુરુજી અંદન વૃક્ષ કરતા શ્રેષ્ઠ છે.

ગંગા પાપં શશી તાપં, દૈન્યં કલ્પતરુ સ્તથા;
પાપં તાપં ચ દૈન્યં ચ, હરેત્ સાધુ સમાગમઃ.

અર્થ :-ગંગાજી પાપ દૂર કરે છે, કલ્પવૃક્ષ ગરીબાઈ દૂર કરે છે પણ સાધુઓનો સમાગમ તો પાપ, ત્રિવિધ તાપ ને દીનતા-જીવભાવ હરણ કરે છે ને પોતાના જેવાં બનાવે છે.

પારસમેં અરૂ, સંતમેં ખડો અંતરો જાણુ;

વો લોહા કાંચન કરે, સંત કરે આપ સમાન.

લોહ દારુભયૈઃ, પાશૈઃ બદ્ધોઽપિ મુચ્યતે;

પુત્ર દારાભયૈ પાશૈઃ મુચ્યતેઽપિ ન મુચ્યતે. (મહાભારત)

અર્થ:-લાકડું કે લોહાની બેડીથી બંધાએલો માણસ કેદમાંથી વખત પુરો થએ મુક્ત થાય છે પણ પુત્ર, સ્ત્રી, ધન વિગેરેના પાશમાંથી મુક્ત દેખાય છે, છતાં બંધાએલો છે તે કદી છુટતો નથી.

સવન્તિ ન નિવત્તે, શ્રોતાંસિ સરિતા મિવ;

આયુરાદાય મર્ત્યાનાં, તથા રાત્ર્યહનિ પુનઃ.

(મહાભારત)

અર્થ:-નદીઓ વહેતી થયા પછી કદી અટકતી નથી. નાની હોય તો મુકાય જાય છે અને ગંગા જમુના જેવી મોટી હોય તો જરૂર હરીયા ભેગી થાય છે. તેમજ શરીર પણ જન્મ થયા પછી રાત ને દીવસ આયુષ્ય ઘટાડે છે, તે મૃત્યુને વશ કરે છે, માટે ચેતો ને પોતાનું સ્વરૂપ જાણી જન્મ સફળ કરો.

યથા ચમંવત્ આકાશં, વેષ્ટિયંતિ માનવાઃ

એવં દેવં અવિજ્ઞાય, દુઃખસ્થાંતો ભવિષ્યતિ.

અર્થ:-જેમ માણસ આકાશનો વીંટો કરી શકતો નથી, તેમજ બ્રહ્મતત્ત્વને જાણ્યા વિના દુઃખોનો કદી પણ અંત આવતો નથી.

તલવત દ્રશ્યતે વ્યોમ, ખલોતો હૃબ્ય વાડિવ;

ન તલં દ્રશ્યતે વ્યોમ્નિ, ન ખલોતો હુતાશનઃ.

અર્થ:-આકાશ બકડીયાના તળીયા જેવું દેખાય છે ને પતંગીયું અગ્નિ લાગે છે, પણ આકાશ તળીયા જેવું નથી ને આગીયો જીવડો અગ્નિ નથી-તેમજ શરીર કે સંસાર સુખરૂપ નથી, માટે ચેતો.

રાગદ્વેશ

સદ્ગુરુ શરણુ વિના બંધન તારૂં ટળશે નહિં રે.

કેશવ હરીની સેવા કરતા, પરમાનંદ બતાવે તેવા;

શોધ વીના સજ્જન એવા જડશે નહિં રે-સદ્ગુરુ

સંત બડો પરમારથી, શીતલ જાડો અંગ;

તપત પુબાવે ઓરડી, દેવે અપના રંગ.

બના નહિ પુબા નહિ, સમજી કીયા નહિ ગોન;

અંધેડો અંધા મીલા, રાહ બતાવે કેન.

સંકલ્પને સમાવે તે સંત, અને સંકલ્પ ન ઉઠે તે ભગવંત.

લોક મીલે તો લોકાચાર, સંત મીલે તો એકાકાર.

સંત ન હોત સંસારમેં, તો જલ જાત સંસાર;

જ્ઞાન કેરી દહેરસે, ઠારત ઠારો ઠાર.

અણુસમજીને પ્રયોધતા, સામા માંડે ઠાઠ;

કરડુ મગ પલળે નહિ, બલે સો મણુ બાળો કાટ.

ગર બે મતંબા ચાહે, મીટાદે અપની હસ્તીકો;

દાના બાખમે મીલકર, શુલે ગુલઝાર હોતા હે.

તૃણુ સમ જીવન શુરકો, તૃણુ સમ યતીકો નાર;

તૃણુ સમ જ્ઞાનીકો લગે, નામ રૂપ સંસાર.

સદ્ગુરુએ સાનમાં, સમજાવ્યું નીજ રૂપ;

સમજી જતા સાનમાં, હું ઈશ્વર અદ્ભુત.

તુમને કહા, મેંને સુના, ઇતનેમેં સખ બદલ ગયા.

ઠસરાઈ વિના ગહરાઈ હોતી નથી.

પાયા કહે સો બાવરા, ખોયા કહે સો કુર;

પાયા ખોયા કુછ નહિ, જ્યેં કા ત્યાં ભરપુર.

ભલા હુઆ હર વિસરો, શીરસે ટલી બલાય;

જેસા થા વૈસા રહા, અખ કુછ કહા ન જાય.

મુખ જપુ ન કર જપુ, ઉર જપુ નહિ રામ;

રામ સદા હમકો ભજે, હમ પાવે વિશ્રામ.

હદ ટપે સો ઓલીયા, બેહદ ટપે સો પીર;

હદ બેહદ દોનો ટપે, તાકા નામ ફીર,

અનીલ સઘળુ ચમી ગયુ, પામ્યો બ્રહ્માનંદ;

આનંદસાગર અનુભવે, છુટ્યો સઘળો ફંદ.

નિરપૃહિ તો સાવ સ્વતાંત્ર, કશી રહી નહિ કસુર;

ત્યાગી ને કોણુ તાબે રાખે, હે કીસકી મગદુર.

વિષય વિષવત્ ત્યાગ કરી, કરીએ સાધુ સંગ;

પોતે સચિદાનંદ સદા, જેમનો તેમ અભંગ.

સત્ય અનુભવ થાય તો, દીલ દરીયો થઈ જાય;

મોતી નીસરે સહેજમાં, ત્યાં જ્ઞાની પરખાય.

શુરખુરૂ હોતા હે ઇન્સાન, આફતો સહને કે બાદ;

રંગ લાતી હે હીના, પથર સે પીસને કે બાદ.

છે એક ને કાં બે બાળ, તારો ઓટલો તારે હાથે કાં વાળ.

જાકા ગુરૂ હે આંધળા, ચેલા કાહ કરાય;
અંધે કે અંધા મીલા, દોનો કુપ પડાય.

લહરી હુંદે નીરકો, કપડા હુંદે સુત;
જીવ હુંદે બ્રહ્મકો, તીનો ઉતકે ઉત.

જળ કોડીકી આશ ભઈ, તળ કોડીકો હોય;
જળ કોડીકી આશ મીટી, તળ કોટીધ્વજ સોય.

મેરા મુઝમે કુછ નહિ, જો કુછ હે સો નોર;
તેરા તુઝકો સોંપતા, કયા લગેગા મોર.

તનકી ભૂખ તની કહે, મનકી ભૂખ મહાન;
ધન વૈભવસે ના મીટે, કીચે ન અમૃતપાન.

દ્રરીદ્રસ્ય પરામૂર્તિ, યાંચા ન ધન શૂન્યતા;
અપિ કૌપીનવત્ શંભુઃ, તથાપિ મહેશ્વરઃ.

રસં બ્રહ્મ પિબેત્ યશ્ચ, તૃપ્તો યઃ પરમાત્મનિ;
ઈન્દ્ર ય મન્યતે રંકં, નૃપાણાં તત્ર કા કથા.

સદ્ગુરૂ, શાસ્ત્ર શ્રુતિ, સળ મીલી કીનો તોલ;
જીવ બ્રહ્મસો એક હે, કહત બબઈ ઢોલ.

ખાંડકા કુત્તા, મદ્દા ચુહા બીલા;
મુહમેં ડાલો મજ હે ખાંડકા.

શ્રી કૃષ્ણસીલાના થોડા આધ્યાત્મિક અર્થો

પુતના મારી=પુત્ર વાસના છોડવી.

તૃણાવર્ત માર્યો=દેહાધ્યાસ, બ્રાંતિ તોડી.

વત્સાસુર=પશુવૃત્તિ, લોગવૃત્તિ, દેહાધ્યાસ તોડ્યો.

અધાસુર=પાપ બુદ્ધિ ટાળી.

ધેનુકાસુર=ગમાણુનો કુતરો જેમ ખડ ખાય નહિ ને ખાવા દે
નહિ તેવી વૃત્તિ છોડાવી.

અધાસુર=પાપ બુદ્ધિ કાઢવી.

અરિષ્ટાસુર=જીવાની; અર્વા છોડાવ્યો.

બકાસુર=અભિમાન છોડવું.

કાળીનાગ=કામ ને ક્રોધ છોડવા.

વત્સાસુર=તર્કે છોડવા.

પ્રલંબાસુર=જ્ઞાનમાં ઢીલ ન કરવી.

અરિષ્ટાસુર=જીવાનીનો મદ છોડવો.

કેશીદૈત્ય=મનની ચંચળતા છોડવી.

વ્યોમાસુર=આકાશ જેવી આળસ કાઢવી.

કલયાયીડ હાથી=કામ વાસના છોડવી.

ચાલુર ને મુણીક મદ્દો=કામ, ક્રોધ છુટ્યા.

જરાસંગ=વૃદ્ધાવસ્થા.

દ્વી વિધ વાનર=દ્વૈત ભાવ છોડવો.

હંત વક્ર=ખોટી વાતો છોડવી.

કાલીનાગ=ક્રોધ.

શીશુપાળ=પુત્ર વાસના મુકો.

રાસ પંચાધ્યાસ=જગતની વસ્તુ ઉત્પન્ન-નાશ થયા જ કરે છે.

રાસ=પોતાનું જ્ઞાન બુલવું. દરેક વસ્તુનો ઉત્પત્તિ લય થયા જ કરે છે.

ગોપીઓ=જીવો.

કૃષ્ણ=બધાનું કેન્દ્ર-આત્મા છે.

ગોપી વક્ષ હરણુ=શરીરની બધી ઉપાધી છોડવી.

ગોપી=જીવ.

કંસ=કાળ, દ્વૈત ભાવ. વિગેરે સમજવું.

શાસ્ત્ર વાંચન ઘણું કર્યા કરવું તે પણ સાફ નથી, શાંતી નહિ મળે, શાસ્ત્રો વાંચી, અર્થ સમજી, બધું છોડી દેવું તેજ સાર છે.

જેમ નદી વૃક્ષ-પોતાની વસ્તુ બીજાને આપે છે તેમ તમે પણ બીજાની ઈચ્છા હોય તો તેને-આપો. જ્ઞાની પોતાની પાસે હોય તે વહેંચી દે છે. જ્ઞાન કદી દેવાથી ખુટતું નથી. પણ વધે છે.

જેઓ દેહ ભાવ રાખે છે, તેઓ આત્મજ્ઞાન સમજી શકતા નથી. માટે દેહાધ્યાસ છોડો, ને પોતે આત્મા, બ્રહ્મ છે તેમ સમજો.

જેમ કેદીને પ્રથમ જેલમાં ગમતું નથી, પણ ધીરે ધીરે ગમે છે, તેમજ જિજ્ઞાસુને પ્રથમ વેદાંત ગમતું નથી પછી ગમે છે. ને તેને જ ઉત્તમ માની જીવનપર્યંત જ્ઞાન છોડતો નથી અને પરમશાંતિ મેળવે છે.

આત્મા Centre-કેન્દ્ર છે.

જગત કલ્પિત Circumference (પરિઘ) છે.

જે મૂર્તિમાં જ અટક્યો છે, તે કેમ કરી બ્રહ્મ નિરાકારને સમજે ? જેમ તળાવ કે નદીનું ડહોળાયેલું પાણી ધીરે ધીરે

સ્વચ્છ થાય છે. તેમજ સંસારથી ડહોળાયેલું મન સત્સંગથી ધીરે ધીરે બ્રહ્મજ્ઞાન સમજે છે. Begin from to day-આજથી જ શરૂ કરો, Enter from there-સ્થૂળ દેહથી શરૂ કરો.

ગુરુજીએ શિષ્યને બણવા કાશીએ મોકલ્યો, પણ ત્યાં જઈ વિત્તમ જ્ઞાન શીખી, સઘળું ભૂલી જઈ પાછો આંચો અને શાંતિ મેળવી. ધીરે ધીરે કથા કરવી તે પણ એક લવારો લાગે છે, કારણ મૌનમાં જ પરમ શાંતિ છે.

ડાયોજનીસ :-સળગતું જ્ઞાનસ હાથમાં લઈ, જ્ઞાનીને શોધતા હતા.

ફક્ત જ્ઞાનના ત્રણ શબ્દો :-વૃત્તિ, બુદ્ધિ ને વિવેક.

ગિંધ-અડધી જાગૃતિ, સ્વજાગૃતિ-તત્ત્વ વિવેક છે.

એક ખેતરના ચાડીયાને કોઈએ પૂછ્યું : તને ઉભા ઉભા કંટાળો આવતો નથી ? જવાબ : પશુ-પક્ષીઓને ડરાવવાને મને આનંદ આવે છે. માણસો પણ પુત્ર-પરિવારમાં આનંદ લે છે.

ખાલી પ્ર્લોકો ગોખવાથી લાભ ન મળે, જ્ઞાન પ્રમાણે જીવન બનાવો તે જ મુખ્ય મુદ્દો છે.

પ્રશ્ન :-અજ્ઞાન કેમ કાઢવું ? દેહાધ્યાસ કેમ મૂકવો ? જગત કેમ મિથ્યા માનવું ? જવાબ :-સાચા ગુરૂ પાસે જઈ તત્ત્વજ્ઞાન મેળવો. કુંક મારવાથી વિજંજીનો દીવો ન ચોલવાય, તેને માટે તો ચાંપ દાળવી જોઈએ.

મન વશનો ઉપાય શું ?

જવાબ :- ઇચ્છા ન કર આનંદ કર, ઇચ્છા બધી હી દુષ્ટ છે;
હે શ્રેષ્ઠસે લી શ્રેષ્ઠ પણ તું, ચાહ કરકે બ્રહ્મ છે.

મેરા છોટાસા મન, લે લો પ્યારે મોહન, યહી નજરાના;
લેટ કરતા હે તેરા દીવાના.

ઈશ્વરના રાજ્યમાં બધા શાંત ને સુખી છે પણ એક
માણસ જ વાસનાઓથી ભરેલો છે તેથી અશાંત છે.

ઈચ્છા=ક્રિયા છાદયતિ ઇતિ ઇચ્છા. પોતાના સ્વરૂપને
કેવળ જગત વાસના જ બાંધવા દેતી નથી. ઉપાય:-સાધુ સંગ
કરો અને સ્વ-પોતાને બાંધો.

સીનેમામાં મશીન ચિત્રો ખડા કરે છે. તેમજ જીવનમાં
કેવળ મન જ જુદી જુદી સંસારીક વાસનાઓ ઉભી કરે છે.

દર્પણમાં, કાચમાં તમારૂં મુખ દેખાય તે ખોટું છે,
તેમજ દેહ, પોતાનું શરીર, મન દેખાય તે ખોટું છે. કેવળ
આત્મા, બ્રહ્મને સમજી શાંત થાઓ.

જગત અસ્થિર છે, વહેતી નદી જેવું છે, રોજ બદલાય છે.

મુખ્ય રીત :- પ્રથમ મનને બાંધો, પછી તેને બદલો, ને
છેવટ તેનો આત્મજ્ઞાન વડે નાશ કરો.

મછવાનું લાંગર છોડ્યા વિના બહાણને હલેલા મારવા
નકામા છે. તેમજ આત્માને સમજ્યા વિના દેહાધ્યાસ છોડી
દીધા વિના, મનને શાંતી ક્યાંથી મળશે ? પ્રથમ ઉપાય-
સાચા, તત્વજ્ઞાની સાધુનો સંગ કરો-શાંતિ મળશે જ.

સૌને અખંડ સુખ જોવે છે, પણ મનનો નાશ કરવો નથી. જેમકે બી વાઘ્યા વિના ઝાડ ક્યાંથી થાય ?

બ્રહ્મણુ' લંગર છોડો, સદ ખોલો, પવન અનુકુળ છે. તેમજ અત્યારે જ્ઞાનના પુસ્તકો ઘણા છે, સાધુ મહાત્માઓ પણ છે. તત્ત્વજ્ઞાન સમજે શાંતી મળશે જ. કેવળ આળસ છોડો.

જગતનું સુખ, ધન, પુત્ર પરિવાર, મોટર વિ.નુ સુખ કેવળ કાગળના ફુલો જેવું છે. તેમાં વાસ-ખરૂં સુખ મળશે નહિ.

જેમ ધર્મશાળામાં બુસાફર રહે તેમજ ઘરમાં, સંસારમાં રહેો કેમ કે અહિં કાયમી સુકામ નથી. હીરા મળે તો કાંકરા છુટી જાય છે તેમજ સાચું આત્મસુખ સમજતા સંસાર છુટી જાય છે.

જેમ પક્ષીના પગલા આકાશમાં પડતા નથી. તેમજ એક, ને માર્ગે બીજો ચાલી શકતો નથી, તેણે તેનો પોતાનો માર્ગ નવો બનાવવો જ પડે છે.

અઠ્ઠીયા, તેજ ખરી સાધના છે. ને જગતને સ્વપ્ન માનો તોજ ખરી શાંતિ મળશે.

શુક્લનું અંધારું કાઢવા માટે-કુલના હાર, લોજનના થાળ, ખોદકામ, વાજ વગાડવા તદ્દન નકામા છે. ફક્ત એક જ દીવો પ્રગટાવો અંધારું આંધ્યું જશે. તેમજ

દેહાધ્યાસ કાઢવા માટે-દાન, પુણ્ય, માળા જપ, તીર્થ-યાત્રા, વ્રત, જંગમસ્નાન, પૂજાપાઠ નકામા પડે છે. કેવળ આત્મજ્ઞાન લેખથી, સાધુસંગ કરવાથી દેહાધ્યાસ છૂટી જાય છે. ને સ્વરૂપજ્ઞાન થઇ પૂર્ણ આનંદી થવાય છે.

કરતો રે તો ખૂટે કર્મ, નહિ તો મિથ્યા વાધે ભર્મ.

(અખો)

હીરા મળે તો આપો આય હાથમાંના કાંકરા છુટી જાય છે.

પ્રશ્નો :-સ્વપ્ન શું, માયા શું, જગત શું, કર્મ શું, જન્મ શું, સ્વર્ગ-નર્ક શું, આકાશ શું, બ્રહ્મ શું ?

જવાબ :-મોહું ધોઈ નાખો, જવાબ સાચો મળશે નહિ. ઉકેલ નથી. કેવળ તત્વજ્ઞાનથી અજ્ઞાન હટી જાય છે ને સ્વરૂપાનંદ પ્રાપ્ત થાય છે ને જીવનપર્યંત મુખ શાંતિ મળે છે.

જ્ઞાન ધીરે ધીરે ન થાય, છલાંગ મારો, ડરો નહિ.

સંન્યાસ દયો પશુ સાચી રીતે, તો જ શાંતિ મળશે. વાસના છોડો.

સંસારમાં આપણે ઘણું ધન, પુત્ર-પરીવાર, ખંગલા-મોટર વિ. કમાયા છીએ. પણ આ બધું એકઠા વગરના મીંડા જેવું છે. કેવળ સ્વરૂપ જાણવાથી પૂર્ણતા આવે છે ને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. ઢીલ ન કરો, ઠરો નહિ, સાહસ કરો, જરૂર ફતેહ મળશે જ. જગત ટીકાથી ન ડરો, જગતને તુચ્છ સમજો તો જ છુટશે.

એકસ્મિન્ વિજ્ઞાને સર્વં વિજ્ઞાનં ભવતિ ।

એકના જાણવાથી જ બધું જણાઈ જાય છે ને તે વસ્તુ આત્મા છે-બ્રહ્મ છે.

શ્રદ્ધા રાખો :-ભક્તને સ્વપ્નમાં લાગ્યું કે તેને પ્રભુ નહિ મળે. છતાં તેણે આત્મજ્ઞાન ચાલુ જ રાખ્યું ને બીજી જ રાત્રીએ તેને સ્વપ્નમાં ભગવાન મળ્યા. તેમજ સ્વરૂપ કેવળ

સમજો તો જ સાચું સુખ જરૂર મળશે. અરૂં ને વેદવાક્યો પર દ્રઢ વિશ્વાસ રાખો.

તત્ત્વજ્ઞાન માટે, વાતોના વડા કરતા; અધોળનું આચરણ શ્રેષ્ઠ છે.

સંકલ્પમાં ઘણી શક્તિ છે પણ તેને પાકો કરો. જેમ પાણી, ખરફ થાય તોજ માથુ પણ ફેાડી શકે છે.

રાજા ઇબ્રાહીમ ખંગલામાં જ નમાજ પઢતા હતા-ત્યારે એક ફકીર તેના છાપરા પર ચડ્યો, રાજાએ પુછ્યું કેણ છે ?

જવાબ :-મારૂં ઉંટ ખોવાઈ ગયું છે તેથી શોધું છું.

રાજા :-મૂખ, ઉંટ છાપરા પર ચડી શકે ખરૂં ?

જવાબ :-તો શું ખુદા ખંગલામાં આરામથી બેઠા બેઠા નમાજ તમારી સ્વીકારે ખરા ? આટલું કહી ફકીર છાપરેથી ઉતરી ગયો ને રાજાએ ફકીરી લીધી ને શાંતી મેળવી. સંન્યાસને, ત્યાગને, જગત સાથે વેર છે. સંસારી જીવને ત્યાગ ગમતો જ નથી. માટે ખુદાના કાલ્યા જ કરે છે.

કઠીનાઈ કોઈ નહિ, સુગમ જો માર્ગ ન હોઈ;

સાહસ બીન વિજયી નહિ, હુઆ જગતમેં કોઈ.

વેદ, ક્રીયાકાંડ, ઉપનીષદ સાથે લડે છે, શંકરાચાર્યજી જગત સાથે, ને જગત સાથે સાધુ સંત લડે છે.

બ્રહ્મ :-તમારા હાથની જ વાત છે, કેમ ઢીલ કરો છો ?

અર્કેચેત્ મધુ વિદેત્, કિમથં પર્વતં વ્રજેત્;

ઈષ્ટાસ્થાયસ્ય સંસિદ્ધૌ, કે વિદ્વાન યત્નં આચરેત્. (વી. વી.)

જ્ઞાત જ્ઞાતવ્યતા, પ્રાપ્ય પ્રાપ્યતા, કૃત કૃત્યતા;
હત હાતવ્યતા, ચેતિ ભવેત્, વિશ્રાંતિ ઉત્તમા. (વી.વી. ૫૬)

અર્થ :—આકડે મધ છે ને માખીઓ વગરનું છે તો શા માટે મધ લેવા પર્વત ઉપર જવું ?

જાણવાનું જાણી લીધું, મેળવવાનું મેળવી લીધું, કરવાનું કરી લીધું ને છોડવાનું છોડી દીધું તેથી જ પરમ શાંતિ મળી જાય છે.

જ્યાં સુધી શરીર રોગ વગરનું છે, ઘડપણુ આવ્યું નથી, ને શરીરમાં શક્તિ છે ત્યારે આત્મ શ્રેયાર્થી તત્વ જાણી લઈ શાંત થાય છે. પણ વૃદ્ધાવસ્થામાં, રોગમાં કેમ તત્વ સમજશે ? આગ લાગે ત્યારે કુવેા ખોદવા બેસો તો, ખરો લાભ મળશે નહિ માટે જ્ઞાનમાં, ત્યાગ માટે ઢીલ ન કરો.

ન જાતુઃ કામઃ કામાનાં ઉપભોગેન શામ્યતિ;

હવિષા વર્તમનેવ, ભૂય એવ ભિજ્યતે.

અર્થ :—વાસનાઓ ભોગ ભોગવ્યા કરવાથી જતી નથી, બકરી કદી ધરાતી નથી, કુટલી ડોલ કદી ભરાતી નથી, તેમજ સંસારના પદાર્થોથી મનને કદી તૃપ્તિ થતી જ નથી. માટે જ ઉપાય એક ત્યાગ જ છે, તેનાથી શાંતિ મળશે જ.

જે છોડે છે બધું, તે જ મેળવે છે બધું. જેમ પાનખર ઋતુમાં ઝાડ બધા પાંદડાં છોડે છે, તો તેને બધા નવા પાન આવે છે.

યથા અહિગ્રસ્ત મુંડકો, લોકતું ઇચ્છતિ કીટકાન્;

તથા મૃત્યુવશા લોકાઃ, સુખં ઇચ્છન્તિ શાન્ધતમ્.

અર્થ :-જેમ દેડકાને સર્પે મુખમાં પકડ્યો છે, છતાં દેડકો ઉડતા જીવડાં મચ્છર ખાવા ઇચ્છા કરે છે, તેમજ મૃત્યુને વશ લોકો, આ જગતમાં શાશ્વત-કાયમી સુખ મળે તેમ ઇચ્છા કર્યા જ કરે છે, ધરાતા જ નથી.

જીન ખોજી ત્રીન પાઈઆ, ગહરે પાણી પેઠ;
મેં ખાવરી ડુબન ડરી, રહી કિનારે બેઠ.

રામ ત્યાં નહિ કામ બાસે, કામ ત્યાં નહિ રામ;
તુલસી દોનો નવ બને, રવી રજની એક ઠામ.

ત્યાગી સંન્યાસીને જગત તરફથી, સગા-બહાલાથી, મિત્રોથી દુઃખ જ મળે છે, તૈયાર રહો, ડરશો નહિ, ધીરજ રાખો, ધીરે ધીરે બધું શાંત પડી જશે.

Vairag is a passport for Eternal peace.

વૈરાગ્ય તે જ શાંતિ માટેનો પરવાનો છે, ડરો નહિ.

તમારો માર્ગ તમારે જ શોધવો પડે છે. બીજા નહિ શોધી શકે.

ધર્મસ્ય ત્વરિતા ગતિઃ—સારા કામમાં ઉતાવળ રાખો.

મહાત્મા હસનના ત્રણ ગુરૂઓ

(૧) મહાત્મા હસન એક શહેરમાં રાત્રે દશ વાગે સુવા માટે જગ્યા શોધતા ચાલ્યા જતા હતા, તેવામાં એક ચોર તેને મળ્યો, તેને પુછ્યું બાઈ, મારે રાત્રે સુવું છે કયાંય જગ્યા છે ?

તે માણસે કહ્યું કે હું ચોર છું ને ચોરી કરવા બહિં છું,

મારે ઘરે તમારે સુવા માટે જગ્યા છે. તમે ઓસરીમાં સૂઈ રહેજો. હું પછી આવી મારા ઓરડામાં સૂઈ જઈશ.

સવારે મહાત્માએ પુછ્યું કેમ કંઈ ચોરી કરી, માલ મળ્યો ?

જવાબ :—ના, કંઈ મળ્યું નથી, મહાત્માને તેણે થોડા દીવસ ત્યાં રહેવા કહ્યું તેથી મહાત્મા રોજ પુછતા હતા કેમ આજે કંઈ મળ્યું ? જવાબ : ના, આમાં ધીરજનું કામ છે, કારણ કે કોઈ દીવસ મહીનાનું પણ મળી જાય છે. અથવા ક્યારેક દાગીના રૂપીયા વિગેરે પણ મળે છે. મહાત્મા તેની પાસેથી ઈશ્વર પ્રાપ્તિ માટે ધીરજ રાખવી તે શીખ્યા.

(૨) મહાત્મા હસને એક તળાવના કાંઠે નાની છુંપડી બાંધી હતી. ઉનાળામાં ત્યાં એક કુતરો બપોરે પાણી પીવા આવ્યો. જેવો તળાવના પગથીયા ઉતર્યો કે તુરત જ કુતરાને પાણીમાં તેનું જ પ્રતીબીંબ દેખાયું. તેથી તે તેની સામે ભસવા લાગ્યો અને પાણી પીધા વીના પાછો ફર્યો. બીજી વખત અડધા કલાક પછી ફરીથી તેજ કુતરો પાણી પીવા આવ્યો, પણ પોતાનું જ પ્રતીબીંબ જોયું. અને બીજો કુતરો માની ખુબ ધુરકવા માંડ્યો ને નીરાશ થઈ પાછો ફર્યો. છેવટ ત્રીજી વખતે પાછો પાણી પીવા આવ્યો. હવે તેને ખુબ જ તૃષ્ણા લાગી હતી, તેથી ક્રોધથી પાણીમાંના કુતરા તરફ કુદી પડ્યો, પણ ત્યારે, ત્યાં પડછાયા સીવાય કંઈ બીજો કુતરો હતો જ નહિ. આ ઉપરથી મહાત્માએ બોધ લીધો કે,

રણે વને વિપત્તિ મેં, વૃથા ડરે જન કોઈ;

જો રક્ષક જનની જઠર, હરી ગએ ન સોય.

(૩) હસન મહાત્માએ એક છોકરાને કહ્યું જો આ દીવાને કુંકે માડે છું, તેથી તે ઓલવાઈ ગયો. બેટા હવે બોલ દીવાનો પ્રકાશ ક્યાં ગયો ?

જવાબ :- છોકરાએ દીવો પ્રગટાવ્યો ત્યારે કેડિયું, વાટ ને તેલ હતા તેથી છોકરો મહાત્માને કહે છે : બોલો, આ પ્રકાશ ક્યાંથી આવ્યો ? વાટ, તેલ, કેડિયામાં તો પ્રકાશ છે નહિ. તેથી મહાત્માએ કહ્યું કે-માયા ક્યાંથી આવે છે ને જ્ઞાન થતાં ક્યાં ચાલી જાય છે તેની ખબર પડતી નથી.

સાધુ મહાત્માના દુશ્મનો :-

પ્રતિષ્ઠા કામિની વિક્તં, શિષ્યં સ્વગૃહ માયતઃ;

સાધુનાં રિપવઃ પાંચ, વર્જિન્યાઃ પ્રયત્નતઃ. (પ્રજ્ઞાવાણી)

અર્થ :- આખરૂં, સ્ત્રી, ધન, શિષ્ય અને પોતાનો આશ્રમ તે પાંચવાના સાધુના દુશ્મનો છે (ઉપાધિ છે). તેને પ્રયત્ન કરી દૂર કરવા જોઈએ.

સંન્યાસ પ્રકાર :-

વિવિદિષા-વિદ્યા ભણવા માટેનો, વિદ્રત્-વિદ્વાન થઈ દીક્ષા લેવી તે, કુટીચક-ઝૂંપડી બાધી રહેવું તે, બહુદક-ગામીગામ ફરતા રહેવું, ડંડી સંન્યાસ-બ્રાહ્મણ દંડ રાખે છે, પરમ હંસ અને આતુર સંન્યાસ, ગૃહસ્થી બ્રાહ્મણને એક વળીયે કાઢે છે ને પહેલા મરતી વખતે ભગવું કપડું ઓઢાડે છે તે.

કેવળ રામ રામ શબ્દો બોલવાથી લાભ નથી. જેમ કે લીંબુ બોલવાથી સુખમાં પાણી આવે, પણ અગ્નિ બોલવાથી મોઢું બળતું નથી.

સૌને પોતાનો ધર્મ ઉત્તમ લાગે છે તે સમજણની ખામી છે.

જીવન ક્ષણભંગુર છે માટે સંન્યાસ ને તત્ત્વજ્ઞાન મેળવવાની ઉતાવળ રાખો, નહિં તો પસ્તાવો થશે.

ભાતીઓ : બ્રાહ્મણ-બ્રહ્મને બ્રહ્મનારો, ક્ષત્રિય-અહંકારવાળો, વૈશ્ય-ધન ભેગું કરનાર અને ક્ષુદ્ર-આળસુ હોય તે.

મોક્ષ :-નિર્વાણ, મહા શૂન્યતા, અભેદતા, વાસના રહિત પણું, મનોનાશ, સાક્ષાત્કાર, નિર્વિકલ્પતા અને નિર્વાચ્યારપણું સમજવું.

ઉદ્ગતીષ્ઠું તુ યતે પારે, નૌકાયાઃ કિં પ્રયોજનમ્.

નદી પાર ક્યાં પછી વહાણનું શું પ્રયોજન છે ? કંઈ રહેતું નથી. તેમજ તત્ત્વ સમજાય ગયા પછી શાસ્ત્રાભ્યાસની કંઈ જરૂર રહેતી નથી.

ઈશ્વર યહાં ઈશ્વર વહાં, ઈશ્વર સીવા નહિં અન્ય હે;
સર્વત્ર હિ પરિપુર્ણ અચ્યુત, એક દેવ અનન્ય હે.
ઐસા જીસે હો બોધ, જીસકા એક હી સિદ્ધાંત હે;
આશા જગત કી છોડી કર, હોતા તુરત હી સાંત હે.

બ્રહ્મને બ્રહ્મી લેવું તે નવી શોધ Invention નથી પણ discountry છે. કેમકે બ્રહ્મ તો અનાદિ કાળથી છે તે બ્રહ્મનું છે માટે.

સકળ જગતને એકવત, અથવા સ્વપ્ન સમાન;
તે કહીએ જ્ઞાની દશા, બાકી વાચા જ્ઞાન.

(શ્રી રાજચંદ્રજી)

જ્ઞાની, જગતનો નાશ, કે લય ઇચ્છતો નથી પણ તેનો બાધ કરે છે. જેથી તેને નડતું નથી.

નાશ=તોડી નાખવું.

લય=તેનો આકાર ગળી જવો, અને

બાધ=રહે તેજ સ્થિતિમાં પણ આપણને નડે નહિ ને મોહ

કદી થાય નહિ.

વેદ ને વેદાંતમાં ફેર

વેદ કર્તા, જૈમીની, પુસ્તક પૂર્વે મીમાંસા

વેદાંત કર્તા, વ્યાસજી, ઉત્તર મીમાંસા

સૂત્ર :-અથાતો ધર્મ જ્ઞાસા

વેદાંત :-અથાતો પ્રજ્ઞ જ્ઞાસા

વિષય-ધર્મ અધિકારી પ્રયોજન

વિષય-પ્રજ્ઞ રાગી ભોગ

વિરાગી મોક્ષ

જીવ અનિત્ય વિદ્યા અપરા વિદ્યા

આત્મા નિત્ય વિદ્યા પરા વિદ્યા

ન વયં અદ્વૈતં સાધયામિ, કિંતુ દ્વૈતં નિષેધયામિ.

(ભામતી સૂત્ર)

અમારી ઉપાસના, કેવળ દ્વૈતનો નિષેધ કરવો તેજ છે.

કોટી વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, જાગૃત થતાં દુર થાય;

તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દુર થાય.

(શ્રી રાજચંદ્રજી)

આ દેહાધ્યાસનો નાશ કરવો તેજ બધા શાસ્ત્રોની પ્રવૃત્તિ છે. વેદાંત સમજ્યા હો તો આગ્રહ છોડો ને શાંત રહો.

જ્ઞાતે તત્ત્વે દ્વૈતં ન વિદ્યતે,
સ્વપ્નાત્ પુદ્ગલસ્ય કથં દુઃખં કથં માયામ્.

(રમણ મહર્ષિ)

અર્થ :-અદ્વૈત જાણ્યા પછી ભેદ રહેતો નથી, જેમ કે સ્વપ્નમાંથી જાગ્યા પછી સ્વપ્નાનું કંઈ પણ દુઃખ રહેતું નથી તેમ. માટે “અથાતો બ્રહ્મ જિજ્ઞાસા” —ચિત્ત શુદ્ધિ કર્યા પછી બ્રહ્મને જાણવાની જિજ્ઞાસા કરવી.

ન વયં અભેદં સાધયામિ, કિંતુ દ્વૈતં નિષેધયામિ ।

અમે અભેદની ઉપાસના કરતા નથી, પણ કેવળ ભેદનો નિષેધ જ કરીએ છીએ.

ઉપનિષદ્ વાક્યો :-

સત્ એવ સૌમ્ય, ઇદં અગ્રે આસીત્ । સૌથી પ્રથમ સત્ બ્રહ્મ જ છે. આત્મા વા ઇદં એકં એવાગ્રે આસીત્ ।

બ્રહ્મ વેદામૃતં પુરસ્તાત્, બ્રહ્મ પશ્ચાત્ બ્રહ્મ હક્ષિણતઃ ચોત્તરેણ્; અથ શ્લોઘ્વં ચ પ્રસૃતં બ્રહ્મવેદં, વિશ્વ મિદં વરિષ્ઠમ્.

(મુંડક ૨-૨-૧૧)

અર્થ :-એ અમૃત બ્રહ્મ જ આગળ પાછળ છે, હક્ષિણ ઉત્તર બાજુ છે, બ્રહ્મ જ નીચે ઉપર ફેલાયેલું છે અને જગતમાં બ્રહ્મ જ આ વિશ્વરૂપે રહેલું છે.

બ્રહ્મ વિદ્ આપ્નોતિ પરમ્, બ્રહ્મ વિદ્ બ્રહ્મૈવ ભવતિ । (મુંડક)

અર્થ :-બ્રહ્મના જાણનારને બ્રહ્મ જ મળે છે અને બ્રહ્મને જાણનારો બ્રહ્મરૂપ જ બને છે, બ્રહ્મભાવ જ મોક્ષરૂપ છે.

આત્મા વા અરે દ્રષ્ટવ્યઃ શ્રોતવ્યો, મંતવ્યો, નિદિદ્યાસિતવ્યોઃ ।

(બૃહદારણ્યક)

કેવળ એક આત્મા જ જોવા લાયક, સાંભળવા લાયક, માનવા લાયક ને અનુભવવા લાયક છે.

પુરુષાત્ ન પરં કિંચિત્ સા કાષ્ટા સા પરાગતિઃ । (૬૯)

બ્રહ્મથી શ્રેષ્ઠ બીજું કંઈ નથી, તે જ પરમ ગતિ ને પરાકાષ્ટા છે.

વેદાંતાચાર્ય અપ્પા દિક્ષિત :—

વિશ્નુર્વા શંકરૌ વા શ્રુતિ શિખર, ગીરામસ્તુ તાત્પર્ય ભૂમિઃ
ન અસ્માકં તત્ર વાદઃ પ્રસરતિ ચ, કિમપિ સ્પષ્ટ અદ્વૈત ભાજમ્.

અર્થ :—રામ અને કૃષ્ણનું લક્ષ્ય બ્રહ્મ હોય તો અમને વેદાંતીઓને જરાપણ વાંધો નથી.

કઠીનાઈ કોઈ નહિ, સુગમ જો પાર ન હોય;

સાહસ બીન વિજયી નહિ, હુઆ જગત મે કોય.

થોડીક વેદાંતની પ્રકીયાઓ :—(Definations)

(જે સમજવાથી જીવ ભાવ મટી બ્રહ્મ ભાવ થાય છે.)

હેતુ :—The purpose of the whole life is to overcome otherness. જે સમજવાથી જીવ ભાવ મટી બ્રહ્મ ભાવ થાય છે.

To go from known to unknown=જીવ ભાવ મટી બ્રહ્મ ભાવ થાય છે. ને સ્વરૂપ પૂર્ણાનંદ સમજાય છે. અને સ્વ સ્વરૂપાનુસંધાન થઈ જાય છે.

(૧) ૩ દેહ :—સ્થુળ, સૂક્ષ્મ, કારણ.

૩ અવસ્થા :—જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ.

(૨) પંચ કોશ :-અન્નમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય
ને આનંદમય.

(૧) અન્નમય :- (અસ્તિ, જાયતે, વર્ધતે, વીપરિણમતે,
અપક્ષીયતે નક્ષ્યતિ). આ સ્થુળ દેહના વિકાર છે.

દેહ અન્ન મયં કોશં આવિશ્ય આત્મા પ્રકાશતે;

સ્થુલો, ખાલઃ કૃશઃ કૃષ્ણો વર્ણાશ્રમ વિકલ્પવાન્

શરીર, સ્થુળ, ખાળક, દુખળાપણુ, કાળુ કે ધોળુ ને જાતી
આશ્રમ લાગે છે.

સ્થુળ દેહના વિકાર ૬ :-

અસ્તિ, જાયતે, વર્ધતે, વીપરિણમતે, અપક્ષીયતે ને વિનશ્યતિ ।

હોવું, જન્મવું, વધવું, મોટા થતા જવું, ઘસાવું ને
નાશ પામવું.

આ શરીરને જાતી, આશ્રમ, નામ, વર્ણ, સંબંધ, વિકાર
થાય છે પણ આત્માના તે નથી.

(૨) પ્રાણમય :- (૩) મનોમય.

પ્રાણકોશેડપિ જીવામિ, ક્ષુધીતાડસ્મિ પિપાસિતઃ;

સંશિતો નિશ્ચિતો મન્યે, ઇતિ કોશે મનોમયે.

અર્થ :-ભૂખ તૃષ્ણા લાગવી તે પ્રાણમય કોશ છે અને
સંશય-સંકલ્પ કરવો તે મનોમય કોશ કહેવાય છે.

(૪) વિજ્ઞાનમય :-બુદ્ધિથી સંકલ્પની દ્રઢતા કરવી તે.

વિજ્ઞાનમય કોશસ્યો વિજ્ઞનામીતિ તિષ્ઠતિ ।

(૫) આનંદમય :-આનંદમય કોશારબ્ધે ત્વહંકાર પુરાકૃતે;
પુણ્યૈઃ ઉપાસના ભિશ્ચ સુખિતોઽસ્મિ ઇતિ મોહતે.

અર્થ :-હું પુન્યશાળી છું, સુખી છું તેમ માની આનંદ કરે છે તે આનંદમય કોશ છે.

પાંચકોશ માટે દષ્ટાંત

લીલું નાળિયેર, લીલી છાલ, કાથો લાલ, કાચલી,
ગોટો ને પાણી.

લીલી ખદામ, લીલી છાલ, રાતો કાથો, ખદામ ઠળીયો,
તેનું મીઝ ને તેનું તેલ કાઢવું તે.

આત્મામાં ઉત્પત્તિ, નાશ, સંસ્કાર, વિકાર કે પ્રાપ્તિ નથી.

નિત્યત્વાત્ તસ્યનોત્પત્તિઃ, કુટસ્થત્વાત્ ન વિક્રીયઃ;

સંસ્કારસ્તુ ન શુદ્ધત્વાત્, આત્મત્વાત્ આખ્યતઃ કુતઃ.

(વી. વી. ૫૮)

અર્થ :-આત્મા નિત્ય હોવાથી તેની ઉત્પત્તિ નથી, કુટસ્થ-
એરણુ જેવો હોવાથી તેનામાં વિકાર નથી, શુદ્ધ હોવાથી તેમાં
સંસ્કાર કરવા પડતા નથી અને પોતાનું જ સ્વરૂપ હોવાથી
મેળવવો પડતો નથી.

(૪) ૩ શરીરો :-સ્થુળ, સૂક્ષ્મ ને કારણ.

પાંચી કૃત મહા ભૂત સંભવં કર્મં સંચિતં;

શરીર સુખ દુઃખાનાં, લોગાયતન મુચ્યતે.

(આત્મબોધ-૧૧)

અર્થ :-કર્મ પ્રમાણે પાંચ ભૂતોથી બનેલું આ શરીર સુખ
દુઃખ લોગવવાનું સાધન તે સ્થુળ શરીર કહેવાય છે.

પંચ પ્રાણ મનો બુદ્ધિ દશેન્દ્રિય સમન્વિતમ્;
શરીર સુખ દુખાનાં, લોભાદ્યતન ઉચ્યતે.

(આત્મબોધ-૧૨)

અર્થ :- પાંચ પ્રાણ, મન બુદ્ધિ ને ૫ કર્મેન્દ્રિયો,
૫ જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી મનમાં સુખ દુઃખ થાય છે. તેને સૂક્ષ્મ શરીર
કહે છે.

આ સૂક્ષ્મ શરીરને અષ્ટપુરી પણ કહે છે.

વાગાદિ પંચ શ્રવણાદિ પંચ, પ્રાણાદિ પંચાબ્જ મુખાનિ પંચ;
બુધ્યાઘ વિદ્યાઙ્ગિ ચ કામ કર્મણિ, પુર્યષ્ટકં સૂક્ષ્મ શરીર માહુઃ

અર્થ :- ૫, કર્મેન્દ્રિયો, ૫, જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણ, પાંચ
ભુતો, અને મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અહંકાર ને અવિદ્યા, કામ,
સંકલ્પ ને અષ્ટપુરી કહે છે.

કારણ શરીર :-

અનાદિ અવિદ્યા અનિર્વાચ્યા, કારણોઽયાધિ ઉચ્યતે;
ઉપાધિ ત્રિતયાત્ અન્યં, આત્માનં અવધારયેત્.

(આત્મબોધ-૧૩)

અર્થ :- અનાદિ અવિદ્યાથી, ત વણું ન થાય તેવું કારણ
શરીર છે અને ૩ દેહોથી પર આત્મા જાણવો.

(૫) મુખ્ય પ્રમાણો ૬ છે :-

પ્રત્યક્ષં અનુમાનં ચ, શબ્દો અથપિત્તિ મેવ ચ;
ઉપમાનાનુપલબ્ધિ, પૂર્વં ભાષ્યોદિતાનિષદ્.

(શબર સ્વામી)

અર્થ' :- પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, શબ્દ, ઉપમાન, અર્થાપત્તિ અને અનુપલબ્ધિ ૬ પ્રમાણો છે.

વિષય ચૈતન્યો અભિન્ન પ્રમાણ, ચૈતન્યં પ્રત્યક્ષ પ્રમા.

આંખ વિ. પાંચ ઇન્દ્રિયોના પાંચ વિષયો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ કહેવાય છે.

(૨) અનુમાન :- લૌગીજન્ય જ્ઞાનં અનુમિતિ પ્રમા ।

ચિહ્ન પરથી અકટળ કરવી તે અનુમાન પ્રમાણ છે.

દૃષ્ટાંત :- યત્ર યત્ર ધૂમઃ તત્ર તત્ર વહ્નિઃ ।

જ્યાં જ્યાં ધુંવાડો હોય ત્યાં અગ્નિ હોવો જોઈએ.

તેમાં પક્ષ - પર્વત છે, સાધન - ધૂમ, સાધ્ય - અગ્નિ, સમાનાધિકરણ - ધૂમક અગ્નિ, આપ્તિ - ધૂમમાં અગ્નિ, વ્યાપાર - સમજણ છે.

અનુમાનના પણ બીજા બે લેહ છે - સ્વાર્થાનુમિતી અને પરાર્થાનુમિતિ. પોતાને માટે અને બીજાને માટે.

(૩) ઉપમિતિપ્રમા :- સાદ્રશ્યપ્રમિતિ ઉપમિતિ ।

ચંદ્ર જેવું સુખ. ગાય જેવું જનાવર તે રોજ.

(૪) શબ્દપ્રમા :- વાક્ય કરણિકાપ્રમા ।

ગીતા, શાસ્ત્રો, ઉપનિષદો.

(૫) અર્થાપત્તિ :- અનુપપદ્ય માનાર્થ દર્શનાત્ તદુપપાદકઃ ભૂતાંતરે કલ્પનં અર્થાપત્તિપ્રમા.

દૃષ્ટાંત - દેવહત્તઃ દીવા ન ભુન્કતે તથાપિ પીનોસ્તિ ।

દેવહત્ત દીવસના જમતો નથી છતાં જાડો છે. (રાત્રે જમે છે)

(૬) અનુપલબ્ધિ :- અભાવ કરણિકાપ્રમા, યદ્ વસ્તુ નાસ્તિ તસ્ય જ્ઞાનમ. દષ્ટાંત:-ઈહ ભૂતલે ઘડો નાસ્તિ । અહિંયા ઘડો નથી. નેહ નાનાસ્તિ કિંચન । જગતમાં બ્રહ્મ સિવાય બીજું કંઈ નથી.

આ ઉપરાંત બીજા પાંચ પ્રમાણો છે :-

(૭) ઐતિહ્ય-ભુત માનવું તે. (૮) ઇતિહાસ.

(૯) વ્યવહારે ભટ્ટ નવઃ.

(૧૦) પુરાણી-સંભવ પ્રમાણ માને છે.

(૧૧) નાટ્યશાસ્ત્ર વિગેરે.

ચિદાભાસની સાત અવસ્થા :-

અજ્ઞાન આવૃત્તિઃ વિક્ષેપ, દ્વિવિધ જ્ઞાન તૃપ્તયઃ;
શોકાપગમ ઇત્યેતે, યોજનિયાત ચિદાત્મનિ.

(પંચદશી ૭-૨૮)

અર્થ :-અજ્ઞાન, આવરણ, પ્રાંતિ, પરોક્ષજ્ઞાન, અપરોક્ષ-જ્ઞાન, શોક નાશ અને હર્ષ.

આવી પ્રક્રિયા લગભગ ૮૦ થી ૯૦ છે.

સુત્રેષુ કિં બહુના :-જેમકે, શ્રુતિષ્ડલીંગ.

મોક્ષ પ્રાપ્તિનો ક્રમ, મુખ્યવાદો, કારણો, ન્યાયો, પરિણામ ૩, બ્રહ્મના લક્ષણ ૨, અવિદ્યા પ્રકાર ૩, મુક્તિ પ્રકાર ૨, વ્યાપ્તિ પ્રકાર ૨, જ્ઞાનના સાધનો ૮, અભાવ પ્રકાર ૪, ૭ પ્રકારના સંબંધો,-ચેતનના ભેદ ૪, સંસ્કાર પ્રકાર ૩, માયાના નામો અધ્યાસના ભેદો તથા તેના નામો, બાધ ને મુખ્ય સમાનાધિકરણ-સત્તા ૩, આનંદના પ્રકાર ૫, સત્ પ્રકાર ૩, ભાવના પ્રકાર ૨, ૧૪ ત્રીપુટીઓ,

જ્ઞાન ભુમીકા ૭, અજ્ઞાન ભુમીકા ૭, જન્મ પ્રકાર પાંચ, અને બીજા ૨ સંવાદી, વીવાદી-આવરણ પ્રકાર ૨, ચેતન બીજા પ્રકાર ૨. ઉપજ્ઞાન ને વિશિષ્ટ.

પાંચ પ્રાણ, પાંચ ઉપપ્રાણ, લેહ પ્રકાર ૫, વેદો ઉપવેદો ૪, વેદના અંગો ૬, શાસ્ત્રો ૬, મુખ્ય દોષો ૫, બીજા દોષો ૩, ન્યાયો, ત્રિપુટીઓ, કર્મ પ્રકાર ૩, ત્રીવિધ તાપો, યોગના ૮ અંગો, વાદ પ્રકાર ૩, વિધિ વાક્યો પ્રકાર ૩, જ્ઞાનના સાધનો ૮, વૃત્તિ પ્રકાર ૪, સમાધીના વિધનો ૪, ચિત્તની અવસ્થા ૫, કલેશો ૫, ખ્યાતિઓ ૫, મુક્તિ પ્રકાર ૨, પ્રલય પ્રકાર ૪, જ્ઞાન અજ્ઞાનની ૭ ભુમિકાઓ, ભગવાનના ૬ ઐશ્વર્ય, યોગના અંગો ૮, તથા ચક્રો ૭, ભક્તિ પ્રકાર ૬, ભક્ત પ્રકાર ૪, ઉપાસના તથા જ્ઞાનમાં ફેર મુક્તિ પ્રકાર ૩, હિંદમાં ૩૦૦ ધર્મ છે ને ૩૦૦૦ સંપ્રદાયો છે. આધાર પ્રકાર ૩, મૌન પ્રકાર ૪, બ્રહ્મ પ્રકાર ૨, દર્શન પ્રકાર ૨, માયા પ્રકાર ૩, પરિણામ પ્રકાર ૩, જ્ઞાનના સાધન તથા વિધનો, મુક્તિ પ્રકાર ૩, વિગેરે ઘણી પ્રક્રિયા છે. જે કોઈને જાણવી હોય તો, વિદ્વાન જ્ઞાની સંન્યાસી પાસેથી જાણી લેવી.

ઉપનિષદ્ બોધ :- (ગુરુ પાસે બેસી ભણવું)

ઈશ:- ॐ પૂર્ણમદઃ પૂર્ણમિદં પૂર્ણાત્ પૂર્ણમુદયતે;

પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય, પૂર્ણમેવા વ શિષ્યતે. (૧)

અર્થ :-એ બ્રહ્મ પૂર્ણ છે, આ જગત પણ પૂર્ણ છે, બ્રહ્મમાંથી જ આ પૂર્ણ જગત ઉત્પન્ન થાય છે, અને પૂર્ણ બ્રહ્મમાંથી પૂર્ણ જગત કાઢી લઈએ તો પણ પૂર્ણ બ્રહ્મ જ બાકી રહે છે. ત્રિવીધતાપની શાંતિ હો. અધ્યાત્મ, અધિભુત ને અધિદેવીક. (મનના, જગતના ને દેવોના દુઃખોથી શાંતિ થાય.)

ઓમ્યાય શબ્દૌ દ્વાવેતૌ બ્રહ્મણુઃ પુરા;
કંઠં લીત્વા વિનિર્યાતો, તેન માંગલિકા ઉભૌ. (માંડૂક્ય)

અર્થ :—ઓમ્ ને અથ બંને માંગલિક શબ્દો છે ને પ્રથમ જ બ્રહ્માણના મુખમાંથી નીકળ્યા છે.

પૂર્ણ—ન ન્યુનં ન અધિકં । ન ઉદેતિ ન અસ્તમ્ ।

વધુ ઓછું નહિં, જેમાં વૃદ્ધિ ક્ષય નથી. ૦ તે પૂર્ણ છે.
દષ્ટાંત :-

$૦ + ૦ = ૦$, $૦ - ૦ = ૦$, $૦ \times ૦ = ૦$, $૦ \div ૦ = ૦$
પૂર્ણ છે. જેમ સમુદ્ર પૂર્ણ છે, શરીરની ગરમી ૯૮% પૂર્ણ છે.
ઓછી હોય તો શરદી કહેવાય ને વધારે હોય તો તાવ કહેવાય.
તે જ પ્રમાણે આકાશ પૂર્ણ છે, પ્રકાશ પૂર્ણ છે, તત્વજ્ઞાન પૂર્ણ છે, બ્રહ્મ પૂર્ણ છે. હાથ, પગ, નાક, કાન જેવે તેટલા જ નાના મોટા પૂર્ણ છે, શરીર રચના જ પૂર્ણ છે. યોગ્ય-બરાબર છે. તેમાં વધ ઘટ, નાના મોટું ન ચાલે. ત્રિવિધતાપ=અધ્યાત્મ, અધિભૌતિક ને અધિદેવીક તાપની શાંતિ હો. અધ્યાત્મ= મનના, શરીરના લગતા અને દેવ તરફથી મળતા દુઃખની શાંતિ હો.

ઇશ્વર=ઇશનાત્ ઇશ્વરઃ શાસન કરે છે માટે ઇશ્વર છે.
આ સઘળું જગત ઇશ્વરમય જ છે.

વિદ્યા અવિદ્યા નાની મોટી વાદણો છે. શાંતિ નહિં મળે માટે બંને છોડી સ્વરૂપ સમજી શાંતિ ભોગવો.

હિરણ્યમયેન પાત્રેષુ, સત્ય સ્થાપિ હીતં મુખમ;
તદ્દત્તં પૂષન્ અપાવૃણુ, સત્ય ધર્મા ચ દ્રષ્ટમે. (૧૫)

(૨) કેનોપનિષદ્ :- (શાથી, શા માટે આ જગત ઉત્પન્ન થયું ?)

Known to unknown (જગતથી અજ્ઞ તરફ).

અધ્યારોપ અપવાદાભ્યાં, નિબ્રપંચં પ્રપંચ્યતે;
શિષ્યાણાં બોધ સિદ્ધર્થં, તત્ત્વજ્ઞૈઃ કલ્પિત ક્રમઃ (સાયણાચાર્ય)

અર્થ :- પ્રજ્ઞામાં આ જગતનો આરોપ કરવામાં આવ્યો છે. શિષ્યોના બોધ માટે, તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ જગતનો કલ્પિત ક્રમ ગોઠવી દીધો છે.

મંગલાચરણ :- હું સર્વ વેદોનો તથા ઉપનિષદોનો ત્યાગ ન કરું, પ્રજ્ઞ મારો ત્યાગ ન કરે, ઉપનિષદના સર્વ ધર્મ મારામાં હો. ૐ શાંતિ:

પ્રશ્ન :- કોનાથી, કોની ઇચ્છા, કે પ્રેરણાથી મન વિષયોમાં જાય છે ? પ્રાણ કેમ ચાલે છે ? વાણી બોલે છે કયો દેવ ? આંખને જોવાની અને કાનને સાંભળની શક્તિ કોણ આપે છે ?

જવાબ :- શુરૂ :- કાન, મન, વાણી, આંખ, વિગેરેને કેવળ પ્રજ્ઞ જ પોતાના કાર્ય કરવાની શક્તિ આપે છે, પ્રજ્ઞ તત્ત્વ, જાણવા ન જાણવાથી પર છે. તેને કોઈ ઈન્દ્રિય જાણી શકતી નથી.

યદિ મન્યસે સુ વેદેતિ, દ્રઘમેવાપિ નૂનમ્;
ત્વં વેતથ પ્રજ્ઞણો રુપં, યદસ્યત્વં યદસ્ય ચ. (૨-૧)

અર્થ :- જો તું એમ માને કે હું પ્રજ્ઞને જાણું છું તો ખરેખર તું ઘણું જાણું જાણે છે. એક વખત અંદર મનના અનુભવવડે જણાયા પછી જ તે સાચું જાણી શકે છે. તે પ્રજ્ઞ

જ્ઞાન વડે માણસ અમર બને છે, આત્મા જ બ્રહ્મ છે, તેથી મનુષ્યકૃત કૃત્ય ને ધન્ય બને છે.

ઇહ ચેદ વેદિદથ સત્ય મસ્તિ,

ન ચેદિહા વેદીન્ મહતી વિનષ્ટિઃ;

ભૂતેષુ ભુતેષુ વિચિંત્ય ધીરાઃ,

ત્રેત્ય અસ્માન્ લોકાત્ અમૃતા ભવન્તિ.

અર્થ :-જો કોઈને આ જગતમાં આ સમજાય તો જીવન સફળ થાય છે. પણ જો ન સમજાય તો તેને મોટી હાની થશે. બ્રહ્મને જાણવાથી માણસ અમર બને છે. જીવન ધન્ય બને છે. ને ફરી જન્મતો નથી.

બ્રહ્મને અગ્નિદેવ, વાયુદેવ કે બીજા દેવો ઈન્દ્ર વિગેરે જાણી શકતા નથી, કેમ કે તેઓની શક્તિ નથી. સૌથી પ્રથમ ઈન્દ્રદેવ બ્રહ્મને ઉમા દ્વારા સમજી શક્યા હતા.

સાર :-મન દ્વારા જ મનુષ્ય બ્રહ્મને લક્ષથી જાણી શકે છે ને ધન્ય બને છે. આ ટુંકો સાર છે.

કઠોપનિષદ્ :-બ્રહ્મ અમારું ગુરુ-શિષ્યનું સાથે રક્ષણ કરે, અમેને સાથે જ બળ આપે, અમારું ભણતર (વિદ્યા) તેજવાળી થાવ, અમે એક બીજા અંદર અંદર દ્રેષ ન કરીએ.

આખ્યાયીકા :-

પિતા ઉદાલક ને પુત્ર નચિકેતા અંવાદ

પિતાએ યજ્ઞમાં બ્રાહ્મણોને ઘરડી ગાયો આપી તેથી પુત્ર નચિકેતા કહે છે કે, મને તમે કોને આપશો ?

પિતાજી ઉદાલક ક્રોધથી બોલ્યા-તને યમરાજને આપું છું ત્યાં જા.

પુત્ર યમરાજને ત્યાં ગયો, પણ તે યમપુરીમાં હાજર ન હતા તેથી તે ત્રણ દિવસ બૂજ્યો તરસ્યો ઉભો રહ્યો.

યમરાજ આવ્યા ત્યારે ત્રણ વરદાન માગવાનું કહે છે.

પહેલાં વરદાનમાં નચિકેતા કહે છે કે—હું જ્યારે મારે ઘેર પાછો જાઉં ત્યારે મારા પિતા વિસ્મય ન પામે ને પ્રથમની જેમ જ મારી પર પ્રેમ રાખે.

યમરાજે આશીર્વાદ આપી તેમ થશે તેમ કહ્યું.

બીજા વરદાનમાં—સ્વર્ગમાં જવા માટે હવનનો અગ્નિકુંડ કેમ બનાવવો તે પૂછ્યું ને યમરાજે તેને તે પણ સમજાવી દીધું ને વધારામાં માતીની એક મૂલ્યવાન માળા આપી.

ત્રીજા વરદાનમાં નચિકેતા કહે છે કે—કોઈ કહે છે કે માણસ મરી ગયા પછી તેનો આત્મા રહે છે ને કેટલાક કહે છે કે આત્મા રહેતો નથી. તો આ વાતમાં સત્ય શું છે તે મને સમજાવો.

યમરાજે પ્રથમ તે પ્રશ્નનો જવાબ કહેવાની ના પાડી, અને બીજું કંઈક માગવા કહ્યું પણ નચિકેતા એકનો બે થયો નહિ. યમરાજ તેને સ્વર્ગના સુખ આપવા તૈયાર થયા, અપ્સરા આપવા કહ્યું, ધન ધાન્ય રાજ્ય વિ. ઘણું આપવા લલચાવ્યો પણ નચિકેતાએ તે જ માગ્યું કે જીવનું મરણ પછી શું થાય છે તે કહો.

જ્યારે નચિકેતા આત્માનું શું થાય છે, તે જ માગે છે ત્યારે.

યમરાજ :-જગતમાં બે વસ્તુ છે. ૧-શ્રેયસ ને ૨-પ્રેયસ.

પ્રથમ આત્મજ્ઞાન ને બીજું જગતસુખ. જ્ઞાની માણસો જગતસુખ ઈચ્છતા નથી, પણ આત્મસુખ ઈચ્છે છે.

જેને અજ્ઞાન છે તે જગતના વૈભવ માગે છે. પણ જે જ્ઞાની છે. સાધુ છે તે આત્મજ્ઞાન જ જાણવા ઇચ્છે છે. જેથી તેને શાશ્વતસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. તે જગતનું સુખ કંઈ માગ્યું નથી માટે આત્મજ્ઞાનનો અધિકારી છે, તેથી તને જ લે હું કહું છું.

યમરાજ :-જે આત્મપદનું સર્વ વેદો વર્ણન કરે છે, જે બધી તપશ્ચર્યાનું ફળ છે. તે હું હવે તને કહું છું.

તે ૐ સર્વ જ્ઞાનનું ફળ છે. તે ઓંકાર જ અક્ષર બ્રહ્મ છે. તે જ પરમતત્વ છે. આ ઓંમનો આધાર સૌથી મહાન છે. તેના દ્વારા જ માણસ બ્રહ્મલોકમાં જાય છે. ને જન્મ-મરણ ટાળે છે. આત્મા, શરીરના નાશથી નાશ પામતો નથી. તે જન્મ-મરણ રહિત, સનાતન છે. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ અને મહાનમાં મહાન આ આત્મા જ આ શરીરમાં રહે છે હૃદય ગુફામાં છે વેદોના અધ્યયનથી પણ મળતો નથી, એટલે સમજતો નથી. જે આત્મા માટે ખૂબ જ ઇચ્છા કરે છે તેને જ આત્મા પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ પ્રગટ કરી દે છે, જેથી માણસ ધન્ય બને છે ને પૂનર્જન્મ પામતો નથી. તે જે પૂછ્યું હતું તે આજ આત્મા છે.

આત્માને રથમાં બેસનાર જાણુ, શરીરને રથ માન, બુદ્ધિ સારથી-હાંકવાવાળો છે, મન લગામ છે, ઈન્દ્રિયો ઘોડા છે અને પાંચ વિષયો તેના માર્ગ છે. અને આત્મા રથમાં બેસનારો માલીક છે માટે જે સદા પવિત્ર, મનની ઓકબતાવાળો ને જ્ઞાની છે તે જ આત્મપદને મેળવે છે. તેનો પૂનર્જન્મ થતો નથી.

ક્રમ :-સ્થુલ ઈન્દ્રિયો, હાથ, પગ વિ. સૂક્ષ્મ તેનાથી સૂક્ષ્મ

પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, અંતઃકરણ મન, બુદ્ધિ તેનાથી, મહત્તત્ત્વ, પછી મહત્તત્ત્વ માયા, ને છેવટનું સત્ય આત્મા બ્રહ્મ છે, પણ આ વાત સૂક્ષ્મ બુદ્ધિશાળી જાણી શકે છે. આત્મા જ અવિનાશી અને નિત્ય છે, તે જ આપણું અર્થ સ્વરૂપ બ્રહ્મ છે. તે પુછ્યું હતું તેનો જવાબ આજ છે.

આત્મા આ પિંડમાં-આ શરીરમાં છે તે જ બ્રહ્માંડમાં છે. જે આ વાત સમજતો નથી તેને વારે વારે જન્મ-મરણ થાય છે. આ આત્મા હૃદયમાં અંગુઠા જેવડો છે તેમ શાસ્ત્ર કહે છે. ને તે સર્વનો પ્રકાશક છે. આમ જે આત્મા ને પરમાત્મારૂપ જાણે છે તેનો જ મોક્ષ-જન્મ મરણમાંથી મુક્ત થાય છે. આ આત્માથી પર બીજું કંઈ જ નથી. આત્માથી જ સૂર્ય, ચંદ્ર, વિજળી પ્રકાશે છે ને તેના વડે જ આ બધું દેખાય છે.

જો શરીરના નાશ પહેલાં આ જ્ઞાન મેળવી લે તો સાડું છે નહીં તો જન્મ-મરણ થયા કરે છે.

ઇન્દ્રિયોથી મન, તેનાથી બુદ્ધિ, મહત્તત્ત્વ તેનાથી અવ્યક્ત પ્રકૃતિ અને સૌથી ચઢીયાતો આત્મા છે. આમ જે જાણે છે તેનો જ મોક્ષ થાય છે. જેમ મુંજ નામના ઘાસમાંથી સળી જેમ છુટી પાડવામાં આવે છે તેમજ શરીરમાં આત્મા તદ્દન નિરાળો છે તેમ સમજે ને પરમ શાંતિ પામે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

પ્રશ્નોપનિષદ્ (૪) :-પિપ્પલાદ મુનિ પાસે મુકેશા ભાર-દ્રાજ, સત્યકામ, સોર્યાયણી ગાર્ગ્ય, અશ્વલનો પુત્ર કૌશલ્ય, વિદર્ગનો ભાર્ગવ ને કળ્યાની કાત્યાયન આવ્યા ને બ્રહ્મજ્ઞાન આપવા માંગણી કરી. તેમણે તેઓને એક વર્ષ અહિં જ રહેવા કહ્યું ને પછી પ્રશ્નો પૂછજો તેમ કહ્યું.

વર્ષ પછી (૧) કબંધી કાત્યાયન પૂછે છે કે-ભગવન્ ! આ બધી પ્રજા કયાંથી ઉત્પન્ન થઈ ?

જવાબ-બ્રહ્માએ કહ્યું કે અન્ન અને પ્રાણથી થઈ છે.

(૨) ભાગવવૈદેહી પૂછે છે-કેટલા દેવો પ્રજાનું પાલન કરે છે ?

જવાબ-પંચભુતો, પાંચ ઇંદ્રિયો, જ્ઞાનેન્દ્રિયો શરીરનું પાલન કરે છે.

આ શરીરને પ્રાણવાયુ જ ટકાવી રાખે છે નહિ તો નાશ પામે. સર્વ ઇંદ્રિયોમાં વાયુ શ્રેષ્ઠ છે.

(૩) આ શરીરમાં કેવી રીતે પ્રાણે પ્રવેશ કર્યો તે કહો.

જવાબ :—આત્મામાંથી જ પ્રાણ જન્મે છે ને મનના સંકલ્પથી જ આવેલો છે ને બધી ઇંદ્રિયોમાં શ્રેષ્ઠ છે.

હૃદિ એવ આત્મા :—આ આત્માલીંગદેહરૂપે હૃદયમાં રહેલો છે.

૪. પ્રશ્ન :—ગાર્ગ્ય : પુછે છે :—

કયા કયા દેવો સૂઈ જાય છે ? ને કયો દેવ સ્વપ્ના જીએ છે ?

જ :—જેમ સૂર્યના કીરણો તેજે મંડળ આકાશમાં એક થાય છે ને પાછા આથમી જાય છે, તેમજ બધા ઇંદ્રિયના દેવો રાત્રે સૂઈ જાય છે, પણ એક પ્રાણ જ રાત્રી દીવસ જાગે છે.

સ્વપ્નામાં મન જ સઘળું અનુભવે છે. જોએલું ને ન જોએલું પણ જ્યારે મન સુષુપ્તિમાં જાય છે, ત્યારે તે પણ કંઈ કરતું કારવતું નથી. જીવાત્મા પરમાત્મામાં લીન થાય છે જીવ જ સુષુપ્તિમાં આત્મામાં લીન થાય છે. ને પરમાત્મા રૂપ બને છે.

૫. પ્રશ્ન :-જોકારના ધ્યાન વડે કયા લોકને પમાય છે ?
(સત્યકામ પુછે છે.)

જ :-જ્ઞાની પુરૂષ ભારે, પરાતપર, બ્રહ્મમાં જોડાય છે.

૬. સુદેશ ભારદ્વાજ પુછે છે કે સોળ કળાવાળો પુરૂષ કોણ છે ?

જ :-બ્રહ્મે પ્રાણને ઉત્પન્ન કર્યો છે તેમાં જ બધું વીલીન થાય છે.

૧૬ કલાવાળો પુરૂષ :-બ્રહ્મે, પ્રથમ પ્રાણ ને ઉત્પન્ન કર્યો. પછી શ્રદ્ધા-૨, આકાશ-૩, વાયુ-૪, તેજ-૫, જળ-૬, પૃથ્વી-૭, ઈન્દ્રિયો-૮, મન-૯, અને અન્ન-૧૦, વીર્ય-૧૧, તપ-૧૨, મંત્રો-૧૩, કર્મ-૧૪, લોકો-૧૫, ને નામ ૩૫-૧૬, ઉત્પન્ન થયા છે.

જેમ નદીઓ સમુદ્રમાં મળી જાય છે, તેમજ આ આત્મામાં બધું લીન થાય છે. આનાથી પર બીજું કંઈ નથી.

(૫) મુંડક ઉ :-શૌનક ગૃહસ્થીએ મહર્ષિ અગીરાને પુછ્યું કે :-

પરા અને અપરા વિદ્યા=૩ગ્વેદ વિ. ૪-વેદો, ૬-શાસ્ત્રો શિક્ષા કલ્પ વ્યાકરણ નિરૂક્તા. છંદ ને જ્યોતિષ છે. અને અક્ષર બ્રહ્મ તે પરાવિદ્યા છે. પરાવિદ્યા, રાષ્ટ્રપતિ જેવી છે અને અપરાવિદ્યા પ્રધાન જેવી છે.

ઇષ્ટા પૂર્ત મન્યમાના વરિષ્ઠં,

નાન્યત્ શ્રેયો વેદ્યન્તે પ્રમૂઢાઃ;

નાકસ્ય પૃષ્ઠે તે સુકૃતે અનુભુત્વા,

ઇમં લોકં હીન તરંવા વિશન્તિ.

અર્થ :- ખેટીક શુભ કર્મોને જ જેઓ શ્રેષ્ઠ માને છે, તેઓ સ્વર્ગનું સુખ લોગવીને પાછા આ મનુષ્ય લોકમાં કે તેથી પણ હલકા લોકમાં જન્મ લે છે.

ઇષ્ટકર્મ—અગ્નિહોત્રં તપઃ સત્યં, વેદાધ્યયન મેવ ચ;
આતિથ્યં દેવપુજનં ચ, ઇષ્ટ ઇત્યાભિધીયતે.

અર્થ :- હોમ, તપ, સત્ય ભાષણ, વેદનું અધ્યયન ને અતિથિ અને દેવતા પુજનને ઇષ્ટકર્મ કહે છે.

પૂર્તકર્મ—વાપિ કુપ તડાગાદિ, દેવાયતનાનિ ચ;
અન્ન પ્રદાન આરામશ્ચ, પૂર્ત ઇત્યાભિધીયતે.

અર્થ :- વાવ, કુવો, તળાવ ખોદાવવા, મંદિર બાંધવું તથા ધર્મશાળા, ગરીબોને અન્ન આપવું ને બગીચો બનાવવો તેને પૂર્તકર્મ કહે છે.

હસ્તકર્મ—શરણાગત સંત્રાણ્ય, ભૂતાનામપિ અહિંસનમ્;
બહિર્વેદી ચ યદ્દદાનં, હસ્ત ઇત્યાભિધીયતે.

પ્રણવો ધનુઃ શરૌહિ આત્મા, પ્રહ્લ તદ્ લક્ષ મુચ્યતે;
અપ્રમત્તેન વેધવ્યં, શરવત્ તન્મયો ભવેત્.

અર્થ :- ઝોંકાર ધનુષ્ય છે, આત્મા બાણ છે અને પ્રહ્લ લક્ષ છે. સાવચેતીથી તેને વીંધવાનું છે ને બાણની જેમ પ્રહ્લમાં ઝોમ્માં લીન થવાનું છે.

પરીક્ષ્ય લોકાન્ કર્મચિતાન્,

પ્રાહ્લણો નિર્વેદં આયાત્ નાસ્તિ અકૃતઃ કૃતેન;
તદ્ વિજ્ઞાત્યં સ શુરુ મેવામિ ગચ્છેત્,

સમિત્ પાશ્વિઃશ્રોતિયં પ્રહ્લનિષ્ઠમ્. (૧-૧૨)

અર્થ :- કર્મોથી સ્વર્ગ મેળવીને, પછી તેની પરિક્ષા કરીને પ્રહ્લ જ્ઞાનીએ વૈરાગ્યવાળા થઈ અને એમ સમજવું કે કર્મથી

બ્રહ્મ મેળવવાનું નથી, તેને બ્રહ્મવા માટે હાથમાં સમિધ લઈ વિદ્વાન બ્રહ્મનિષ્ઠ ગુરૂ પાસે જવું બેઠવ્યો.

આ અણુ આત્મા જ મન વડે બ્રહ્મવાં લાયક છે. બ્રહ્મ તેો આગળ પાછળ સર્વત્ર છે.

માંડૂક્ય ઉપનિષદ્=" મહાવાક્ય અયં આત્મા બ્રહ્મ " (અશ્વર્ વેદ)

તેમાં સર્વ અક્ષર બ્રહ્મ છે તે સમજાવ્યું છે.

બ્રહ્મતના દેહના, ૭ અંગો ને ૨૧ મુખવાળો વિશ્વાનર દેવ છે.

સ્વપ્નના સૂક્ષ્મ દેહના, પણ ૭ અંગો ને ૨૧ વિષયોવાળો તૈજસ દેવ છે ને સુષુપ્તિમાં બધું એકી ભુત થાય છે તેનું વણું ન છે. તે વખતે પ્રાજ્ઞ દેવ છે. અને આનંદભુક્ કહેવાય છે. તે વખતે તેને સર્વ અવસ્થાથી પર અને અવ્યવહાર્ય કહ્યો છે. તે વખતે અંદર બહાર કે બીજું જ્ઞાન હોતુ નથી, તે જ્ઞાન યુક્ત કે જ્ઞાન રહિત પણ નથી. તે અદ્રશ, વાહ્ણીથી પર, મનથી પર કંઈ લેવું-દેવું તેમાં બનતુ નથી. કેવળ તે ખતે તે આત્મા શાંત, શિવરૂપ, અદ્વૈત ને અક્ષર બ્રહ્મ કહેવાય છે. વિગેરે ઘણું જ્ઞાન આપેલું છે. તેની ઉપર શ્રી ગૌડ પાઠાચાર્યજીએ વિવેચનના ૪ પ્રકરણ લખ્યા છે. આગમ, વૈતથ્ય, અદ્વૈત અને આલાતશાંતિ તેમાં ઘણું જ ઉત્તમ પ્રકારનું અભાતીવાદનું જ્ઞાન આપેલું છે જેથી બ્રહ્મનું સ્વરૂપ, ને આ જગતનું સ્વરૂપ બરાબર સમજાઈ જાય છે. તેમાં ઘણા ઉત્તમ શ્લોકો અભાતિવાદના આપેલા છે.

ૐ શાંતિ.

તૈતરીય ઉ. :- (યજુર્વેદ) ઋષિ વરુણ દેવ છે.

તેમાં શિષ્યના ગુણ લક્ષણ આપ્યા છે. ને તેમાં વિદ્યાર્થીના તથા ગૃહસ્થીના મુખ્ય બતાવ્યા છે. શુદ્ધ જગત વ્યવહાર કેમ કરવો તે આપ્યું છે. દરેક વાતમાં વ્યવહારમાં ઝૂં બોલી પછી જ કાર્ય કરવું. અતિથી ને માતા-પીતાને દેવ માનવા તેમાં ખાસ આનંદ વદલીમાં સૌથી આનંદ કયો શ્રેષ્ઠ છે તેનો કેમ બતાવ્યો છે. પ્રથમ જીવાન નીરોગી વેદ ભણેલો સુંદર બળવાન આખી પૃથ્વીનું રાજ્ય વાળો હોય તેને માનવ આનંદ કહે છે તેનાથી બીજા આનંદ સો, સો ગણા ચઢીયાતા છે. પિતૃલોકનો, અજ્ઞનબદેવનો, કર્મદેવ, દેવોનો, ઈંદ્રનો ને તેથી પણ ચઢીયાતો બૃહસ્પતિનો, પછી બ્રહ્માજીનો ને સૌથી શ્રેષ્ઠ આનંદ આત્મ-જ્ઞાનીનો બતાવે છે. જે આવો આનંદ મેળવતો નથી તેને છેવટ જીવનમાં ઘણો જ પસ્તાવો થાય છે માટે મુખ્ય તત્ત્વ બ્રહ્મને બોલ્યો. ઝૂં શાંતિ....

૮મું ઐતરીય ઉપનિષદ છે. તે ઋગ્વેદનું છે ને તેમાં ઇશ્વરે પ્રથમ અંભ-(મેઘવાળો) મરિચી, મૃત્યુ ને આપ-જળલોક બનાવ્યા. પછી લોકપાળો, લોકો-પુરૂષો વિગેરેને બનાવ્યા. ને ઈંદુ ક્રાંત્યું તેમાંથી પૃથ્વી, આકાશ વિ. થયા. વિરાટ પુરૂષના બધા અવયવોમાંથી સૃષ્ટિ ને માનવ દેહ બન્યો. દેવોએ તેમાં તેમાં પ્રથમ ગાયનું શરીર બનાવ્યું, ને પછી ઘોડાનું શરીર, પ્રવેશ ન કર્યો કેમ કે તે બરાબર પૂર્ણ ને સારું ન હતું, પછી જ વિરાટ પુરૂષે છેવટ માનવદેહ બનાવ્યો, દેવો રાજી થયા ને શરીરના જુદા જુદા સ્થાનમાં રહ્યા. આ ઉપનિષદ ઋગ્વેદનું છે ને તેનું મહાવાક્ય “પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ” છે. જ્ઞાનના ઘણા નામો આપેલા છે.

૯મું શ્વેતાશ્વતર, ને ૧૦મું કૈવલ્ય ઉપાનવદ છે. તેમાં પણ ધણું જ ઉત્તમ જ્ઞાન આપ્યું છે. જેમ કે “ઇશ્વરની મૂર્તિ હોતી નથી.”

એકો દેવઃ સર્વ ભૂતેષુ ગૃહઃ સર્વ વ્યાપિ સર્વ ભૂતાંતરાત્મા;
કર્માધક્ષઃ સર્વ ભૂતાધિ વાસઃ, સાક્ષી ચેતા કેવલો નિશુલ્કશ્ચ.
(૬-૧૧)

યથાચર્મવત આકાશં વેષ્ટિયંતિ માનવઃ;
તદા દેવં અવિજ્ઞાય દુષ્પ્રત્યાંતો ભવિષ્યંતિ. (૬-૨૦)

અર્થ :-જો આકાશનો વીંટો ધાય તો, દેવની અવજ્ઞા કરી શરીર સુખ મેળવી શકાય. જ્ઞાનથી મુક્તિ છે તેમ કહ્યું છે.

(૯) છાંદોગ્ય :- (સામવેદ) મહાવાક્ય “તત્ત્વમસિ” પીતા ઉદ્દાલકને પુત્ર શ્વેતકેતુ સંવાદ-

બ્રહ્મ વિદ્યાની કીંમત :-

યદિ અપ્પસમા ઇમાં અદ્ભુતિઃ ગૃહીતાં ધનસ્ય પૂર્ણં દદ્યાત્;
એતદ્ એત તતો ભૂય, ઇત્યે તદેવ તતો ભૂયઃ ઇતિ.

અર્થ :- બ્રહ્મ વિદ્યા માટે પૃથ્વીનો દરીયો ભરીને દ્રવ્ય આપો તો પણ તેથી વધારે છે.

દ્રષ્ટાંત :-કૌતસ ૧૪ વિદ્યા શિષ્યો ને દક્ષિણા આપવા આગ્રહ કર્યો. ત્યારે જ ગુરૂં બોલ્યા, બાઈ બ્રહ્મ વિદ્યાની કીંમત જ ન હોય છતાં તારે આપવી હોય તો ફક્ત ૧૪ કરોડ સોના મહોરો માગી કેમ કે તે ૧૪ વિદ્યા શીષ્યો હતા.

ૐકારનુ સ્વરૂપ, ને તેના વિવિધ નામ :-ઓંકર ૮ ભો રસ છે :-૫ ભુતોનો પૃથ્વી રસ છે, પૃથ્વીનો જળ રસ છે, જળનો ઔષધીઓ રસ છે, ઔષધીનો પુરૂષ રસ છે, પુરૂષનો વાણી રસ છે, વાણીનો સામવેદ રસ છે, ને તેનો રસ ઓંકાર છે.

ઓંકાર=ઉદ્ગીય=પ્રણવ, ઓંક જ છે.

તેમાં શાંડિલ્ય વિદ્યા આપેલ છે :-

તદ્ જલ્પાન્ ઇતિ-“ સર્વં ખલ્વભિદં બ્રહ્મ ”

આ સર્વં બ્રહ્મ છે.

જલ્પાન્=જ=જાયતે, લ=લીયતે, ન=નીયતે.

“ અથ ખલુ કૃતુ મય પૂરુષઃ ” પુરુષ ખરેખર સંકલ્પનો જ બનેલો છે.

સંવર્ગ વિદ્યા :- (વાયુ વિદ્યા)

સત્યકામ જાળાલ હારીદ્રુમ ઋષિ પાસે ભણ્યા. તેને જંગલમાં ગાયો, ચારવા મોકલ્યો ને જ્યારે ૪૦૦ ની ૧૦૦૦ થાય, ત્યારે પાછાં ફરવા કહ્યું. તેને બળદ દેવ, અગ્નિ દેવ, હંસ દેવ ને મદ્રશુ=જળ કુકડીએ બ્રહ્મ વિદ્યા આપી જ્ઞાની બનાવ્યો. ઉપદેશ :-

બળદરૂપે વાયુદેવે પ્રકાશવાનપાદ-વ્યાપકતત્વ.

અગ્નિદેવે અનંતવાનપાદ-નાશ વિનાતું તત્ત્વ છે.

હંસદેવે જ્યોતિષવાનપાદ-તત્ત્વજ્ઞાન આપ્યું.

મદ્રશુ = જળકુકડી આયતનપાદ.

બ્રહ્મ-અધિષ્ઠાન છે.

માર્ગ ૨ :- (૧) બ્રહ્મપથ ને (૨) પિતૃપથ.

(૧) બ્રહ્મમાર્ગે ગયેલો પુરુષ પાછો આવતો નથી. ને પિતૃયાન માર્ગે ગયેલો પુરુષ જન્મ મરણના ફેરામાં પડે છે. માટે ધ્યાન આપો ને જીવન સુધારો.

દ્વાવિમૌ પુરુષૌ લોકે સૂર્યમંડલ લેહિનો,

પરિવાહ્ યોગયુક્તશ્ચ, રથે આપિ હતોમુખઃ.

મરેલો જીવ-ધૂમમાર્ગે અથવા દેવયાન માર્ગે જાય છે.

(૨) દિગ્ધિમાર્ગ (દેવયાન) - (અર્ચિમાર્ગ) ને ચિત્રયાન માર્ગ કહેવાય છે. ત્યાં ગયેલો જીવ ફરીથી જન્મ મરણ પામ્યા કરે છે. અને બ્રહ્માર્ગે ગયેલો જીવ ફરીથી જન્મતો નથી, તે જ વખતે તેની મુક્તિ થાય છે.

ત્રિવૃત્તિકરણ :—

અગ્નિનું લાલ રૂપ છે તે તૈજસ છે, શુક્લ-ધોળું તે પાણીનું રૂપ છે, ને અગ્નિનું લાલ રૂપ છે તે અન્નનું છે.

આ પ્રમાણે જ બધામાં ત્રિપુટી રહસ્ય જાણો.

પિતા ઉક્ષલક મુનિ વક્તા છે ને શ્વેતકેતુ આ બ્રહ્મજ્ઞાન સાંભળનાર છે. તેણે નવ વાર તત્ત્વમસિનો ઉપદેશ આપ્યો છે. નવ દશાંતો નીચે પ્રમાણે આપી ઘણો બોધ આપ્યો છે.

મહાવાક્ય “ તત્ત્વમસિ ” નો ઉપદેશ :—

મહાવાક્યોમાં લક્ષણોએ હોય છે; તેથી લક્ષ સમજવું પડે છે.

૪ મહાવાક્યોનો ઉપદેશ ટુંકામાં નીચે પ્રમાણે છે .—

ઋગ્વેદ-ઐતરીય ઉપનિષદ પ્રજ્ઞાન પ્રદા.

યજુર્વેદ-ઘૃહ્યારણ્ય ઉપનિષદ અહં પ્રદાસ્મિ.

સામવેદ-છાંદોગ્ય તત્ત્વમસિ.

અથર્વવેદ-મારૂક્ય-અયં આત્મા પ્રદા.

૧ :—પ્રજ્ઞાન પ્રદા=ભગવત્ જ્ઞાન જે જ્ઞાન સર્વમાં અનુસ્થિત છે. તેને Cognitive faculty કહે છે.

આ ભગવત્ જ્ઞાન સર્વમાં વ્યાપેલું છે.

ચતુર્મુખેન્દ્ર દેવેષુ મનુષ્યાન્ધ ગવાદિષુ;
ચૈતન્યમેકં બ્રહ્માંત પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ મપ્યપિ. (પંચદશી ૫-૫)

અર્થ :-બ્રહ્મા, ઈન્દ્ર, દેવો, મનુષ્યો ને ઘોડો, ગાય પશુઓમાં એક ચૈતન્ય જ છે. તેને જ પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ કહે છે. અને તે ચૈતન્ય જ, ચિત્ રૂપે સર્વમાં પ્રકાશી રહ્યું છે તે ચૈતનના ઘણા નામો છે. :-

કામ, સંકલ્પ વિચિકિત્સા (શંકા) શ્રદ્ધા, અશ્રદ્ધા, ધીરજ, અધૃતિ, હીન- (શરમ) સંજ્ઞાન, અજ્ઞાન, વિજ્ઞાન, પ્રજ્ઞાન, મેઘાદ્રાષ્ટ શ્રદ્ધા, અશ્રદ્ધા, ધૃતિ. વિ. ઘણા નામો છે.

આ પ્રમાણે વિષયો અનેક છે, પણ સર્વમાં ચૈતન્ય એક જ છે. તે જ પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ છે. “ પ્રજ્ઞાનસ્ય નામ ધેયાનિ ભવન્તિ. ”
“ ઐતરીય ” ૫-૧૦૨

દ્રષ્ટાંત :-જેમ એક સૂર્ય અનેક પાણીના પાત્રમાં પ્રતિબિંબીત થાય છે, તેમજ આ પ્રજ્ઞાન પણ અનેક વિષયોમાં પ્રજ્ઞાન-ચિત્ તરીકે છે. જેમ માળામાં મણકા ઘણા, પણ દોરો એક જ છે. તેમજ વિષયો ઘણા=પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ એક જ છે.

દ્રષ્ટાંત :-દેવદત્ત, વિશ્વનુદત્તને શોધે છે, વિશ્વનુદત્ત તદ્દન પાસે જ હોય છે, પણ કોઈ ન ઓળખાવે ત્યાં સુધી ખબર નથી તેમજ આ પ્રજ્ઞાન=ચિત્ સર્વમાં છે. પણ ભક્ષ સમજવું જોઈએ.

દ્રષ્ટાંત :-સીકંદર બાદશાહ વેશ પલ્ટો કરીને નૌશાબા (રાજા) પાસે ગયો. પણ નૌશાબાએ તરત જ તેને ઓળખી લીધો ને પોતાની પાસે જ ગાદી પર બેસાડ્યો. તેમજ દરેક પદાર્થમાં પ્રજ્ઞાન જ છે. તે એક જ છે. ઉપાધિ અનેક છે તેથી જ તેને Cognitive faculty-અનુસ્યુત જ્ઞાન કહે છે.

દૃષ્ટાંત-માળાના મણકા અનેક પણ સૂત્ર એક જ છે. આ જ્ઞાન સત્ ચિત્ આનંદમાંથી ચિત્ છે. બધી ઉપાધિ છોડતાં બાકી રહે તે આત્મા જ સત્ ચિત્ ને આનંદરૂપે છે. તેને જ બકા બીલાહ ક્રના શ્રીલાહ કહે છે. “હાંસીલ હોતી હે બકા, જબ ઉદ્ધતમે ક્રના હો બાય” (જ્યારે બધું નાશ પામે ત્યારે આ અવિનાશી બ્રહ્મ એક જ બાકી રહે છે.) તે જ પ્રજ્ઞાન બ્રહ્મ છે. દૃષ્ટાંત-જેમ કે પુસ્તકો અનેક છે, પણ સર્વમાં સ્વરો-અક્ષરો બાર જ છે. ૐ શાંતિ:....

(૨) યજુર્વેદનું મહાવાક્ય-અહંબ્રહ્મસ્મિ છે. ને ઉપનિષદ બૃહદારણ્યક છે. જીવ અનેક છે, પણ સર્વમાં તત્ત્વરૂપી આત્મા એક જ છે. શરીરમાં પાંચ ભુતો, ૩ શરીરો, ૩ અવસ્થાઓ, પાંચકોશ વિ. સર્વમાં-માનવ માત્રમાં કેવળ એક જ આત્મા છે ને તે જ બ્રહ્મ છે. સર્વ બદ્ધિવદં બ્રહ્મ જ છે. બાકી બધું વિવર્તરૂપે દેખાય છે.

(૩) સામવેદનું મહાવાક્ય “તત્ત્વમસિ” છે. અને ઉપનિષદ છાંદોગ્ય છે. આ જ્ઞાન મુની ઉદાલક પોતાના પુત્ર સ્વેતકેતુને આપે છે. ઋષિએ પૂછ્યું કે-ભાઈ તું વેદ તો ભણ્યો, પણ એકના બહુવાથી બધું જણાય બાય. “એકસ્મિન્ વિજ્ઞાતે સર્વં વિજ્ઞાતં ભવતિ” તે તું બાણે છે ?

ઉદાલક-તે કેવી રીતે બની શકે તે હું જાણતો નથી. તેથી ઋષિ ઉદાલકને ધ્યાન દઈ સાંભળવા કહે છે ને તેને નવ દૃષ્ટાંતો આપી આ જ્ઞાન પાકું કરાવે છે.

સંસર્ગો વા વિશિષ્ટો વા, વાક્યાર્થો નાત્ર સંમતઃ;

અબંધ એક રસત્વેન, વિદુષાં મતઃ.

(પંચદશી તુષ્ટિદીપ-૭૫)

અર્થ :-વાક્યનો અર્થ સંબંધવાળો કે વિશેષણ સુક્ત લેવાનો નથી. પણ વિદ્વાનોએ તેનો અર્થ, ૩ લેઈ રહિત, કેવળ એક રસ રૂપ વસ્તુ લીધી છે.

દ્રષ્ટાંત :-ગાય લાલ છે. તેમાં લાલ રંગ ગાય સાથે ચોટેલો છે. તેમ અહીં નથી-તેમજ ઉપરથી પણ ચોટેલો નથી પણ અંતઃકરણ શુદ્ધ હોવાથી ફક્ત તેમાં ચેતન પ્રતીર્ણાબીત થાય છે.

જ્ઞાની :-આત્માનું સ્વરૂપ લક્ષણ માને છે.-જ્યારે

અજ્ઞાની :-આત્માનું તટસ્થ લક્ષણ માને છે.=

શબ્દની શક્તિ પ્રકાર ૩ :-રૂઢી, યોગી ને યોગારૂઢી.

રૂઢી=સમુદાય શક્તિ રૂઢી : કેવળ રૂઢીથી જ યોદ્ધાય તેવા શબ્દો જેમકે ચોપડી=તેનો અર્થ થતો નથી, ચોપડવાનું કાંઈ નથી તેલ-વિગેરે.

યોગી :-અવયવ શક્તિ યોગી : પગરખુ=પગ સાથે સંબંધ છે.

યોગારૂઢી :-અવયવ સમુદાય શક્તિ : યોગારૂઢી-જેમાં શબ્દનો થોડોક યોગ હોય-જેમ કે અંગરખુ-જાલે માથુ પગ ઉઘાડા રહે, આર્ય, રાજા, પંકજ વિગેરે જેમાં અર્થ અને રૂઢી સાથે હોય

લક્ષીત લક્ષણા=સિંહો દેવદત્ત : એટલે કે દેવદત્ત શક્તિમાં સીંહ જેવો છે. પણ સીંહ જેમ પુછડું ન હોય.

દ્રષ્ટાંત :- ગોવિંદ માણુત્રકઃ ગોવિંદ અગ્નિ જેવો તીખો છે, કોપી છે.

મંડપ લોજય : માંડવો જમાઈવાનો નથી, પણ માંડવો પક્ષ=કન્યા પક્ષવાળાનું જમણુ. વરોડી :-વર પક્ષનું લોજન.

વ્યંગ ભાષા :-આ ભાઈ, બહુ હોંશીયાર છે =અરાબર નથી.

સો, માં સોંસરવો છે.=બધુ જાણે છે. તારૂં મો પ્રથમ કાચમાં બે.=તારી શક્તિનો પ્રથમ વિચાર કર.

મોહું ધોઈને પછી આવ=તારૂં આમાં કામ નથી.

આ ભાઈ દોઢ ડાહ્યા છે=વાયડા છે, થોડી આવડતવાળા છે.

તમારા ઘરને નોતડું છે=તમને નોતડું છે તમારા સ્ત્રી પુત્ર સાથે.

રોટલા ખાવા મારે ઘેર આવજો=દાળ ભાત ઘરેથી સાથે લઈને ન જવાય.

લક્ષણા પ્રકાર ત્રણ :-જહતિ, અજહતિ ને ભાગ ત્યાગ.

(૧) જહતિ=જહતિ પદાનિ સ્વ અર્થ' યસ્યાં સા જહતિ-જે શખ્દો બોલ્યા હોય, તે બધા છોડી દઈ કહેનારનું લક્ષ જ સમજવું તે. જેમ કે ગંગાયામ્ ઘોષ:-ભરવાડને એક ભાઈ પુછે છે કે, ઘેટા બકરા કયાં ચારો છો ? જવાબ-અમારો વાડો હાલમાં ગંગાજીમાં છે. = પાણીના પ્રવાહમાં નહિ પણ નદીના કાંઠા ઉપર સમજવું. દષ્ટાંત—કોઈકે કહ્યું કે ભાઈ જરા દુકાન સાચવજો=દુકાનના ફક્ત બારી બારણા સાચવવા તેમ નહિ, પણ તેમાં રહેલ માલ ગાંડીયા પેંડાનું રક્ષણ કરવું. તાંસ સાચવજો=તાંસમાંનો માલ સાચવવો, ખોરડું વગોળ્યું=કુંડું બને વગોળ્યું. લોઢાથી દાઝયો=અગ્નિથી. જંગલમાં કોઈ નથી=પોતે તો છે તેના સિવાય બીજા નથી વિગેરે.

(૨) અજહતિ = કહેનારના શખ્દોમાં વધારો કરી સમજવું તે. અશકયાથ' પરિત્યાગેન, તત્ સખંધી અર્થાતરે વૃત્તિઃ અજહતિ અર્થ:-કહેનારના શખ્દો છોડી દઈ વધારો

કરી લક્ષ સમજી વર્તવું તે. દષ્ટાંત—લાલ દોડે છે=લાલ ઘોડો દોડે છે (શાણુ: ધાવતિ), લાકડા ઘરમાં લાવો=માણસે લાકડા સહિત ઘરમાં જવું. જે કોળીયા જમી દ્યો=પેટ ભરીને જમો. મારે ત્યાં રોટલા ખાજે=રોટલા ઉપરાંત શાક, દાળ, માત, સમજવું, જરા મળી આવું=કામ પુરું કરવું.

(૩) (ભાગ ત્યાગ લક્ષણા જહતી અજહતી) :-
શક્ય એકદેશ પરિત્યાગેન,—

—એક દેશે વૃત્તિ: જહત અજહત લક્ષણા:—(સાર ભાગનું અહણ કરવું ને અસાર ભાગનો ત્યાગ કરી સમજવું તે.)

જેમ કે:—પ્રકાશ, હાંડીમાં કે ક્ષાનસમાં સરખો છે ભલે સાધનો જુદી બાતના હોય, આ કાશી રાજા છે—ભલે કાશીમાં હાથી પર હોય કે ભાવનગરમાં લીખ માંગતો હોય, પણ તેજ માણસ છે સોડયં કાશી રાજ: રાજા ને રખારી મનુષ્ય તરીકે સરખા છે. ભલે ઉપાધીમાં રૂસમાં ફેર હોય તો પણ.

રેફ્રીજરેટરમાં પાણી ઠંડુ થાય છે ને ગરમ થાય છે.

વીજળીના ગ્લોબ બધા સરખા છે. પણ પાવરમાં Voltage શક્તિમાં દરેકને ફેર હોય છે. ૫, ૧૦, ૨૫ ને ૧૦૦ના બલ્બ તેમજ જીવ-ઈશ્વર બંનેમાં ચેતન એક જ છે. શક્તિમાં ભલે ફેરફાર હોય તો પણ.

જીવ :-દેશ ચક્ષુ કંઠ હૃદય.

કાળ :-જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ.

શરીર :-સ્થુળ, સૂક્ષ્મ, ને કારણ.

વસ્તુ :-જડ પદાર્થો.

કાર્ય :-ભોગ, રૂપ, સંસાર.

દેવ :-વિશ્વ, તૈજસ, પ્રાણ.

શક્તિ :-અદ્ય, અદ્યજ્ઞ, પરાધીન વિગેરે.

ઈશ્વર :-દેશ, માયા.

ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લય.

વિરાટ, હિરણ્ય, ગર્ભાં ને અઘ્યાકૃત.

સત્વ, રજ, તમોગુણ.

એકોહ, બહુશ્યાત.

વિશ્વાનર, સૂત્રાત્મા, અંતર્યામિ.

સર્વજ્ઞ, અઘ્યયં, સ્વતાંત્ર, વ્યાપક.

ત્યાગ જીવ કી જીવતા, ઈશ્વર કો ઈશ્વરત્વ;

હોનુ કો અધિષ્ઠાનજો, સો નિશ્ચય કર તત્વ.

સો....તત્વ વસ્તુ, ગત લેદ ન જામે;

અદ્યજ્ઞતા સર્વજ્ઞતા, આરોપીત તામે.

કહે ગીરધર કવીરાય, મોહ નીદ્રાસે જાગ;

જીવ કી જીવતા ઓર ઈશ્વર કી ઈશ્વરતા ત્યાગ.

જીવને ઈશ્વરમાં, નાની મોટી ઉપાધી ત્યાગ કરો, બંનેમાં
ચેતન એક જ છે. આત્મા જોવાની વસ્તુ નથી કે સાંભળવાની
નથી પણ આત્મસ્વરૂપ સમજવાની જરૂર છે.

પીતા ઉદ્દાલકે તેના પુત્રને આ રીતે સમજાવ્યું.

(૪) મહાવાક્ય :-

અયં આત્મા બ્રહ્મ । અથર્વાવેદ, માંડૂક્ય ઉપનિષદ.

શ્લોકાર્થેન પ્રવક્ષ્યામિ, યદ્વક્તાં અંથ કોટીભિઃ;

બ્રહ્મ સત્ય જગત્ ભિન્ન્યા, જીવો બ્રહ્મૈવ નાપરં.

અર્થ :-હું તમોને જે વાત ઘણી ચોપડીઓમાં છે તે જ વાત હું તમોને અડધા શ્લોકથી ફક્ત કહું છું કે, જીવ= આત્મા અને પ્રજ્ઞ જુદા નથી. કેવળ નાની મોટી ઉપાધી ઓડો તો જ સમજાશે.

માંડુક્ય ઉપનિષદમાં આત્માનું કેવળ સ્વરૂપ કેવું છે તે સમજાવ્યું છે. તેથી તે ઉપનિષદમાં જોઈ લેવું કે આત્મા પ્રજ્ઞરૂપ જ છે અને કેવળ આત્મા અવ્યવહાર્ય છે પણ ઉપાધી હોય તો જ કાર્ય કરી શકે છે, ઉપાધી વગરનું પ્રજ્ઞ આત્મરૂપ જ છે. તે એકમાં કેવળ પ્રજ્ઞ કંઈ વ્યવહાર થતો નથી. વ્યદિ સમદિ એક છે. I and my father are one- (હું ને મારા પિતા ઇશ્વર એક છીએ) આત્મા અને પરમાત્મા એક છે. શરીરમાં હું આત્મારૂપે છું ને પ્રજ્ઞાંડમાં હું પ્રજ્ઞરૂપે છું. અપ્પા સો પરમ અપ્પા-હું ને પરમાત્મા એક છીએ, બંને જુદા નથી.

મુંડક ઉપનિષદ (શ્લોક ૨-૧-૪)

અગ્નિ મૂર્ધા, ચ ક્ષુધી ચંદ્ર સૂર્યૌ,

દિશ્વઃ શ્રોત્રે, વાક્ વિવૃતાશ્ચિવેદાઃ;

વાયુ પ્રાણો, હૃદય વિશ્વમસ્ય,

પદ્મયાં પૃથ્વી હોષ, સર્વં ભૂતાંતરાત્મા.

અર્થ :-અગ્નિ માથુ છે, આંખો સૂર્ય ચંદ્ર છે, કાન દિશાઓ છે, વાણી વેદો છે, પગ પૃથિવી છે, કપાળ સત્યલોક છે, વાયુ પ્રાણવાયુ છે, હૃદય વિશ્વ છે ને સર્વને આત્મા તે જ પરમાત્મા છે.

રામચરિત્રમાનસ (ગમાયણ) :-

પમ પાતાળ, અજ શીશધામા, અપરલોક અંગઅંગ વિશ્રામઃ;
બ્રહ્મટિ વિલાસ ભયંકર કાલા, નયન દીવાકર કચ ધન માલા.

ભશુ ધ્રાણુ અન્ધની કુમારા, નીશી અરુ દીવસ નિમેષ અપાર;
શ્રવણુ-દીશા, દશ વેદ વખાણી, માંડત ધ્યાસ નિગમ નીજ વાણી.
અધર લોભ જમ દશન કરાલા, માયા હાસ્ય બાહુ દીક્રપાલા;
આનન અનલ, અંબુપતિ જીહ્વા, ઉત્પત્તિ પાલન પ્રલય સમીરા.
રોમરાજી અષ્ટાદશ ભારા, અસ્થિ શૈલ સરીતા નસ બલ;
ઉદર ઉદ્બિધિ, અધ ગોજના, જગમય પ્રભુકા બહુ કલ્પના.

દોહરો :-અહંકાર શીવ બુદ્ધિ અજ મન શરી ચિત્ત મહાન;
મનુજવાસ સચરાચર, રૂપ રામ ભગવાન. સીયાવર૦

Distroy I but preserve Eye-આંખને બળવળે,
શરીર અહંકાર કાઢો, હું આત્મારૂપે બ્રહ્મ જ છું તેમ
દ્રઢ માનો.

ઉદ્દાલક મુનીએ, તત્વમસિ વાક્ય સમજાવવા આપેલ
દ્રષ્ટાંતો ને પુત્ર ઋવેતકેતુ સાંભળે છે.

(૧) જેમ દોરીએ બાધેલ પક્ષી આમ તેમ ઉડી
આકાશમાં જ્યારે થાકી જાય છે ત્યારે તેજ ઝાડની ડાળી પર
બેસી આરામ લે છે તેને બીજે વિસામો મળતો નથી. તેમજ
આપણુ મન પણ, જાગતાં ચારે દીશાએ વિષયોમાં ફરે છે.
છેવટ થાકે ત્યારે સુતી વખતે પ્રાણરૂપ બ્રહ્મનો જ આશ્રય લેવો
પડે છે, તેને ત્યાંજ શાંતિ મળે છે.

(૨) જેમ મધમાખીઓ, દરેક જાતના ફુલોમાંથી રસ
કાઢી મધપુડો બનાવ્યા પછી, કોઈને આ મધ આ ઝાડનું છે
તેમ ખબર પડતી નથી, તેમજ જ્યારે મરનાર પુરૂષ વાણીથી
બોલી શકતો નથી, ત્યારે વાણી મનમાં સમાઈ જાય છે, પછી
મન, પ્રાણમાં, ને પ્રાણ પરમહેવ આત્મામાં સમાઈ જાય છે.

માટે હે શ્વેતકેતુ, તું જ છેવટ સત્ રૂપે છે. તેથી તેમાં સમાઈ જાય છે. તે તું છે. ફરીથી બોલવાનું કહે છે.

(૩) જેમ કોઈ પણ નદીઓ સર્વે એક સમુદ્રમાં જ સમાઈ જાય છે તેમજ બધાં જીવો એક બ્રહ્મમાં, મર્યા પછી સમાઈ જાય છે. ફરીથી બોલવાનું કહે છે.

(૪) જેમ કોઈ ઝાડની ડાળી કાપી નાખે તો ત્યાં ફરીથી ઉગે છે. વચમાંથી કાપે તો ત્યાં રસ ઝરે છે. પણ ઝાડ તો જીવતું રહે છે. તેમજ આ શરીરનું છે. જીવ મરતો નથી વ્યાધ તો જુદા જુદા અવયવોમાં આવે છે ને જાય છે. પણ જીવ મરતો નથી. તે તત્ત્વ તું છે.

(૫) જેમ કોઈ એક ઝાડની ડાળી કાપી નાખે છતાં ઝાડ મરતું નથી. પણ જ્યારે મુળમાં ઘા પડે છે. ને મુળ કાઢે છે, તો ઝાડ પડી જાય છે તેમજ મરણ પછી શરીર જાય છે પણ આત્મા કયાંઈ જતો નથી, તે બધાનો સાક્ષી છે.

(૬) પિતાએ ઉદ્દાલક પાસે એક વડનો ટેટો મંગાવ્યો. ને તેને કહ્યું ટેટાને તું ભાંગ, તેમાં શું દેખાય છે ઝીણા દાણા, તેને પણ ભાંગી જો તેમાં શું છે ? ચીકણું પાણી, અતી સૂક્ષ્મ છે પણ તેમાંજ આખું વૃક્ષ (વડલો) સમાયેલો છે.

(૭) પિતાએ નચિકેતાને એક મીઠાનો ગાંગડો પાણીના પ્યાલામાં નાખી, સવારે લાવવાનું કહ્યું, તેથી પ્યાલો સવારે લાવ્યો. પિતાએ પૂછ્યું : શ્વેતકેતુ! તું તેમાંથી મીઠાનો ગાંગડો કાઢી દે. જવાબ—તે તો ગળી ગયો હતો તેથી હાથમાં ન આવ્યો. પણ ચાખવાથી ખમર પડે છે કે પાણી ખાઈ છે તેથી

મીઠું ગળી ગયું છે. તેમજ આ જગતમાં છેવટ બ્રહ્મ જ રહે છે. જગત દેખાય છે પણ આખર બ્રહ્મમાં જ સમાઈ જાય છે, તે બ્રહ્મ તું છે.

(૮) ગંધાર દેશમાં = કાબુલમાં. કોઈ માણસને આંખે પાટો બાંધી લઈ જઈ જંગલમાં મુકી આવે તો તે ત્યાંથી માણસ એક બીજાને પૂછી પૂછી ધીરે ધીરે વળી પાછો જંગલમાંથી પોતાના ઘરે પહોંચે છે. તેમજ આ તારો આત્મા જ શરીરભાવ છોડી બ્રહ્મભાવ સમજી જાય છે.

(૯) પહેલાંના જમાનાની વાત છે. જો સિંચાઈઓ એક ગુનેગાર માણસને પકડી લાવ્યા હોય તો તેને પૂછે છે, બાઈ તેં ચોરી કરી છે? જવાબ-જો ના પાડે તો તેના હાથ ગરમ તેલની કડાઈમાં બંને હાથ ઓળાવે છે. જો દાઝી જાય તો ચોરી કરી છે, ને ન દાઝે તો તેને છોડી મૂકે છે.

આ પ્રમાણે ઉદ્દાલક મુનિએ પુત્ર શ્વેતકેતુને નવ દૃષ્ટાંતો આપી સમજાવ્યું.

છેવટ નારદજી સનતકુમાર પાસે આવે છે ને ઉપદેશ આપવા કહે છે. સનતકુમાર પ્રથમ નારદજીને કહે છે કે તમે શું જાણો છો, તે મને પ્રથમ કહો.

નારદજી:-હે ભગવન્! મેં ઘણા અભ્યાસ કર્યો છે. ૪ વેદો, ઉપવેદો, ૬ શાસ્ત્રો, ૨૪ સ્મૃતિઓ, ઇતિહાસ, પુરાણો, વ્યાકરણ-શાસ્ત્ર. ગણિત, નિધીશાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર, નિતીશાસ્ત્ર, વેદવિદ્યા, ભુતવિદ્યા, વ્યુત્પત્તિશાસ્ત્ર, ધનુર્વિદ્યા, જ્યોતિષ, સર્પવિદ્યા, દેવવિદ્યા, મનુષ્યવિદ્યા, પાંચ ભુત વિદ્યા-પશુ પક્ષીની ભાષા,

વનસ્પતિશાસ્ત્ર, હોંસક પ્રાણીઓની બાષા, કીડી પતંગીયાના, કીડીના જીવડાના ધર્મ અધર્મને ઘણું જ જાણું છું છતાં મને શોક રહે છે, આનંદ કે સુખ નથી.

સનતકુમાર તેને કહે છે :—

વાણી બધાને જાણે છે, માટે વાણીની પૂજા કરો, કેમ કે વાણી બ્રહ્મ છે, તેથી મોટું મન છે, કે વસ્તુની ઇચ્છાઓ મનમાં થાય છે, તેનાથી મોટું વેદ મંત્રો છે. તેથી લોક, પરલોક મેળવવાની ઇચ્છા થાય છે. માટે મન જ બ્રહ્મ છે. તેનાથી મોટો સંકલ્પ, તેનાથી ચિત્ત, પછી ધ્યાન, પછી વિજ્ઞાન, બળ, અજ્ઞ, પાણી, તેજ, વાયુ, આકાશ ને પછી છેવટ સૌથી મોટું બ્રહ્મ અથવા પોતાનો આત્મા જ શ્રેષ્ઠ છે.

યો વૈ જુમા તત્ સુખં નાડક્યે સુખમસ્તિ.

બ્રહ્મ જ સર્વ જગ્યાએ છે ને તેનાથી શ્રેષ્ઠ કોઈ જ નથી; માટે તે જાણી શાંત થાવ. હરિઃ ૐ તત્ સત્.

આત્મા સર્વત્ર છે :—

સ એવ અધ સ્તાત્ સ ઉપરી સ્તાત્ સ પશ્ચાત્ સ પુરસ્તાત્. સર્વક્ષણતઃ—સ ઉત્તરતઃ—સ એવેદં સર્વમ્.

અર્થ :—સર્વ દીશાઓમાં આત્મા જ છે, માટે તે સમજી આનંદથી રહો, આ આત્મા આપણા હૃદયમાં છે.

બ્રહ્માજી પાસે ઈંદ્ર ને વિરોચન ઉપદેશ લેવા ગયા. તે તેને કહ્યું કે પાણીમાં દેખાય તે બ્રહ્મ છે. વિરોચન પોતાનો પડછાયો સમજ્યો, જ્યારે ઈંદ્રે પાછા આવી ફરી પુછ્યું ત્યારે તેને દેહ, પ્રાણ, અંતઃકરણ ને છેવટ આત્મા સમજાવ્યો.

પ્રક્રિયા :—

આહાર શુદ્ધો સત્વ શુદ્ધિઃ—સત્વ શુદ્ધો ધ્રુવા સ્મૃતિઃ, સ્મૃતિલંભે,
સર્વં શ્રંથાનાં વિપ્રમોક્ષઃતસ્મૈ.

અન્ન, હૃદય, સ્મૃતિથી છેવટ અજ્ઞાન ભય છે.

દ,દ,દ,—દયા—માણસ, જ્ઞાની દેહનું ઇન્દ્રિયોનું દમન કરે,
મનુષ્યો પૈસાવાળા દાન કરે.

બૃહદારણ્યક=આચાર્ય (ઋષિ યાજ્ઞવલ્કય).

યન્નુવેદ, મહાવાક્યઃ—અહં પ્રજ્ઞાસ્મિ=હું પ્રજ્ઞા છું.

પવમાન મંત્ર :—

અસતો મા સદ્ ગમય, તમસો મા જ્યોતિર્ગમય,
મૃત્યોર્મા અમૃતં ગમય.

અર્થ :—અસત્યો માંહેથી પ્રભુ પરમ સત્યે તું લઈ જા,
ઊંડા અંધારેથી પ્રભુ પરમ તેજે તું લઈ જા;
મહામૃત્યુમાંથી, અમૃત સમીપે નાથ લઈ જા,
તું હીણો હું છું તો, તુજ દર્શનના દાન લઈ જા.

ઋત્વિજ પ્રકાર ૪ :—

હોતા=વસ્તુ હોમનાર, ઉદ્ગાતા=વેદ ગાનાર,
અધ્વયુઃ=ઋગવેદ ગાનાર, પ્રજ્ઞા=યજ્ઞમાં શાંત બેસનાર.

આપણને બધાએ ગળથુથીમાં પ્રથમ “હું” જ પાતું
છે, તેથી સૌ હું હું કરે છે.

આપણને જગત પાકું કોણ કરાવે છે ?

જ.-આપણા સંબંધીઓ-ફઈબા, મા-બાપ, ભાઈ-બેન, માસ્તરો, પ્રેફેસરો, પે માસ્તરો ને જગતના માણસો આપણને તું કહે છે ને દેહભાવ પાકો કરાવે છે.

દ્વિતિયાત્ વૈભવં ભવતિ=દ્વૈતભાવથી જ બીક રહે છે. (૧-૪-૨)
આત્માનું પ્રિયપણું:-

ન વા અરે પુત્રસ્ય કામાનાં, પુત્રાઃ પ્રિયા ભવન્તિ,
આત્મસ્ય કામાનાં, પુત્રાઃ પ્રિયા ભવન્તિ.

આત્મ અર્થે દેવો ંહાલા છે, દેવાર્થે પ્રિય દેવ નથી,
આત્મ અર્થે દ્રવ્યાદિ ંહાણું, દ્રવ્યાર્થે પ્રિય દ્રવ્ય નથી;
આત્મ અર્થે સર્વ ંહાણું છે, સર્વાર્થે પ્રિય સર્વ નથી.

તે માટે પ્રતિદિન પ્રતિ પળમાં, દર્શન આત્માના જ કરો;
યાજ્ઞવલ્ક્ય કહે હે મૈત્રેયી, નિદિધ્યાસન તેનું જ કરો.

જે જાણ્યા પછી હે મૈત્રેયી, સર્વ કાંઈ જાણી શકીએ;
અપાર સુખના સાગર પ્રભુને, મધુરપણે માણી શકીએ.

પ્રજાપતિને ત્રણ દીકરા હતા. દેવો, અસુરો ને માણસો.
તેનો ઉપદેશ “ દ ” હતો.

દેવ હતુજ માનવ સખી, લહે પરમ કલ્યાણ;
પાળે જો દ અર્થકો, દયા દમન અરૂ દાન.

અર્થ:-માનવીએ હુ મેશા બીજા પ્રાણીઓ પર દયા
રાખવી, દાનવ=રાક્ષસો તેમણે ઇન્દ્રીયોનું દમન કરવું અને
પૈસાદારે દાન કરવું. ૐ શાંતિઃ શાંતિ શાંતિઃ

દપ્ત બાલાકી પ્રાદક્ષણ અને રાજા અન્નતથાત્રુનો સંવાદ :-

બાલાકી-હે રાજા ! હું તને પ્રગટ પ્રદક્ષ બતાવું છું.

રાજાએ તુરત જ તેને એક હજાર ગાયો આપીને ધન આપ્યું.

બાલાકી :-આદિત્ય(સૂર્ય)માં જે પુરૂષ છે તે પ્રદક્ષ છે તેની ઉપાસના કરો.

રાજા-તે તો મને ખબર છે, ને મેં ઉપાસના કરી છે.

બાલાકીએ તે જ પ્રમાણે ચંદ્ર, વીજળી, આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ વિગેરેની ઉપાસના કરવા ભલામણ કરી. પણ રાજાએ કહ્યું કે-હું તેઓના કૃણ વિષે જાણું છું; માટે મારે કાંઈ કરવું નથી.

બાલાકી-હે રાજા ! હું તમારે શરણે છું, હવે તમે મને ઉપદેશ કરો.

રાજા-તે ધર્મ વિરૂદ્ધ છે કે રાજા પ્રાદક્ષણને ઉપદેશ કરે. છતાં જુઓ. આ ધોળા કપડાંવાળો પુરૂષ સૂતો હતો, તેને જુમ પાડી બોલાવ્યો; પણ તે ઊઠ્યો નહિ. રાજા કહે છે તે પુરૂષ અત્યારે ક્યાં છે ? બાલાકી કહે છે કે મને ખબર નથી. તેથી રાજાએ તેનો હાથ ઢાળી જગાડ્યો ત્યારે તે જાગ્યો. સૂતી વખતે સ્વપ્નમાં હોય તો અનેક સારાં-માઠાં સ્વપ્નો જુએ છે ને મરણ પ્રમાણે કરે છે; અને શરીરમાં બોંતેર હજાર નાડીઓ છે તેમાં તે ફરે છે, પણ સુષુપ્તિમાં તેને કશી ખબર પડતી નથી. જેમ કરોળિયો લાળ કાઢી પાછો પોતે જ ગળી જાય છે તેમજ આ આત્મામાંથી જ કરોળિયા જેમ લાળના તાંતણા નીકળે છે ને

પાછો ગળી જાય છે, તેમજ અગ્નિમાંથી જેમ તણખા નીકળે છે તેમજ આ આત્મામાંથી દેવ, પ્રાણીઓ વિ. જગત સર્વ ઉત્પન્ન થાય છે ને પાછું તેમાં જ વિલીન થાય છે. આ સત્યનું સત્ય છે ને તે આત્મા છે. આકાશ છે તે બ્રહ્મનું નિરાકારરૂપ છે, તે અવિનાશી વ્યાપક ને અમાપ છે તે સર્વ સારનો સાર છે.

યાજ્ઞવલ્કય અને તેની પત્ની મૈત્રેયીનો સંવાદ :—

યાજ્ઞઃ :—હું ગૃહસ્થાશ્રમ છોડી ચાલ્યો જવાનો છું માટે મારી મિલકત તે તારી અને કાત્યાયીની વચ્ચે વહેંચી આપું.

મૈત્રેયી :—શું હું દ્રવ્યથી અમર બની શકીશ ?

જવાબ :—ના. તો અમર બનવાનું સાધન જાણતા જે હોય તે કહો.

યાજ્ઞઃ :—જો સાંભળ,

(રાગ-હરીગીત)

પતિના કાળે નથી પતિ પ્રીય, આત્મ કાળે છે પ્રીય પતિ,
સતીના કાળે નથી સતી પ્રીય, આત્મ કાળે છે પ્રીય પતિ;
આત્મ અર્થે બહાલા પુત્રો છે, પુત્રાર્થે પ્રીય પુત્ર નથી,
આત્મ અર્થે દ્રવ્યાદિ બહાલું, દ્રવ્યાર્થે પ્રીય દ્રવ્ય નથી.

(આ પ્રમાણે વિપ્રો, લોકો, દેવો, વેદો, કેવળ આત્મા માટે જ બહાલા છે.)

છેવટ કહે છે કે :—

સર્વે બહાલું છે આત્મા માટે, સર્વાર્થે પ્રીય સર્વ નથી.
એ માટે પ્રતિદીન પ્રતિપળમાં, દર્શન આત્માના જ કરો;
યાજ્ઞવલ્કય કહે કુણ્ઠો મૈત્રેયી, નિદીધ્યાસન તેનું જ કરો.

જે જાણ્યા પછી હે મૈત્રેયી, સર્વ કંઈ જાણી શકીએ;
અપાર સુખના સાગર પ્રભુને, મધુરપણે માણી શકીએ.

છેવટ:- (જ્ઞાન થાય છે ત્યાર પછી કંઈ બાકી રહેતું નથી.)

મૈત્રેયી :- મને મુંઝવે નહિ.

યાજ્ઞઃ :- જો યત્ર હિ દ્વૈતં ધ્રુવ ભવતિ, તદ્ ઇતરં ઇતરં
પશ્યતિ, જીઘ્રતિ, શ્રુણોતિ, વદતિ ઇતિ.

યત્ર એક આત્મા અભૂત :- તદ્ કેનકં પશ્યેત્, જીઘ્રતે,
શ્રુણોતિ વદતિ વિ. અરે વિજ્ઞાતાત્ કેન વિજ્ઞાનીયાત્ ઇતિ ?

સર્વ જાણનારને કોણ જાણી શકે ? માટે કેવળ એક
આત્મા જ છે.

મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્કયને પણ સંસારમાં રહેવા માટે
પાછળથી પસ્તાવો થાય છે :-

અહો નિષ્પન્ન યોગોડપિ, સંગાત્ પતતિ નિશ્ચિતમ્,
અહં એતાદશો વિદ્વાન્, નરકેડત્રવત્ સ્થિતિ.

(આત્મપુરાણ)

અર્થ :- મારામાં આવું ઉત્તમ બ્રહ્મજ્ઞાન હોવા છતાં હું
કેમ આ સંસારનો ત્યાગ ન કરી શક્યો, ને અહીં કેટલી ઘરની
ખરાબ સ્થિતિમાં-મારા તારામાં રહ્યો છું, માટે જ કહે છે કે:-
સંન્યાસે સર્વથા સુખમ્. (શ્રી રામચરિત માનસ)

બાદી બસન બિનુ બુવણ બારુ, બાદી બિસ્તિ બીનુ બ્રહ્મ વિચારુ.

અર્થ :- જેમ સ્ત્રીને માટે કપડો વિના ઘરેણા પહેરવા
નકામા છે તેમજ વૈરાગ્ય વગર બ્રહ્મજ્ઞાનની વાતો નકામી છે.

કેવળ એક આત્મા જ જાણવા લાયક છે-આત્મા વા અરે શ્રીતત્ત્વ:

મંતવ્ય :- નિર્દિશ્યતિતત્ત્વ :- આપું જગત આત્માના શ્વાસરૂપ છે. એટલે કે માયારૂપ છે. આત્મજ્ઞાન થયા પછી જીવભાવ નાશ પામે છે.

મધુવિદ્યા :- જેમ ઘણી મધમાખીઓ મળીને મધ ખનાવે છે અને તે મધ પાછું તેને જ ખાવા કામ આવે છે તેમજ જગતમાં સંપ સહકારથી જ કામ ચાલે છે.

ઈંદ્રો માયા ભિ-પુરુષરૂપ ઈયતે=એ ઈંદ્ર-બ્રહ્મ માયાથી જ અનેક રૂપવાળો દેખાય છે.

જનક રાજાએ યજ્ઞ કર્યો દેશ પંચાલમાં. ત્યાં કુરૂ અને પંચાલ દેશના ઘણા બ્રાહ્મણો ભેગા થયા હતા તેથી કોણ બ્રહ્મજ્ઞાની છે તે જાણવા જનક રાજાએ એક હજાર ગાયોને શીંગડા પર દસ દસ સોનામહોરો બાંધીને જાહેર કર્યું કે જે બ્રાહ્મણને શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મજ્ઞાન હોય તે ગાયો લઈ જાય. જ્યારે કોઈ ઉભું ન થયું ત્યારે યાજ્ઞવલ્કયે તેના શિષ્ય સોમશ્રવણને કહ્યું કે આપણા આશ્રમમાં ગાયો લઈ જા.

અશ્વલ નામના જનક રાજાના ગોર બોલ્યા : શું તમે બ્રહ્મજ્ઞાની છો? યાજ્ઞવલ્કય :- જ્ઞાનીને તો હું પગે લાશું છું. મારે તો ક્ષત્ર ગાયો ભેઈંતી હતી.

હોતા અશ્વલ, આત્મભાગ, લાલ્લનો ભુજ્યુ વિગેરેએ ઘણા પ્રશ્નો પુછ્યા ને યાજ્ઞવલ્કયે જવાબ આપ્યા.

ઉવસ્ત ચાકામણી :- તમે બ્રહ્મ વિષે સમજાવો.

યાજ્ઞ૦ :-આ જે તમારો આત્મા છે તે જ બ્રહ્મ. સહુના હૃદયમાં વસે છે.

પ્રશ્ન-કયો આત્મા સૌના હૃદયમાં વસે છે ?

જવાબ-પ્રાણવાયુ લેનારો તમારો આત્મા છે જે સૌના હૃદયમાં વસે છે.

પ્રશ્ન—જેમ કોઈ કહે ગાય આવી છે, ઘોડો આવો છે તેવી રીતે આત્માની વાત તમોએ સમજાવી. પણ મને તો જે આત્મા સૌના હૃદયમાં છે તે સમજાવો.

યાજ્ઞ૦ :-આંખના જોનારને જોઈ ન શકાય, કાનના સાંભળનારને ન સાંભળી શકાય, જે મનનો વિચારનારો છે તેને ન વિચારી શકાય. કેવળ એક આત્મા સિવાય બધું નાશવંત છે.

ઋષિ કહોલે સવાલ પુછ્યો કે, જે બ્રહ્મ આપણી પાસે છે તે બ્રહ્મ વિષે તમો કહો ને સમજાવો.

યાજ્ઞ૦ :-જે બૂખ તૃષા વિ.થી પર છે, શોક મોહથી દૂર છે, જે સ્વર્ગમાં જવાની ઇચ્છા છોડી દે છે, ને જે બિક્ષા માગી નિર્વાહ કરે છે ને કેવળ બાળક જેમ રહેતો હોય તે બ્રાહ્મણ છે. આત્મા જ સર્વશ્રેષ્ઠ છે તેના સિવાય બધી વાતો નકામી છે.

વચ્ચકનુની પુત્રી ગાળી પુછે છે:-આપું જગત તાણા-વાણાની પેઠે શેમાં વણાઈ ગયેલું છે ?

જવાબ-વાયુમાં, ગંધર્વલોકમાં, ચંદ્રલોકમાં, સૂર્યલોકમાં, દેવલોકમાં ને બ્રહ્મલોકમાં. હવે પછી વધારે પ્રશ્ન કરીશ નહિ, નહીં તો તારી આબરૂ જશે.

ઉદાલકમુની-યાજ્ઞવલ્ક્ય અંતર્યામિ બ્રુહિ. આત્મા સમજાવો.

યાજ્ઞ-યા પૃથિવ્યાં નિષ્કન્ પૃથવ્યા અંતરો, યં પૃથીવીન વેદ યસ્ય પૃથ્વી શરીરં, ય-પૃથ્વી અંતરો યમયતિ, એવ તે આત્મા અંતર્યામિ અમૃત.

જે પૃથ્વીમાં રહે છે પણ તેને પૃથ્વી બાણી શકતી નથી, છતાં તેનું નીચમન કરે છે તે બ્રહ્મ છે તે તારો અંતર્યામિ છે.

ગાર્ગી:-આત્મા કસ્મિન્ એતશ્ચિ પ્રોતશ્ચ. તે શેમાં છે ?

જ :-આકાશે એતદ્ વૈતદ્ અક્ષરં ગાર્ગી વિદિત્વા પ્રાહુષ્ણઃ અભિવદન્તિ, અસ્થુલં અનમગું, અહ્રસ્વં અદીર્ઘ-અલાહિતં, અસ્નેહં, અચ્છાય, અતમો અવાયું અનકાશં અસંગં અરસં અગંધ અચક્ષુક અ શ્રોત્ર અવાક્રભૂતો, અનેજસ્કં અપ્રાણુ અસુખં, અમાત્રં અનંતરં અખાદ્યં ન તદ્ અશ્રાતિ કિંચન. (૩-૮-૮)

અર્થ:-જે પૃથ્વીની અંદર રહે છે છતાં તેનાથી અળગો છે, જેને પૃથ્વી જણતી નથી, પૃથ્વી જેનું શરીર છે, જે પૃથ્વી અંદર રહ્યો રહ્યો, તેને નીચમમાં રાખે છે તે જ તમારો આત્મા છે, તે અંતર્યામી છે, તે અમર છે. આ રીતે આત્મા શરીરના દરેક અવયવોમાં વ્યાપિને રહેલો છે. આત્મા જ (બ્રહ્મ જ) સર્વનો આધાર છે ને દ્રશ્ય તમામ પદાર્થો નાશવંત છે.

આવું જ્ઞાન સાંભળી જનકરાજ ગાદી પરથી નીચે ઉતરી ગયા અને વંદન કરી કહેવા લાગ્યા, મને જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપો. તેને યાજ્ઞવલ્કે ઉત્તમ જ્ઞાન આપ્યું, તેથી તેને વંદન કરી કહ્યું કે આ રહ્યો વિદેહ દેશ અને આ હું.

આપણે પંચ આત્માને પ્રથમ બરાબર જાણી લેવો જોઈએ, નહિ તો ખુરી દશા થશે અને જેઓ તેને જાણે છે તેઓ અમર થાય છે તે સિવાય બીજા માણસો દુઃખ પામે છે.

ગાર્ગી :—આ બધું શેમાં ઓતપ્રોત છે ?

જ :—પાણીમાં, પછી અંતરીક્ષમાં, પછી ગાંધર્વ લોકમાં ને તે પછી અંતરીક્ષલોકમાં, પછી સૂર્યલોકમાં, પછી ચંદ્રલોક, દેવલોક, ઈંદ્રલોક, પ્રજાપતિ ને છેલ્લે બ્રહ્મલોકમાં ઓતપ્રોત છે પછી આગળ પુછીશ નહિ કેમ કે પછી તારી આખર જશે ને તારૂં માથું પડી જશે.

દેવતાયામ્ અતિ પ્રશ્નાન્ મા પૃચ્છ ગાર્ગી—બ્રહ્મથી આગળ પ્રશ્ન ન કરાય—તેથી ગાર્ગી શાંત બેસી ગઈ.

દ્રષ્ટાંત :—વર્ણ્ય બ્રહ્મ તદ્દકિમ્ ? (કુટ પ્રશ્ન).

જવાબ :—સત્યં જ્ઞાન મનનં બ્રહ્મ ઇતિ શાસ્ત્રાણિ વદન્તિ.

હરી બોલે હરી સાંભળે, હરી ગયે હરીકી પાસ,
હરી હરીકો ના મીલા, હરી બયા ઉદાસ.

[આ કુટ પ્રશ્ન છે.]

જ :—હરી=દેડકો ને હરી=સપ્ સમજવો.

સપ્ દેડકા પાસે ગયો, ત્યાં દેડકો જળમાં ચાલ્યો ગયો તેથી સપ્ ઉદાસ થયો.

હનુમના હતા રામા, સીતા હર્ષ મુયાગતા,
રોદન્તિ રાક્ષસાઃ, સર્વે હારામ હારામ.

જ :—હનુમાનજીએ આરામ=બગીચાનો નાશ કર્યો સીતાજી રાજી થયા, રાક્ષસો રોવા મંડ્યા.

વેદનુપશુ :—

અત્વારી શૃંગા ત્રયો યસ્ય પાદાઃ દશીર્ષે સપ્ત હસ્તાસોડસ્ય,
ત્રિધા બધો વૃષભો રોરવેતિ, અહો દેવં મર્ત્યં આવિવેશ.

હીમાલય ૪ શીખરવાળો છે (આશ્રય), ૩ ગુણવાળો,
જ્ઞાન અજ્ઞાન બે માથા ૭ હાથ=જીવની ૭ અવસ્થા, ત્રણ
ગુણથી બંધાયેલો એવો જીવ રોવા લાગ્યો.

યુધિષ્ઠીર સ્ય યા કન્યા, નકુલેન વીવાહિતા,
ભીમસેન સ્ય આ માતા, સાદેવી વરદા સ્તુતે.

હીમાલયની પુત્રી પાર્વતીજીના શંકર સાથે લગ્ન કર્યા.
કાતિકસ્વામીની મા પાર્વતીજીને હું નમું છું.

ભતિ. સંબંધી વિચાર :—

સદાચરણ તત્પરઃ પ્રાદ્ધણઃ સદા ચ રણ તત્પરઃ ક્ષત્રિયઃ,
સદાચરણ તત્પરઃ વૈશ્યઃ સદાચરણ તત્પરઃ શૂદ્રઃ.
અધિકાર પ્રદર્શનાત્ પ્રાદ્ધણઃ,
જન્મના ભયતે શુદ્રઃ સંસ્કારાત્ દ્રિજ ઉચ્યેતે.

સત્વગુણવાળો પ્રાદ્ધણ, રજો ને સત્વગુણવાળો ક્ષત્રિય
રજોગુણ ને તમોગુણ મીકસ-વૈશ્ય, કેવળ તપોગુણી-શુદ્ર છે.

પ્રાદ્ધણ જન્મથી કર્મક્ષત્રિયના વૈશ્યના કે શુદ્ર-નોકરી
કેવળ રખડવું તે શુદ્ર.

ગીતા :—૪-૧૩ ચાતુર્વર્ણ્યં મયા સૃષ્ટં, ગુણકર્મ વિભાગશઃ

પ્રદ્ધ શોધે તે પ્રાદ્ધણ, બળ મેળવે તે ક્ષત્રિય, પૈસા
દ્રવ્ય ભેગું કરે તે વૈશ્ય ને કેવળ તપોગુણી તે શુદ્ર છે.

યદ્ અદ્ધવિદ્ય યા, સર્વં ભવિષ્યતો.

વિદ્યા માટે સર્વનો અધિકાર છે.

મનુષ્યાઃ મન્યન્તે. (શ્રુતિ) જુઓ (તત્વાનુસંધાન).

મનુષ્ય પુનઃ વખતે પ્રાદ્ધણ, કળ્યા વખતે ક્ષત્રિય, વેપારમાં વૈશ્ય ને નોકરી સેવા કરતો હોય તો શુદ્ર છે.

વર્ણાશ્રમ માટે જુઓ ગીતા અ. ૧૮ શ્લોકો અધ્યાય ૧૮ના ૪૨, ૪૩ ને ૪૪. વધારે (સ્પષ્ટતા) માટે જુઓ (વજ્રસુચી ઉપનિષદ).

પ્રજ્ઞાજ્ઞાન (મહાત્મા મુળદાસ) રાગ-પ્રભાતીમું
પાર પ્રજ્ઞ સો પ્રીત બંધાણી, જેમ પાણીમાં પાણી રે,
લક્ષ્મરથનો લક્ષ થયો છે, જગત વાસના જાણી રે;
તત્ત્વપદ તો નિશ્ચય થયું છે, મહાવાક્યની વાણી રે,
બંધમોક્ષ બેઉ અણુછતાં છે, વાઠક વાત બંધાણી રે. (પારપ્રજ્ઞ)
નામ રૂપ તો નાશવંત છે, તે તો વાત જ જાણી રે, ,,
પ્રજ્ઞાકાર ને પ્રજ્ઞ થયો છે, ઉર અંતરમાં આણી રે; ,,
મુળદાસ કહે મૂળ વિચારી, જીવન-મુક્તિ જાણી રે, ,,
જેનો છેલ્લો હોમ દાવ, તેને મળે આ પ્રસ્તાવ. ,,

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

શ્રીમદ્ ભાગવતમ્ :- (થોડામાં સાર રૂપ)

ભાષા, પરમત, રૂપક ભાષા (Symbolic Language)
સ્કંધ ૧૨, શ્લોકો ૧૮૦૦૦, કર્તા શ્રી વેદવ્યાસજી સંસ્કૃત ધણું જ
અધર્મ છે. (અમરકોશ બણેલા બરાબર સમજી શકે.)

ભાગવત રામાયણ:- ઇતિહાસ નથી પણ આપણા સંસ્કાર ગ્રંથો છે. આ પ્રમાણે જ શિવ મહિમ્ન પણ અધરા શ્લોકોમાં લખેલું છે માટેજ કહે છે :- ભાગવતે વિદ્યવત્ પરિક્ષા. શ્લોકો ૧૮૦૦૦, સ્કંધ ૧૨, વક્તા-મુની શુકદેવજી શ્રોતા-રાજા પરિક્ષીત.

સ્કંધ ૧૨ :- તે ભગવાનના ૧૨ અંગો છે, ૨ હાથ, ૨ પગ, વિગેરે.

ભાગવત :- ભ=ભણવું, ગ=ગ્રહણ કરવું, વ=વત'ન કરવું ને ત=તરીજવું. (સંસારમાંથી).
શ્લોક ૧ :-

જન્માવસ્ય યતોન્વમાદિતરતશ્ચાર્થે^૧ સ્વમિશ્ન-સ્વરાદ ।
તેને બ્રહ્મહૃદાય આદિકવચે, મૂઢ્યવન્તિ યત્સૂરયઃ ॥
તેજો વારિ મૃદાં યથા વિનિમયો, યત્રાત્રસર્ગો મૃષા ।
ધામ્ના સ્વેન સદા નિરસ્ત કુહકં સત્ય પરધી મહિ ॥

અર્થ :- જે ઇશ્વર આ જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિલય કરે છે-ઘડામાં માટી, ને સોનામાં અલંકાર છે તેમજ જગતમાં પરમાત્મા રહેલા છે. તેમજ જગતથી પર અને સ્વયં પ્રકાશરૂપ છે.

દ્રષ્ટાંત :- જેમ મૃગજળ સૂર્યથી ખોટું દેખાય છે. જેમ પાણીને બહલે કાચ દેખાય છે, તેમજ પરમાત્મામાં જગત દેખાય છે. સૃષ્ટિ કલ્પિત હોવા છતાં દેખાય છે. જે ઇશ્વરે, પોતાના જ્ઞાનથી, માયા રૂપી કષ્ટને ટાળી નાખ્યું છે અને જે ઇશ્વરનો ત્રણે કાળમાં, ને ૩ અવસ્થાઓમાં નાશ થતો નથી, પણ તે જ સત્ય સ્વરૂપ, જ્ઞાનરૂપને શક્તિ તથા આનંદરૂપ ઇશ્વરે નાશ કર્યો છે તે ઇશ્વર જ્ઞાનસ્વરૂપ, ને ૩ અવસ્થામાં રહેનારનું અમે ધ્યાન ધરીએ છીએ.

શ્રીમદ્ ભાગવતમ્ (ટુંક સાર) મહાત્મ્ય :-

વૈશ્નવં પ્રાદ્ધાણ્યં મુખ્યં શ્રોતારં પરિકલ્પ સઃ;

પ્રથમ સ્કંધતઃ સ્પષ્ટમાખ્યાનં ધૈનુભેડકરૌત. (૫-૪૭)

અર્થ :-કથા કરતાં પહેલાં શ્રોતા પ્રથમથી જ નક્કી કરી લેવો જોઈએ તે પણ જિજ્ઞાસુ શુદ્ધ પ્રાદ્ધાણ્ય હોવો જોઈએ.

સંવાદ ૪ :-ભગવાન અને પ્રદ્ધાણ, શુકદેવજી અને પરિક્ષીત રાજા, મૈત્રેયી અને વિદુરજી, સુતજી અને શોનકનો. અનુબંધ ચતુષ્ઠય :-

અધિકારી. સંબંધ, વિષય અને પ્રયોજન.

શ્લોક-ધર્મઃ પ્રોજીત કેતવોડત્રપરમો, નિર્મત્સરાણાં સતામ્,
વેદાં વાસ્તવસ્તુ શિવદં, તાપ ત્રયોન્મૂલનમ્;
શ્રીમદ્ ભાગવતે મહામુનીકૃતે, કિંવા પરૈરીશ્વરઃ,
સદ્યો અવરુદ્ધતેડત્ર કૃત્રિભિઃ, સુશ્રુભિઃ તતક્ષણાત્.

અધિકારી :-નિર્મત્સરાણાં સતામ્.

સંબંધ :-શુર શિખ્ય. વ્યાસજી ને નારદજી.

વિષય :-વાસ્તવસ્તુ શિવદં (ભાગવતમ્).

પ્રયોજન :-તાપત્રયોન્મૂલનમ્. (૬-૮૧)

અર્થ :-વ્યાસજીએ રચેલા ભાગવતમાં ઈર્ષા વિનાના સત્ પુરુષોનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ કહ્યો છે, જે જાણવા યોગ્ય છે. જે ત્રિવિધ તાપને દૂર કરી મોક્ષ આપે છે. કેમકે બીજા શાસ્ત્રોથી ઈશ્વર જે હૃદયમાં સ્થાપી શકતા નથી માટે પુણ્યશાળી પુરુષોએ ભાગવત ભણવું.

શ્રીમદ્ ભાગવતના સાત દીવસો :-

આઘે કપીલ જન્મ, ભરતાખ્યાનં દ્વિતીયે દિને,
વ્યાખ્યાનં ગજમોક્ષણં ચ, તૃતીયે દિને તુયે હરેઃ ઉદ્ભવઃ;
ઋક્મિથ્યાં ચ હરણં પંચમે દિને, વળે કથા યોગીનામ્,
રાજો મોક્ષ પરિક્ષત ભાગવત, એતસ્તુ સપ્તાહ ક્રમઃ.

અર્થ :-પહેલે દીવસે કપીલ જન્મ, બીજે દીવસે જડભરત કથા, ત્રીજે દીવસે ગજમોક્ષ. ચોથે દીવસે કૃષ્ણ જન્મ, પાંચમે દીવસે ઋકમણીહરણ, છઠે દીવસે નવ યોગેશ્વર. સાતમે દીવસે પરિક્ષિતનો મોક્ષ. આ ભાગવતનો ટુંકો સાત દીવસનો ક્રમ છે.

ભાગવતનો જાણવા જેવો ટુંક સાર

૧૨ સ્કંધો=ભગવાનના ૧૨ અંગો. હાથ ૨, પગ ૨, સાથળ ૨, ભુજા ૨, પેટ, છાતી, કપાળ અને મસ્તક.

સ્લોકો ૧૬૧૬૫, પુષ્પીકાઓ ૧૨૭૦, અર્ધ સ્લોક ૨૦૦, કંડીકાઓ ૩૩૫. =કુલ સ્લોકો ૧૮૦૦૦.

ભાગવતના શબ્દો ૫ લાખ, ૩૬ હજાર છે.

મુખ્ય કૃપા ચાર :-

(૧) આત્મકૃપા, ગુરુકૃપા, શાસ્ત્રકૃપા. ઇશ્વરકૃપા.

(૨) પીતૃકૃપા, સુકૃતધન કૃપા, બ્રાહ્મણકૃપા, બુદ્ધિકૃપા વિ.

વૈશ્વવના ગુણ :-સેવા, દર્શન ને સત્સંગ. રોજ ૨ ઇના દાણા જેટલો પણ સત્સંગ કરો. ભગવાન માટે શરીર, સંપત્તિ અને સમય વાપરો.

શુકદેવજીના માતા-પીતા વ્યાસજી ને માતા અરૂણી હતા.

પારાશર કુલોત્પન્નઃ શુકેનામ મહાયશઃ,

વ્યાસાત્ અરુણ્યાં સંબ્રુતો, વિદુમોઽગ્નિરિવો.

સ્કંધ ૧૨ તે બ્રહ્મને પહોંચવાના ૧૨ પગથિયા છે.

ભાગવત=મધુર વેદાંત. તેના દષ્ટાંતો આત્મજ્ઞાનમાં ઘટાવો.

ભાગવત મહિમા :-

નિગમ કલ્પતરોર્ગલિતં ફલં,

શુકમુખાત્ અમૃત દ્રવ સંયુતમ્;

પીબત ભાગવત રસમાલયં,

મુહુરહો રસીકા ભુવિ ભાવુકાઃ, (૬-૮૦)

વેદરૂપી ઝાડનું ગળેલું પાકું ફળ આ ભાગવત છે, જે શુકદેવજીએ આખ્યું છે. ને તે જ જ્ઞાનભક્તિરસ તેમણે ગાયો છે તે જ આ ભાગવત છે.

“સાધૂનાં દર્શનં લોકે, સર્વં સિદ્ધિકરં પરમ્.”—સાધૂના દર્શન જ સર્વ કલ્યાણ અને સિદ્ધિ ને સુખ આપનાર છે.

દષ્ટાંત—એક ગાયને લીલું ખડ ખાવાની ટેવ પડી ગઈ હતી. પછી ઉનાળામાં સૂકું ઘાસ ન ખાધું તેથી તે દુખળી પડી ગઈ. ઘરઘણીએ તે ગાયની આંખે લીલા પ્લાસ્ટીકના ચશ્મા શીંગડા સાથે ખાંધી દીધા તેથી સૂકા ખડને લીલું સમજી ખાવા લાગી. તેમજ માણસોને વિષયો પાંચ ગમે છે તેથી વ્યાસજીએ મધુર દષ્ટાંતો સાથે ભક્તિ ને જ્ઞાન પીરસ્યું છે, તેથી ગમે છે.

મંગલાચરણ પછી કથા મહાત્મ્ય

આત્મદેવ આહ્વાજની કથા

આત્મદેવને ધુધળી કરીને ઓ હતી પણ તેને કંઈ સંતાન ન હતું, તેથી કહે છે કે ધીરુ કુલં સંતતિર્વિના જ પોતાને તથા કુળને ધિક્કાર આપે છે. પછી આત્મદેવ કોઈ ઋષિ

પાસેથી એક ફળ લાવે છે, જે ખાવાથી સંતાન થાય. તે ફળ તેણે પોતાની સ્ત્રી ધુંધળીને ખાવા માટે આપ્યું. પણ તેણીને પ્રસુતિનું દુઃખ યાદ આવી જવાથી તે ફળ તેણીએ ગાયને ખવરાવી દીધું અને જૂઠું બોલી કે મેં ખાધું છે. પછી તેની બહેનને પ્રસુતિ આવવાની હતી તેથી તેના પુત્રને લઈ આવી અને તેનું ધુંધકાર નામ પાડ્યું. તે જેમ જેમ મોટો થયો ત્યારે મા ખાપને દુઃખ દેવા લાગ્યો ને વેશ્યામાં જવા લાગ્યો, અને જે ફળ ગાયને આપ્યું હતું તેને પુત્ર ગોકર્ણ નામે થયો ને તે કાશીએ વિદ્યા ભણવા ગયો.

ધુંધકારીએ માત પિતાને ખૂબ દુઃખ આપ્યું ને વેશ્યાએ દારૂ પાઈ લુંટી લીધો ને ઝેર આપી કુવામાં ફેંકી દીધો તેથી તે મરીને ભુત થયો. ગોકર્ણ તેનું શ્રાદ્ધ સિદ્ધપુર, ગયાળ તથા બદ્રીનાથમાં કર્યું પણ તેની મુક્તિ ન થઈ. તેથી તેણે તેની મુક્તિ માટે ભાગવત બેસાડ્યું. ને તે ભુત વાંસડામાં બેસી બરાબર સાંભળતો હતો ને પાછો રાત્રે ગોકર્ણને પ્રશ્નો પુછી સમાધાન મેળવતો. ને સાતમે દીવસે કથાને અંતે તેને માટે વિમાન આવ્યું ને તેનો મોક્ષ થયો.

શ્રવણસ્ય લેહેન, ફલોડત્ર સંસ્થિતિઃ;

શ્રવણું કૃતં સર્વૈઃ કિંતુ ન મનનં કૃતમ્.

સાર—બીજા કથા સાંભળે છે પણ કથાનું મનન તથા નિદીધ્યાસન થતું નથી, તેમજ શ્રવણ પણ બરાબર જિજ્ઞાસાથી થતું નથી, તેથી મોક્ષ મળતો નથી.

વાંસની સાત ગાંઠો :—કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, અહંકાર ને અવિદ્યા.

આત્મદેવ=જીવ, ગોકર્ણ=જ્ઞાની ધુંધકારી=પાપી, ધુંધળી=અજ્ઞાનતા વિગેરે.

ઉલુકયાતું શુશુલુકયાતું જહિ, શ્યયાનાં ઉતકોકયાતુમ્;
સુપણ્યાતું ઉત, ગૃધયાતું, દ્રષ્ટદેવં પ્રમૃશુરક્ષ ઇન્દ્ર.

ધુડ જેવો મોહ, વડ જેવો ક્રોધ, કુતરા જેવી ઈર્ષા,
કોકપક્ષી જેવો કામ, ગરૂડ જેવો અહંકાર અને ગીધ જેવો
લોભ છોડો.

પિતાજીને ગોકર્ણ ઉપદેશ આપે છે કે વનમાં જઈ
ભજન કરો.

અસ્થિસ્તંભ સ્નાયુબદ્ધં, માંસ શોષિતલૈપિતમ્;
ચર્માવત્તદ્દં દુર્ગંધં, પાત્ર મૂત્ર પુરીષમ્. (૫-૫૮)

જરા શોક વિપાકાત્, રોગ મંદિરમાતુરમ્;
દુષ્પુરં દુધૈરં દુષ્ટં, સ દોષં ક્ષણભંગુરમ્. (૫-૫૯)

કૃમિ વિદ્ ભક્ષ્ય સંજ્ઞાતં, શરીરં ઇતિ વર્ણિતમ્;
અસ્થિરેષુ સ્થિરં કર્મં, કુતોડયં સાધયેત્ ન હિ. (૫-૧૦)

યત્ પ્રાતઃ સંસ્કૃતં ચાન્નં, સાયં તદ્ ચ વિનશ્યતિ;
તદ્વિધ રસ સંપૃષ્ટે, કાયેકા નામ નિત્યતા. (૫-૬૦)

અર્થ:-આ શરીર હાડચામ રૂધીર માંસ દુર્ગંધી ને મળ-
મૂત્રવાળું છે, જે તેને ઘડપણ શોક દુઃખ આવે છે ને ક્ષણભંગુર
છે. શરીરમાં હાડકાં કૃમિ વિ. છે. તો આવા શરીરથી વાસના
છોડી ભગવાનની સાધના કેમ જીવ કરતો નથી.

જે સારૂં અન્ન સવારે લીધું હોય તેનો સાંજે તો નાશ
થઈ જાય છે, તેવા અન્નવડે પોષાયેલું અસ્થિર શરીર, જે રૂધીર
માંસથી બનેલું છે તેવા અસ્થિર શરીરવડે સ્થિર એવા
પરમાત્માને કેમ મેળવતો નથી.

નારદજી ને ભક્તિમાતાનો સંવાદ :-

ભક્તિમાતાના બે દીકરા : જ્ઞાન ને વૈરાગ્ય. જે જીવાન હતા તે હવે ઘરડા જેવા દેખાતા હતા તેથી નારદજીને પુછ્યું, કે કેવી રીતે તેઓ પુષ્ટ થાય તે કહો. નારદજી ભક્તિમાતાને કહેવા લાગ્યા, ત્યારે દેવો અમૃતનો કુપો લઈ આવ્યા ને બોલ્યા : આ અમૃત લ્યો અને અમને તેના બદલામાં જ્ઞાન આપો. પણ નારદજીએ ના પાડી.

શુકંતવા વદન્ સર્વ, સ્વકાર્યં કુચલાઃ સુરાઃ
કથા મુધાં પ્રયચ્છસ્વ, ગૃહિત્વૈ મુધાં ઈમામ્. (૧-૧૪)

અભક્તાન્ તાંશ્ચ વિજ્ઞાય, ન હૃદૌ કથામૃતમ્;
શ્રીમદ્ ભાગવતી વાર્તા, સુરાણાં અપિ દુર્લભાઃ (૧-૧૭)

દેવો છે, મોજશોખવાળા ભોગી ધારી તેને અમૃત આપ્યું નહિ, ભગવાનની કથા તો દેવોને પણ દુર્લભ છે.

વસ્તુ નિર્દેશઃ==શ્લોક ૬-૮૧.

અર્થ :-મહા મુનિ બ્યાસે રચેલા. મત્સર રહિત એવા સત્ પુરૂષોનો શ્રેષ્ઠ ધર્મ વર્ણવ્યો છે. અને વાસ્તવિક વસ્તુ બ્રહ્મ છે, જે ત્રણે તાપને હરણ કરનાર છે, ને મોક્ષ આપનાર છે તે બ્રહ્મનું વર્ણન કર્યું છે. માટે જ મહાપુરૂષ આ ભાગવત વાંચે છે.

ભાગવત મહિમા :-

ધર્મ પ્રોજીત કેતવોડત્ર પરમો, નિર્મત્સરાણાં સતાં;
વેદાં વાસ્તવડત્ર વસ્તુ શિવદં, તાપત્રયોન્મુલનમ્
શ્રીમત્ ભાગવતે મહામુની કૃતે, કિંવા પરૈરિશ્વરઃ;
સદ્યો હૃદિ અવરુદ્ધનેડત્ર કંતુભિઃ શૂશ્રુભિઃ તતક્ષણાત્. (૬-૮૧)

અર્થ :-શ્રીમદ્ ભાગવત કે જે પુરાણોમાં શ્રેષ્ઠ છે. તીલક જેવું છે, વૈશ્ણવોનું ધન છે, જે પરમહંસોનું નિર્મળ જ્ઞાન વર્ણવ્યું છે. અને જ્ઞાન, ભક્તિ ને વૈરાગ્ય અને નિષ્કર્મ પણ કહ્યું છે તેથી આ સાંભળનાર, પાઠ કરનાર કે વિચાર કરનાર પુરૂષ મુક્ત થાય છે. (૬-૮૨)

(કથા મહાત્મ સમાપ્ત)

શ્રીમદ્ ભાગવત :- (૧૨ સ્કંધો) (૧૨-પગથીયા છે જ્ઞાનના)

અત્ર સર્ગો વિસર્ગશ્ચ, સ્થાનં પોષણ ઉતયઃ;

મન્વંતરે શાનુ કથા, નિરોધો મુક્તિ રાશ્રયઃ. (૨-૧૦-૧)

અર્થ :- (૧-શુરૂ ને ૨-શિષ્ય) ૩-સર્ગ, ૪-વિસર્ગ, ૫-સ્થાન, ૬-પોષણ, ૭-ઉતય=(વાસનાઓ), ૮-મન્વંતર, ૯-ધશાનું કથા, ૧૦-નિરોધ, ૧૧-મુક્તિ ને ૧૨-અધિષ્ઠાન=(આશ્રય).

શુરૂ, શિષ્ય, શુણો, ઇન્દ્રિયો, અહંકાર વિ.ને સર્ગ કહે છે. વિસર્ગ=સ્થાવર જંગલ સૃષ્ટિ પાવન કરવા પ્રાણીઓને=ઉત્કર્ષ,=સ્થાન ઉત્તમ પુરૂષોનો ધર્મ=મન્વંતર, કર્મ વાસનાઓ=ઉતયઃ, ભક્તોની કથાઓને ધશાનુ કથા, શ્રી હરીની યોગ નીદ્રાનો લય તેને નિરોધ કહે છે, અને સ્વ સ્વરૂપે રહેવું તે મુક્તિ કહેવાય છે. અધિષ્ઠાન બ્રહ્મ=આશ્રય કહેવાય છે.

શ્રોતા પ્રકાર ૩ :-ઉત્તમ, મધ્યમ ને કનિષ્ઠ.

ઉત્તમ-વક્તા શુકદેવજી ને શ્રોતા પરિક્ષિત. કૃષ્ણ ને અર્જુન. યાજ્ઞવલ્કય ને મૈત્રેયી.

મધ્ય-વક્તા સુતજી ને શૌનક, ઝ.

શ્રોતા વક્તા કનિષ્ઠ કલીયુગના છે=આચરણ વિનાના છે. ભાગવત મધુર વેદાંત છે :-

વદન્તિ તત્ત્વવિદુઃ તત્ત્વં, યજ્ઞ જ્ઞાનં અદ્વયમ્ ;
પ્રહ્લેતિ પરમાત્મેનિ, ભગવાન્ ઇતિ શખ્લેતે. (૧-૨-૧૧)

અર્થ :-તત્ત્વ જ્ઞાનીઓ અદ્વૈત એવા જ્ઞાનને જ તત્ત્વ કહે છે, જેને ઉપનિષદમાં પ્રહ્લ કહે છે, ને તે જ ભગવાન એવા નામથી ઓળખાય છે.

ભિદ્યતે હૃદય ંધિતિ, છિદ્યન્તે સર્વં સંશયઃ
ક્ષીયન્તે આસ્ય કર્માણિ, દ્રષ્ટ એવાત્મનિ ઇશ્વરે. (૧-૨-૨૧)

અર્થ :-જ્ઞાનીથી અજ્ઞાનની ગાંઠો છુટી જાય છે, તેના બધા સંશયો નાશ પામે છે, તેને કશું કરવાનું કમ્ રહેતું નથી, કે જેની દષ્ટિ પ્રહ્લ સુધી પહોંચી ગઈ છે. = પોતાના આત્માને જે પ્રહ્લતત્ત્વ જ માને છે.

ચાર વેદોનું જ્ઞાન છતાં વ્યાસજીને શોક થયો, તે શખ્લે શાયક છે, કેમકે ભક્તિ પણ કહેતી છે માટે.

વેદનો અધિકાર :-

શ્રી, ક્ષુદ્ર, દ્વિજમંધુનાં ત્રયી ન શ્રુતિ ગોચરાઃ ।

શ્રી, ક્ષુદ્ર ને કેવળ નામનો જ પ્રાહ્લજી હોય તેનો અધિકાર વેદ માટે નથી.

કલીયુગના ચાર સ્થાન છે :-

જુગાર, સુરાપાન, સ્ત્રીઓમાં ગમન ને અધર્માચરણ.

(૧-૧૭-૧૮)

સાર—સમીકૃ ઋષિ=સમતા, શંગી=અભિમાની, અશ્વત્થામા= કાલે ન રહે તે, પરિક્ષીત=જ્ઞાનની પરીક્ષા કરનાર, દ્રૌપદી= શુદ્ધ બુદ્ધિ, વ્યાસજી=વિસ્તારથી કહેનાર, પાંડવો= પાંચ જુતો, પાંચ પતિ=પાંચ વિષયો, અને અંધ ધૃતરાષ્ટ્ર=અજ્ઞાની જીવ.

સ્કંધ ૨ :—જીવન નકામું ચાલ્યું જાય છે, માટે તેનો સદ્વિયોગ કરો.

મંદસ્ય મંદ પ્રજસ્ય વયો મંદ આયુશ્ચૈવ,
નિદ્રયાહ્યતે નક્તાં દિવાવ્યથં કર્મભિઃ. (૧-૧૬-૯)

નિદ્રયાહ્યતે નક્તાં, વ્યવાયેન ચ વા વયઃ;
દિવાચાર્યૈહ્યારાજન્, કુટુંબ ભરણેન વા. (૨-૧-૩)

અર્થ :—આજસુ અને મંદ બુદ્ધિવાળાનું આયુષ્ય રાત્રે નીંદ્રા ને દીવસે વ્યથાં કામો કરવામાં ચાલ્યું જાય છે. અને વ્યવહારી મનુષ્યનું આયુષ્ય દીવસે ધન કમાવામાં અને વ્યવહાર કરવામાં જાય છે.

મુકક :-

અગ્નિ મૂર્ધા, ચક્ષુષિ ચંદ્ર સૂર્યો,
દિશઃ શ્રોત્રે વાદ્ વિવૃતાશ્ચ વેદા;

વાયુ પ્રાણો, હૃદયં વિશ્વમસ્ય,
પદ્મયાં પૃથ્વી દ્યૌષ સર્વં ભૂતાતિરાત્મા.

અર્થ :—વાળ તે વાદળ છે, આંખો સૂર્ય ચંદ્ર છે, પાપણો રાત્રી દીવસ છે, કાન દીશાઓ છે, નાક અશ્વનીકુમાર છે, મુખ અગ્નિ પ્રાદક્ષ્ય છે, વાણી છે, બાહુ ક્ષત્રીય છે, છાતી વૈશ્ય છે, પગ ક્ષુદ્ર છે, હાડકા પર્વતો છે, નસો નદીઓ છે, રૂંવાડા વનસ્પતિઓ છે અને પેટ દરીયો છે. =વ્યાપ્તિ સમપ્તિ એક છે. અપ્પા સો પરમ અપ્પા છે. આત્મા તેજ પરમાત્મા છે, અહં પ્રહારિમ-સર્વ-ખલ્લિવહં પ્રહા.

The things near & far by some hidden power
linked are that you cannot touch a flower
without troubling the stars=વ્યાપ્તિ-સમપ્તિ એક છે.

પરિક્ષીતના પ્રશ્નો :-

જીવ તથા ઇશ્વરને શરીર થવાનું કારણ શું ? આત્મા સર્વ ભૂતોથી રહીત છે તો દેહારંભ કેમ થાય ? ભગવાન તેની માયાનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે રહે છે ? કર્મની ગતિ તથા તેના સ્થાન કેટલા ? કયા કર્મથી જીવ, દેવ=પ્રજ્ઞ બને છે ? આ પ્રજ્ઞાંડનું અંદર બહાર કેટલું માપ છે ? અવતાર શું છે ? પ્રકૃતિના તત્વોની સંખ્યા કેટલી ? આત્માનું સ્વરૂપ લક્ષણ કહો, જીવના બંધ મોક્ષનું કારણ શું ? ઇશ્વર માયાનો ત્યાગ કરી કેમ કીડા કરે છે ? ને પાછો સાક્ષી રૂપે રહે છે તે કહો. મને ભૂખનું દુઃખ નથી, આપના કથામૃતથી મને તૃપ્તિ છે. તો કૃપા કરી મને તેના જવાબ આપો.

શુકદેવજી જવાબ આપે છે :- (અહિં ભગવાન-પ્રજ્ઞાજીને કહે છે)

આત્માને માયા સાથે લેશ પણ સંબંધ થતો નથી.

જવાબ :- (ચતુઃશ્લોકી ભાગવત)

(૧) અહ મેવાસ મેવાગ્રે, નાન્યત્ યત્ સત્ અસત્ પરમ્ ;
પશ્ચાત્ અહં યદ્ અતદ્વય, યોડશિષ્યતે સોસ્મ્યહમ્.
(૨-૯-૩૨)

અર્થ :- સૌથી સૃષ્ટિ પૂર્વે હું જ હતો, જ્યારે કંઈ ન હતું. માયા ન હતી અને માયા નથી ત્યારે પણ હું જ છું. ને સૃષ્ટિ લય થાય છે ત્યારે પણ હું જ બાકી રહું છું.

ઋગ્વેદ સૂક્ત ૧૦-૧૨૦ :-

તદાસ્તિમીતં ગભીર, ન તેજો ન તમઃ પરમ્ ;
અનખ્યં અનભિવ્યક્તં, સત્ કિંચિત્ અવશિષ્યતે.

(પંચદશી ૨-૪૦)

એક મેવા દ્વિતીયં પ્રદ્ધ, નેહના નાસ્તિ કિંચન-તે વખતે
ળીભું કંઈ ન હતું, સૃષ્ટિ પૂર્વે હું જ હતો, માયા ન હતી
ત્યારે પણ હું જ હતો, સૃષ્ટિલય પછી પણ હું જ બાકી
રહું છું.

(૨) ઋતેર્થયત્ પ્રતીયેત્, ન પ્રતિયેત્ આત્મનિ;
તદ્ વિદ્યાત્ આત્મનો માયાં, યથા ભાસો યથા તમઃ

અર્થ :-માયાની તો આ પદાર્થ વિનાની પ્રતીતિ છે,
માયા વાસ્તવિક નથી, છતાં અનિર્વચનીય છે. જેમ નેત્ર દોષથી
એક ચંદ્ર એકને બદલે બે દેખાય છે તેમ. જેમ રાહુનું માથું
આકાશમાં નથી છતાં તેમાં લાગે છે તેમ આ અનિર્વચનીય છે.

(૩) યથા મહાન્તિ ભૂતાનિ, ભૂતેષુ ચ્યાવ ચેધ્મનુ;
પ્રતિષ્ઠાનિ અપ્રતિષ્ઠાનિ, તથા તેષુ ન તેષ્વહમ્

(૨-૬-૩૪)

અર્થ :-માયાની સત્તા છે છતાં નથી, તે અનિર્વચનીય
છે. જેમ પંચ મહાભૂતો દરેક પદાર્થમાં કારણરૂપે છે છતાં
કારણ જડતું નથી, આ બધા પદાર્થો બ્રાંતિથી દેખાઈ રહ્યા છે.
વાસ્તવિક તો કેવળ પ્રદ્ધ જ છે. સર્વનું અધિષ્ઠાન પ્રદ્ધ જ
છે છતાં નથી. કારણ કે પદાર્થો જ બ્રાંતિરૂપે દેખાય છે. જેમ
કાગળ ઉપર ચિત્ર છે પણ કાગળમાં નથી. ચિત્ર કેવળ
અધ્યસ્ત છે.

એતાવત્ એવ જિજ્ઞાસ્યં, તત્વ જિજ્ઞાસુના આત્મના;
અન્વય વ્યતિરેકાભ્યાં, યત્ સ્યાત્ સર્વત્ર સર્વદા.

(૨-૬-૩૫)

અર્થ :-જાણવાની ફક્ત એટલી જ જરૂર છે કે દરેક
પદાર્થમાં અન્વયરૂપે પ્રદ્ધ છે. કારણમાં કાર્ય ભાવ નથી,

બન્નેથી પર છે, ને કાર્ય કારણ ખોટા છે. કેવળ એક બ્રહ્મ સર્વત્ર વિલસી રહ્યું છે.

કૃષ્ણ :-જો આ જ્ઞાન રાખશો તો કદપમાં કે ગમે ત્યારે તમોને જરા પણ મોહ થશે નહિ.

માયા પ્રકાર બે :-રાગદ્વેષવાળી ને બીજી દેશકાળવાળી. બુઝો-“ Science of relativity ” (સાપેક્ષવાદ બુઝો) વિદુરજીને મૈત્રેયી ઋષીનો ઉપદેશ :-

વિદુરજી પ્રશ્ન કરે છે કે જીવને માયા કેમ લાગી ?

મૈત્રેયી :-

સ વા એષ તદા દ્રષ્ટા, ના પશ્યદ્ દ્રશ્યં એકરાદ્;
મે ને અસતં ઇવ આત્માનં, સુપ્ત શક્તિ અસુપ્ત દ્રક્.

(૩-૫-૨૫)

અર્થ :-એક આત્મા જ હતો ને છે, દ્રશ્યના અભાવથી માયા ન હતી, ઇન્દ્રિયની કાર્ય શક્તિ તે માયા છે, જેથી જગત બન્યું તેમ લાગે છે.

દ્રષ્ટાંત :-જેમ સ્વપ્નમાં પોતાનું માથું કપાઈ ગયું તેમ લાગે છે પણ તે સાચું નથી. જેમ તળાવના જળમાં ચંદ્રમાં કંપન લાગે છે. પણ ખોટું છે તેમજ આ દ્રશ્ય જગત ખોટું છે જ્ઞાનમાં જગૃત થાવ તો જ સમજાય.

દ્વૈત ભાસ બ્રાંતિ માત્ર, છે વિવર્ત રૂપે;

શુદ્ધ બુધ મુક્ત સદા, નિશ્ચલ સ્વરૂપે.

હુ અખંડ એક નિત્ય, ચીદ્રધન અવિનાશી. (કેશવકૃતિ)

તાત્વના ૩ રૂપ :-જગત રૂપ, આત્મા રૂપ, ને બ્રહ્મ રૂપ છે.

કપિલ ભગવાનનો સાંખ્યવાદ છે. (પ્રકૃતિ ને પુરૂષ)

પ્રકૃતિ જડ છે. છતાં પુરૂષના લોગ માટે પ્રવૃત્ત નીવૃત્તિ કરે છે.

આત્મા અનેક માને છે-(સાંખ્ય શાસ્ત્ર) પ્રકૃતિ પુરૂષનું વિવેકજ્ઞાન તેજ મોક્ષ માને છે-પણ હંધર માનતા નથી.

સ્કંધ ૪ :-અધ્રુવાય કૃતો યત્નો, ધ્રુવાય પરિ કલ્પિતઃ;
ધ્રુવસ્ય યસ્ય પ્રસાદેન, વાસુદેવ નતોડસ્મહમ.
યો ધ્રુવાણિ પરિત્યજ્ય, અધ્રુવં પરિ સેવતે;
ધ્રુવાણિ તસ્ય નશ્યંતિ, અધ્રુવં નષ્ટ મેવ ચ.

A bird in the hand is good than two on that bush.

અર્થ :-સત્ય વસ્તુ છોડી હાંધેને અસત્ય સંસાર છે તેને ન પકડો કારણ કે અસત્ય વસ્તુ હંમેશા નાશવંત છે.

પુરંજન આખ્યાન :-સંસારી જીવ હંધરનો ત્યાગ કરી અનીત્ય સ્વીકારે છે તેથી દુખી થાય છે, દુખનો ઉપાય-સત્સંગ છે માટે સાધુ સંગ કરો.

દ્રષ્ટાંત :-એક ત્રાજવામાં સ્વર્ગનું સુખ મુકો ને જીભમાં સત્સંગનું ફળ મૂકો તો પણ સત્સંગનું ફળ વધી જાય છે.

દ્રષ્ટાંત :-વિશ્વામિત્ર ને વસિષ્ઠજી-(શેષનાગ પૃથ્વી ઉંચી કરવા કહે છે તપ કરતાં સત્સંગથી ઉંચી થાય છે.)

સ્કંધ ૫-પોતાના પુત્રોને વૃષભદેવનો ઉપદેશ .-

નાહં દેહો દેહભાજં નૃલોકે,

કષ્ટાન્ કામાન્ અહંતોવિદ્ભુજંયે;

તપો દિવ્યં પુત્રકા, યેન સત્ત્વં શુદ્ધયેત

બ્રહ્મ સૌખ્યં ત્વનંતમ્. (૫-૫-૧)

અર્થ :-હે પુત્રો ! વિષયો દુઃખદાયી છે, ને કુતરા ભુંડ વિગેરેને પણ મળી રહે છે. વિષયો માટે આ મનુષ્ય દેહ નથી, પણ આ દેહથી તો દિવ્ય તપ કરી, અંતઃકરણ શુદ્ધ કરી અનંત બ્રહ્મ સુખ મેળવવું જોઈએ.

મૃત્યુ વખતે કોઈ રક્ષણ કરી શકતું નથી :-

શુરુ ન સસ્યાત્ સ્વજનો ન સસ્યાત્,

પીતા ન સસ્યાત્ માતા ન સસ્યાત્;

દેવં ન તદ્ સ્યાત્ ન પતિશ્ચ સસ્યાત્,

ન વિમોચયેતઃ સમુપેત મૃત્યુમ્. (૫-૫-૬)

અર્થ :-જેનું મૃત્યુ પાસે આવ્યું છે તેને કોઈ શુરુ, માતા-પીતા, સગાબહાલા કે પતિ કોઈ બચાવી શકતું નથી. માટે વિચાર કરો.

જડભરતનો રાજાને ઉપદેશ :-

એવં કૃશં સ્થુલં, અણુબૃહત્ યત્,

સત્ અસત્, જીવં અજીવં મન્યત્;

દ્રવ્ય સ્વભાવ આશય, કાલકર્મ નામ્ના

જ્યાવેહિ કૃતં દ્વિતીયમ્. (૫-૧૨-૧૦)

અર્થ :-સ્થુળ, નબળું, નાનું મોટું, સત્ અસત્, જીવ, જડ, દ્રવ્યસ્વભાવ, આશય, કાળકર્મ વિ. બધું દ્વૈત માયાએ જ કયું છે તેમ સમજો.

માયા—જે મુળમાં નથી જ્ઞાંતિ કાળે દેખાય, વ્યવહાર થાય સાચા જેવું લાગે પણ સિદ્ધાંત લગાડો તો પડે ખોટી તે મુળમાં જ ખોટી છે.

રાજા રહુગણને જડભરતે આપેલ ઉપદેશ :-

જ્ઞાનં વિશુદ્ધં પરમાર્થ મૈકં,

અનંતસ્ત્વં બહિર્બ્રહ્મ સત્યમ્;

પ્રત્યક્ પ્રશાંતં ભગવત શબ્દ

સંજ્ઞેયત્ વામુદેવો કવયો વદન્તિ. (૫-૧૨-૧૧)

અર્થ :- કેવળ એક બ્રહ્મ સત્ય છે, જે પરમાર્થ ને જ્ઞાન-રૂપ છે, બ્યવહારથી ભિન્ન ને સત્યરૂપ છે, વિશુદ્ધ ને અવિદ્યાથી રહિત તે એક જ છે, ભેદરહિત ને પરિપૂર્ણ છે, આત્મસ્વરૂપ છે, અત્યંત શાંત નિરાકાર તેને જ વિદ્વાનો ભગવાન વામુદેવ કહે છે.

રસ્તે પડ્યા જે રણમહી, પ્રથમ ભુલા પડી ગયા;

ઊંસી રદ્યા જે મંઝીલે, ખરેખર ભુલા પડી ગયા.

આજસ છોડો અને બ્રહ્મની જિજ્ઞાસા રાખી, તત્ત્વસ્વરૂપ બ્રહ્મને સમજો.

સ્કંધ ૬ યસ્મિન્ યતો યેન, ચ યસ્ય યસ્મૈ;

યદ્યથા યથા, કુરુતે કાર્યં તે ચ.

પરાવરે માં પરમં, પ્રાક્ પ્રસિદ્ધં;

તદ્બ્રહ્મ તદ્બહેતુ, અન્યદેકમ્. (૬-૪-૩૦)

અર્થ :- જેને વિષે આ જગત છે તે બ્રહ્મ છે, જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે તે પણ બ્રહ્મ છે. સાધન, જેના સંબંધમાં જગત રહ્યું છે તે પણ બ્રહ્મ જ છે. ઉપદેશ, બલીદાન જે સ્વતાંત્રકર્તા છે, પ્રયોજક છે તે પણ બ્રહ્મ જ છે. જે ત્રણ ભેદો (અજાતીય, વિજાતીય ને સ્વગત) થી રહિત છે તે સઘળું બ્રહ્મ જ છે.

(૬-૪-૩૦)

દક્ષ પ્રજાપતીના ૧૦૦ દીકરા પિતૃ ઋણમાંથી મુક્ત થવા સંસાર માંડવા, જંગલ થઈ ગામમાં જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં નારદજી મળ્યા. તેણે, મોટા દીકરા હૃયંશ્વને હ સવાલો પુછ્યા જે જાણતા હો તો ગૃહસ્થી થવામાં વાંધો નથી. પણ તેઓ જવાબ આપી શક્યા નહિં તેથી નારદજીએ કહ્યું ને સાધુ બનાવ્યા.

પ્રશ્ન ૧-પૃથ્વીનો અંત કયાં ?

જવાબ-લીંગ દેહ છુટે ત્યારે ને ત્યાં.

પ્રશ્ન ૨-એક પુરૂષવાળા દેશને જાણો છો ?

જવાબ-ના. સાક્ષી આત્મા બ્રહ્મ જ છે.

પ્રશ્ન ૩-જે ગુફામાંથી નીકળાતુ નથી તે ગુફાને જાણો છો ?

જવાબ-ના. સકામ કર્મ છે.

પ્રશ્ન ૪-એક બહુરૂપી સ્ત્રીને તમે જાણો છો ?

જવાબ-ના. તે બુદ્ધિ છે.

પ્રશ્ન ૫-એક વ્યભિચારી સ્ત્રીના પતિને જાણો છો ?

જવાબ-ના. તે જીવ છે.

પ્રશ્ન ૬-બંને બાજુ વહુતી નદીને જાણો છો ?

જવાબ-ના. તે પાપ પુણ્ય, વાસના સારી ખરાબ છે.

પ્રશ્ન ૭-૨૫ પદાર્થનું બનેલું વિચિત્ર ધરને તમે જાણો છો ?

જવાબ-ના. તે શરીર છે.

પ્રશ્ન ૮-ચિત્ર વિચિત્ર પાંખવાળા હંસને બાણો છો ?

જવાબ-ના. તે શાસ્ત્ર છે, બંધ ને મોક્ષ બતાવે છે.

પ્રશ્ન ૯-છરાને વજ્રથી પશુ કઠણ, પોતાની મેળે ફરે ને કદી અટકે નહિ તે ચક્રને તમે બાણો છો ?

જવાબ-ના. તે કાળ ચક્ર છે.

સૌ દીકરા સાધુ બન્યા ને જંગલમાં ગયા. પ્રજાપતીએ નારદજીને શ્રાપ આપ્યો કે તમે કોઈ ઠેકાણે થોડો વખત સિવાય વધારે ઉભા રહી નહીં શકો.

સંસારમાં પડો, પણ ચેતીને ચાલો. દ્રષ્ટાંત :-Fire is a good servant but bad master.

અગ્નિ સારો છે ઘણા કામ તેનાથી થાય છે, પણ જરા ભુલો તો દહાડે છે.

કંઈ બન્યું નથી :-

વયં ચ ત્વં ચ ઇમે, નુદ્ય કાલાઃ ચરાચયઃ;

જન્મ મૃત્યોઃ યથા પશ્યાત્, પ્રાક્ નૈવ અધુનાપિનો.

(૬-૧૫-૪)

અર્થ :-હે રાજા પરિક્ષીત, અમે, તું અને સર્વ આ વર્તમાન કાળમાં ભોવામાં આવે છે. આ સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓ, જન્મની પહેલા જેમ ન હતા, અને મૃત્યુ પછી પણ નહિ હોય, તેમજ બધું હમણું પણ નથી. (આત્મા, બ્રહ્મમાં કંઈ બનતું નથી).

દેહ દેહી વિભાગોડયં અવિવેક કૃત પુરા;

ભતિ ભક્તિ વિભાગોડયં, યથા વસ્તુનિ કલ્પિતઃ; (૬-૧૫-૫)

અર્થ :- દેહ, આત્મા વિ. વિભાગ અવિવેકથી થાય છે. કેમકે જાતિ વ્યક્તિ વિ. બધું કલ્પિત માયાથી જ છે, પણ સાચું નથી.

સ્કંધ ૭ :- નિર્ગુણોઽપિ અભેડવ્યક્તો, ભગવાન્ પ્રકૃતે: પર;:
સ્વ માયા ગુણુ આવિશ્ય, બાધ્ય બાધકતાં ગત:.

(૭-૧-૬)

અર્થ :- ભગવાન્ નિર્ગુણ, અમર ને પ્રકૃતિથી પર હોવા છતાં માયાના ગુણો વડે દૈત્યોને સંહારે છે ને દેવોને રક્ષે છે. બધા ગુણો પ્રકૃતિના છે, આત્માના નથી. ભગવાનમાં વિષમતા નથી જ, પણ માયાથી લાગે છે.

હિરણ્યકશિપુનું મૃત્યુ બે ઓરડા વચ્ચે, ઉંબર પર, સાયંકાળે, નખથી નરકસીંહ રૂપે થયું એટલે કે પ્રાણ અપાન વચ્ચે મન નિર્વિકાર બને છે ત્યાં જ બ્રહ્મ સ્થિતિ છે.

નિર્વિચાર વિશારદો અધ્યાત્મ લાભ:

(યોગ-શાસ્ત્ર-સમાધી પાઠ. ૪૭)

તત્ર ઋતં ભરા પ્રજ્ઞા.

(૪૮)

આત્માના લક્ષણ ૧૨ :-

આત્મા નિત્યો અવ્યય: શુદ્ધ એકક્ષેત્રજ્ઞ આશ્રય:;

અર્કીય: સર્વદ્રક્ હેતુ વ્યાપકો, અસંગ અનાવૃત: (૭-૭-૧૬)

અર્થ :- આત્મા નીત્ય છે ક્ષય રહિત, શુદ્ધ, એક, શરીરનો જ્ઞાતા, સર્વનો આશ્રય, વિકાર રહિત, સ્વયં પ્રકાશ છે. સર્વના કારણ રૂપ, વ્યાપક, સંગથી મુક્ત અને કોઈપણ આવરણ રહિત છે.

યસ્ય યત્ લક્ષણં પ્રોક્તં, પુંસો વર્ણાભિઃ વ્યંજકમ્;

યદ્ અન્યત્રડપિ દ્રશ્યતે, તદ્ તેનૈવ વિનિર્દેશ્યતે.

(૭-૧૧-૩૫)

અર્થ :—જ્યાં જે જાતીના લક્ષણ દેખાય તે તેની જાતી માનવી.

યસ્યયત્ લક્ષણં પ્રોક્તં, પુંસો વર્ણાભિઃ વ્યંજકમ્;

યદ્ અન્યત્રડપ દ્રશ્યતે, તદ્ તેનૈવ વિનિર્દેશ્યતે.

(૭-૧૧-૩૫)

અર્થ :—જેમાં જેવા લક્ષણ દેખાય તેવી તે પુરુષની જાતી માનવી.

યાવત્ ભિયતે જઠરંતાવત્ સત્ત્વં દિ દેહીનામ્;

અધિકંચો અભિમન્યેત, સ સ્તેનો દંડ અહોંતિ. (૭-૧૪-૮)

અર્થ :—જરૂરીયાત જેટલું જ દ્રવ્ય રાખવું પણ જો તે વધારે રાખે તો તે ચોર છે, ને તે દંડને લાયક છે.

સર્વં ધર્મં સાર :—

પ્રવૃત્તંચ નિવૃત્તંચ, દ્વિવિધં ક્રમં વૈદિકમ્;

આવર્તેત પ્રવૃતેન, નિવૃતેન અશ્નુતે અમૃતમ્. (૭-૧૫-૪૭)

અર્થ :—પ્રવૃત્તિને નીવૃત્તિ બેજ વૈદીક માર્ગો છે. પ્રવૃત્તિથી જન્મ મરણ થાય છે, ને નિવૃત્તિથી અમૃતતત્ત્વ=મોક્ષ પમાય છે.

સ્કંધ ૮ :—

આત્માવાસ્ય ઈદં વિશ્વં, યત્ કિંચિત્ જગત્યાં જગત્;

તેનત્યકેન જીજ્ઞાસાઃ, મા ગૃધઃ કસ્ય સ્વિત્ ધનમ્;

(૮-૧-૬)

અર્થ:-પોતાના આત્માથી જ આ આપુ જગત વ્યાપી રહ્યું છે. દેહભાવ છોડી, ને ભોગવો, કોઈનું ધન લઈ લેવાની ઇચ્છા ન કરો.

આત્માનું સ્વરૂપ :-

સવૈ ન દેવાસુર મર્ત્ય તિયંક,

ન સ્ત્રી ન પંઠો ન પુમાન્ ન જંતુઃ;

નાયં ગુણુ કર્મ ન સન્ન ન આસન્,

નિષેધ શેષો જ્યનાદ શેષઃ. (૮-૩-૨૪)

અર્થ:-પ્રહ્મ છે તે દેવ, અસુર માણસ કે જંતુ નથી, તે સ્ત્રી, પુરૂષ કે નપુંસક નથી, તેનામાં ગુણુકર્મ નથી, તે સત્ત અસત્થી પર છે તેની હું (ગજરાજ) પ્રાર્થના કરું છું.

સ્કંધ ૯ :-

ખટવાંગ રાજાનું બેઘડી આયુષ્ય હતું. તેની છેલ્લી પ્રાર્થના-

યદ્ પ્રહ્મ પરંસૂક્ષ્મં, અશૂન્યં શૂન્ય કલ્પિતમ્;

ભગવાન્ વાસુદેવેતિ, યં ગૃણ્ણન્તિ સાત્વિકાઃ. (૯-૯-૪૯)

અર્થ:-જે પ્રહ્મને વેદાંતીઓ પરપ્રહ્મ કહે છે, સૂક્ષ્મ કહે છે, શૂન્ય નહિં હોવા છતાં શૂન્યની પેઠે કલ્પે છે. (કેમ કે તે વાણીનો વિષય નથી) અને ભક્તો જેને ભગવાન કહે છે તેને હું પ્રાર્થના કરું છું.

હુઃખનું કારણ વાસનાઓ છે :-

યદ્ પૃથ્વ્યાં પ્રીહી યવં, હિરણ્યં પશવઃ સ્ત્રિયઃ,

ન દુહ્ણન્તિ મનઃ પ્રીતિં પુંસઃ કામ હૃતસ્ય તે.

(૯-૧૯-૧૩)

અર્થ:-આ પૃથ્વી પર જેટલા દાણા છે, જવ છે, સોનું છે, પશુઓ છે તે સર્વ એકત્ર મળે તો પણ તૃષ્ણાથી ઘેરાએલા માણસને કદી સંતોષ મળતો તથી.

ન જાતુ કામઃ કામઃ કામાનાં ઉપભોગેન શામ્યતિ,
હવિષા કૃષ્ણ વર્તમેવ, ભૂપ એવાભિ વધન્તે.

(૯-૧૯-૧૪)

અર્થ:-વિષયોની તૃષ્ણા વિષયો ભોગવવાથી શાંત થતી નથી, પણ ઉલટી જેમ અગ્નિમાં ઘી નાખવાથી વધે છે તેમજ વાસના વધે છે, માટે તેનો ત્યાગ કરવો. કેમકે તે કદી ધરાતી નથી.

દ્રષ્ટાંત:-કુટલી ડોલ કદી ભરાતી નથી ને ખકરી પણ કદી ધરાતી નથી, માટે વાસનાનો ત્યાગ કરો, તેજ શ્રેષ્ઠ છે.

સ્કંધ ૧૦:-

કિંદુઃસહંતુ સાધૂનાં, વિદુષાં કિં અપેક્ષિતમ્,
કિં કાર્યં કલ્યાણાં, દુસ્ત્યજં કિં ધૃતાત્મનામ્.

(૧૦-૧-૫૮)

અર્થ:-સાધુ પુરૂષો શું સહન કરી શકતા નથી? વિદ્વાન પુરૂષોને કંઈ વસ્તુની સ્પૃહા છે? લોભી પુરૂષને કયું કાર્ય નહિં કરવા યોગ્ય છે? અને જેના હૃદયમાં હરી છે તેવા માણસ બધું છોડી શકે તેમ છે.

સત્યવ્રતં સત્યપરં ત્રિસત્યં, સત્યસ્ય ચોનિં નિહિતં ચ સત્યે,
સત્યસ્ય સત્યમૃત, સત્યનેત્રં, સત્યાત્મકં, ત્વાંશરણં પ્રયજ્ઞનાઃ

(૧૦-૨-૨૬)

અર્થ :-હે ભગવાન ! આપ સત્ય સંકલ્પવાળા છો, આપને પ્રાપ્ત કરવાનું શ્રેષ્ઠ સાધન સત્ય છે, ત્રણે કાળમાં આપ સત્યરૂપે રહો છો, પંચ મહાભુતોમાં તમે અંતર્યામી છો, ભુતો નાશ પામે છે છતાં તમે તો અજર અમર છો. તથા સત્યવાણી ને સમદર્શન સર્વત્રના આપ પ્રવર્તક છો.

આત્માનો સાક્ષાત્કાર થઇ શકતો નથી કેમકે તે મન-વાણીથી પર છે.

મૃગ તૃણાં યથા ભાક્ષા મન્યન્તે ઉદકાશયમ્,
એવં વિકારીકીં માયાં, અયુક્તા વસ્તુ ચક્ષતે.

(૧૦-૭૩-૧૧)

અર્થ :-જેમ મૂખાં ઝાંઝવાના જળને જલાશય માને છે, અજ્ઞાનીઓ તેમજ સૃષ્ટિ વિ. વિકારને પામેલી માયાને સત્ય માને છે.

મદ્ધાનાં અશ્વિનિ નૃણા નરવરઃ, સ્ત્રીણાં સ્મરો મૂર્તિમાનઃ;
ગોપાનાં સ્વજનો અસતાં, ક્ષિતભૂજાં શાસ્તા સ્વમિત્રોઃ શીશુઃ.
મૃત્યુ ભોજયતે, વિરાટ્ વિદુષાં, તત્ત્વં પરં યોગીનામ્;
વૃષ્ણીનાં પરદેવતેતિ વિદિતો, રગે ગતઃ સાગ્રજઃ

(૧૦-૪૩-૧૭)

અર્થ :-આ ર્લોક દ્રષ્ટિ સૃષ્ટિવાદનો છે. જેવી જેની દ્રષ્ટિ તેવી તેની સૃષ્ટિ બને છે કૃષ્ણ જ્યારે મદ્ધોની સલામાં આવ્યા ત્યારે મદ્ધોને કાળરૂપ દેખાયા, રાજામાં શ્રેષ્ઠ રાજપુરૂષ જેમ, સ્ત્રીઓને કામદેવરૂપ, ગોવાળીઆના પોતાના સ્વજન જેવા લાગ્યા. રાજાઓને મોટા રાજા જેવા, પુત્રોને પીતા જેવા, કંસને કાળ જેવા દેખાયા, વિદ્વાનને વિરાટ પુરૂષ તરીકે દેખાયા,

યોગીઓને તત્ત્વરૂપ, યાદવોને સગા કુટુંબી તરીકે, જ્યારે કૃષ્ણ લડાઈ કરવા કંસ સભામાં ગયા ત્યારે જેને જેવી ભાવના હતી તે પ્રમાણે દેખાયા.

સ્કંધ ૧૧ :-

પ્રાદ્યણસ્ય દેહોઽયં, શુદ્ર કામાય નેખ્યતે;
કૃત્ચાય તપસે ચેહ, પ્રેત્ય અનંત સુખાય ચ. (૧૧-૧૭-૪૨)

અર્થ :-પ્રાદ્યણનો દેહ, જગતની ક્ષુદ્ર કામના માટે નથી પણ તે દ્વારા અનંત સુખ પ્રાપ્ત થાય, તે માટે તપ કરવું જોઈએ.

થોડાક લક્ષાર્થો :-

પૂતના વધ=પુત્ર વાસના છોડવી.

શકટાસુર=જ્ઞાન વગર મન સંસારમાં ખુંચી જાય છે તે વૃત્તિ તોડવી.

કૃષ્ણે માટી ખાધી=કૃષ્ણે મુખ ખતાવી કહ્યું કે, જો, માં મારામાં માટી=માયા ખીલકુલ નથી, વસ્તાસુર-પશુવત્તિ, બકાસુર-દંભ, અઘાસુર-આસક્તિ.

ધેનુકાસુર માર્યો=ગમાણુમાનો કુતરો ખડ ખાય નહિ ને બીજને ખાવા પણ ન દે.

The dog in the manger-ગમાણુમાનો કુતરો ખડ ખાય નહિ ને બીજને ખાવા પણ ન દે.

કાળીનાગ=ક્રોધ, મોહ, કામ જીતવો.

પ્રલંબાસુર=સારા કામમાં ઢીલ કરનાર.

અરિષ્ટાસુર=બળક જેવી બુદ્ધિ.

એમાસુર=સંસાર ભાવ કાઢવો. વિગેરે આધ્યાત્મિક અર્થ કરવા.

રાસ મંડલી=અધુ જગત ગોળ ગોળ જ ફરે છે. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, પૃથ્વી, જન્મ, મરણ, આવવું, જવું વિગેરે.

મૃગતૃણાં યથા ખાલા. મન્યન્તે ઉદકાશં;
એવં વિકારિકી માયા, અચુક્તા વસ્તુ ચક્ષતે. (૧૦-૭૩-૧૧)

અર્થ:-જેમ મૃગજળને ખાળક જળ માને છે, તેમજ આ અદ્ભુત માયા છે નહિ છતાં દેખાય છે. (રાસરમણુ=અધુ ગોળ ગોળ ફરવું.) જન્મવું મરવું.

ગોપીઓની ફરીયાદ :-

(૧) દુધ દહી માખણ ચોરે છે ને બીજને આપી દે છે= ધન લેગું કરવા નથી પણ બીજને આપવા માટે છે.

(૨) દુધ દહી ન મળે તો છોકરાવને દુઃખ દે છે=ધન વધારે હોય તો પરોપકાર કરો, સંબ્રહ્મથી આશ્વત્થ આવશે.

(૩) વાછરડા છોડી મુકે છે ને ઘર કામમાં વિદ્ય નાખે છે= જીવ વ્યવહાર સત્ય માને છે, ને તે ભગવાન મુકાવવા માગે છે.

(૪) અંધારે મુકીએ છીએ તો તેના હારના કૌસ્તુભમણીના પ્રકાશથી લઈ લે છે=પ્રભુ વ્યાપક છે તેનાથી કંઈ છુપું ન રહી શકે.

(૫) સ્વચ્છ આંગણું ગોળફં કરે છે=સ્વાર્થમાં જ કળ્યા હોય છે.

સ્કંધ ૧૧ :- (નવ યોગેશ્વર)

૧ કવિ, ૨ હરી, ૩ અંતરિક્ષ, ૪ પ્રભુદ્ધ, ૫ પીપલાયન,
૬ આલિહોત્રોડથ, ૭ દુભીલ, ૮ ચમસઃ, ૯ કરભાજન. તેઓ
નીમી રાજાને ઉપદેશ આપે છે-ભક્તિ ને જ્ઞાનનો બોધ આપે છે.
ગુરુ દત્તાત્રેયના ૩૪ ગુરુઓ :-જેની પાસેથી તેણે જ્ઞાન લીધું.

બદ્ધો મુક્ત ઈતિ વ્યાખ્યા, ગુણતો મે ન વસ્તુતઃ;

ગુણસ્ય માયા મૂલત્વાત્, ન મે મોક્ષ ન બંધનમ્.

(૧૧-૧૧-૧)

અર્થ :-બંધ મુક્તિ ને માયાના ગુણ છે. માયા વાસ્તવિક
નથી છતાં દેખાય છે, પણ મારા ચેતનમાં બીલકુલ નથી તેથી
બંધ મુક્તિ નથી.

સ્કંધ ૧૨ :- (અધિષ્ઠાનનું જ્ઞાન).

ન સ્વપ્ન ન જાગ્રત્ ન ચ તત્ સુષુપ્તં,

ન બંજલેષૂઃ અનિલોડમ્નિઃ અકઃ;

અ સુપ્તવત્ શૂન્યવત્ અપ્રતર્કયં,

તન્મૂલમૂતપદં આમનન્તિ. (૧૨-૪-૨૩)

અર્થ :-તે તત્ત્વ, જાગ્રત સ્વપ્ન અવસ્થાથી યુક્ત નથી,
પણ ઇન્દ્રિયોના અભાવને લીધે સુષુપ્તિ અવસ્થા તેવું અને
શૂન્ય જેવું છે, કારણ કે તે તર્કમાં આવી શકે એવું નથી,
વળી જેમાં પંચભુત નથી, તેથી આ તત્ત્વને વિદ્વાનો મૂળભુત
સ્થાન કહે છે.

ઘટે ભિન્ને યથાકાશઃ, આકાશઃસ્યાત્ યથાપુરા;

એવં દેહે મૃતો જીવો, બ્રહ્મ સંપદતે પુનઃ. (૧૨-૫-૫)

અર્થ :-જેમ માટીનો ઘટ તુટી જવાથી આકાશ તેનું મોટા આકાશમાં મળે (જો કે મળેલું જ) છે તેમ મળી જાય છે, તેમ જીવ પણ મૃત્યુ બાદ પ્રહારૂપ જ છે.

અહંપ્રહ્મ પરં ધામ, પ્રહ્માહં પરમં પદમ્;

એવં શમીક્ષન્ આત્મનં, આત્મન્યાધાય નિષ્કલમ્.

(૧૨-૫-૧૨)

અર્થ :-હું જ પ્રહ્મ છું તે જ પરમધામ રૂપ પ્રહ્મ છે. તે જ હું છું. આમ વિચારતાં તમો, આત્માને પ્રહ્મમાં સ્થાપીને, જો તમને નાગ કરડશે તેમ નહિ માનતાં હું પ્રહ્મ છું, તેમ માનશો તો નાગ કરડશે નહિ. માટે તમારા શરીરને જગતથી જુદુજ માનો-હું પ્રહ્મ છું તેમ નિશ્ચય કરો ને પ્રહ્મ માંજ પ્રહ્મ રૂપે સ્થિર થાવ. કંઈ જુદુ માનશો નહિ.

કિંભુયઃ શ્રોતું ઇચ્છસિ? બીજું શું વધારે સાંભળવું છે?

પરિક્ષીતનો જવાબ :-

સિદ્ધોઽસ્મિ, અનુગૃહીતોસ્મિ, ભવતા કરુણાત્મનઃ

શ્રાવિતો યદ્ય સાક્ષાત્, અનાદિ નિઘનો હરિઃ

(૧૨-૬-૨)

અર્થ :- આપ દયાળુ એ મારા પર અનુગ્રહ કર્યો છે, તેથી હું કૃતાર્થ છું કારણ કે આપે અનાદિ સાક્ષાત્ હરિનું સ્મરણ કરાવ્યું છે.

Certificate :

ભગવત્ તક્ષકાદિભ્યો, મૃત્યુભ્યો, ન બિભેમ્યહમ્;

પ્રતિષ્ઠા પ્રહ્મ નિવાર્ણ, અભયંદર્શિતં ત્વયા. (૧૨-૬-૫)

અર્થ :- ભગવન્ હવે હું મૃત્યુથી ડરતો નથી, કેમકે તમે મને નિર્ભય બ્રહ્મ નિર્વાણ કેવલ્ય પદમાં સ્થિતિ કરાવી છે.

અજ્ઞાનં ચ નિરસ્તં મે, જ્ઞાનવિજ્ઞાન નિષ્ઠયા;
ભવતા દર્શિતં ક્ષેમં, પરં ભાગવતં પરમ્. (૧૨-૬-૭)

અર્થ :- જ્ઞાન વડે કરીને માફ અજ્ઞાન આલ્યું ગયું છે, અને આપની કૃપાથી પરમ ભાગવતપદને હું પામ્યો છું.

વેદાંત સાર :- બ્રહ્મ છે તે જ આત્મા છે અને તે જ આત્મા બ્રહ્મ રૂપે હું છું. આ જ ભાગવતનો પ્રતિપાદ્ય વિષય છે કે-તમે સાક્ષાત્ બ્રહ્મ છો તે જાણો ને શાંતિ પામો. તાવ ઉતરી ગયો=સુખાકારી જ છે. સુખાકારી લાવવાની નથી. પડદો હટાવો, અંદર પ્રભુ ઉભા જ છે, જરૂર દર્શન થશે જ. લીલ હટાવો. નીચે ચોકખું પાણી છે જ. તેમજ દેહબુદ્ધિ કે જીવભાવ હટાવો તો તમે સાક્ષાત્ બ્રહ્મ જ છો.

બ્રહ્મ તે જ આત્મા છે ને આત્મા તે જ બ્રહ્મ છે.

નિત્યત્વાત્ તસ્ય નોત્પત્તિઃ કુટસ્થત્વાત્ ન વિક્રીયઃ;
સંસ્કારસ્તુ ન શુદ્ધત્વાત્, આત્મત્વાત્ આપ્યતઃ કુતઃ.

અર્થ :- તમે નિત્ય કુટસ્થ, શુદ્ધ ને આત્મારૂપે છો જ. આ નિશ્ચય દ્રઢ કરો, શાંતિ મળશે જ.

પાતાંજલી મુની કૃત યોગસૂત્રોઃ-યોગઃ=ચિત્તવૃત્તિ નિરોધઃ
વૃત્તિ :-વિષય ચૈતન્ય અભિવ્યંકે,

અંતઃકરણ અજ્ઞાનયોઃ પરિણામ વિશેષો વૃત્તિઃ

અર્થ :-જે વિષય છે, તેને અંતઃકરણ કે જે અજ્ઞાનનું પરિણામ છે, તે દ્વારા વિષય પર પ્રકાશ પાડનારને વૃત્તિ કહે છે.

યોગ=એ વસ્તુને જોડવું તે. પણ અહિં તે બ્રહ્મ એક જ છે મારે યોગ જની શકતો નથી.

યોગી કુળે યોગમે' લોગી કુળે લોગ,
યોગ લોગ જામે નહિ' સો વિદ્વાન અરોગ;
સો વિદ્વાન અરોગ, અચાહ અસંગી,
લેહ ભાવસે રહિત જુસ્કી બુદ્ધિ એક રંગી;
કહે ગીરધર કવીરાય, જ્ઞાન જીન સખ હે રોગી,
યોગી કુળે યોગમે', લોગમે' કુળે લોગી.

કર્મ ઉપાસના જ્યાર યોગ, સખ ગુડીયનકા ખેલ;
સચ્ચા પતિ મીલ ગયા, ગઈ તીકમે' મેલ.

તદાદ્રષ્ટુઃ સ્વરૂપે અવસ્થાનમ્=આ યોગનું ક્ષણ છે.

અર્થ :-જેનાર પોતાના સ્વરૂપને પામે, તે જ યોગનું ક્ષણ છે. (૩-૩)

નિર્વિચાર વિશારદ્યે અધ્યાત્મ લાભઃ, તત્ર ઋતંભરા પ્રજ્ઞા.

(૧-૪૭-૮)

અર્થ : વૃત્તિ વિના શાંત રહે તો અધ્યાત્મ લાભ મળે.
ને તે વખતે સત્યથી ભરપુર બુદ્ધિ થવાથી, વૃત્તિ સ્વરૂપમાં શાંત થઈ જાય છે.

વિદ્વો :—અવિદ્યાડસ્મિતા રાગદ્વેષ અભિનિવેશાઃ પંચકુલેશાઃ
(૨-૩)

સ્વરૂપ અજ્ઞાન, અહંકાર, રાગ-દ્વેષ ને મૃત્યુભય તે વિદ્વો છે.

અવિદ્યા=અનિંત્યાશુચિ દુઃખાનાત્મસુ,

નિત્યશુચિ સુખાત્મ યજ્યાતિ અવિદ્યા.

(૧) અનિત્ય વસ્તુઓમાં નિત્ય બુદ્ધિ કરવી.

(૨) અપવિત્ર શરીર છે તેને પવિત્ર માનવું તે. કેમ કે શરીર તો પાંચ રીતે અપવિત્ર છે. જુઓ :—

૧ સ્થાનાત્, ૨ ખીજાત્, ૩ ઉપષ્ઠ સ્તંભાત્, ૪ નિષ્પાંદનાત્ અને ૫ નિધનાત્ અપવિત્ર છે :—

માતાથી-યોની, પીતાથી-વિર્ય, હાડકાથી-હાડકા, કચરો નીકળવાથી-મળમૂત્ર પરસેવો, મૃત્યુથી-નાશ અપવિત્ર છે.

અસ્મિતા=અભીમાન, દેહભાવ, રાગદ્વેષ અને

અભિનીવેષ=જીવન પ્રત્યે મમતા=મૃત્યુ ભય.

સુખથી રાગ ને મૃત્યુથી દ્વેષ થાય છે. તે સઘળું સ્વરૂપ જ્ઞાનથી ઘટી જાય છે. વૃત્તિ નિરોધાત્ તત્સિદ્ધિઃ માટે વૃત્તિનો નિરોધ કરો.

છિન્નહસ્તવત્=હાથ છુટો પડી જાય=કપાય જાય તો તરત છોડી દેવાય છે તેમજ વ્યવહાર છોડો, સંન્યાસ દેવો.

રાજપુત્રવત્ ઉપદેશાત્-અર્થ:-જેમ દીવાન સાહેબ લડાઈના વખતમાં રાજપુત્રને જંગલમાં વાઘરીને ત્યાં મુકી આવ્યા હતા, તેથી તે વાઘરીને તે પીતા સમજીને રહેતો હતો, પણ પાંચ વર્ષે જ્યારે દુશ્મનો આવ્યા ગયા ને દીવાન સાહેબ કુંવર ને તેડવા ગયા ત્યારે પોતે રાજપુત્ર પોતાને વાઘરી માની સાથે રહેતો હતો પણ જ્યારે દીવાને કહ્યું કે તું રાજપુત્ર છો, કે તુરત જ જ્ઞાન થયું કે હું રાજપુત્ર છું તેમજ ગુરૂ કહે કે તમે પ્રહ્મ છે, શરીર નથી. તો તુરત જ સમજી જવું જોઈએ. કે હું જીવ નથી પણ પ્રહ્મ છું.

ગુરુ ઉપદેશાત્ પિત્રાશવત્:-ગુરુનો ઉપદેશ, શ્રુતના વળગાડ જેમ તુરત જ લાગવો જોઈએ.

નિરાશા સુરવી પીંગલાવત્-જેમ કોઈ બ્રાહ્મક ન મળવાથી પીંગળા વેશ્યા રાત્રે વહેલા સુખથી સુઈ ગઈ, તેમજ સંસારમાં સુખ ન મળવાથી તદ્દન નીરાશ થઈ સાધુ થવું જોઈએ ને તેથી શાંતિ મળશે.

આવૃત્તિ: સકૃત્ ઉપદેશાત્:-ગુરુ ઉપદેશની વારંવાર આવૃત્તિ કરો. કે હું બ્રહ્મ છું ને જગત મીઠ્યા છે, ને તુરત જ સ્વરૂપ બાણી લેવું.

પ્રધાનસ્ય કુલવધુવત્:-દીવાન સાહેબને ખખર પડી ગઈ કે પુત્રની સ્ત્રી ખરાબ છે. તે કંઈ કહે તે પહેલાં પુત્રવધુ પોતાને પીયર ચાલી ગઈ તેમજ ગુરુના બ્રહ્મ ઉપદેશથી સમજી જવું કે જગત મિથ્યા છે તો તુરત જ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તદેવાર્થ માત્ર નિર્માસં સ્વરૂપ શૂન્યમિવ સમાધિ: (૩-૩)

અર્થ:-તે ધ્યાન જ જેમાં પદાર્થો શૂન્ય જેવા થઈ જાય છે ત્યારે તે ધ્યાન જ સમાધિ કહેવાય છે.

આવૃત્તિ: અસકૃત્ ઉપદેશાત્:-ઉપદેશની વારંવાર આવૃત્તિ કરો.

અનારંભે પર ગૃહે સુખી સર્પવત્:-મકાન બાંધવા કરતા સર્પની જેમ ઉંદરના દરમાં રહે છે, તેમ ફરતા રહેવાથી ખીજા ના ઘરે ઉપાધી વગર સુખથી રહેવાય છે, માટે ત્યાગી બનેા શ્રી શંકરાચાર્યજી મહારાજના થોડાક સ્તોત્રો:-

હિંદમાં ચાર દીશાઓમાં શ્રી શંકરાચાર્યજીના ચાર આશ્રમો છે.

પૂર્વમાં જગન્નાથપુરી-ઋગ્વેદ, પશ્ચિમમાં દ્વારકા-સામવેદ,
ઉત્તરમાં જ્યોતિર્મઠ-અથર્વવેદ, દક્ષિણમાં રામેશ્વર-યજુર્વેદ.

આત્મ પંચક :- (હરિગીત)

નહિ દેહ હું નહિ ઇન્દ્રિયો, અહંકાર મન બુદ્ધિ નહિ;
નહિ પંચ પ્રાણ સમુહ દારા, પત્યક્ષેત્ર વસુ નહિ.
હું સર્વ વસ્તુથી અલગ. પ્રજ્ઞાનધનં પરબ્રહ્મ છું;
હું સાક્ષી છું હું નિત્ય છું, હું પ્રત્ય ગાત્રમા બ્રહ્મ છું.
રબ્જુતણા અજ્ઞાનથી, રબ્જુ અહિ(સર્પ)રૂપે અહિયા થતી;
નીજ રૂપના અજ્ઞાનથી, શીવમાં થતી જીવની મતિ.
રબ્જુરૂપે રબ્જુ જાણવા, આપ્ત ઉક્તિ હીત છે;
તદ્વત્ ગુરૂ ઉક્તાદિથી, સ્વયંમેવ તુરીયાતીત છે.
આ સંસ્કૃતિરૂપ દ્વૈત જેમાં, બ્રાંતિથી દેખાય છે;
નીદ્રાતણા વ્યામોહથી, જેમ સ્વપ્ન અનુભવ થાય છે.
તેમજ અવિદ્યારૂપ મોહ, જગત આ ભાસ્યા કરે;
હું શુદ્ધ છું હું પૂર્ણ છું, હું બ્રહ્મ અદ્વય નિત્ય રે.
મમ રૂપમાં આ દૃશ્ય હું થી, છે નહિ જુદું જરી;
આ બાહ્ય વસ્તુ કદપના, સત્વાદિ ગુણત્રયથી ઠરી.
અદ્વય હું તેમાં ગૃહનગર, દર્પણ મહિ જેમ ભાસતા;
હું બ્રહ્મ છું હું શીવ છું, જ્ઞાની આ નિશ્ચય રાખતા.
નથી જન્મ મમ, અજન્મ મૃત્યુ શા વડે મારું ઘટે;
ક્ષુધા તૃષ્ણા નહિ પ્રાણ હું, તેથી ન મારામા ઘટે.
નહિ ચિત્ત તેથી શોક મોહાદિ ન મારામાં ઘટે;
કર્તા નહી અક્રિય છું, નહી બંધ મોક્ષ મને નડે.

નિર્વાણ દશક :- (સિદ્ધાંત રસ બિંદુ સ્તોત)

ન ભુમિં ન તોયં ન તેજો ન વાયુઃ,
 નરવ નેદ્રિયં વા ન તેષાં સમૂહઃ
 અનેકાંતિ કત્વાત્ સુષુપ્તૈ કાસિદ્ધ,
 તદેકોડવશિષ્ટ, શિવ કેવલોહમ્. (૧)

અર્થ :- હું ભુમી, પાણી તેજ, વાયુ, આકાશ કે કર્મેન્દ્રિય, જ્ઞાનેન્દ્રિયો પણ નથી પણ સુષુપ્તિમાં, અનેક લેહોનો અંત-લાવનાર એક સિદ્ધ બાકી રહેતો કેવળ શીવ છું, હું કર્તા લોકતા નથી પણ સર્વત્ર વ્યાપકને અવીનાશી છું તેથી કોઈ ધર્મ મારામાં નથી. અસંગ, પરમાનંદ જ્ઞાનરૂપ, શુદ્ધ ચેતન રૂપે આત્મા છું. ૧. આમાં ચાર્વાક મતનું ખંડન છે. કેમ કે તેઓ ઇન્દ્રિયોને જ આત્મા માને છે. કોઈ મનને, કોઈ પ્રાણને, બુદ્ધિને ને કોઈ શરીરને આત્મા માને છે વિગેરે બધા મતોનું ખંડન છે. આમાં ચાર્વાકમત, પ્રાણ ઉપાસકો, ક્ષણિક વિજ્ઞાનવાદી-બુદ્ધિવાદી, યોગાચાર ને માધ્યમીક બુદ્ધ મત, જૈન મત, (શરીર જેવડો આત્મા માને છે) સાંખ્યવાદીઓ વિગેરે મતનું ખંડન કરવા આ સ્લોક છે.

ન વર્ણા ન વર્ણશ્રિમા ચાર ધર્મા,
 ન મે ધારણા ધ્યાન યોગાદયોડયિ;
 અનાત્માશ્રયોહં મમાદ્યા સહાનાત્;
 તદેકોડવશિષ્ટો-શિવ કેવલોહમ્. (૨)

અર્થ :- મારામાં કોઈ વર્ણ કે જાતી નથી તેમજ કોઈ યોગના લક્ષણ નથી તેમજ વર્ણ કે ૪ આશ્રમોમાંથી કોઈ નથી. તેમજ સમાધિ માટે યોગના ધર્મો ધારણા ધ્યાન સમાધિ વિગેરે કંઈ પણ મારામાં નથી પણ એક અવશિષ્ટ બાકી રહેતો

આત્મા શિવ છું. આ આત્મામાં શ્રવણ મનન નીદિધ્યાસન
પણ નથી.

નમાતા પીતા વાન દેવા ન લોકા,
ન વેદા ન યજ્ઞા ન તિથિં ધ્રુવંતિ;
સુધુપ્તૌ નિરસ્તાતિશૂન્યાત્મ કત્વાત્;
તદેકોડવશિષ્ટ-શિવ કેવલોહમ. (૩)

અર્થ:- આત્મામાં સુધુપ્તિ અવસ્થામાં માતા કે પીતા
રહેતા નથી તેમજ કોઈ દેવદેવી, લોકો, વેદો કે યજ્ઞો, કે તીર્થો
પણ રહેતા નથી પણ સુધુપ્તિમાં જેમ કંઈ રહેતું નથી તેમજ
આત્મામાં પણ કોઈ ધર્મ, કે કશું કંઈ રહેતું નથી. સત્ એવ
સોમ્ય, ઈદં અગ્રેઆસીત્-હું એકજ પ્રથમ સત બ્રહ્મરૂપે જ હતો.

ન સારવ્યં ન શૈવં ન તત્ પાંચરાત્રં,
ન જૈનં ન મીમાંસકાદે મતિં વા;
વિશિષ્ટાનુ ભુત્યા, વિશુદ્ધ્યાત્મ કત્વાત્,
તદેકોડવ શિષ્ટ શિવ: કેવલોહમ. (૪)

અર્થ:- અખંડ અનુભવ વડે નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યરૂપપણાથી
તે સાંખ્ય, શૈવ, પાંચરાત્ર. જૈન અથવા મીમાંસકાદિનો મત
નથી. તેથી હું એક અવશિષ્ટ કેવળ શિવ છું.

ન ચોદ્ધ્વં ના ચાધો ન ચાંતર્ન બાહ્યં,
ન મધ્યં ન તિથિંઙ્ ન પૂર્વા પરાદિક્;
વિયદ્ બ્યાપકત્વા અખંડૈક રૂપં,
તદેકોડવશિષ્ટ: શિવ કેવલોહમ. (૫)

અર્થ:-હું આકાશની જેમ બ્યાપક હોવાથી, માત્ર ઉંચે
નથી, તેમજ નીચે નથી, તેમજ અંદર, બહાર પણ નથી,

મધ્ય કે નાનું પણું નથી, તેમજ પૂર્વપરાદીક નથી, પણ અખંડ એકરૂપ અદ્વિતિય, અવશિષ્ટ કેવળ શિવ છું. (૫) તત્ત્વમસ્યાદિ વાક્યોમાં 'ખરાખર જીવના સ્વરૂપને બ્રહ્મરૂપ જ કહ્યો છે (ઉપાધી બાધ કરતાં) અણુ પણ તે છે અને મહાન છે તે અંદર, બહાર કે મધ્યમાં નથી પણ સર્વત્ર તેજ છે, તે શિવ હું છું. (આકાશવત્ સર્વગતઃ) આકાશ જેમ આત્મા વ્યાપક છે, ને અદ્વિતીય ને સર્વત્ર છે, અસંગ જે પરામાનંદ રૂપ બ્રહ્મ જ આત્મા છે.

ન શુક્લં ન કુણ્ણં ન રક્તં ન પીતં,
 ન કુખ્જં ન પીતં ન હસ્વં ન દીર્ઘમ્;
 અરુપં તથા જ્યોતિરાકારકત્વાત્,
 તદેકેડવશિષ્ટઃ શિવ કેવલોહમ્. (૬)

અર્થ :—સ્વ પ્રકાશરૂપપણાથી અપ્રમેય હોવાથી ને આત્મા ધોળો કે કાળો નથી, રાતો કે પીળો નથી, અણુ કે મહાન નથી, હસ્ત કે દીર્ઘ નથી, તે અરૂપ, એક ને અવશિષ્ટ કેવળ શિવ હું છું.

ન શાસ્ત્રા ન શાસ્ત્રં ન શિષ્યો ન શિક્ષા,
 ન ચત્ત્વં ન ચાહં ન ચાયં પ્રપંચઃ;
 સ્વરૂપાવ બોધો વિકલ્પાસહિષ્ણુમ્,
 તદેકેડવશિષ્ટઃ શિવ કેવલોહમ્. (૭)

અર્થ :—હું બોધ કરનાર કે શાસ્ત્રી નથી, શિષ્ય નથી કે શિક્ષા નથી, તું પણ નથી ને હું પણ નથી, આ પ્રપંચ નથી. જે સ્વરૂપનું જ્ઞાન વિકલ્પને નહિ સહન કરનારું છે, તે અદ્વિતિય અબાધિત, કેવળ શીવ હું છું. આત્મા કેવળ દ્રષ્ટા છે પણ દ્રશ્ય નથી.

અપિ વ્યાપકત્વાત્ હિ તત્વપ્રયોગાત્,

સ્વતઃ સિદ્ધ ભાવાદનન્યાશ્રયત્વાત્;

જગત્ તુચ્છમેતત્ સમસ્તં તદન્યત્,

તદેકોડવશિષ્ટઃ શિવ કેવલોહમ્. (૮)

અર્થ:-તે વ્યાપકપણાથી હીનતા પ્રયોગથી, સ્વતઃ સિદ્ધભાવથી, તેનાથી લીજ્ઞ આ સમસ્ત જગત પ્રપંચ છે, તુચ્છ છે, પણ હું એક જ બાકી રહેતો કેવળ શીવ છું.

ન બ્રહ્મ જ મે સ્વપ્નકોવા સુષુપ્તિહુ,

ન વિશ્વો ન વા તૈજસઃ પ્રાણકોવા;

અવિદ્યાત્મ કત્વાત્ ત્રયાણાં તુરીયઃ,

તદેકોવશિષ્ટઃ શિવ કેવલોહમ્. (૯)

અર્થ:-ત્રણે અવસ્થા દેહની અવિદ્યાપણાથી મારી નથી, વિશ્વતૈજસ પ્રાણ દેવ પણ નથી તે એક અખાધિત સંગરહિત અને પરમ આનંદરૂપ છે, પ્રકાશરૂપ છે.

ન ચ એકં ક્વિતિયં કુતઃ સ્યાત્ નવા,

કેવલત્વં ન ચા કેવલત્વાત્;

ન શૂન્યં ન ચા શૂન્યં અદ્વૈત કત્વાત્ કથં,

સર્વં વેદાંત સિદ્ધં બ્રવીમિ. (૧૦)

અર્થ:-તે એક નથી તો બે કેમ હોય, તે કેવળ કે અકેવળ નથી, તે શૂન્ય કે અશૂન્ય=ચેતન પણ નથી. અદ્વૈતના પૂર્વપણાથી તેને હું જે વેદાંતથી કેવળ કે અકેવળ નથી-તેને માટે હું શું કહી શકું? ૐ શાંતિ:

પ્રસાદ :-ચિદાનંદ રૂપઃ શિવોહં શિવોહમ્.

મનોનિવૃત્તિઃ પરમોપશાંતિઃ

મનની નિવૃત્તિ તેજ પરમ શાંતિ છે.

અસ્તિ ભાતિ પ્રિય રૂપં, નામ ચેત્યથં પંચમમ્;

આદ્ય ત્રય બ્રહ્મ રૂપં, જગત્ રૂપં તનોદ્રયમ્ (વાક્યસુધા)

અર્થ :-આ જગતમાં પાંચ વાના છે. વસ્તુઓ છે, દેખાય છે, તે પ્રિય લાગે છે અને નામવાળા અને રૂપવાળા અનેક પદાર્થો છે. તેમાંથી જે વાના જેના નામ ને રૂપ છે તે નાશવંત છે, અને બ્રહ્મ તો હંમેશા છે, સત્ ચિત્ અને આનંદ રૂપ છે.

પરં બ્રહ્મ નિત્યં તદેવાહ મસ્મિ.

નિત્ય જે પર બ્રહ્મ છે તેજ હું છું. (વિજ્ઞાન નૌકા)

જ્ઞાનનું લક્ષણ :-

દેહાન્યાસોહિ સંન્યાસો, નહિ કાપાય વાસના;

નાહં દેહો મહાત્મેતિ, નિશ્ચયો જ્ઞાન લક્ષણમ્. (સદાચાર સ્તોત્ર)

અર્થ :-દેહ ભાવનો નાશ કરવો તે સંન્યાસ છે. પણ કેવળ જાગવા વાસો પહેરવા તે નહિ. હું દેહ નથી પણ બ્રહ્મ છું આવો દ્રઢ નિશ્ચય તે સંન્યાસ છે.

યન્ લાભાન્ ન પરો લાભં, યત્ સુખાય ન પરં સુખમ્;

યજ્ઞજ્ઞાનાત્ ન પરં જ્ઞાનં, તદ્ બ્રહ્મ ઇત્ય વધારયેત્.

(આત્મબોધ પપ)

અર્થ :-જેનાથી મોટો કોઈ લાભ નથી, જેનાથી ઉંચુ બીજુ જ્ઞાન નથી અને જેનાથી મોટુ કોઈ સુખ નથી તે જ બ્રહ્મ છે તેમ મનમાં ધારણ કરો.

સુવર્ણાત્ જાયમાનસ્ય, સુવર્ણત્વં શાશ્વતમ્;

પ્રહ્મણો જાય માનસ્ય, પ્રહ્મત્વં ચ તથા ભવેત્.

(અપરોક્ષાનુભુતિ, ૫૧)

અર્થ :- જેમ સોનામાંથી સોનું જ નીકળે છે તેમજ પ્રહ્મમાંથી જે દેખાય તે સઘળું પ્રહ્મ જ છે. (અધિષ્ઠાન-દ્રષ્ટિથી)

નિમિષાધં ન તિષ્ઠંતિ વૃત્તિં પ્રહ્મમયી વિના;

યથા નિષ્ઠન્તિ પ્રહ્મીલાઃ, સનકાલાઃ શુભાદયઃ. (૧૩૪)

અર્થ :- નિમિષ માત્ર પણ પ્રહ્મ વૃત્તિ કર્યા વિના જવા ન દયો. જેમ પ્રહ્માણુ સનકાદીક ઋષિઓ અને શુકદેવજી વિજેરેએ રાખી હતી તેમ રહ્યો.

આત્મૈક્યોદયન વિનાડપિ, મુક્તિ ન ભવતિ પ્રહ્મશતાં તરેડપિ.
(વિ. ચૂ. ૬)

અર્થ :- આત્માના યોગ વિના, ભલે સો પ્રહ્માણુ આવે તો પણ મુક્તિ થતી નથી.

સ્વયં પ્રહ્મા સ્વયં વિસ્તુ, સ્વયં ઇન્દ્રઃ સ્વયં શિવઃ;

સ્વયં વિશ્વ મિદં સર્વં, સ્વસ્માત્ અન્યત્ ન કિંચન.

(વિ. ચૂ. ૩૮૮)

અર્થ :- પ્રહ્મા, વિસ્તુ, શિવ ને આણુ વિશ્વ, પોતાના આત્મા રૂપ છે. બીજી કંઈ નથી.

માયા :- નિત્ય નવીન લાગે તેવી, અઘટીત ઘટના કરવા-વાળી, પ્રથમ સુંદર મીઠી પછી વિષપ્રદ જેવી કડવી, અને જ્ઞાનને ઢાંકનાર છે.
(શતશ્લોકી)

સાધન પંચક :- “નિજ ગૃહાત તુષ્ટું” વિનિર્ગમ્યતામ્”
પોતાનું સ્થાન તૃષ્ટુ જેમ છોડો.

મહાત્માના લક્ષણો :-

અધ્ધમો દેહભાવસ્તુ, જીવભાવસ્તુ મધ્યમા;
ઉત્તમા સાક્ષીભાવસ્તુ, સોહંભાવો સ મહાત્મા.

અર્થ :-દેહભાવ રાખવો તે કનિષ્ઠ છે, જીવભાવ રાખવો તે મધ્ય છે, અને હું આત્મા છું તે ભાવ શ્રેષ્ઠ છે, તે જ સાક્ષીભાવ છે, તેને જ મહાત્મા કહે છે,

નષ્ટે પૂર્વે સંકલ્પેતુ, યાવત્ અન્યસ્ય નોદય;;
નિર્વિકલ્પ ચૈતન્યં, સ્પષ્ટં તાવત્ વિભાસતે.

(લઘુવાક્યવૃત્તિ-૧૧)

અર્થ :-પહેલો વિચાર નાશ પામે અને બીજો ઉભો ન થયો હોય ત્યારે વચ્ચે નિર્વિકલ્પ ચૈતન્ય સ્પષ્ટ બાસે છે.

જ્ઞાન ભૂમિકા :-

ભગવતી ગતિ રતિ ન આનમતિ, પ્રેમયુક્ત નીતચિત,
ગુણ ગાવત પુલકીત હૃદય, દીન દીન સરસ સુહીત;
વિષય વિષે થઈ દ્રેષતા, ગુરૂ તીરથ અનુરાગ,
યાતે શુભેચ્છા કહી, કથા શ્રવણ મન લાગ.
દુજી કહી વિચારણા, ઉપજ્યો તત્ત્વ વિચાર;
એકાંત હે શોધન લગ્યો, કોહં કે સંસાર.
તનુમાનસા તીસરી, મનકો પ્રત્યાહાર;
સ્થિર હે શુભ સ્વરૂપકી, રાખે નિત્ય સંભાળ.
ચતુર્થી સત્વાપત્તિ યહ, અનુભવ ઉદય અભંગ;
આત્મા જગ દરસ્યો ભલે, જ્યુ મધ્ય સિંધુ તરંગ.
છુટ્યો તન અભિમાન જળ, નિશ્ચય કીયો સ્વરૂપ;
અસંસત્તિ યહ ભૂમિકા, પંચમ મહા અનુપ.

કહે પદારથ બુદ્ધિ લો, સખકો હોય અભાવ;
 યહ પદાર્થાભાવિની, વધી ભુમિ લખાવ.
 ભાવાભાવ ન તહાં કહ્યું, સપ્તમ તુર્યા માંહિ;
 મેં તુ તહાં ન સંભવે, કહાં અરે કહ નાંહિ.

વેદાંત ડિંડિમઃ=(વેદાંતના ઢંઢેરાઓ) (શ્રી નૃસિંહસ્વામી)

વૃથા કીયાં વૃથા લાપાન્, વૃથા વાદાન્ મનોરથાન્.
 ત્યક્તવા સર્વં પ્રહ્લ વિજ્ઞેય, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ.

અર્થ :-ખોટી કીયા કામકાજ, ખોટી વાતો છોડી અને
 ખોટા મનોરથો છોડીને, બધું પ્રહ્લ જ છે તેમ જાણો, તેજ
 વેદાંતનો ઢંઢેરો છે.

અવિદ્યાપાધિકો જીવઃ, માયા પાધિકો ઇશ્વરઃ
 માયા વિદ્યા રહિતં પ્રહ્લ, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ.

અર્થ :-જીવમાં અવિદ્યા છે ને ઇશ્વરમાં માયા છે બંનેથી
 રહિત પ્રહ્લ છે. આ વેદાંતનો ઢંઢેરો છે.

આકારં ચ નિરાકારં, નિર્ગુણં ચ ગુણાત્મકં;
 તત્ત્વં તદ્દ પરં પ્રહ્લ, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ.

અર્થ :-આકાર, નીરાકાર, ગુણ, નિર્ગુણ, બધું તેજ પ્રહ્લ
 તત્ત્વ છે, તેવો વેદાંતનો ઢંઢેરો છે.

સર્વાત્મ સ્થિતં પ્રહ્લ, સર્વં પ્રહ્લ, પ્રહ્લાત્મના સ્થિતમ્;
 ન કાર્ય-કારણાત્ ભિન્નં, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ.

અર્થ :-બધું પ્રહ્લ જ છે. ને બધું પ્રહ્લમાં રહેલું છે.
 કાર્ય કારણ જુદા હોતા નથી. તેવો વેદાંતનો ઢંઢેરો છે.

ન જીવઃ પ્રહ્લણુઃ લેહઃ, પીંડ પ્રહ્લાંડ અલેહતઃ;
અષ્ટિ સમષ્ટિ એકત્વાત્, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ

અર્થ :-જીવ પ્રહ્લનો કે, પીંડ પ્રહ્લાંડનો કે અષ્ટિ સમષ્ટિનો લેહ છે જ નહિ. એવો વેદાંતનો ઢંઢેરો છે.

પ્રહ્લ સત્ય જગત્ મિથ્યા, જીવો પ્રહ્લૈવ નાપરઃ;
અનેન વેદાં સત્ શાસ્ત્રં, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ.

અર્થ :-પ્રહ્લ સત્ય છે ને જગત્ મિથ્યા છે, ને જીવ પ્રહ્લ એક જ છે. તેજ સત્ શાસ્ત્રદ્વારા જાણો. તેવો વેદાંતનો ઢંઢેરો છે.

અલેહ દર્શનં મોક્ષં, સંસારો લેહ દર્શનમ્;
સર્વ વેદાંત સિદ્ધાંત, ઇતિ વેદાંત ડિંડિમઃ.

અર્થ :-અલેહ દર્શનથી જ મોક્ષ છે, ને લેહ તેજ સંસાર છે, આજ સર્વ વેદાંતનો સિદ્ધાંત છે તેવો વેદાંતનો ઢંઢેરો છે.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

અષ્ટાવક ગીતા :-

મુક્તિં ઇચ્છસિ રેતાત્, વિષયાન્ વિષયત્ ત્વજ્;
ક્ષમાર્જવં દયા તોષ સત્ત્વં, પિયુષવત્ ભજ.

અર્થ :-જો મુક્તિ જોઈતી હોય તો વિષયોને વિષ જેમ માની છોડ અને સદ્ગુણ, ક્ષમા, નરમાય, દયા, સંતોષ, સત્ત્વ ખોલવું તે અમૃત જેમ જીવનમાં ઉતારો.

આકારં અનૃતં વિક્ષિ, નિરાકારં તુ નિશ્ચલમ્;
એતદ્ તત્ત્વ ઉપદેશેન, ન પુનર્ભવ સંભવઃ,

અર્થ :-આકારવાળું બધું નાશવંત છે, ને નિરાકાર પ્રહ્લ જ એક જ સાચો છે. બસ આ જ તને ઉપદેશથી પુનર્જન્મ નહિ થાય.

આયાસાત્ સકલો દુઃખી, નૈનં જનાતિ કશ્ચન;
અનેનૈવ ઉપદેશેન, ધન્યઃ પ્રાપ્નોતિ નિવૃત્તિમ્, (૧૬-૩)

અર્થ :-કર્મથી જ સઘળા દુઃખી છે, પણ કોઈ જાણતું નથી કે નિવૃત્તિમાં જ સુખ છે. ખસ આટલા જ ઉપદેશની જરૂર છે. જેણે નિવૃત્તિ મેળવી લીધી છે તેવા પુરૂષોને ધન્ય છે

બ્રહ્માસ્મિમાળા :- (પ્રેમપુરીજી મહારાજ, હરદ્વાર)

દેહો દેહાલયો દિવ્યો, જીવોહિ સુંદરઃ શિવઃ;
કૈલાસોહિ ગૃહં સાક્ષાત્, ઇતિ બ્રહ્માસ્મિ ભાવયેત્.

અર્થ :-દેહ દેવાલય છે, તેમાં જીવ સુંદર શિવરૂપ છે, ને કૈલાસ તે ઘર છે. આથી સારી ભાવના કરો.

સ્મશાનં નંદનવન જાતં, લોષ્ટ્રં કાંચનાયતે;
વિશ્વં બ્રહ્મમયં ભાતિ, યુવે બ્રહ્માસ્મિ સર્વથા.

અર્થ :-તમો સ્મશાનને નંદનવન માનો, લોઢાને સોનું માનો અને આ બધું વિશ્વ બ્રહ્મમય છે; ને હું બ્રહ્મ છું તેમ હંમેશા જોલો.

અવધૂત ગીતા :- (શ્રી દત્તાત્રયજી)

પંચ ભૂતાત્મકં વિશ્વં, મરીચિજલ સંન્નિભમ્;
કસ્યાપ્યહો નમસ્કુર્યાં, અહમેકો નિરંજનઃ. (૩)

અર્થ :-પંચભુતોત્તુને બનેલું આ જગત, મૃગ તૃષ્ણાના જળ જેવું છે. મીઠ્યા છે, તો પછી અહિં હું કોને નમસ્કાર કરું? કેમ કે હું તો નીરંજન છું અને માયાના મળથી રહિત છું.

ઇશ્વરાનુબ્રહ્મદેવ, પુંસાં અદ્વૈત વાસના;
મહદ્ મય પરિત્રાણા, વિપ્રાણામુપજાયતે. (૧)

અર્થ :- ઇશ્વરની કૃપાથી જ મનુષ્યને અદ્વૈત જ્ઞાનની ઇચ્છા થાય છે. કે જે મરણના મોટા ભયને ટાળે છે.

સ બ્રહ્માભ્યંતરૌડસિત્વં, શિવઃ સર્વંત્ર સર્વદા;
ઇતઃ તતઃ કથં બ્રાંતઃ, પ્રધાવસિ પિચાશવત. (૧૪)

અર્થ :- તે બ્રહ્મ ચેતન અંદર ને બહાર શીવ રૂપે વિદ્યમાન રહ્યું છે. તો પછી તું ગાંડાની પેઠે અહિં તહીં ભુત જેમ શું ભટકી રહ્યો છે ?

સંયોગશ્ચ વિયોગશ્ચ, વર્તંતે ન ચ તેન મે;
નત્વંનાહં જગન્નેહં, સર્વં આત્મૈવ કેવલમ્. (૧૫)

અર્થ :- તારામાં કે મારામાં સંયોગ કે વિયોગ થતો નથી. તું પણ નથી ને હું પણ નથી, ને જગત પણ નથી પરંતુ આત્મા જ સર્વ રૂપ છે.

જન્મ મૃત્યુ નં તે ચિત્તં, બંધ મોક્ષૌ શુભાશુભૌ;
કથં રોદિસિ હે વત્સ, નામ રૂપં ન ચ તે નમે. (૧૭)

અર્થ :- જન્મ, મરણ તે દેહના ધર્મો છે તથા બંધ, મોક્ષ, પાપ, પુણ્ય જે મનના ધર્મો છે, તો તું શા માટે રૂદન કરે છે ? નામ રૂપ તારા કે મારા પણ નથી.

આકારં અનૃતં વિદ્ધિ, નિરાકારં ચ નિરંતરમ્;
એતદ્ તત્ત્વો પદેશેન, ન પુનર્વ ભવ સંભવઃ. (૨૧)

અર્થ :- સાકારને તું મીઠ્યા બધુ, ને નિરાકાર ને તું સત્ રૂપે બધુ, આવા તત્ત્વના ઉપદેશથી, તારે ફરીથી જન્મવું નહિ પડે.

આદિ મધ્યાંત મુક્તોહં, ન બહોઽહં કદાચન;
સ્વભાવઃ નિર્મલઃ શુદ્ધઃ, ઇતિ મે નિશ્ચલા મતિઃ. (૪૩)

અર્થ :-હું આદિ, અંત ને મધ્યથી રહીત છું, હું કદાપિ બંધનમાં કે મુક્ત નથી, હું તો સ્વભાવથી જ નિર્મળ શુદ્ધ સ્વરૂપ છું, આવી મારી નિશ્ચલ ખુદિ છે.

ન ષંઠો ન યુમાન્ ન સ્ત્રી, ન યોધો ન કલ્પના;
સાનંદો વા નિરાનંદં, આત્માનં મન્યસે કથમ્.

અર્થ :-આત્મા, પુરૂષ સ્ત્રી કે નપુંસક નથી, તેમજ યોધ-રૂપ કે કલ્પના નથી, આત્મામાં આનંદ કે દુઃખના ધર્મો જરા પણ નથી.

ઘટે ભિન્ને ઘટાકાશઃ આકાશે લીયતે યથા;
દેહાભાવે તથા યોગી સ્વરૂપે પરમાત્મનિ.

અર્થ :-જે ઘટના તુટવાથી આકાશ, આકાશમાં જ મળી જાય છે તેમ દેહનો નાશ થવાથી આત્મા પરમાત્મા રૂપ જ છે ને તેમાં જ મળી જાય છે.

અક્ષરાત્ વરેણ્યત્વાત્, ધૂત સંસાર બંધનમૂ;
તત્ત્વ મસ્યાદિ લક્ષણત્વાત્, અવધૂત ઇતિબ્યતે.

અર્થ :-અવધુતમાં અ=વર્ણમાં પ્રથમ શ્રેષ્ઠ છે. સંસારનું બંધન છે તેને જેણે તરછોડી નાખ્યું છે, જે તત્ત્વમસ્યાદિ વાક્યોનું લક્ષણ જેને સમજાઈ ગયું છે તે જ અવધુત-ખરો યોગી તે જ છે કે જેને મોહ નથી, આશા નથી ને આનંદથી રહ્યો છે. જગતને ઈંદ્રજાળ જેવું માને છે અને તત્ત્વજ્ઞાનથી જ ખોતાનો આત્મા પ્રાપ્ત જ છે એવું જણાતાં જ તે જ્ઞાનથી તેનો મોક્ષ છે જ.

અવધૂત કા ફીર પંથ કયા ? (હોલા બાલા)

(રાગ હરીગીત)

દ્રીજ પંથ મેરા કુછ નહિ, કયેં પંથ મુઝસે પુછતા;
મેં આપ હી જળ મર મીટા, તખ પંથસે કયા વાસતા.
જો લવણ પાનીમેં મીલા, સો લવણ પાની હો ગયા;
અવધૂત નહિં જળ આપ હી, અવધૂત કા ફીર પંથ કયા.
સખ પંથ કલ્પિત એક મેં, ઉસ એક કો હી જાનીએ;
જુઠા ન જગડા કીજીએ, અદ્વૈતતા પહેચાનીયે.
તર્કે કુતર્કે ત્યાગ દ્યો, અવધૂત કા માનો કહા;
અવધૂત કા ફીર પંથ કયા.

ઇસ લોક મેં નહિં કામ કુછ, પરલોક કી ચિંતા નહિ;
સખ ઠોર મેં હી વ્યાપ્ત હું, આના ન જાના હે કહીં.
જીસને અપનપા ખોદીયા,

ઉસને સલી કુછ પા લીયા; અવધૂત૦

સંશય સલી જાતે રહે, જાતા રહા જળ મેપના;
જો આણુ થા સો વિણુ હુઆ, જો ખીંદુ થા સીંધુ બના.
નહિં તું રહા નહિં મે રહા,

જો સત્ય થા સો હી રહા. અવધૂત૦

મેં ઔર હું તુ ઔર હે, પરદા ઉઠે ઇસ લેહકા;
આંખે ખુદી વિજ્ઞાન કી, તખ અર્થ જાને લેહ કા.
હે બ્રહ્મવેત્તા બ્રહ્મ હી, સખ પંથ સે છુટા ભયા. અવધૂત૦
જો વિશ્નુ ભક્તિ કીજી એ, વિષ્ણુ સ્વયં બન જાઇએ;
દુર્ગા તુમારી ઇષ્ટ હે, દુર્ગા હી હો મુખ પાઇએ.
શિવકો ભજો શિવ રૂપ હો,

યહુ આદિ મત હે નહિં નયા. અવધૂત૦

અવધૂત કીસ કા નામ હે :—

લે દેહ સે મન બુદ્ધિ તક, સંસાર જો હે ભાસતા;
 સો સર્વ માયા માત્ર હે, કિંચિત્ નહિં પરમાર્થતા.
 મમતા અહંતાસે રહિત, જો પ્રાણ નર નિષ્કામ હે;
 માયા અવિદ્યા સે પરે, અવધૂત ઉસ કા નામ હે.
 મતી મંદ અતિ આયાસ સે, મન કો કરે એકાગ્રતા;
 એકાગ્રતા છુટી જતાં, હોને લગી જબ વ્યગ્રતા.
 જો દ્વૈત હી નહિં દેખતા, નિશ્ચિત આત્મારામ હે;
 નિર્પેક્ષ હે નિર્દ્વંદ્વ હે, અવધૂત ઉસકા નામ હે.
 જીસમે નહિં કર્તાપણા, લોકતાપણા ગંભીરતા;
 નિર્ભયપના જ્ઞાનીપના, દાનીપણા અરૂ ધીરતા.
 મન ધર્મ સારે છોડકર, નીજ આત્મ મેં વિશ્રામ હે;
 નહિં લેદ જીસ કો ભાસતા, અવધૂત ઉસકા નામ હે.
 નહિં સ્વર્ગ જહાં નહિં હે નરક, નહિં લોક નહિં પરલોક હે;
 નહિં વેદ જહાં નહિં વેદ્ય હે, નહિં બંધ હે નહિં મોક્ષ હે.
 નહિં વિસ્તુ જહાં નહીં રૂદ્ર હે, નહિં બ્રહ્મ હે નહિં આત્મ હે;
 ભોલા શ્રુતિ નહિં કહી શકે, અવધૂત ઉસકા નામ હે.

અવધૂત કી પહેચાન કયા —

નહિં લાભ કી ઇચ્છા કરે, નહીં હાની કી ચીંતા કરે;
 જીવન નહિં હે ચાહના, નહિં મૃત્યુ સે કિંચિત્ ડરે.
 સંતુષ્ટ અપને આપ મેં, સમ માન અરૂ અપમાન હે;
 સમ મિત્ર હે સમ શત્રુ હે, યહ અવધૂત કી પહેચાન હે.

નિંદા કરે નહિ દુષ્ટ કી, સ્તુતિ ન કરતા શિષ્ટ કી;
ચિંતા કરે નહિ અનિષ્ટ કી,

સુખ દુખ દોનો એક સમ, સ્વર્ણ રેત સમાન હે;
બ્રમ ભેદ સે અતિ દુર, યહ અવધૂત કી પહેચાન હે.

નિજ આત્મ મેં કરતા રમણ, સંશય કબી કરતા નહિ;
દેખે તમાશા વિશ્વ કા, શીર યોજ કો ધરતા નહિ.

કલ્યાણ સખ કા ચાહતા, અપના કીયા કલ્યાણ હે;
નિર્દ્રંદ્ર હે સ્વતાંત્ર હે, યહ અવધૂત કી પહેચાન હે.

મમતા અહંતા સે રહિત, કર્તાપના ભોક્તાપના;
સર્વજ્ઞતા અદ્યજ્ઞતા, સખ જનતા હે કલ્પના.

બોલા નહિ જ્ઞાની નહિ, નહિ જ્ઞાન અરૂ અજ્ઞાન હે;
ચિન્માત્ર સંવિત્ શુદ્ધ, યહ અવધૂત કી પહેચાન હે.

અક્ષરાત્ વરેણ્યત્વાત્, ધૂત સંસાર બંધનમ્;
તત્ત્વ મસ્યાદિ લક્ષણત્વાત્, અવધૂત ઇતિધ્ય તે.

જગતની સત્યતા, પોતાની પરિછીન્નતા ને ઇશ્વરની
અન્યતા ન માનો.

જ્ઞાનામૃતેન તૃપ્તસ્ય, કૃત કૃત્યસ્ય યોગિનઃ;

નૈવાસ્તિ કિંચિત્ કર્તાવ્યં, અસ્તિ ચેત્ ન સ તત્ત્વવિત્.

(તત્ત્વાનુસંધાન)

અર્થ :-જ્ઞાનરૂપી અમૃત જેને મળ્યું છે અને કૃતકૃત્ય
જે બન્યો છે તેને કંઈ પણ કર્તાવ્ય પછી બાકી રહેતું નથી,
જે કંઈ કરે તો તે તત્ત્વવિત્ નથી.

તત્વાનુસંધાન :-

દેહાત્મ જ્ઞાનવત્ જ્ઞાનં, દેહાત્મ જ્ઞાન બાધકમ્;
આત્મન્યેવ ભવેત્ યસ્ય, સ નૈચ્છન્ડપિ મુચ્યતે.

અર્થ :-જેમ દેહનું જ્ઞાન દ્રઢ છે, તેમજ જો માણસને આત્મતત્વનું જ્ઞાન દ્રઢ હોય તો દેહભાવ તુરત જ છુટી જાય છે અને ઇચ્છા વિના બ્રહ્મજ્ઞાન તુરત જ થાય છે.

સમાસક્તં યથા ચિત્તં જતો વિષય ગોચરે;
યદેવ બ્રહ્મણિ સ્યાત્, કૌન મુચ્યતે બંધનાત્.

અર્થ :-માણસનું મન જેવું સંસારીક વિષયોમાં છે તેવું જો બ્રહ્મજ્ઞાનમાં હોય તો કોણુ ભવબંધનથી મુક્ત ન થાય ?

બિંબત્વં પ્રતિબિંબત્વં, યથા પુષ્પણિ પ્રકટ્પિતમ્;
ભ્રુવત્વં ઇશ્વરત્વં તથા બ્રહ્મણિ પ્રકટ્પિતમ્.

અર્થ :-જેમ સૂર્યનું કાચમાં પ્રતિબિંબ પડે છે તે કદપના છે તેમજ બ્રહ્મની પણ ઇશ્વરભાવ તથા ભ્રુવભાવ બંને કદપના છે.

આરોગ્યં ભાસ્કારાત્ ઇચ્છેત્, શ્રિયં ઇચ્છેત્ હુતાશનાત્;
જ્ઞાનં મહેશ્વરાત્ ઇચ્છેત્, મોક્ષં ઇચ્છેત્ જનાર્દનાત્.

અર્થ :-આરોગ્ય શરીરનું સૂર્ય પાસેથી માગો, દ્રવ્ય અગ્નિ પાસેથી=(મશીનથી), જ્ઞાન શ્રી શંકર ભગવાન પાસેથી માગો, ને મોક્ષ ઇશ્વર પાસેથી માગો.

યદ્ બ્રહ્મ વિદ્યા સર્વં ભવિષ્યતો મનુષ્યાઃ મન્યન્તે. (શ્રુતિ)

અર્થ :-પ્રદ્ય વિદ્યા ભણવાનો બધાને અધિકાર છે. જુઓ વિદુરજી, ગાર્ગી, મૈત્રેયી, જાબાલ ઋષિ, મહીદાસ (એતરીય), મુતજી પરાશર વિગેરે ભણ્યા હતા.

અધિત્ય ચતુરોવેદાન્ ધર્મશાસ્ત્રાણિ અનેકશઃ,
પ્રદ્યતત્ત્વ ન જાનાનિ, દર્વિપાક રસેયથા.

અર્થ :-ચતુર માણસો વેદોને જાણે છે ને શાસ્ત્રો વાંચે છે પણ પ્રદ્યને જાણતા નથી. જેમ કડછી દુધપાકમાં ફેરે છે પણ તેને સ્વાદ નથી.

પંચદશી :- (શ્રી વિદ્યારણ્ય સ્વામિ)

નમઃ શ્રી શંકરાનંદ ગુરુપાદાં યુજન્મને,
સ વિદ્યાસ મહામોહ આહ આસૈ ક કર્મણે. (૧-૧)

અર્થ :-હું પ્રથમ ગુરુના ચરણ કમળને વંદુ છું, જે કમળની સેવાથી, ગુરુજી સકળ પ્રપંચ=મુળ અજ્ઞાનરૂપી મધરનો આસ કરી જવો તેજ તેમનું ગુરુજીનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે, એટલે મૂળ-અજ્ઞાનને ટાળનાર છે, માટે પ્રથમ ગુરુજીના પાદ કમળને નમું છું. જ્ઞાનનો પ્રતિબંધ-અનાદિ અવિદ્યા છે.

જ્ઞાન તો ત્રણે કાળમાં એક જ છે, તે સંવિત્ નામથી ઓળખાય છે તેનો જન્મ કે નાશ નથી, તે તો નિત્ય છે. સ્વયંપ્રકાશ છે, તેને પ્રકાશ કરનાર બીજું કંઈ નથી. તે જ્ઞાનનું જ્ઞાન તો થાય છે, પણ સ્પષ્ટ થતું નથી તેથી સમજાતું નથી. જેમ પોતાના હીકરાનો અવાજ, બીજા ભણનારા છોકરા સાથે સંભળાય તો છે, પણ સ્પષ્ટ નથી. તેવી જ રીતે પ્રદ્યનું જ્ઞાન થાય છે પણ સ્પષ્ટ થઈ આચરણ થતું નથી.

કારણ :—અનાદિ અવિદ્યા છે માટે પંચકોશનો વિવેક કરવો જોઈએ.

પંચકોશ:—અજ્ઞમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય ને આનંદમય—કેશોથી અતીત આત્મા છે તે સમજો.

દ્રષ્ટાંત :—પાણી નાળીએરનું જોઈએ તો પ્રથમ લીલા છાલા, પછી લાલ કાથો, પછી કાચલી, પછી ઘોળું નાળીએર ને પછી જ પાણી મળે છે. જેમ મુંજ ઘાસમાંથી સળી કાઢી લઈએ છીએ તેમજ શરીર ઇંદ્રિયોમાંથી આત્માને સૌથી ન્યારો સમજી લેવો જોઈએ, આત્મા સ્વગત વિગેરે ભેદોથી રહિત છે.

વૃક્ષસ્ય સ્વગત ભેદો, પત્ર પુષ્પ ફલાદિતઃ,

વૃક્ષાંતરઃ સજ્જતિયઃ વિજ્જતિય શીલાદિતઃ,

અર્થ :—વૃક્ષના મૂળ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ વિ. સ્વગત ભેદ છે. એક ઝાડથી બીજા ઝાડો છે તે સજ્જતીય ભેદ કહેવાય છે અને ઝાડ ને પથર તે વિજ્જતીય ભેદ કહેવાય છે.

આત્મામાં દેશ, કાળ ને વસ્તુ નથી, કારણ કે આત્મા વ્યાપક છે ને એક જ છે માટે આત્મા ૩ પરિચ્છેદથી ન્યારો છે :—દેશ, કાળ ને વસ્તુ.

ન વ્યાપિત્વાત્ દેશ તો અંતો, નિત્યત્વાત્ નાપિ કાલતઃ,
ન વસ્તુતોડપિ સર્વાત્મ્યાત્, આનંત્યં પ્રહ્નણિ ત્રિધા. (૩-૩૫)

અર્થ :—પ્રહ્ન વ્યાપક હોવાથી દેશે કરીને પ્રહ્નનો અંત નથી, પ્રહ્ન નિત્ય હોવાથી. કાળે કરીને તેનો અંત નથી, અને તે સર્વ રૂપ હોવાથી, તે પ્રહ્ન કોઈ વસ્તુ નથી.

સત્યં જ્ઞાનમનંતં યદ્વપ્રદ્ધ, તદ્ વસ્તુ તસ્યતત્,
ઈશ્વરત્વં ચ જીવત્વં, ઉપાધિદ્વય કલ્પિતમ્. (૩-૩૭)

અર્થ:-આ સત્યસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ અને અનંતરૂપ જે પ્રદ્ધ છે, તેજ એક વાસ્તવિક પદાર્થ છે, વસ્તુ છે તે પ્રદ્ધનું લોકપ્રિય ઈશ્વરત્વ અને જીવત્વ છે, કલ્પિત છે તે પ્રદ્ધને કંઈ કરી શકતા નથી.

ત્યાગ જીવકી જીવતા ઔર ઈશ્વરકો ઈશ્વરત્વ,
દોનુકો અધિષ્ઠાન જો, સો નિશ્ચય કર તત્વ;
સો નિશ્ચય કર તત્વ, વસ્તુગત લેહ ન જામે,
અદ્વૈતજ્ઞતા સર્વજ્ઞતા આરોપિત તામે;
કહે ગીરધર કવીરાય, મોહુનીદ્રાસે જાગ,
ઈશ્વરકી ઈશ્વરતા ઔર જીવકી જીવતા ત્યાગ.

શાસ્ત્રાણિ અધિત્ય મેઘાવી, અભ્યસ્ય ચ પુનઃ પુનઃ,
પરંપ્રદ્ધ વિજ્ઞાય, ઉલ્કાવત્ અન્યથા ઉત્ સ્તજેત્. (૪-૪૫)

અર્થ:-અંત્યનો અભ્યાસ કરીને જ્ઞાની માણસે પરમપ્રદ્ધને ખરાખરા સમજીને અર્ધા બળેલા લાકડા રસોઈ થઈ રહ્યા પછી જેમ છોડી દેવામાં આવે છે તેમજ પુસ્તકો પણ છોડી દેવા, કેમકે પછી વધારે વાંચ્યા કરવું તે વાણી વિલાસ બની જાય છે.

બુદ્ધાદૈત સ્વ તત્વસ્ય, યથેષ્ટાચરણ યદિ,
શુનાં તત્વદશાં ચૈવ, કો લેહોઽશુચિ ભક્ષણે (૪ ૫૫)

અર્થ:-અદૈત બુદ્ધનાર પુરૂષ જો યથેષ્ટાચરણ કરે ને ખરાખરા વસ્તુ ખાય, તો તત્ત્વજ્ઞાની ને કુતરામાં પછી શો લેહ રહેશે. માટે વિવેક રાખવો.

જીતે તસ્મિન્ વૃત્તિશૂન્ય, મનઃતિષ્ઠતિ મૂક્યત્,
એતદ્ પદં વસિષ્ઠેન, રામાય બહુ ઘેરિતુમ્. (૪-૬૩)

અર્થ:-મનોરાજ્ય જીતતાં વૃત્તિ રહિત થએલું મન,
મુંગા જેવું થઈ રહે છે, આ પદનું વર્ણન શ્રી વસિષ્ઠજીએ
શ્રી રામને બહુ પ્રકારે કર્યું છે.

ચતુ મુંખેન્દ્ર દેવેષુ, મનુષ્યાન્થ ગવાદિષુ,
ચૈતન્ય મેકં પ્રજ્ઞાન્તઃ પ્રજ્ઞાનં પ્રજ્ઞ મચ્યપિ. (૫-૨)

અર્થ:-પ્રજ્ઞા, ઈન્દ્ર, દેવ, માણસ, ઘોડા ને ગાયમાં એક
જ ચૈતન્ય છે. તે જ પ્રજ્ઞ અને માણમાં પણ છે-તે જ
“પ્રજ્ઞાનં પ્રજ્ઞ” મહાવાક્ય છે.

અસ્તિ પ્રજ્ઞેતિ ચેદ્દેવેઽ, પરાક્ષજ્ઞાન મુચ્યતે;
અહં પ્રજ્ઞતિ ચેદ્દેવેઽ, સાક્ષાત્કારઃ સ ઉચ્યતે. (૬-૧૫)

અર્થ:-“અસ્તિ પ્રજ્ઞ પરાક્ષ હે, અહં પ્રજ્ઞ અપરાક્ષ”
પ્રજ્ઞ છે તે પરાક્ષજ્ઞાન છે, પણ પ્રજ્ઞ હું છું તેને અપરાક્ષ
જ્ઞાન કહે છે.

કુટસ્થો પ્રજ્ઞ જીવેશો, ઈત્યેવં ચતુર્વિંશા;
ઘટાકાશ મહાકાશૌ, જલાકાશ અબ્રરેવ યથા. (૬-૧૮)

અર્થ:-ચેતન જ કુટસ્થ, પ્રજ્ઞ, જીવ ને ઈશ્વર છે. ને
તેને ચાર આકાશ સાથે સરખાવ્યા છે. ઘટાકાશ, મહાકાશ,
જલાકાશ ને મેઘાકાશરૂપ છે.

કોન રામ ઘટઘટ મેં બોલે, કોન રામ હશરથ ઘર ડોલે;
કોન રામકા સકલ પસારા, કોન રામ તો સબસે ન્યારા.
આત્મારામ ઘટઘટ મેં બોલે, જીવ રામ હશરથ ઘર ડોલે;
ઈશ રામકા સકલ પસારા, પ્રજ્ઞ રામ તો સબસે ન્યારા.

માયા ત્રણ પ્રકારની છે:-તુચ્છા, અનિર્વચનીય ને વાસ્તવિક.

તુચ્છા અનિર્વચનીયા ચ વાસ્તવી ચેત્યસૌ ત્રીધા;
જેયામાયા ત્રિભિર્બોધઃ શ્રોત, યૌક્તિક લૌકિકૈઃ. (૬-૧૩૦)

અર્થ :-માયા જ્ઞાનીની દૃષ્ટિએ તુચ્છ છે, જિજ્ઞાસુની દૃષ્ટિએ અનિર્વચનીય અને લૌકિક દૃષ્ટિએ તદ્દન સાચી લાગે છે. તે મોહ અને જડરૂપ છે. અઘટીત ઘટના પટીયસી માયા છે માયાને જાણવા ઘણા પંડિતોએ મહેનત કરી પણ તેની સામે અજ્ઞાન આવી ઉભું રહ્યું.

માયા-હા કહું તો હે નહિં, ના કહું તો હે;
હા કે ના કે બીચમેં, જો હે સો હે.

મુક્તિસ્તુ બ્રહ્મ તત્ત્વસ્ય, જ્ઞાનાદેવ ન ચાન્યથા;
સ્વપ્ન બોધ વિના નૈવ, સ્વ સ્વપ્નૌ હીયતે યથા (૬-૨૧૦)

અર્થ :-મુક્તિ તો બ્રહ્મજ્ઞાનથી મળે છે પણ બીજા કોઈ ઉપાયથી નહિ. જેમ પોતે જાગૃત થયા વિના પોતાનું સ્વપ્ન દુર થતું નથી તેમ.

ન નિરોધો ન ચોત્પત્તિઃ, ન બદ્ધો ન ચ સાધકઃ;
ન મુમુક્ષુર્નૈ વૈ મુક્તાઃ, ઇત્યેષા પરમાર્થતા. (૬-૨૩૫)

અર્થ :-શ્રુતિ કહે છે કે આત્માનો નાશ કે ઉત્પત્તિ નથી, આત્મા બદ્ધ નથી કે સાધક નથી, આત્મા મુમુક્ષુ નથી કે મુક્ત નથી, આ સર્વ વાસ્તવિક રીતે છે જ નહિ, કેવળ એક પરમાર્થતા બ્રહ્મ જ છે.

માયાબ્જાયાઃ કામધેનો, વતસૌ જીવેશ્વરાવુભો;
યથેચ્છં પિબતાં દ્વૈતં, તત્ત્વં નુ અદ્વૈત મેવહિ. (૬-૨૩૬)

અર્થ :- સુખાના જીવ ઇન્ધર બે વાછડા છે તે બંને દ્વૈત-રૂપી દુધને પીવે, તત્ત્વ તો અદ્વૈત જ છે-એક જ છે.

આત્માનંચેત્ વિભતીયાત્, અહં અસ્મિ ઇતિ પુરુષઃ;
કિમિચ્છન્ કસ્ય કામાય, શરીરં અનુ સંજવરેત્. (૭-૧)

અર્થ :- એ બ્રહ્મ હું જ છું એમ બરાબર પુરુષ પોતે જાણે, તો તે કયા ભોમ પદાર્થની ઇચ્છા કરે ? અને કયા બીજા હેતુથી શરીરને કષ્ટ આપે ? ન જ આપે. જેમ હું શરીર છું તેમજ તેવી રીતે હું બ્રહ્મ છું તેવું દ્રઢ જ્ઞાન હોય તો પછી શા માટે શરીરને કષ્ટ આપે.

તત્ ચિંતનં, તત્ કથનં, અન્યો અન્યં તદ્ પ્રબોધનમ્;
એતદેકં પરમં તત્ત્વં ચ, બ્રહ્માભ્યાસં વિદુર્બુધાઃ.

(૭-૧૦૬)

અર્થ :- જીવ બ્રહ્મ એક છે તેનું જ ચિંતન, કથન, અને એક બીજા સાથે ઉપદેશપણ્ય તેજ ને તેનું જ નીઠીધ્યાસ તેને જ્ઞાનીઓ બ્રહ્મભ્યાસ કહે છે.

તમેવ ધીરો વિજ્ઞાય પ્રજ્ઞાનં, કુર્વીત બ્રાહ્મણઃ;
નાનુ ધ્યાયાન્ બહૂન્ શબ્દાન્, વાયો વિગ્ધાપનં હિતત્.

(૭-૧૦૭)

અર્થ :- શ્રુતિ કહે છે કે મુમુક્ષુ પુરુષે, એક આત્માને જાણીને બુદ્ધિમાં ફક્ત એકાગ્રતા કરવી, બહુ શબ્દોનું ધ્યાન ધરવું નહિ, કારણ કે જાણી વાંચન તે કેવળ વાણીને થાક આપવા જેવું છે.

અપિ અઘ્નિ પાનાન્ મહતઃ, સુમેરુ-મુલના દપિ;
અપિ વહ્નિ અથનાત્ સાધો, વિષમઃ ચિત્ત નિગ્રહઃ. (૭-૧૨૧)

અર્થ :-વસિષ્ઠજી રામને કહે છે કે કદાચ સમુદ્રનું પાન કરી શકાય, સુમેરુ પર્વત પણ કદાચ ઓળંગી શકાય, અને અગ્નિનું પણ પાન કદાચ કરી શકાય પણ ચિત્તનો નિગ્રહ કરવો અતી કઠીન છે.

તમેવૈકં જાનીથ આત્માનંદિ, અન્યા વાયઃ વિમુચયઃ;
ઇતિ શ્રુતં તથા અન્યત્ર વાચો, વિગ્ધાપનંત્વિતિ.

અર્થ :-શ્રુતિ આજ્ઞા કરે છે કે તું એક આત્માને જ જાણ, બીજો અભ્યાસ છોડી દે, કેમ કે બીજો અભ્યાસ વાણીને થાક લગાડે છે.

જગત સ્વપ્ન સુષુપ્ત્યાદિ, પ્રપંચ યત્ પ્રકાશતે;
તદ્ પ્રક્ષાહં ઇતિ જ્ઞાત્વા, સર્વ બંધૈઃ પ્રમુચ્યતે. (૭-૨૧૩)

અર્થ :-જે આત્મા સાક્ષી રૂપે શરીરની ત્રણે અવસ્થામાં છે, મૂર્છાં ને સમાધીમાં પણ પ્રકાશે છે ને પ્રક્ષ હું છું, કર્તા ભોક્તા હું છું એમ કરવાથી સર્વ પ્રકારના બંધનમાંથી મુક્ત થવાય છે.

પ્રક્ષ અવાદિષમ્ છે=પ્રક્ષમાં વિવાદ ચાલતો નથી.

સમાસકતં યથા ચિત્તં, જંતો વિષયગોચરે,
એવં પ્રક્ષણિ સ્યાત્. કોન મુચ્યતે બંધનાત્. (૭-૨૦૩)

અર્થ :-પ્રાણીઓનું જેવું ચિત્ત વિષયોમાં ધન, પુત્ર પરિવારમાં છે તેવું જ જો પ્રક્ષ હું છું તેમ દ્રઢ હોય તો કોણ બંધનમાંથી જલ્દી મુક્ત ન થાય ?

ન નિરોધો ન ચોત્પત્તિઃ ન બદ્ધો ન ચ સાધકઃ,
ન મુમુક્ષુર્નૈવ મુક્તઃ, ઇત્યેષા પરમાર્થતા. (૮-૭૧)

અર્થ:-આત્માનો નાશ કે ઉત્પત્તિ નથી, આત્મા બંધા-
એલો નથી, કે સાધક નથી, લે મુમુક્ષુ નથી કે મુક્ત પણ
નથી, આ સમજવું તે જ પરમાર્થતા છે.

અવિચાર કૃતો બંધો, વિચારેણ નિવર્તતે,
તસ્માત્ જીવ પરમાત્મનો, સદૈવ વિચારયેત્. (૧૦-૫)

અર્થ:-અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થએલો બંધ, આત્મ વિચારથી
નિવૃત્ત થાય છે, તેથી જીવ અને પરમાત્માના સ્વરૂપ સંબંધી
હંમેશા વિચાર કરવો જોઈએ. બંધની નિવૃત્તિનો તે વિના
ખીજો માર્ગ નથી.

સમાસક્તં યથા ચિત્તં જંતોર્વિષય ગોચરે,
એત્તં પ્રહ્લણિ સ્યાત્, કેન મુચ્યતે બંધનાત્. (૧૧-૧૫૫)

અર્થ:-પ્રાણીઓનું મન જેટલી આસક્તિવાળું વિષયોમાં
છે, તેટલું જ આસક્ત-તેનું મન જો પ્રહ્લમાં હોય તો કેણ
મુક્ત ન થાય ?

વિત્તાત્ પુત્રપ્રિયઃ, પુત્રાત્ પિંડઃ, પિંડાત્ તથેદ્રિયમ્,
ઇંદ્રિયાત્ પ્રિય પ્રાણુઃ, પ્રાણાત્ આત્મા પ્રિયઃ પરઃ.

(૧૨-૬૦)

અર્થ:-ધનથી પુત્ર ંહાલો છે, પુત્ર કરતાં પોતાનો દેહ
વધારે પ્રિય છે, તેનાથી ઇંદ્રિયો, તેનાથી પ્રાણ, ને પ્રાણ કરતાં
સૌથી વધારે પ્રિય પોતાનો આત્મા છે કેમ કે તે જ પરમાત્મા છે.

તત્ ચિત્તનં તત્ કથનં અન્યોઽન્ય તદ્ પ્રબોધનમ્,
એતદ્ એવ પરમ તત્ત્વં ચ, પ્રહ્લાખ્યાસંવિદુર્બુધાઃ.

(૧૩-૮૩)

અર્થ :-આત્માનું ચીંતન, કથન, પરસ્પર વાતચીત તે જ પ્રદ્ધનો અભ્યાસ કહે છે માટે હંમેશા આત્મગોષ્ઠિ કરો.

પ્રદ્ધ સત્ ચિત્ આનંદ રૂપ છે, તે નામ રૂપાત્મક જગત મિથ્યા છે તે જાણો.

આત્માનં ચેત વિજ્ઞનીયાત્, અથં અસ્મિ ઇતિ પુરૂષઃ;
કિમિચ્છન્ કસ્ય કામાય, શરીરં અનુસંજ્વરેત્. (૧૪-૫)

અર્થ :-જો પુરૂષ, હું આ પ્રદ્ધ છું એમ પોતાને આ પ્રત્યક્ષ રીતે જાણે, તો કયા માયિક પદાર્થની ઇચ્છાથી કયા માયિક સુખ માટે પોતાના શરીરને દુઃખ આપે ?

ધન્યોહં ધન્યોહં દુઃખં સંસારિકં ન વિદ્વેડધ;
ધન્યોહં ધન્યોહં સ્વસ્થા જ્ઞાનં પલાયિતં કવાપિ. (૧૪-૬૦)

અર્થ :-હું ધન્ય છું હું ધન્ય છું હવે મને સંસારીક દુઃખ દેખાતું નથી. તેમજ પોતાનું માર્ગ અજ્ઞાન કયાં ચાલી ગયું તે પણ ખબર નથી.

ધન્યોહં ધન્યોહં કર્તવ્ય મે ન વિદ્યતે કિંચિત્;
ધન્યોહં ધન્યોહં પ્રાપ્યત્વં સર્વમથ સંપન્નમ્. (૧૪-૬૧)

અર્થ :-હું ધન્ય છું હું ધન્ય છું હવે મારે કંઈ કર્તવ્ય કરવાનું નથી. કેમ કે મેં મેળવવાનું મેળવી લીધું છે.
ધન્યોહં ધન્યોહં તૃપ્તિ મેં કોયયાં ભવેત્ લોકે;
ધન્યોહં ધન્યોહં ધન્યોધન્યઃ પુનઃ પુનર્ધન્યઃ. (૧૪-૬૨)

અર્થ :-હું મારી જાતને ધન્ય ધન્ય માનું છું ને ફરીથી ધન્ય કહું છું, કારણ કે હું પૂર્ણ તૃપ્ત થઈ ગયો છું અને મને હું કોની ઉપમા આપું ?

અંગીહિ બાધ્યતે લોકે, નિઃસંગઃ સુખ મશ્નુતે;
તેન સંગઃ પરિભ્રાજ્ય, સર્વદા સુખ મિચ્છતા. (૨-૭૪)

અર્થ :-લોકોનો સંગ જ બાંધન કરે છે અને અસંગથી સુખ મળે છે. તેથી કોઈનો સંગ ન કરવો, જો સુખની ઇચ્છા હોય તો નિસંગ રહેવું.

વૈરાગ્ય બોધો પરમાઃ સહ્યાયાસ્તે પરસ્પરમૂ;
પ્રાયેષુ સહ વર્તન્તે વિચુજ્યતે ક્વચિત્ ક્વચિત્. (૬-૨૭૬)

અર્થ :-વૈરાગ્ય બોધ (જ્ઞાન) ને શાંતિ હંમેશા સાથે જ રહે છે, ક્યારેક જ ભુલ પડી જાય છે. માટે વૈરાગ્ય, તત્ત્વજ્ઞાન ને શાંતિ રાખો. ઓ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

પુરુષ સૂક્ત :-

ૐ સહસ્ર શીર્ષા, પુરુષઃ સહસ્રાક્ષઃ.

સહસ્રપાત્ સભૂર્મી સર્વતઃ, વ્રત્વાત્યતિષ્ઠત્ દશાંગુલમ્

અર્થ :-તે બ્રહ્મ પુરુષને ૧૦૦૦ માથા છે, હજારો આંખ છે=બધી જ્ઞાનેન્દ્રિયવાળો છે, સહસ્ર=હજાર પગ છે=૫ કર્મેન્દ્રિય વાળો છે. તે સર્વ ભુમીને ઓળંગી જઈને દશ આંગળ વધારે છેડે ઉભો છે.

વેદાહમે તં પુરુષં મહાત્, આદિત્યવણ્ તમસઃ પરસ્તાત્;
તમેવ વિદિત્વાતિ મૃત્યુમેતિ, નાન્યપથાઃ વિદ્યતે અયનાય. (૧૮)

અર્થ :-તે મહાપુરુષ બ્રહ્મને અમોઝે બાણી લીધો છે. તે તો સૂર્ય જેવા રૂપવાળો છે. તેનામાં અંધકાર=અજ્ઞાન બીજકુલ છે જ નહિ, તેને બાણી લીધાથી મૃત્યુને તરી શકાય છે. આ સિવાય બીજો કોઈ માર્ગ નથી. મનુષ્ય જીવનમાં બ્રહ્મને બાણવાથી જ આનંદ થાય છે. અને દુઃખ નાશ પામે છે.

વેદાંત સિદ્ધાંતો :-વિચાર સાગર

(સ્વામિ નિશ્ચલદાસજી)

૧. બ્રમની નિવૃત્તિ જ બ્રહ્મ રૂપ છે. તે બ્રહ્મથી ભીન્ન નથી.
(૨૨) પાનુ
૨. સુખ દુઃખ સાક્ષી ભાસ્ય છે, પણ અંતઃકરણના ધર્મે
નથી.
(૨૬) પાનુ
૩. પ્રમાતા વિ. સઘળો પ્રપંચ પ્રતીભાસ રૂપ છે, તે જ
બંધ છે.
(૩૨)
૪. બ્રહ્મ સામાન્ય અને વિશેષ ભાવ વિનાનું છે.
અવ્યવહાય છે.
(૩૬)
૫. કોઈ પણ કર્મ લોગવ્યા વિના નાશ પામતુ નથી.
જ્ઞાનીને માટે તે હ્રદય બીજ જેવું છે.
(૩૭)
૬. સાક્ષી સર્વ કલેશોથી રહિત છે.
(૪૮)
૭. જીવ, ઈશ્વર બ્રહ્મ, અવિદ્યા, ચેતન, તેનો સંબંધ ને તેનો
લેહ અનાદિ છે.
(૪૫)
૮. ચેતન અજ્ઞાનનું વિરોધી નથી પણ વિશેષ ચેતન
વિરોધી છે.
(૬૦)
૯. અધિજ્ઞાનના જ્ઞાનથી મીથ્યા વસ્તુ નાશ પામે છે.
(૬૫-૨૨૧)
૧૦. અજ્ઞાન ચેતનનું આશ્રિત છે ને તેને જ ઢાંકે છે. જેમ કે
લીલ-પાણીને ઢાંકે છે.
૧૧. પદાર્થ જણાય ત્યારે જ છે નહિ તો નથી જ.
૧૨. સ્વપ્નને બ્રહ્મતના પદાર્થો સરખા જ છે. આત્માથી
ભીન્ન કંઈ જ નથી.

૧૩. જ્ઞાનીના શરીર વ્યવહારનો કાંઈ નીયમ નથી. (૩૨૨)
આવા ૨૭ સિદ્ધાંતો છે.

વિચાર-સાગર : મહાત્મા નિશ્ચલતાસભ્ય એ ગ્રંથ બનાવ્યો છે તેમાં લગભગ ૨૭ લાખ શ્લોકનું Extract નિચોડ છે માટે મનનપૂર્વક વાંચવા જેવો છે. જેને સંસ્કૃતનું જ્ઞાન નથી તેને અદ્વૈત=બ્રહ્મજ્ઞાન સહેલાઈથી સમજાઈ જાય છે, માટે ખાસ બણવા લાયક ગ્રંથ છે, તેમાં ૭ પ્રકરણો છે, તે સહેલી હિંદી ભાષા. ગુજરાતી તરજુમા સાથે છે.

૧લો દોહરો :—

જો સુખ નિત્ય પ્રકાશ વિભુ, નામરૂપ આધાર,
મતી ન લખે જીહી મતી લખે, સો મેં શુદ્ધ અપાર. (૧)

જે વસ્તુ સુખરૂપ હોય તે પણ નિત્ય રહેવું જોઈએ, વળી પ્રકાશવાળું (સૂર્ય નહિ) ને વ્યાપક (આકાશ નહિ) તે નામરૂપવાળી સઘળી વસ્તુનો આધાર હોય, તે બ્રહ્મ છે, તે હું છું. પણ તે માટે તેમાં બુદ્ધિ ચાલતી નથી, પણ બુદ્ધિને પણ ને સમજવાની શક્તિ આપે છે તે બ્રહ્મ હું છું, શુદ્ધ છું ને અપાર છું.

બ્રહ્મલોક લોં લોગ જો, અહો સખ ન કો ત્યાગ,
વેદ અર્થ જ્ઞાના મુની કહત તાકો વૈરાગ્ય.
બ્રહ્મ પ્રાપ્તિ અરૂં બંધકી હાની મોક્ષકો રૂપ,
તાકી આહ મુમુક્ષુતા, ભાખત મુનીવર ભુપ.
જીવ બ્રહ્મકી એકતા, કહત વિષય જ બુદ્ધિ,
તામે જો અંતર લહે સો મતી મંદ અબુદ્ધિ.

પરમાનંદ સ્વરૂપકી પ્રાપ્તિ પ્રયોજન બાની,
તીનમેં જો અંતર લહે સો મતી મંદ અજ્ઞાની.
વેદ ઉદધી બીન ગુરૂ લખે લાગે લોન સમાન,
બાદલ ગુરૂ મુખ દ્વાર હી, અમૃતસે અધીકાન.

વિષયોમાં મુખ કેમ લાગે છે ? જવાબ :—

આત્મ વિમુખ બુદ્ધિ જન જોઈ, ઇચ્છા તાકી વિષયકી હોઈ,
તામુચંચળ બુદ્ધિ બખાની, મુખ આભાસ હોઈ ત્યાં હાની.
જખ અલી લખત પદારથ પાવે, તખ મતી ક્ષણ વિદ્યેય નસાવે,
તાતે હે આનંદ પ્રતીર્ષીબા, પુની ક્ષણમેં બહુ ચાહુ વિડંબા.
તાતે હે ધીરતાકી હાની, સો આનંદ પ્રતીર્ષીબ નીશાની,
વિષય સંગ યુ આનંદ હોઈ, બીન સતગુરૂ યહ લખે ન કોઈ.

આત્મરૂપ અજ્ઞાન હે, હે મિથ્યા પરતીતી;
જગત સ્વપ્ન નમ નીલતા, રબજુ ભુજંગકી રીતી.

- (૧) શૂન્યવાદી બૌદ્ધમત અસત્ જ્ઞાતિ માને છે.
 - (૨) બુદ્ધિ વિજ્ઞાનવાદી બૌદ્ધમત આત્મ જ્ઞાતિ માને છે.
 - (૩) ગૌતમ ને કણ્ઠાદ વૈશેષિક અન્યથા જ્ઞાતિ માને છે.
 - (૪) કપીલ સાંખ્ય શાસ્ત્ર અજ્ઞાતિ માને છે.
 - (૫) અનિર્વાચનીય જ્ઞાતિ વેદાંત-વ્યાસજી માને છે. કારણ કે—
જ્ઞાતિ અનિર્વાચનીય લખી, પંચમ તીનમેં ઓર;
યુક્તિ હીન મત ચારીએ, માનો બ્રમકી ઠોર.
૧. અસત્ જ્ઞાતિ ખોટી છે, કારણ કે વાંઝણીનો દીકરો ન દેખાય.
 ૨. આત્મ જ્ઞાતિ ખોટી છે, કારણ કે સર્પ તો લાંબો ટાઈમ દેખાયા કરે છે.

૩. અન્યથા ખ્યાતિ ખોટી છે, કારણ કે વસ્તુ કંઈક ને દેખાય કંઈક તે બને નહિ. હોય પ્રમાણે જ જ્ઞાન થાય છે માટે ખોટી છે.
૪. અખ્યાતિ મત ખોટો છે, કારણ આનું સામાન્ય પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન તેથી સર્પની બીક લાગે છે તે પણ ખોટું છે કારણ કે અહિં સર્પની સ્મૃતિ નથી પણ પ્રત્યક્ષ છે. માટે અખ્યાતિ મત ખોટો છે.
૫. ભ્રમ થયો તે વિષય ને જ્ઞાન અવિદ્યાનું પરિણામ છે. એક જ વખતે ઉત્પત્તિ ને એક જ વખતે નાશ પામે છે. માટે બધું સાક્ષી બાબત છે. આને વિવર્ત પરિણામ કહેવાય છે. કેમ કે એક જ વખતે ઉત્પત્તિ ને જ્ઞાન થતાં નાશ પામે છે. આ જ વેદાંતનો સિદ્ધાંત છે કે અધિસ્થાનના જ્ઞાનથી ભ્રમની નિવૃત્તિ થાય છે.

અંતર બાહીર એક રસ, બે ચેતન બરપુર;
વિશુ નભસમ સો પ્રદ્ભ હે, નહિ નેડે નહિ દુર.

અર્થ :—જે આકાશ સર્વ વ્યાપક છે તેમજ પ્રદ્ભ પણ સર્વ વ્યાપક છે, અને તે અંદર ને બહાર બરપુર છે, પણ પાસે કે દુર નથી.

અજ્ઞાન જીવની ૭ અવસ્થા :—

એક અજ્ઞાન આવરણ જાનો, બ્રાંતિ દ્વીવીધ પુની જ્ઞાન પીછાનો;
શોક, નાશ અરૂ હર્ષ અપારા, સંપત અવસ્થા ઈમ નીરધારા.

અર્થ :—અજ્ઞાન, આવરણ, બ્રાંતિ, પરોક્ષ અપરોક્ષ જ્ઞાન, શોક નાશને હર્ષ—આ જીવની ૭ અવસ્થા છે.

હે યદ્યપિ આભાસ મે, અહું પ્રદ્ભ ઈક જ્ઞાન;
તથાપિ સો કુટસ્થ કે, લહે આપ અભીમાન.

અર્થ :-અંતઃકરણમાં હું બ્રહ્મ છું તેવું જ્ઞાન થાય છે પણ-તેનું અણીમાન કુટસ્થ લે છે. કે હું જ બ્રહ્મ છું.

પોતાનું અજ્ઞાન=અંતઃકરણનું અજ્ઞાનજ આત્માના (બ્રહ્માના) જ્ઞાનને ઢાંકે છે.

દ્રષ્ટાંત :-ઘ્રીલ જ પાણીને ઢાંકે છે.

ઐરડાનું અંધારૂ-ઐરડાથી જ થાય છે. તેમજ અજ્ઞાન, ચેતનનું આશ્રિત છે. તે ચેતનને જ ઢાંકે છે.

જેસે સ્વપ્ન હોત બીન કંમ સે,

ચુમીધ્યા જગ ભાસત બ્રમતે.

બે તેનો કંમ બણ્યો ચાહે,

સો મરૂ સ્થલ જલ બસન નીચોરે.

જગત તે સ્વપ્નનાનો કંમ બણ્યો તે ઝાંઝવાના પાણીમાં ઘુગડા નીચોવવા જેવું છે.=સમજાશે નહિ.

નહિ બ પુણ્ય સમાન પ્રપંચ, ઇશ કહાં કર્તા બુ કહાવે;
સાક્ષ્ય નહિ ઇમ સાક્ષી સ્વરૂપન, દ્રશ્ય નહિં દ્રશ્ કાહી જણાવે.
બંધ હુ હોય તો મોક્ષ બને અરૂ, હોય અજ્ઞાન તો જ્ઞાન નસાવે;
બની યહી કર્તા તજે સબ, નિશ્ચલ હોત હી નિશ્ચલ પાવે.

સત્ ચિત્ આનંદ એક તું, બ્રહ્મ અજન્ય અસંગ;
વિભુ ચેતન માયા કરે, જગડો ઉત્પતિ અંગ.

અર્થ :-તુંજ સત્ ચિત્ આનંદ રૂપ બ્રહ્મ જ છે, અને જગતની ઉત્પતિ નાશ કરવો તે માયાનું કામ છે પણ આત્માનું કામ નથી તેમ બણ્યું.

હેતુ મોક્ષ કે જ્ઞાન એક, નહિ કમં નહિ ધ્યાન;
રજગુ સપં તબહી નસે, હોવે રજગુ કે જ્ઞાન.

ૐ શાંતિ:

Good Quatations:—

Scilence is an eternal aloguance-મૌન તે મહાન વકૃત્વ છે.

By reading books knowledge comes but wisdom lingers-પુસ્તકો વાંચવાથી જ્ઞાન આવે છે પણ ડહાપણ આવતું નથી.

Vigilence is the price of liberty-મનની જાગૃતિ તે જ સ્વતંત્રતા છે.

Reading, writing & methmetting (de-bating) make the man perfect-વાંચવું, લખવું ને ચર્ચા કરવાથી માણસને પૂર્ણ બનાવે છે.

Leaving thoughts, emptying mind & waiting, will bring perfectness-વિચારો છોડવા, મન ખાલી કરવું, અને રાહ જોવી તેથી પૂર્ણતા પ્રાપ્ત થશે.

The joy of search knowledge, does not lie in its monopolist possessions, but sharing its secrets to others-આ પ્રદક્ષજ્ઞાનનો આનંદ, પોતાના મનમાં ખાનગી રાખવામાં નથી પણ તે જ્ઞાનનો ખરો આનંદ બીજાને વહેચી દેવામાં છે.

Knowledge thrives in deffusion-જ્ઞાન તે વહેંચી દેવાથી જ વધે છે.

If you will not absorb the mind, mind will absorb you-જો તમે મનને નહિ જીતો, તો મન તમને જીતી લેશે.

Survival of the fittest, might is right, marry and multiply, let the strongest live & weakest die my will to power & they will to knowledge, etc. These are the laws of brutes and to sacrifice for others is the law of mankind-સબળા જીવે ને નબળાએ મરવું. ખાવ, પીવે ને મળ કરો તે મૂર્ખાની વાત છે, પણ બીજા માટે દુઃખ સહન કરી, ભોગ આપી, ગરીબોને આપવું તે જ માણસાઈ છે.

Try to see unity in diversity-ભેદમાં અભેદ જોતાં શીખો.

Try to know Atmik power rather than Atomic power-આત્મા જોતાં શીખો પણ એટમબોમ્બ જોતાં ન શીખો.

Love thy neighbour as thyself as he is yourself-તમારા પાડોશીને આહો કારણ કે તે તમારું જ રૂપ છે.

When ego knows that its knowledge is ignorance that is its salvation-જ્યારે જીવને ખબર પડે છે કે હું પામર જીવ છું. ત્યારે જ તેમાંથી આગળ વધી મુક્તિ મેળવે છે.

Maya stands for want of engairment-માયા ને પ્રશ્ન પુછો કે તું કોણ છે, કેવી છે? તો તુરત જ આપણને સમજાઈ જશે કે તે કેવળ બહુગરી છે, સાચી નથી.

The relaxation of mind is much more important than the consantration of mind-
મનને તાણે કરવા કરતાં તે હું મન નથી તેમ સમજાવું
તેજ તેમાંથી મુક્તિ છે.

Do not try to understand the world but
try to overstand it-જગત શું છે તે સમજવા મહેનત
ન કરો પણ તેને છોડી દ્યો તે વધારે સારું છે, કારણ કે તે
અમજશે નહિ

If you will add or deduct in a settlad
problem, the whole eguation will be dis-
turbed-નક્કી કરેલા સિદ્ધાંતમાં તમે કંઈ બાંધ છોડ ન કરો,
નહિં તે સિદ્ધાંત તુટી જશે.

There is a great difference between the
worldy experience and true experience-જગતનો
અનુભવ અને સાચો અનુભવ બંનેમાં ઘણો ફેર છે.

ફારસી ઉર્દુ (સુફીમત) પવિત્ર મત (સુફ-ઉન)

નમાજ-૫ :- ફઝર-સવાર, ઝોહર-મધ્યાહ્ન, અસર-૪ વાગે,
મગરેબ-સાંજે, ઇસા-રાત્રે.

શાકી-ગુરૂ, (સુફીઈ) અવસ્થાપ :- મુરીદ-મુમુક્ષુ દર્વેશ-
ફકીર, ઓલીયા-મસ્ત, કામીલ-મહાત્મા, કુતુબ-પરમ હંસ,
વલી-સંત. મોલવી-ઉપદેશક.

કલંદર - શ્રેષ્ઠ પુરૂષો - ૩૥ :- દાદાહયાત, બુઅલીયાહ,
લાલશાબાજ ને રાબીયા બસરી ૦૥ કલંદર છે.

ફીરસ્તા બે:-કેરેબીન અને કેતેબીન, જે હંમેશા માણસની
કાંધ પર હોય છે ને પુણ્ય પાપના સાક્ષીઓ છે.

બકા બીલાહ-(બાકી રહેતુ તત્વ), ફના ફીલાહ-સર્વ નાશ.

હાંસીલ હોતી હે બકા જબ ઉદ્ધતમે, ફના હો બય :-
જ્યારે બધુ નાશ પામે ત્યારે જ શ્રેષ્ઠતત્વ પ્રાપ્ત થાય છે.

માયા-કુદરતે કામીલા ઔર હીકમતે બાગીલા કહે છે

સીફારસ-બલામણ, નબીરો-દીકરો, પાક-પવિત્ર,
ખોફનાક-ભય કર, નાપાક-પાપી, અરવાહ-દેવતા. ફસલ-પ્રસાદ,
મુરાકબા-સમાધિ, મક્ત મુક્તિ-વિદેહી, નગદ મુક્તિ-જીવન
મુક્ત, ઉદ્ધત-પ્રેમ, બે, ચૂં વ ચરા-દેશ, કાળ ને વસ્તુ,
ઇત્રયાત-સુગંધ, સડાયાત-દુર્ગંધ, મયખાના-મસ્તનો અખાડો,
આમીન-ઝંઝ-અલીફમીમ્ નુન, રહીમ-રહેમાન,-વિરાટ પુરૂષ,
કરીમ-કૃષ્ણ, ઝમઝમ-ગંગા જમુના, કાબા-કાશી જેવું ધામ,
મજનુ-ગાંડો, તેનું નામ કેસ હતુ, બદોલત-કારણ કે,
ખરના-અથવા, ઇદમેમુઆમલા-કર્મ કાંડ ઇદમેમુકાસફા-જ્ઞાન
કાંડ, ઇદમેઇલાહી-પ્રદ્ય વિદ્યા, અનાનીયત-અહંકાર, જત્રત,
બેહીસ્ત-સ્વર્ગ, દોઝખ, જહન્નમ-નર્ક, અનાનીયત-અહંકાર,
વાહહુલાશરીફ-એકલોજ અદ્વિતીયપ્રદ્ય, શહાદત-ગવાહી, સાક્ષી,
આલમે મદકુત-દેવલોક, અમડગીધડ-ધ્રુવડ, નીકાબ-ખુરખો.

ધુપ હો તુંફા હો છેડછાડ, જંગલ કે પેડ કળ લાતે હે ધ્યાનમેં,
ગીરદીસે, રોજગારસે, હીલ બય જીસકા દીલ;
ઇન્સાન હો કે કમ હો, એ દરખતોંકે સામને.

અર્થ :-તડકો, તોફાન, વાવાઝોડું થાય તો જંગલના
ઝાડવા ક્યારે મૂંઝાય છે ? માટે ભાઈ, ધંધાથી, બાલખચ્યાથી,
મનથી મૂંઝા નહિ, કારણ તું તો મરદ છે. અને જો આ તો
ઝાડવા પણ મૂંઝાતા નથી.

ન બાપ બેટા, ન દોસ્ત દુસ્મન,
 આશક ને માશુક સનમ કીસીકા;
 અજબ તરહકી હુઈ ફરાગત,
 ન કોઈ હમારા ન હમ કીસીકા.

અર્થ:-આ દુનીયા અજબ રીતની છે, તેમાં કોઈ કોઈનું નથી.

ઓ સીકંદર ન રહી તેરી લી આલમગીરી,
 કીતને દીન આપ જીએ જીસકે લીયે દારા મારા.

ઘડી હુઈ ઘડીયાલકી, હુઆ પરાયા માલ,
 નંગા આયા નંગા જાયગા, યહી રખના ખ્યાલ.

પ્રશ્ન : ઓ સીકંદર કહાં જાતે હો ? “દેશ જીતનેકે લીયે.”

પીછે કયા કરેગા ? જ૦ : “શાંતિ મીલેગી.”

જવાબ : તો અબ મુઝે શાંતિ હે એસી શાંતિ આજહી લેલો.

મરતી વખતે સીકંદરના શબ્દો :-મારી પાલખીમાંથી મારા બંને હાથ બહાર દેખાય તેમ ખુલ્લા રાખજો, ને કહેજો કે હું કંઈ લઈ જતો નથી ખાલી જ હાથે જાઉં છું. મારી પાલખી વૈદ્યો, હકીમોની પાસે ઉપડાવજો કે અમો તેમને સાજ કરી શક્યા નથી. તેમજ બધી મારી રીયાસત પાલખી સાથે કાઢજો કે આમાંથી હું કંઈ પણ સાથે લઈ જતો નથી.

બંદા બહોત ન કુલીયે, ખુદા ખમેગા નહિ,

જેર જુલમ નાહિ કીજીએ મૃત્યુલોકકે માંહી;

મૃત્યુલોકકે માંહી તુજ રખ તુરત દીખાવે,

જે નર કરે યુમાન, સો નર ખતા ખાવે;

કહૈ દીમ ફરવેશ, બુલ મત ગાફીલ બંદા,

ખુદા ખમેગા નહિ, કુલ મત ગાફીલ બંદા.

દોલતસે કમીનોંકી કહીં શગફત નહિં હોતી,
કાફનકે ખબનેકી, કહીં કીમત નહિં હોતી.

અર્થ :- પૈસાદારની કયાંય કીમત થતી નથી.

પરવાને કબી શમાકો સીકવા નહિં કરતે,
ઉસાક કબી મરનેકી પરવા નહિં કરતે.

અર્થ :- પતંગીયા, પ્રેમથી દીવા પર મરી જાય છે, પછી ફરીયાદ નથી કરતા, પ્રેમી-પ્રેમ પાછળ મરે છે છતાં ફરીયાદ નથી કરતા.

મરના બલા હે ઉસકા, જો અપને લીએ જીએ;
જાંઠા હે વોહી, જો મરચૂકા, ઈન્સાન કે લીએ જીએ.

ખુદા પર વિશ્વાસ રાખો :-

જીસનેહી ઝર દીયા હે, વોહી ધન ભી દેગા;
માલો મકાં હવેલી, ખાગો અમન ભી દેગા.

જીતે રહેંગે જખતક, ખાનેકુ અન્ન ભી દેગા;
મર જાય ગા તો તુએ, કફન ભી દેગા.

દિલ્કી ખુશી કી ખાતર, અખ માલ દાલ ધનકો;
ઝર મર્દ હો તો આશક, કોહી ન રખ કફનકો.

સાંઈ લોક પુકાર તે, કર કર લાંબે હાથ;
તું પરમાત્મ દેવ હે, તું ત્રીલોકી નાથ.

હકીકત :-

ખુદાને દીયા હે ખુબ, ખુશકર ગ્વાલ કવી;
ખાના પીના લેના દેના, યહાં રહ જાતા હે.

કેતેક અમીર ઉમરાવ, બાદશાહ બચે;
 કર ગએ કુછ, ફીર લગા ન ઠીકાના હે.
 હીલો મીલો ખ્યારે જાન, નરંદકી હી રાહ ચલો;
 જરાસી જાંઠગી તામે, દીલ બહુલાના હે.
 આવે પરવાના, બને એક ન બહાના;
 યાંતે નેકી કર જાના, ફીર આના હે ન જાના હે.
 યહી હે ઇબાદત, યહી હે દીનો ઇમા;
 ઇન્સાકો કામ આયે, ઇન્સા કો ઇન્સા.

જીસને શરાબ પી કર, મીયા કે સાથ મહોબત કી હે;
 ઉસકો કીલ્લત, જીલ્લત, ઓર ઇલ્લત પ્રાપ્ત હોતી હે.

દુનીયા ઇમાનવાલો કે લીયે, કૈફ ખાના હે;
 ઓર કાફીરો કે લીએ, જીન્નત હે.

દુનીયા મુડકાલ હે, દુનીયા કે તાલીબ કુત્તે હે;
 ઇસલીયે આશક અલ્લાહ કે, દુનીયા કે તાલીબ નહીં હે.

આહે શર્હો, રંગે જરદો, ચશમે તર;
 ઇન્તે બારી બેક રારી, બેશ વર.
 કમ ખુદનો કમ ગુફતનો, ખવાબે હુરામ;
 આશકારા નવ નીશા, બાશહ પીસર.

અર્થ :-શરીરમાં શરદી લાગે, રંગે પીળું પડી જાય, ને આંખમાં આંસુની ધાર થાય કે કબ ખુદા મીલેગા, તેને માટે ખુબ આતુરતા રાખે, ખાય ઓછુ, વાતચીત પણ બહુ ઓછી કરે, ને ઉઘ ચીંતાથી ન આવે કે ખુદા કેમ ન મળે? આ બધી ખુદાના આશકની નીશાનીઓ છે. આ જ્ઞાન ભક્ત જેવું હોય છે.

હકીકતનું જ્ઞાન :-

ઈનાયત જો મુશીંદકી હે દિલમેં મેરે,
 વો ફૌલત નહિં હે ગુમાને કે કાબીલ,
 ન લાવો પેચમે હમેં ચે અહલે દુનિયા,
 ચે દિલ વો નહિં હે ફસાને કે કાબીલ;
 નહિં દિલ રહા જમાને કે કાબીલ,
 રહાહું મેં આંસુ બહાને કે કાબીલ

અર્થ :-મારા ગુરૂનું જે જ્ઞાન મારા દિલમાં છે તે ગુમાવી દેવાનું નથી. હે માણસો! મને તમે આંટીમાં ન નાખો, હવે હું કદી ફસાઈ નહિં જાઉં. મારું દિલ આ દુનિયા માટે નથી, હું ફક્ત ખુદાની ખાતર આંસુ પાડવા માટે જ જીવું છું કે ક્યારે મને ખુદા મળે માટે મને મુંઝવે નહિં.

મુઆરફતનું (મસ્તીનું) જ્ઞાન :-

હમહી હે ખુદ ખુદ યારો, નહિં પેદા હમારી હે;
 હમી જાંદા હમેશા હે, ન મરના મન કરારી હે.
 પકડ સમશેર બહેદતકી, કતલ દુધકો કરડાલી હે;
 ખુદી તજ ખુદ ખુદા હોચે, ન કિસીકી ઇન્તજારી હે.
 ન દેવી દેવ માને હે, ન ખુદસે ઔર જાને હે;
 ખુદા ખુદકો પહેચાને હે, નહિં ગેરોંસે યારી હે.

અર્થ :-હું જાતે જ ખુદ ખુદ છું. કેમ કે આત્મારૂપે હું જન્મ્યો જ નથી. હું અજર અમર છું ને કદી મરીશ નહિં તે મેં નક્કી કર્યું છે કેમ કે હું શરીર નથી પણ આત્મા છું. મારા હાથમાં અદ્વૈતની તલવાર છે તેથી લેલલાવ નીકળી ગયા છે. શરીરનું અભિમાન પણ કાઢી નાખ્યું છે હું આત્મા

સિવાય કોઈ દેવદેવી માનતો નથી. હું જાતે આત્મારૂપે બ્રહ્મ જ છું, બીજું કંઈ મને જ્ઞાન નથી.

મેં ખુદ હું ખુદા ઇશકે મયખાનેમેં દેખા,
ન જંગલમેં ન કાબેમેં ન ખુતખાનેમેં દેખા;
મનસુર ચડા શૂલી પર પુકારા અનલહક,
આ શકેંકો મજા યું મરજાનેમેં દેખા.

અર્થ :-હું જાતે જ આત્મારૂપે બ્રહ્મ છું આ વાત બીજે કયાંય નથી. મનસુર જ્યારે શૂળી પર ચડ્યો ત્યારે જ બોલ્યો કે હું જ ખુદા છું, અમારી મજા દેહભાવ છોડવામાં જ છે.

ઈશક કરન તલ્વારકી ધાર કપન,
એ કમ્મ નહિ હે નંગીયા ભુખીયા દા;
એ થે થાહ નહિ અડખંગીયા દા,
એ તો કમ્મ હે શીરાંચી લંધીયા દા.

અર્થ :-ખુદા સાથે પ્રેમ કરવો તે તલ્વારની ધાર પર ચાલવા જેવું છે. અહીં જેવા તેવાનું કામ નથી. અહીં તો માથા સાટે માલ ખાવાનું છે.

એઠે હે તેરે દરપે તો કુછ કરકે હોંગે;
યા વસ્લ લી હો જાયગા, યા મરકે હોંગે.

અર્થ :-તારે દરવાજે એઠો છું. તો તારો મેળાપ જરૂર કરીશ નહિ તો શરીર પડી જાય તો પરવા નથી એવો મારો નિશ્ચય છે.

કીડા જરા સા ઓર વે પત્થરો મેં ઘર કરે;
ઇન્સાન વો જો ના દીલે, દીલખર મેં ઘર કરે.

અર્થ :-જ્યારે નાનો કીડો પથુ પથરમા ઘર કરે છે તો માણસ કેમ ખુદાના દીલમાં, વાસ ન કરી શકે ?

નિશ્ચય :-

અગર યે કુલ્પ જગહસે ટલે તો ટલ જાયે;
હીમાલા ખાદ કી ઠોકર સે ગો ફીસલ હો જાયે.

અગર યે બહર લી જુગતુ કી દુમસે જલે તો જલ જાયે;
ચોર આફતાબ લી કમલે જ અરૂ ઢલ જાયે.

કબી ન સાહબે હીંમત કા હોંસલા તુટે;
કબી ન અપની જબાં સે બલઆયે.

અર્થ :-ભલે ધ્રુવનો તારો ઉત્તર દીશાથી ખસી જાય,
ભલે હીમાલય પતંગીયા જીવડાથી ઉડી જાય, ભલે સૂર્ય પણ
પૂર્વને બદલે પશ્ચિમમાં ઉગે, પણ મારો નિશ્ચય કદી ફરશે
નહિ. અને જીભાનથી બીજી બોલીશ નહિ.

કફન બાંધે હુવે શીર પર, તેરે કુચે મે આ બેઠે;
હજારો તાના અબ હમસે લગાવ, જીસકા જ ચાહે.

અર્થ :-માથે માત લઈને હું તારે માટે બેઠો છું. હવે
લોકો ગમે તેમ બોલે તેની મને પરવાહ નથી.

સાંઈ લોક પુકાર દે, કર કર લાંબે હાથ;
તું પરમાત્મ દેવ હે, તું તીરલોકી નાથ.

મીટાદે અપની હસ્તીકો, ગર જો મતંબા ચાહે;
દાના ખાકમેં મીલકર, ગુલે ગુલજર હોતા હે.

અર્થ :-દેહ લાવ છોડી દયો, જીવ્યો દાણો ફાટી કુટી
જાય છે ત્યારે જ ડુંડું થાય છે.

મેરા છોટાસા મન લેલો ખ્યારે મોહન !
ચહી નજરાના પેશ કરતા હે તેરા દીવાના.

હે પ્રભુ ! મારું મન લઈ લો, હું તમોને ભેટ આપું છું.

શ્રીરા તેરી તલાશમેં જ'ગલ પહાડમેં,
 મીલા નહિં મુઝકો તેરા અસલી મકાન હે;
 પુછા આલીમોંસે તેરા ખાસ કર પતા,
 રહેતા હે તેરે પાસ યહ ઉસકા ખયાન હે.
 આપહી આપકું ગેરકા કુછ કામ નહિ,
 જાને મુતલકમેં મેરી શકલ નહિ નામ નહિ.
 સર્વ વ્યાપી હું જ એક છું બીજો છે જ નહિ.

Every day is a new years day & every night is X'mas night.

અર્થ : દરરોજ નવું વર્ષ જ છે ને દરેક રાત્રી મારા માટે દીવાળી છે.

ન મર બુખા ન રખ રોઝા, ન જા મસ્જીદમેં સીઝદા કર;
 હુકમ હે શાહ કલંદરકા, અનલ હક તું કહાતે જા.
 ન કુછ હમ હસકે શીખે હે, ન કુછ હમ રોકે શીખે હે;
 જો થોડાસા શીખે હે, કિસીકા હોકે શીખે હે.
 સખ ઠાઠ પડા રહ જાયેગા, જબ લાહ ચલેગા બન્નજરા;
 કઝઝાક અજબકા લુટે હે, દીન રાત બબકર નક્કારા.
 તન સુખા કુબડી પીઠ હુઇ, ઘોડે પર જીન ધરો બાબા;
 અબ મોત નગારા બાજ ચૂકે, ચલનેકી ફીક કરો બાબા.

અર્થ :—કાળ પાસે આવ્યો છે, હવે જવાની તૈયારી કરો. તન સુકાર્ધ ગયું છે, શરીરે ખાડા દેખાય છે, મોત પાસે છે તો જરા ઇશ્વરને યાદ કરો.

और ज्ञान सग ज्ञान है, अज्ञान धक ज्ञान;
 जैसे गोला तोपका, मार करे मेदान.

જખ પાયા લેદ કલંદરકા, રાહ ખોળા અપને અંદરકા;
જખ લેદ પાવે પ્રહરંદરકા, તહાં જ્ઞાન સુરજ અંદરકા.

શ્રી યોગવાસિષ્ઠ મહા રામાયણ :- (સ્લોકો ૩૨૦૦૦)

તરવોડપિ જીવન્તિ, જીવન્તિ મૃગ પક્ષિણ્ઃ;
સ જીવતિ મનોયસ્ય, મનનેન સજીવતિ. (૧-૧૪-૧૧)

અર્થ :-ઝાડવા પણ જીવે છે તેમજ પશુ પક્ષીઓ પણ જીવે છે. પણ ખરૂં જીવ્યો તે જ ગણાય કે જે મનનપૂર્વક વિચારી જીવતો હોય.

સ્વ કંઠે સ્થિતં વસ્તુ, યથા ન પ્રાપ્યતે બ્રમાત;
બ્રમાતે પ્રાપ્યતે તદ્વત્, આત્માડપિ ગુરુ વાક્યતઃ.

અર્થ :-પોતાના કંઠમાં રહેલી વસ્તુ પણ પછવાડે સરી જવાથી જડતી નથી તેમજ આત્મા પોતાનું જ સ્વરૂપ છે છતાં ગુરુના સમજાવ્યા વિના સમજાતુ જ નથી.

કલેવરં ઇદં સ્થાનં, વિઞ્ઞહો મૂર્તિમાન સો;
પંચ ભૂતાનિ વાસોડયં, કથં તત્ર સુખી ભવત્.

અર્થ :-આ શરીર જ કળ્યાનું સ્થાન છે તેમાં પાંચ ભુનો રહેલા છે તો જીવને સુખ ક્યાંથી મળે ?

આત્મ અજ્ઞાનાત્ જગત્ ભાતિ હિ, આત્મ જ્ઞાનાત્ નિવર્તતે;
રજ્જુ અજ્ઞાનાત્, અહિ, ભાતિ, તદ્ જ્ઞાનાત્ ચ નિવર્તતે.

અર્થ :-આત્માના અજ્ઞાનથી જ જગત દેખાય છે. અને આત્મજ્ઞાન થતાની સાથે જ તેનો ભાષ થાય છે. જેમ દોરડીના અજ્ઞાનથી સર્પ દેખાય છે પણ દોરડીના જ્ઞાનથી સર્પ હી બાય છે તેમ.

મનોહિ જગતાં કર્તા, મનોહિ પુરુષઃ પરઃ
મનઃ કૃતં કૃતં સમઃ, ન શરીરઃ કૃતં કૃતમ્

અર્થ :-મન જ જગતનો કર્તા છે, મન પુરુષથી પર છે.
માટે જ મનનું કરેલું કાર્ય, કાર્ય કહેવાય છે. પણ શરીરનું
કરેલું કર્મ ગણાતું નથી.

સત્સંગો; વાસના ત્યાગો, અધ્યાત્મ વિદ્યા વિચારણુમ્;
પ્રાણ સ્પંદન નિરોધઃ, ચેતિ ઉપાયઃ ચેત સો જયે.

અર્થ :-સત્સંગ, વાસના છોડવી, અને આત્મ જ્ઞાનનો
વિચાર કરવો પ્રાણાયામ કરવા, વિગેરે ઉપાયો મનને
જીતવાના છે.

ન દેવઃ પુંડરિકાક્ષઃ, ન ચ દેવ ત્રિલોચનઃ;
ન દેહો દેવ રુપોડસૌ, ન દેવ ચિત્ર રુપકઃ.
ન તે રૂપાં ન આકારો, ના યુધાનિ ન ચા સ્પદમ્;
તથાપિ પુરુષાકારો, ભક્તાનાં ત્વં પ્રકાશતે.

અર્થ :-વિષ્ણુ કે ત્રિલોચન શંકર વિ. કોઈ દેવ નથી,
તેનું કોઈ રૂપ કે આકાર નથી તથાપિ ભક્તોને માટે તેની
ભાવના પ્રમાણે દેવ પુરુષાકારે પ્રકાશે છે.

વિદ્યમાનં મનોયાવત્, તાવત્ દુઃખ ક્ષયં કૃતઃ-જ્યાં સુધી
મન છે ત્યાં સુધી જીવને સુખ મળતું નથી જ.

ઉપાય બતાવે છે :-

સત્સંગ વ્યવહારિત્વાત્ ભવભાવન વર્જનાત્;
શરીર નાશ દર્શિત્વાત્ વાસના ન પ્રવર્તતે.

અર્થ :-સત્સંગ કરો, સંસાર ભાવ છોડો અને શરીરને
નાશવંત માનો તો સંસાર ભાવના રહેશે નહિ.

ચિત્તમેવ હિ સંસારો, રાગાદિ ક્લેશ દુષ્ણિતમ્;
તદૈવ તે વિમુક્તઃ, ભવાંતઃ ઇતિ કથ્યતે.
આત્મનો બંધને હેતુઃ ચિત્તં ક્ષીણુ હિ યત્નતઃ;
ચિત્તસ્ય તસ્ય ક્ષયતઃ કેવલાત્ ચિત્ પ્રકાશ્યતે.

અર્થ :-ચિત્ત તે જ રાગ-દ્વેષવાળો સંસાર છે, તેમાંથી મુક્ત થવું તે જ સંસાર નાશ કહેવાય છે. આત્માને બંધન ફક્ત ચિત્ત-મનનું જ છે. ચિત્ત ઉખલ ત માંથી એક ત બાદ કરતાં કેવળ ચિત્ત ચૈતન્ય આત્મા રહે છે.

ઉપાય :-જ્ઞાનવાન એવ સુખવાન, જ્ઞાનવાનેવ જીવતિ;
જ્ઞાનવાન એવ બલવાન, તસ્માત્ જ્ઞાનમયો ભવ.

અર્થ :-જ્ઞાની જ સુખથી જીવે છે, ને બળવાન પણ છે માટે પોતાના આત્માનું જ્ઞાન મેળવે તે જ ઉપાય છે.

મોક્ષઃ ન તિષ્ઠતિ આકાશે, ન પાતાલે ન ભૂતલે;
અજ્ઞાન હૃદય ંથિ નાશો, મોક્ષઃ ઇતિ સ્મૃતઃ.

અર્થ :-મોક્ષ આકાશ, પાતાળ કે જમીન પર કયાંય નથી. કેવળ હું આત્મા બ્રહ્મ છું તેમ માનવું તે અજ્ઞાનની ગાંઠ કાઢ્યા બરાબર છે, ને તે જ મોક્ષ કહેવાય છે.

બ્રહ્માદિ સ્તંબ પર્યંતઃ, મનસા કલ્પિતં જગત્;
સ્વપ્નવત્ મનોદ્રશ્યં, મમ નાસ્તિ ઇતિ નિશ્ચયઃ.

અર્થ :-બ્રહ્માથી તણબલા પર્યંત, મનથી કલ્પેલું આ જગત છે. તે સ્વપ્ન જેમ દેખાય છે, તેથી તે હું નથી તે મારો નિશ્ચય છે.

येन केनचित् आच्छन्नो, येन केनचित् आशीतः;
यत्र क्वचन शायी, सआट धव राजते.

અર્થ :-ગમે તેવા કપડાં પહેરે, ગમે તે મળે તે જમી લે
અને જ્યાં જગ્યા મળે ત્યાં સુઇ રહે તે સઆટ રાજા જેવો
શોભે છે.

तनु ' त्यजतु वा कारयां. श्वपयस्यगृहेऽथवा;
ज्ञान संप्राप्ति समये, मुक्तौ असौ विगताशयः

અર્થ :-જ્ઞાનીનું શરીર કાશીમાં કે ઢેઢના ઘરે પડે તો
પણ વાંધો નથી. કારણ કે જ્યારે તેને તત્ત્વજ્ઞાન થાય છે તે
દિવસથી જ તે મુક્ત છે, કારણ કે તેને જગતની કોઇ ઇચ્છાઓ
રહેલી નથી.

निद्रादौ जागरस्यांते, ये भावः उपजायते;
तं भावं भावयन् साक्षात्, अक्षयानंद अश्नुते.

અર્થ :-નિદ્રાની જરાક પહેલાં ને ઉઠ્યા પહેલાં જરાક
કે જ્યારે મન તદ્દન શાંત હોય છે. તે જ ભાવ રાખવો. દીવસે
રાખવાથી અક્ષયાનંદને ભોગવે છે.

प्रशांत सर्व संकल्पाः या शीलावत् अवस्थितिः;
अथ त्रिद्रा विनिर्मुक्ता, सा स्वर्द्धपा स्थितिः परा.

અર્થ :-જેના ખધા સંકલ્પો નાશ પામ્યા છે, ને જે
શીલાની જેમ શાંત સ્થિતિમાં રહે છે અને જે બ્રહ્મત કે
નિદ્રામાં સંકલ્પ વગરનો છે તેને જ જ્ઞાનીઓ સ્વર્ધ્પાઅવસ્થા
કહે છે.

न सुभाय सुभं यस्य, दुःखं दुःખायनो;
अंतमुंभ मने नित्यं, समुक्त धति कथ्यते. (ઉ. ૧૬૯-૧)

અર્થ :-જે સુખ દુઃખને સમાન ગણે છે અને અંતરમુખ આત્મા હું છું તેમ માને છે તે જ મુક્ત પુરૂષ કહેવાય છે.

શ્રી ગીરધર કવિરાયના કુંડલીયા :-

ગીરીધર જો સો ગીરીધરે, યત્ન શૂન્ય ખીન ખેદ;
ગીરીકારન સ્થુલ સૂક્ષ્મતન, ગીરધર પ્રત્યેક વેદ.
ગીરીધર....વેદ, જો હે નીતહીં પ્રાપત;
ખીના શ્રોત ધ્વની સુને, વાક્ય ખીન શબ્દ અલપત.
કહે ગીરધર કવીરાય, ન જામે મીત્ર અર;
સખકો આપન આપ, આતમા સો તુ ગીરધર.
નમો નારાયણ નીરામય, કારન કારજ રહિત;
સખંધ સંજ્ઞા જાતી પુની, ગુણ કીયા અસહિત.
ગુણ....અસહિત, કલ્પના સર્વ અતીતા;
નેતિ નેતિ કરકે, ચકીત બધં શ્રુતિ ગીતા.
કહે ગીરધર કવિરાય, ન જામે સત્ય રજ તમેા;
નિરાવર્ણ ઈક થાટ, આપકું આપે નમેા.
આત્મભીજ જો હે કીયા, સો સખ જામકી મૂલ;
કાચીક વાચીક માનસી, સખી આપકી ભુલ.
સખી.... ભુલ, મોક્ષ હીત કરે જો કરની;
જ્યુ રવી ચાહે તેજ, જાય ખલોત કી શરણી.
કહે ગીરધર કવીરાય, સાધ્ય સો સખી અનામત;
સ્વતઃ ચિદ્ અપવર્ગ, ચિદ્ધન તું આતમ.
ચિદ્ વિલાસ પ્રપંચ યહ, ચિદ્ વિવર્ત ચિદ્રૂપ;
એસી જાકી દ્રષ્ટિ હે, સો વિદ્વાન અનુપ.

સો..... અનુપ, મહા જ્ઞાની તત્ત્વ દર્શી;
 નિજ આત્મા વ્યતિરેક, વાર્તા સુને ન કરશી.
 કહે ગીરધર કવીરાય, વીવેકી ત્યાગે જીવ;
 કીન સંગ કરે વિવાહ, જ્યો દેખે ત્યાં ચિદ્ર.
 ભુલ્યો જળ તું આપકો, તળહી ભયો ખરાખ;
 શરીર કા આરુપદ હુઆ, ઉતર ગયી સખ આપ.
 ઉતર..... આપ, દરોહર ખાવે ધણે;
 કળી જાવે કેદાર ખંડ, કળી જાવે મણે
 કહે ગીરધર કવીરાય, કુફરકે પલને જીવ્યો;
 બકને લગ્યો તોફાન, જમા સખ અપની ભુલ્યો.
 ભાસે દ્વૈત પ્રપંચ યહ, હે અદ્વૈત અખંડ;
 દ્વૈત મીલે અદ્વૈત મે, યહી પ્રનામ પ્રચંડ.
 યહી.... પ્રચંડ, પીંડ પ્રદ્વાંડ મીટાવે;
 જગ દુખકા વૃંદ, દંદ અજ્ઞાન નસાવે.
 ખંડ ખંડ કરી દ્રશ્ય, અખંડ સ્વરૂપ પ્રકાશે;
 પદ વેદાંત કેસરી, જમ દ્વૈત લેશ ન ભાસે.
 માયા કી સત્તા નહિ, તો જી હે સંસાર;
 મીટે નહિ અજ્ઞાનસે, કરી કરી કમ હજાર.
 કરી..... હજાર, ઇષ્ટ ઉપાસન દારા;
 દ્રવ્ય જ્ઞાન અરૂ પુણ્ય, જત જપ કીએ અપારા.
 કીએ શાંતિ નહિ હોય, કલેશ હર જ્ઞાન બતાયા;
 પદ વેદાંત કેસરી, છુટે સખ તેરી માયા.
 વેદાંત ચર્ચા કર, નિત્ય લોલા;
 એકત્વ કરલે, દ્રઢ ઠોસ ગોલા.

દે તોડ માયા, ગઢ માત્ર પોલા; સાધકચ હોવે, નર દીવ્ય ચોલા.
 અમર નાથ એક આતમા, સબ દેવન કો દેખ; કોટીન મધ્યે સંત જન, જાનત હે કોઈ લેવ.
 જાનત.... લેદ, વિવેકી પુરૂષ અકામી; અનુગત અંતર બીજ, બ્યોમવત્ અંતર્યામિ.
 કહે ગીરધર કવીરાય, બીન અવયવ જી બ્રમર; ઇન્દ્રિય ગણકો નાથ, આતમા સો તુ અમર.
 સ્વતૈ પરમેશ્વર આપ હે, બન્યો ચહે કુછ ઓર; અવૈદીક સાધનમે' લગ્યો, મૂઢ ન કે શીર મોર.
 મૂઢ ન કે શીર મોર, આપકુ આપ ન જાને; શ્રુતિ સ્મૃતિ પુરાન, શાસ્ત્ર કા કલ્યા ન માને.
 કહે ગીરધર કવીરાય, ભમે ઇત કે ક્ષણુ ઉતૈ; બન્યો ચહે કુછ ઓર, પરમેશ્વર આપ હે સ્વતૈ.
 દષ્ટા દશ્ય ન હોત હે, દશ્ય ન દષ્ટા હોય, દષ્ટાને જળ આપકો દશ્યરૂપ કર જોઈ;
 દશ્યરૂપ કર જોઈ, તીસીને બયો કુચેની, માન્યો નીજકો સેની, શાક્ત વૈશ્નવ જૈની;
 કહે ગીરધર કવીરાય, સહે નાના વિધિ કષ્ટા, જ્ઞાંતિ કુપકે માંહી, પડ્યો જીસ દીનસે દષ્ટા.
 દષ્ટા ચિદ્ર દશ્ય વર્ગકો, પુની દશ્યમે' અનુસ્યુત, જન અધ્યસ્ત તામે સહી યાવત્ ભૌતિકજુત;
 યાવત્.....જુત આરોપીત રજગુ સર્પવત્, બ્રમકર સિદ્ધ પ્રસિદ્ધ, સનાતન રૂપ અસત્ સત્;
 કહે ગીરધર કવીરાય, આતમા તુંહી સમષ્ટા, કલ્પના રહિત અશુન્ય, ચેતન દશ્યકો દષ્ટા.

અત્તા ને સમ જગતકો, સોઈ ભુમા સોઈ ધિષ્ઠાન,
 સોઈ પ્રત્યેક આત્મા, સોઈ બ્રહ્મ ભગવાન;
 સોઈ.....ભગવાન, સચ્ચિદાનંદ સર્વેશ્વર,
 ત્રીધા લેદ પરીચ્છેદ, રહિત અમીત પરમેશ્વર;
 કહે ગીરધર કવીરાય, જીસકી એકરસ સત્તા,
 સો તુંહી સાક્ષાત્, પ્રત્યેક બ્રહ્માંડકો અત્તા.
 ત્યાગ જીવકી જીવતા, ઔર ઇશ્વરકો ઇશ્વરત્વ,
 દોનોકો અધિષ્ઠાનજો, સો નિશ્ચય કર તત્ત્વ;
 સો.....તત્ત્વ, વસ્તુગત લેદ ન જાયે,
 વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ, અદ્યક્ષતા સર્વજ્ઞતા આરોપીત તામે;
 કહે ગીરધર કવીરાય, મોહ નિદ્રાસે જાગ,
 જીવકી જીવતા ઔર ઇશ્વરકી ઇશ્વરતા ત્યાગ.
 મેરી તેરી છાંડકે, પક્ષાપક્ષી નારખ,
 રાગ દ્વેષકો દુર કર, નીજાનંદ રસ ચાખ;
 નીજાનંદ રસ ચાખ, ઔર રસ લાગે ફીકે,
 એક જ્ઞાનકે બયે, દુઃખ મીટ જાવે જીકે;
 કહે ગીરધર કવીરાય, રંગ જખ પહરે જેરી,
 તખ હોવે સફલ, જખ તજે મેરી તેરી.
 બ્રહ્મ સનાતન વાચ્ય હે, વાચ્ય કહે વેદાંત,
 પઠત મુનત વેદાંતકો, હોતા હે મન શાંત;
 હોતા હે મન શાંત, અંત દુઃખોકા હોતા,
 જીવ હોઈ કે બ્રહ્મ મુખ નીંદકી હે સોતા;
 ભોલા નાહિ વિશ્વ, માયા ન તન-મન,
 તજ કર સારે કમ, બજ સનાતન બ્રહ્મ.

હમ જ્ઞાસુ જનનપે, સખ વિધિ વિધિ અનુકુળ,
 સ્વામી નિશ્ચલદાસજી, ગુરૂ મીલે સુખ મુખ;
 ગુરૂ.....મુલ, કૃપા કીની અતિ ભારી,
 દીયો આતમ ઉપદેશ, અવિદ્યા સઘળી ટાળી;
 કહે શુભ ચિંતક મિત્ર, મીટાયા હે સખકા જામ,
 સ્વરૂપ સ્થિતિ, અહો કૃત્ય કૃત્ય ભયે હમ.
 જખાંકો ન તાકાત, ન મનકો રસાઈ,
 મીલી મુઝકો અખ અપની અસલી બાદશાહી;
 ઔર જ્ઞાન સખ જ્ઞાન હે, બ્રહ્મજ્ઞાન ઈક જ્ઞાન,
 જૈસા ગોલા તોપકા, માર કરે મેદાન.

મહાત્મા સુન્દરદાસજી :-

મનહી કે જામ, જેવરી મેં ઉપજન સાપ;
 મનકે સાપ જેવરી, સમાત હે.
 મનહી કે જામતે, મરીચી કાકુ જલ કહે;
 મનહી કે જામ સીપ, રૂપો સો દીખાત હે.
 સુન્દર કહત યહ દીસે, મનહી કો જામ;
 મનહી કે જામ ગયે, બ્રહ્મ હોઈ જાત હે.
 તેરો તો સ્વરૂપ હે, અનુપ ચિદાનંદ ધન;
 દેહ તો મલીન જડ, યુ' વિવેક કીજીએ.
 તું તો નીસંગ નીરાકાર, અવીનાશી આજ;
 દેહ તો વિનાશવંત, તાહી નહિં ધીજીએ.
 તું તો ષડુ ઉર્મી રહિત, સદા એક રસ;
 દેહકે વિકાર સખ દેહ શીર દીજીએ.
 સુન્દર કહત યુ' વિચારી, આયુ લીજા નાણી;
 પારકી ઉપાધી કહાં, આપ ખેંચી લીજીએ.

દેહ યહ કોન કો હે ? દેહ પંચ ભુતન કો;
 પંચ ભુત કોન હે ? તામસ અહંકાર તે.
 અહંકાર કોન તેં હે ? જામ્બુ મહત્ તત્વ કહે,
 મહત્ તત્વ કોન હે ? પ્રકૃતિ મંજાર હે.
 પ્રકૃતિ કોન તેં હે ? પુરૂષ હે જાકો નામ;
 પુરૂષ કોન તેં હે ? બ્રહ્મ નિરધાર હે.
 બ્રહ્મ નીરીહ, નીરામય નિર્ગુણ;
 નિત્ય નિરંજન ઓર ન ભાસે.
 બ્રહ્મ અખંડીત, હે અધ ઉરધ;
 બાહીર ભીતર, બ્રહ્મ પ્રકાશે.
 બ્રહ્મ હી સૂક્ષ્મ, સ્થુલ જહાં લગી;
 બ્રહ્મ હી સાહેબ, બ્રહ્મ હી દાસે.
 સુંદર ઔર, કછુ મત જાન હું;
 બ્રહ્મ હી દેખત, બ્રહ્મ તમાશે.
 કોઈ નૃપ કુલન કી, સેજ પર સુતો આઈ;
 જબ લગ જાગ્યો તોં, લો અતિ સુખ માન્યો હે.
 નીંદ જબ આઈ તબ, વાહી કો સુપન ભયો;
 જબ પડ્યો નરક કુંડ મેં, યું જાન્યો હે.
 અતી દુઃખ પાવે પુની, નીકર્યો ન કયું હી જાઈ,
 જાગી જબ પડ્યો, તબ સુપન બખા ન્યેહે.
 યહ ગુઠ વહ ગુઠ, જાગૃત સુપન દોઢિ;
 સુંદર કહત જાની, સખ બ્રમ ભાન્યો હે.
 ભાવે દેહ છુટી જાય; કાશી માંહી ગંગાતટ;
 ભાવે દેહ છુટી જાય, ક્ષેત્ર મધહરમે.
 ભાવે દેહ છુટી જાય, વિપ્રકે સદન મધ્ય;
 ભાવે દેહ છુટી જાય, શ્વપચ કે ઘરમે.

ભાવે દેહ છુટી જાય, આયુ' કે અનાયુ' મે;
 ભાવે દેહ છુટી જાય, વનમે નગરમે.
 સુંદર જ્ઞાની કે કહ્યું, સંશય રહત નહિં,
 સ્વરગ નરક સૌ, ભાંગી ગયો ભરમે.
 એક કી દોષ, ન એક ન દોષ;
 ઉહી કી ઇંહી, ન ઉહી ન ઇંહી હે.
 શૂન્ય કી સ્થુલ, ન શૂન્ય ન સ્થુલ;
 જહાં કી તીંહી, ન જહાં ન તીંહી હે.
 મૂલ કી ડાલ, ન મૂલ ન ડાલ;
 બહી કી મહીં, ન બહી ન મહીં હે.
 જીવ કી બ્રહ્મ, ન જીવ ન બ્રહ્મ,
 તું હે કે નહિ, કુછ હે ન નહિં હે.
 ન્યાયશાસ્ત્ર કહત હે પ્રગટ અણુવાદ,
 મિમાંસાદિશાસ્ત્ર માંહી કર્મવાદ કહ્યો હે;
 વૈશેષીકશાસ્ત્ર પુની કાલવાદી હે પ્રસિદ્ધ,
 પાતાંજલશાસ્ત્ર તે યોગવાદ કહ્યો હે;
 સાંખ્યશાસ્ત્ર માંહી પુની પ્રકૃતિ પુરૂષવાદ,
 વેદાંતજ્ઞુશાસ્ત્ર તીન બ્રહ્મવાદ ગાયો હે;
 સુંદર કહત પદશાસ્ત્ર માંહી ભયોવાદ,
 બકે અનુભવ જ્ઞાન વાદમાં ન વહ્યો હે.
 એક તો શ્રવણ જ્ઞાન પાવક જ્યું દેખીયે,
 માયાજલ સ્પર્શત વેગેજુજી જાત હે;
 એક તો મનન જ્ઞાન બીજલી જ્યું ઘન મધ્ય,
 માયાજલ બરસત તારે ન જુઝાત હે;
 એક તો નિદિધ્યાસન જ્ઞાન વડવા અનલ, જૈસે,
 પ્રગટ સમુદ્ર માંહી માયાજલ ખાત હે;
 અનુભવ સાક્ષાત્ જ્ઞાન પ્રલયકી અગ્નિસમ,
 સુંદર કહત દ્વૈત પ્રપંચ બીલાત હે.

જો કુછ સુનીયે, દેખીયે, યુદ્ધિ વિચારે જાહીં;
 સો સખ વાક્ય વિલાસ હે, બ્રમ કરી માને આંહિ.
 અખ કહુ કહે વે કો નહિ, કહુ કહાં લો ખેન;
 અનુભવ કરકે દેખીયે, યહ યુંગેકી સેન.
 સુંદર તેરે પેટકી, તા કો ચિંતા કોન;
 વિશ્વ ભરણુ ભગવંત હે, પકડી બેઠ તું મૌન.
 સાધત સાધત દીન ગયે, કરહી ઔરકી ઔર;
 સુંદર એક વિચાર ખીન, મન નહિ પાવે ઠોર.
 મનકો સાધન એક હે, તું કર પ્રદ્ધ વિચાર;
 સુંદર પ્રદ્ધ વિચાર તે, પ્રદ્ધ હોત નહિ વાર.
 દૂરી કરે સખ વાસના, આશા રહે નહિ કોઈ;
 સુંદર વાકી મુક્તિ હે, જીવત હી મુખ હોઈ.
 ભેદ સકલકુ જ્ઞાત હે, એકાંત હે અજ્ઞાત;
 ભેદમાં અભેદ લખે, સો વેદાંત પ્રખ્યાત.
 કહના સુનના દેખના, હોઈ રહા જખ આપ;
 સચ્ચિદાનંદ અભેદમે, મગન ભયો તજ તાપ.
 જાનો તો ભી આપ હે, ન જાનો તો ભી આપ;
 મજર ન જાનને મેં, રહેગા મહા સંતાપ.

શ્રી રામચરિત માનસ :-

વિદ્યા સીતા વિયોગઃ ક્ષુભિત નિજમુખઃ, શોક મોહાભિ પન્નઃ;
 ચેતઃ સૌમિત્રિ મિત્રો ભવગહન ગતઃ, શાસ્ત્ર મુગ્ધીવ સખ્યઃ.
 હત્વાસ્તે દ્વૈન્ય વાલીં, મદનજલ નિધૌ, ધૈર્યં સેતુ પ્રબદ્ધઃ;
 પ્રધ્વસ્ત અબોધ રક્ષઃ પતિઃ અધિગતઃ ચિત્ત જનકી સ્વાતમારામઃ.

અર્થ :-બ્રહ્મવિદ્યારૂપી સીતાનો આપણને વિયોગ થયો છે તેથી પોતાનું આત્મસુખ મળતું નથી ને જીવભાવે શોક મોહમાં આવી પડ્યા છીએ તેથી જે લક્ષમાં મન રહેવું જોઈએ તેમાં રહેતું નથી ને સંસારમાં મગ્ન છે. માટે સાત્ત્વરૂપી સુગ્રીવની મૈત્રી રાખો, અને દીનતારૂપ=દેહભાવરૂપી વાલીનો નાશ કરી, કામ ક્રોધનો સમુદ્ર પર ધીરજરૂપી સેતુ પુલ બાંધો, અને અજ્ઞાનરૂપી રાવણનો નાશ કરી ચૈતન્યરૂપી આત્મારૂપી જાનકી છે તેને મેળવો ને સુખી થાઓ.

વેદ મત શોધી શોધીકે પુરાણ સખે,
સંત ઔર અસંતનકે લેહ બતલાવતો;
કપટી કુચાલી, કૂર, કલીકે કુચાલીજીવ,
કેન રામ નામકી ચરચા ચલાવતો;
એની કહે મતિ માનો, હોત પ્રતિતી યહ,
પાહન હીયેમે' કેન પ્રેમ ઉપજાવતો;
ભારી ભવસાગર ઉતારતો કવન પાર,
જો પૈ યહ તુલસી રામાયણ ન ગાવતો.

અસ્તિ ભાતિ પ્રિય, રૂપં નામ ચેત્યર્થં પંચમમ્;
આદ્યત્રય બ્રહ્મરૂપં, જગતરૂપં તતો દ્વયમ્.

અર્થ :-હોવું, દેખાવું. પ્રિય લાગવું, નામ ને રૂપ. તેમાં પહેલાં ત્રણ બ્રહ્મરૂપ છે ને બાકીના બે જગતરૂપ છે.

વ્યાપક એક બ્રહ્મ અવિનાશી, સત્ ચેતન ધન આનંદરાશી;
રામ બ્રહ્મ ચિનમય અવિનાશી, સર્વ રહિત સખ ઉરપુરવાસી.

દષ્ટિ સૃષ્ટિવાદ:-જનક મંડપમાં રામે ધનુષ્ય ભંગ કર્યો ત્યારે જેને જેવી જાવના તેવા રામ દેખાયા.

ઉમાના પ્રશ્નો ને શ્રી શંકરનો ઉપદેશ :-

બુઠેકે સત્ય બાહી બીનુ બાને,
જીમી બુજંગ બીનુ રજગુ પહેયાને.

જેહી બાને જગ બાઈ હેરાઈ,
બાગે યથા સુપન બ્રમ બાઈ.

હરખ વિશાદ રહિત રઘુરાઉ,
તુમ બાનત સખ રામ પ્રભાઉ.

પ્રસન્નતાય ન ગતાભિષેકઃ તથા ન મમ્લે વનવાસ દુઃખિતઃ;
મુખ પ્રસન્ન મનરંગ ન રોધુ, સખ કર અખ વિધિ કરી પરિતોધુ.

આત્મ રામાયણ :-

તીર્ત્વા મોહાણુવં, હત્વા કામ ક્રોધાદિ રાક્ષસાન્;
શાંતિ સીતા સમાયુક્તાઃ, આત્મા રામો વિરાજતે.

અર્થ :-મોહ રૂપી સંસાર સમુદ્ર તરવાનો છે, અને કામ ક્રોધ, વિગેરે ૬ વિકારો રૂપી રાક્ષસો મારી, શાંતી રૂપી સીતાજીને મેળવી, તમો આત્મા રૂપે રામ થઈને રહો.

વાલ્મીકી રામાયણ :-એક શ્લોક.

કોય પક્ષીની માદાને પારધીએ બાણ માર્યું ને માદા મરણ પામી. તે ઉપરથી અધ્યાત્મ રામાયણના ૧૦૦ શ્લોક થયા ને પછી તુલસીદાસજીએ જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિ, નામ મહાત્મ, માયા બ્રહ્મ ઈશ્વર વિગેરે સુંદર રીતે ગોઠવી રામાયણ બનાવ્યું. પ્રથમ પાંચ કાંડ હતા પણ પાછળથી બાલકાંડ ને ઉત્તરકાંડ ઉમેરવામાં આવ્યા છે સ્વામી શ્રી માધવતીર્થજી અને શ્રી કૃષ્ણાત્મકસ્વામી કહે છે કે રામાયણ ને મહાભારત આપણા સંસ્કાર અંશે છે પણ બંને ઇતિહાસ નથી.

શંકર સહજ સ્વરૂપ સંભારા,
 લાગી સમાધિ અખંડ અપારા.
 ગુરૂ કે વચન પ્રતીતી ન જેહી,
 સપને હું સુમમ ન સુખ સિદ્ધિ તેહી.
 જાસુ ભવનુ સુરતરૂ તર હોઈ,
 સહિકી દરિદ્ર જનીત દુઃખ સોઈ.
 ગુઢઉ તત્ત્વ ન સાધુ દુરાવહી,
 આરત અધિકારી જહાં પાવહી.
 જુઠે ઉ સત્ય જાહી બીનુ જાને,
 જીમી ભુજંગ બીનુ રજજી પહીયાને.
 જેહી જાને જગ જાઈ હેરાઈ,
 જાગે યથા સુપન જ્રમ જાઈ.
 હરખ વિશાદ જ્ઞાન અજ્ઞાના,
 જીવ ધર્મ અહમીતિ અભીમાના.
 રામ બ્રહ્મ આપક જગ જાના,
 પરમાનંદ પરેસ પુરાના.
 જથા ગગનધન પટલ નીહારી,
 આંપેઉ જાનુ કહહી કુવિચારી.
 જાસુ સત્યતા તે જડ માયા,
 જાસ સત્ય ઈવ મોહ સહાયા.
 એહી વીધી જગ હરી આશ્રિત રહઈ,
 જહપિ અસત્ય દેત દુઃખ અહહી.
 જો સપને શીર કાટે કોઈ,
 બીનુ જાગે ન દુરિ દુઃખ હોઈ.
 રામ બ્રહ્મ ચિન્મય અવીનાશી,
 સર્વ રહિત સખ ઉર પુર વાસી.

બાદી બસન બિનુ ભુખન ભારૂ,
બાદી બીરતી બીનુ પ્રદા વિચારૂ.

બોલે મધુર વચન ભૂમી મોરા,
બાઈ મહા અહિ હૃદય કઠોરા.

દુઈ કીં હોઈ એક સમય ભુઆલા,
હસવ ઠઠઉ અરૂ ગાલ કુલાતા.

દેખઈ સુનીય ગુનીય મનમાંહિ,
મોહ મુલ પરમારથ નાહિ.

રામ સ્વરૂપ તુમાર, વચન અઝોચર બુદ્ધિ પર;
અવિગત અકથ અપાર, નેતિ નેતિ નિત નીગમ કહ.

સોઈ જાનઈ જેહી દેહુ જનાઈ,
જાનત તુમહી તુમહી હોઈ જાઈ.

પુછહુ મોહી કી રહૌ કહ, મે પુછત સકુચાઉ;
જહાં ન હોઈ તહાં દેહુ કહી, તુમ હો દેખાવૌ ઠાઉ. સીયા.

જદપિ પ્રદા અખંડ અનંતા,
અનુભવ ગમ્ય ભજહી જેહી સંતા.

મેં અરૂ મોહ તોર ને માયા,
જેહી બસ કીન્હુ ભવ નીકાયા.

ગો ગોચર જહાં લગી મન જાહિ,
સો સખ માયા જાને હુ ભાઈ.

મમ દરશન ફલ પરમ અનુપા,
ભવ પાવ નિજ સહજ સ્વરૂપા.

ઉમા કહુ મે અનુભવ અપના,
સત હરી ભજન જગત સખ સપના.

તાત સ્વર્ગં અપવર્ગં, સુખ ધરીય તુલા એક અંગ;
તુલ ન તાહી સકલ મીલી, સો સુખ લવ સત્સંગ.
સચિવ વૈદ ગુરૂ તીન જો પ્રિય બોલ હી ભવ આસ;
રાજ ધર્મ તન તીની કર, હોઈ વેગ હી નાસ.
સગુનો પાસક, મોક્ષ ન લેહી,

તીન્હ કહુ રામ ભગતિ નીજ દેહી.

સો પરમ દુઃખ પાવહી શીર ધુની ધુની પછી નાઈ;
કાલ હી કર્મ હી ઈશ્વર હી, મિથ્યા દોષ લગાઈ.
નિર્ગુણ રૂપ સુલભ અતિ, સગુન બનન કોઈ;
સુગમ અગમ નાના ચરિત, સુની સુની મન બ્રમ હોઈ.
બીનુ ગુરૂ હોઈ કિ જ્ઞાન, જ્ઞાન કિં હોય વિરાગ બીનુ;
ગાવ હી વેદ પુરાન, સુખ કિ લહીઅ હરી ભગતિ બીનુ.

સોહમસ્તિ ઇતિ વૃત્તિ અખંડા,

દીપ શીખા સોઈ પરમ પ્રચંડા.

આતમ અનુભવ સુખ સુપ્રકાશા,

તબ ભવસુલ લેહ બ્રમ નાસા.

છોરન ગ્રંથી પાવજો કોઈ, તબ યહ જીવ કૃતારથ હોઈ.

કહત કઠીન સમુજત કઠીન, સાધન કઠીન વિવેક;

હોઈ ધુનાક્ષર ન્યાય જૌ, પુની પ્રત્યુહ અનેક.

વંશકી રહ દ્રીજ અનહીત કીન્હે, કર્મકી રહ સ્વરૂપહી ચિન્હે.

Immense of Rama

રામનું વ્યાપકપણું

In earth water fire air & ether is Rama,

In the heart mind prana & senses is Rama,

In the breath blood, nerves & brain is Rama,
 Om Shree Rama Jay Rama Jay Rama.
 Within is Rama without is Rama in front is Rama,
 Above is Rama below is Rama behind is Rama,
 To the right is Rama to the left is Rama
 everywhere is Rama,—Om Shree..

To the right is Rama to the left is Rama
 everywhere is Rama,
 Vyapka is Rama Vibhu is Rama Pranam is Rama.
 Om Shree...

Sat is Rama Chit is Rama Anand is Rama,
 Shanti is Rama Sakti is Rama Joyti is Rama.
 Om Shree...

Prem is Rama Merey is Rama Beauty is Rama,
 Bless is Rama Joy is Rama Purity is Rama.
 Om Shree..

Refuse Solace path Lord & witness is Rama,
 Father mother friend relative & Guru is Rama.
 Om Shree..

Support Seource Centre ideal and Goal is Rama,
 Creator preservor distroyar and redermer is Rama.
 Om Shree...

The Goal ultimate of one and all is Rama,
 Attainable through shradha, Prem and merey is Rama.
 Om Shree..

Accessible to devotion and Surrendor is Rama,
 Heosana to Rama Glory to Rama Victory to Rama,
 Salution to Rama Prostration to Rama Adoration to Rama.
 Om Shree...

નિર્વાણપદ, ધર્મપદ, સુક્રિત, મોક્ષ, સાક્ષાત્કાર, અંતીમપદ.
નવકારમંત્ર=આકાર વગરનું મન કરવું.

વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ એક છે :-

The things near & for, by some hidden power, linked are That you cannot touch a flower without troubling the stars.

શ્રી રજનીશજી યોગ-સમાધિમાં મનને શૂન્ય થવાનું જ કહે છે.

દૃષ્ટાંત :-નિમિટ્ટિ સિમિટિ કરી ભરી તલાવા-તલાવનું પાણી વ્યષ્ટિ કરી નળ દ્વારા આપવામાં આવે છે માટે વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ એક છે.

દૃષ્ટાંત :-Radio Voice of America or India is prevailed all over the world.

અર્થ :-વડોદરાનો રેડીયો અવાજ સમસ્ત દુનિયામાં ફેલાય જાય છે. આપણા રેડીયામાં તે અવાજ સંકેતોઈ જઈ કેવળ Emplifireથી મોટો કરવામાં આવે છે. માટે જ વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ એક છે.

ઉપનિષદ્ વિરાટ વર્ણન (મુંડક ૨-૧-૪) :-

અગ્નિઃ મૂર્ધા, ચક્ષુષિ ચંદ્ર સૂર્યૌ,
દિશઃ શ્રોત્રે, વાક્ વિવૃતાશ્ચ વેદાઃ;

વાયુ પ્રાણો, હૃદયં વિશ્વમસ્ય,
પદ્ભ્યાં પૃથિવી હોષ, સર્વં ભૂતાંતરાત્મા.

અર્થ :-મારા વાળ મેઘ છે, કપાળ સત્યલોક છે, આંખો સૂર્ય ચંદ્ર છે, નેણો રાત્રી દિવસ છે, કાન દશાઓ છે, નાક અશ્વનીકુમારો છે, પ્રાણવાયુ મહા વાયુ સાથે એક છે, મુખ અગ્નિ છે. વાણી છે, બ્રાહ્મણ છે, બાહુ ક્ષત્રિયો છે, છાતી વૈશ્ય છે અને પદ ક્ષુદ્ર છે, પેટ પાતાળ છે, ઉદર દરીયો= વ્યષ્ટિ સમષ્ટિ એક છે.

મંદોદરી રામનું રાવણ પાસે વિરાટરૂપે વચ્ચું ન કરે છે :-
પગ પાતાળ અજ શીશધામા, અપરલોક અંગઅંગ વિશ્રામા;
બ્રહ્મટી વિલાસ ભયંકર કાલા, નયન દીવાકર કચ ધન માલા.

બ્રહ્મગિન્દુ ઉપનિષદ :-

દ્વેષિદે વેદિતયેતુ, શબ્દ બ્રહ્મ પરંચયત;
શબ્દ બ્રહ્મણિ નિષ્ણાતઃ, પરં બ્રહ્માધિ ગચ્છતિ.

યોગિ શૂન્ય પરો ભવેત્, નિર્વિચાર વિશારદે અધ્યાત્મ લાભઃ; તત્ર ઋતંભરા પ્રજ્ઞા.

પહેલી વૃત્તિનો ત્યાગ કરી, બીજી લઠવા ન દઇએ;
વચમાં નિર્વિકલ્પ દશાનો અનુભવ લેતા રહીએ.

હિરણ્ય કશ્યપનું મૃત્યુ ઉંઘરામાં થયું=નિર્વિકારપણું.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

અખ કહેવે કો કુછ નહિ, કહુ કહાં લો બેન;
અનુભવ કરકે દેખીયે, થે ગુંગેકી સેન.

(મહાત્મા સુંદરદાસજી)

યાજ્ઞવલ્કય મૈત્રેયીને કહે છે :- તેમજ (કેનોપનિષદ)

ન તત્ર ચક્ષુર્ગચ્છતિ ન વાંગ્ મચ્છતિ,
ન મનો ન વિક્રો વિજ્ઞાનિભો.

કારણ-વિજ્ઞાતાનું હિ કેન વિજ્ઞાનીયાત્, યત્ર આત્મા એવ
અભૂત તદ્ કેનકં પશ્યેત્ કેનકં વદેત્ ઇતિ.

ધ્યાન :-ગતિ કરતાં સ્થિરતામાં વધુ શક્તિ છે, જેમકે
શબ્દ કરતાં મૌનમાં વધુ શક્તિ છે.

ધ્યાન :-કોઈ મૂર્તિનું, વસ્તુનું ધ્યાન કરવું તેમ નહિ,
પણુ મનમાંથી વિષયો દુર કરી, પોતાનું સ્વરૂપ જ પૂર્ણ છે
તેમ માની મનને નિર્વિચાર કરવું તેને યોગી લોકો ધ્યાન
કહે છે.

ૐ સર્વેષાં સ્વસ્તિ ભવતુ, સર્વેષાં શાંતિ ભવતુ;

સર્વેષાં પૂર્ણં ભવતુ, સર્વેષાં મંગલં ભવતુ.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

આત્મ યોધ :-

સ્વસ્મિન્ સમ્યક્ પરિજ્ઞાતે, કિં જ્ઞેયં અવશિષ્યતે;
કિં હેયં કિં ઉપાદેયં, કિં કાર્યં આત્મદર્શિતઃ.

અર્થ :-પોતાના સ્વરૂપને જાણ્યા પછી, જાણવાનું કંઈ
બાકી રહેતું નથી, તો પછી શું છોડવું ? ને શું ગ્રહણ કરવું ?

આત્મદર્શી પુરૂષને આ પછી કાર્ય કરવાનું બાકી
રહેતું નથી.

પાંચ વખત ધીરથી યોલો અને મનને આનંદથી
ભરી દેયો :-

“ સહજનંદી શુદ્ધ સ્વરૂપી, અવીનાશી હું આત્મ સ્વરૂપ. ”

હરી ગીત :-

સુખ કો કહાં હે હુંઠતા, બાહિર નહિ હે સુખ કહીં;
તું આપ સુખકા સિંધુ હો, ઉસકી ખબર તુઝકો નહિ.

ઇચ્છા ન કર આનંદ કર, ઇચ્છા બડી હી દુષ્ટ હે;
હે શ્રેષ્ઠ સે ભી શ્રેષ્ઠ, પર તું ચાહ કર કે બ્રહ્મ હે.

આત્મ જ્ઞાનના થોડાક ભજનો :-

(રાગ-ગરબો)

મેરા સત્ ચિત્ આનંદ રૂપ, કોઈ કોઈ જાને રે. ટેકઠ
મન વાણી કા મેં દ્રષ્ટા, દ્વૈત માત્ર કા હમ હે સૃષ્ટા;
મેં કેવળ અનુભવ રૂપ. કોઈઠ

પંચ કોશસે મેં હું ન્યારા, ત્રીન ગુનસે મેં ભી ન્યારા;
મેં કેવળ સાક્ષી રૂપ. કોઈઠ

જન્મ મરણ મેરા ધર્મ નહિ, પુન્ય પાપ મેરા કર્મ નહિ;
મેં કેવળ બ્રહ્મ સ્વરૂપ. કોઈઠ

સૂર્ય ચંદ્ર મેં તેજ હે મેરા, અગ્નિ મેં ભી ઉભલા મેરા;
મેં કેવળ આનંદ રૂપ. કોઈઠ

ત્રીન લોકકા મેં હું સ્વામી, ઘટ ઘટ કા અંતરયામી;
જ્યું માલા મેં સૂત. કોઈઠ

રાજન નીજ રૂપ પીછાનો, જીવ ઇશ મેં ભેદ ન જાનો;
મેં લક્ષ સે બ્રહ્મ સ્વરૂપ. કોઈઠ

૨વી સાહેબનું ભજન

(રાગ-આશાવરી) માયા મૂલે નાહિં (ત્રીતાલ)

માયા મૂલે નાહિં સંતો, માયા મૂલે નાહિં; ટેક૦
 બીન વિચાર સકલ જગ ભુલા, જ્ઞાન બિના અટવાયે. સંતો૦
 માયા માયા સિદ્ધ સાધ પુકારે, અચરજ એજ કહાવે;
 ભોરીંગ સીંદરૂ ભોંય પર જૈસે, કહો કીસ વીધ કાટે. સંતો૦
 ખેત પડા હે બીન રખવારા, ઓડા ઉભા કીન્હા;
 અકલ વીના ઓડા ઓળખાયા નહિ, નાહક હરણ બીન્હા. સંતો૦
 માટી કેરા મહેલ બનાયા, ચીતર્યા વાઘ ચીતારે;
 તેસે હી જગ દેખી જીવડો ભુલ્યો, એ વાઘ કીસકો આવે. સંતો૦
 માયા નિંદ સુપન કી જૈસી, જ્ઞાન બિના અંધિયારો;
 કહે ૨વી સાહેબ આતમ જખ પ્રગટ્યો,
 હુઆ જ્ઞાન ઉજ્યારો. સંતો૦

આનંદસાગરજી

(રાગ-દેશ ત્રીતાલ)

હમ મસ્તાના પર પ્રદક્ષા, સભી જગ બાના હે બ્રમકા. હમ૦
 જાન લીયા યહ હે જગ બ્રમકા, મિથ્યા મમત લગાના;
 ખાય ધુંઆ અરૂ ફૈન પીનસે, ભુખ તરસ કયું છીપાના. હમ૦
 એક રૂપ ચીદાનંદ વ્યાપક, વિશ્વ સકલ ફેલાના;
 ઓત પ્રોત હોકર જગ એઠે, બીતર બહાર સમાના. પર પ્રદક્ષા૦
 નીરાકાર નિર્ગુણ નીરંજન, નીરવયવ શાંત નિશાના;
 પરમ તત્વ પરમાનંદ સોહે, પરમ પ્રાણ પહેચાના. પર પ્રદક્ષા૦
 એક અંશસે વિશ્વ પ્રકાશે, સગુન મૂર્ત રૂપ લીના;
 તીન અંશ આનંદ અર્થો ધન, વોહી હમારા ઠીકાના. પર પ્રદક્ષા૦

જગ કહે તે હો જીસે, જગ નહિં ઝગમગ બ્રહ્મ હી હે;
 જન્મ કા જગત કા, ન કોઈ કારણ હે ન કમ હે.
 ચિત્ત સે અચિત્ત કી, આશ કૈસે;
 હોતા કહીં પ્રગટ, પ્રકાશ સે ભી તમ હે.
 કૈસે બના કીસને બનાયા, કીસસે હે બના;
 એ સભી જાનને કા, વૃથા સભી શ્રમ હે.
 મીથ્યા કલ્પના કા, એક નુતન નીકેતન હે;
 ચેતન આકાશ મેં, અચેતન કા જમ હે.

ખાંડ ખીલોના દો નહિં, ખાંડ ખીલોના એક;
 તેસે જગ બ્રહ્મ દેખીએ, કીએ કળીર વિવેક.

(વસિષ્ઠ મહારાજ)

કેશવ કૃતિ (ત્રીતાલ)

હું અખંડ એક નિત્ય ચિદ્રૂઘન અવિનાશી,
 કલ્પિત જડ સકલ દ્રશ્ય જાલનો વિલાસી-હું
 પૂર્ણ કામ છું તમામ ધર્મ રૂપ ધ્યાતા,
 વિવિધ જગત જાળનો વિચારથી વિધાતા-હું
 સકલ દ્રશ્ય અવધીએ સદૈવ છે વિનાશી,
 આદિ અંત મધ્ય માંહે હું રહ્યો પ્રકાશી-હું
 નિર્વિકાર નિરાકાર છું સ્વયં પ્રકાશી,
 વિશ્વમાં વસાવનાર મુક્તિપુરી કાશી-હું
 બ્રહ્માભવ ઇન્દ્રદેવ કોઈ નથી ન્યારા,
 લોક લોકપાલ સૂક્ષ્મ દષ્ટિવડે મારા-હું
 દેશકાળ વસ્તુનો ન લેદમાઈ મારે,
 જાત્રા કે સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ હોય જ્યારે-હું

દ્વૈત ભાસ બ્રાંતિ માત્ર છે વિવર્તરૂપે,
 શુદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત સદા નિશ્ચલ સ્વરૂપે-હું
 ધ્યાન અને ધ્યેય અને ધ્યાતા નહિ નોખો,
 વાણી મનથી અતીત હું ચતુર્થ ચોક્ષો-હું
 કેશવ હરી રામકૃષ્ણ નામથી ગવાઉ,
 સ્થિર સદૈવ પરમધામ જાઉં કે ન થાઉં-હું
 વેદાંત ગોપ્ય રહ્યેય (રાગ-સારંગ ત્રીતાલ)
 કર્તા : વડોદરાના સ્ટેશન માસ્ટર

વેદાંત સિદ્ધાંત અંતરમાં, સુદ્રઢ કર વિશ્વાસથી;
 કરી ચિત્ત નિર્ભ્રાંત આરંભી, શમદમ સાધન અભીલાષથી.
 ચેતન સર્વેમાં એક રહ્યું,
 શ્રુતિ ભગવતીએ ઉપદેશી કહ્યું;
 ઉપાધીવડે ભીન્ન પ્રતીત થતું. વેદાંત
 ન્યમ ઘટ અવિછીન્ન આકાશ તણો,
 મહાકાશ થકી નહિ ભીન્ન ગણો;
 મહાકાશ સ્વરૂપે નિભ્ન ભણો. વેદાંત
 અદ્વિતીય અખંડ અવીનાશી,
 આતમ સુખ તણો રાશી;
 રહ્યો જાગૃત આદીમાં જાસી. વેદાંત
 નહિ ઇશ ન સૂત્ર વિરાટ અરે,
 નહિ પ્રાણ ન તૈજસ વિશ્વ અરે;
 કદી ભોગ ન જોગ જરીએ અરે. વેદાંત
 નહિ લેશ પ્રપંચ તણો તેમાં,
 જાસે જ પ્રપંચ સહુ તેમાં;
 એ એક તણો, સઘળો મહિમા. વેદાંત

કરે કર્મ તથાપિ નહિં કરતો,
 સુધે સ્પર્શે બધુ કરતો;
 એ કરતો જ છતાં એ નહિં કરતો. વેદાંતઃ
 સાગી તૃપ્તિ અતિ પામે છે,
 જન્માદિકે દુખ સૌ પામે છે;
 વાણીથી કહાન વિરામ છે. વેદાંતઃ

આત્મ સ્વરૂપ (રાગ-ગઝલ)
 કર્તા : બુદ્ધિસાગરજી

હું આત્મા છું હું આત્મા છું,
 હું કેવળ શુદ્ધ આત્મા છું. (ટેક.)
 નીરાકારે બધામાં છું,
 હું કેવળ શુદ્ધ આત્મા છું.
 નથી હું શરીર કે ઈંદ્રિ,
 નથી મન કે મનો વૃત્તિ;
 નથી અહંકાર કે બુદ્ધિ. હું આત્મા છું
 નથી હું ભુપ કે ભીખારી,
 નથી હું ઘર કે ઘર ખારી;
 નથી નર કે નથી નારી. હું આત્મા છું
 નથી ધન માલ કે મીલકત,
 નથી હું આબરૂ ઈજ્જત;
 અહા આનંદ ચેતન ધન. હું આત્મા છું
 નથી સાગર કે સરોવર,
 નથી હું તૃણ કે તરૂંવર;
 સદાશિવ શાંત આનંદ ઘર. હું આત્મા છું

સૃષ્ટિ-દષ્ટિવાદ (જગત દેહાધ્યાસ) :-

ઈશ્વરે સંકલ્પ કર્યો એકોડહં બહુ સ્થામ્-હું એક બહુ-
રૂપે થાઉં. Let there be lightને જગત બન્યું.

ઘણા મોટા ભાગના આપણા ધર્મ ગ્રંથો જેવા કે :-
પંચમીકરણ, પંચદશી, વિચાર-ચંદ્રોદય અને વિચાર-સાગર,
ગીતાજી, રામાયણ અને ઉપનિષદો, વેદો વિગેરે પ્રથમ દશ્ય
જગતનો વિચાર કરી સૃષ્ટિ-દષ્ટિવાદ પ્રથમ સમજાવે છે.

જીવ, દેહાધ્યાસ ને જગતને કેન્દ્ર માનવાથી છ દશા
ઉત્પન્ન થાય છે.

દષ્ટાંત :-બાળકના જન્મ વખતે જ ગળથુથીમાં (પ્રથમ
બાળકને ઘી ગોળ ગરમ કરી, રૂમાં બોળી પાય છે) કંઈબા
કહે છે કે-“હું પાવ”, સાસુ-“હું પાવ”, નણંદ-“હું પાવ”
આમ પ્રથમ “ હું ”ના સંસ્કાર (હું દેહ છું તે) પ્રથમ શરૂ
થાય છે. પછી તો નામ પાડવામાં આવે છે કે “ મોહન ”.
ઘરના માણસો તેને મોહન, મોહન કહી બોલાવે છે. પછી
સગા-વહાલા, પાડોશી, નિશાળના માસ્તરો, ગુજરાતી, અંગ્રેજી
કોલેજના, પછી નોકરી કરતો હોય ત્યાં પણ મોહન નામ
લખાવે છે ને પગાર માસ્તર અને જેના સંબંધમાં આવે તે
બધા તું દેહ છો, મોહન છો, પામર જીવ છો તેમ આવા ૭
કિલ્લામાં દેહાધ્યાસ પાકો કરાવે છે. બ્રાહ્મણો, કથાકારો પણ
કહે છે કે તું જીવ છો, ને મોક્ષ માટે સાધન કરાવે છે.

(૧) જીવ જગતને સાચું માને છે તેથી જગત કેન્દ્ર
બને છે અને પૂર્વ પૂર્વના સંસ્કાર માને છે. નવ છોકરા નહાવા
પડ્યા તેને ગણનારો દશમો, પોતાને જ ભુલે છે. જગત,
સૂર્ય ચંદ્ર છે માટે ઈશ્વર માનવામાં આવે છે, પણ એ સમ-

જાતું નથી કે જાગૃત, સ્વપ્ન જેમ મિથ્યા છે, ઇન્ધર પૂર્ણ છે વ્યાપક છે તે શા માટે બનાવે ?

દેવસ્ય એવ સ્વભાવઃ, આત્મ કામસ્ય કા સ્પૃહા.

(માંડૂક્યકારિકા ૧-૯)

(૨) સંબંધથી (દર્શન વિચારથી) માણસ સાથે, વસ્તુ સાથે જગતને સત્ય માની વ્યવહાર કરે છે; પૂર્વ પૂર્વના સંસ્કાર માને છે, તેથી ફોટોગ્રાફની પ્રસિદ્ધિ ગમે છે ને દાન, સેવા દેશ તથા જ્ઞાતિ માટે કરે છે.

(૩) સંબંધથી, દર્શનથી, માણસ વસ્તુને પંચ ભુતો, દેહથી સગા સબંધીઓથી, જગત સત્ય માની વ્યવહાર શ્રવ કરે છે, અને પૂર્વ પૂર્વના સંસ્કાર, સાચા લાગે છે. તેથી હું શ્રવ છું તેમ લાગે છે.

(૪) કલ્પિત, સ્વપ્ન કે સુષુપ્તિ દશા સમજાતી નથી, અને પ્રતિભાસિક સત્તા, ને પારમાર્થિક સત્તા સમજાતી નથી, જગતના વ્યવહારમાં તેજ પ્રમાણ છે (સૂર્ય પ્રકાશથી,) સ્વપ્ન પણ તૈજસ-દેવથી થાય છે, તે કંઠમાંહીતા નાડીમાં થાય છે, સીનેમા, દુલોક, શરીરનું પીત, વિ. તેજ છે. Electricity પણ તેજ છે. રાત્રે જ્ઞાનસ પણ તેજથી વ્યવહાર કરી શકે છે.

(૫) દેશ, કાળ ને સ્મરણથી ભુતકાળ ને આશાથી ભવિષ્ય કાળ અને વાસનાથી વર્તમાન કાળ છે, ને કલ્પિત છે. વિચારો તો જ સમજાશે કે વર્તમાન કાળ એક ક્ષણનો જ છે. બીજી ક્ષણે ભુતકાળ બની જાય છે. છે તે ગમતું નથી અને ભવિષ્યની આશા થાય છે, સુખ આવે તો રહેતું નથી. આમ હોય તો ઠીક, તેમ શ્રવ રચ્યા જ કરે છે.

(૬) ૬ પ્રમાણે—(પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન, અથપિત્તિ, શબ્દ ને અનુપલબ્ધિ) સાચા લાગે છે, ને અન્વય ભાવ સમજતો નથી, કેમકે “ બ્રહ્મ સત્ય જગત મિથ્યા ” તે સમજતુ નથી, અને ખોટા સુખને સાચુ માને છે. આ જગત-લીલા-નાટક સમજતુ નથી.

આ સૃષ્ટિ દ્રષ્ટિવાદ-મારા રૂપીયા હું વાપરૂ અથવા ખીજને આપી દઉં તો ઓછા થાય, તેમ લાગે તેજ, શરીર ભાવ તેજ સૃષ્ટિ-દ્રષ્ટિ વાદ છે. જગતમાં ઘણા વાદો છે :— આરંભવાદ, પરિણામવાદ, વિવર્તવાદ, અન્નતિવાદ, અવન્નછેદવાદ, ખીંજ પ્રતીખીંજવાદ ને આભાસવાદ વિગેરે સૃષ્ટિ-દ્રષ્ટિવાદમાં, ઘણા જીવ, જગત વિગેરે માનવું તે-આને જ માયાવાદ કહે છે. વિચારો તો પ્રથમ જીવ થવાનું કારણ જડશે નહિં જીવ, ઈશ્વર ને જગત, સાચુ માનવું તેજ સૃષ્ટિ-દ્રષ્ટિ વાદ છે.

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદ (વિવર્તવાદ)

ૐ, દૃષ્ટિ પહેલા સૃષ્ટિ નથી, જન્મ થયા પછી જ સૃષ્ટિ લાગે છે. આપણી બંને આંખો ઝીણી કરશે તો પદાર્થોના દેખાવામાં ફેર પડી જશે. આંખે ૦૦૦૦ વિ. દેખાશે. દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદમાં દેશ કાળ, અવિનાશવાદ સંબંધથી રહે છે. તેને Correlation કહે છે. તેમાં સળંગ જાગૃત અવસ્થાનો વિચાર છે, તેમાં જીવ, જગત ને ઈશ્વર કલ્પિત છે ને બ્રહ્મમાં અધ્યસ્ત છે. માયા પણ કલ્પિત છે. આવી વાતો વેદો, ઉપ-નિષદો કે ગીતા, રામાયણમાં નથી.

દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદનું મુખ્ય સાધન વૈરાગ્ય છે.

વાદ ઘણા છે :-

શ્રી નિર્બાર્કાચાર્યજી દ્વૈતાદ્વૈતવાદ=આરંભવાદ માને છે, શ્રી વલ્લભાચાર્યજી શુદ્ધાદ્વૈતવાદ=પરિણામવાદ માને છે, શ્રી શંકરાચાર્યજી કેવલાદ્વૈતવાદ=વિવર્તવાદ માને છે, અને વસિષ્ઠ મહારાજ ને ગૌડપાદાચાર્યજી અજાતીવાદ=દષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદ માને છે. વિવર્ત=જે હોય તેને બદલે બીજું દેખાવું તે. જેમકે પ્રદ્યુમ્નને બદલે જગત દેખાવું.

દષ્ટાંતો :-તસ્મિન્ મરુ, શુક્તિકા, સ્થાણુ, સ્ફટીકાદિ; જલ, રૌપ્ય, પુરુષ, રેસાદિવત્ દેખાય છે. =મરૂ ભૂમિમાં જળ, છીપમાં રૂપું, ઝાડના કુંઠામાં પુરૂષ ને સ્ફટીકના શિવલીંગમાં રેસા દેખાવા. તેમજ પ્રદ્યુમ્ન પર જગત વિવર્તરૂપે દેખાય છે. આવું જગત છે તે માટે સાચું નથી, અધ્યાસ છે.

કર્તાપણું કે લોકતાપણું, શરીર કે મનમાં છે, છતાં આત્મામાં માનવું તે અધ્યાસ છે. દષ્ટાંત :-બધા મનુષ્યો પોતાને “હું” કહે છે છતાં આપણે તેને “તું” કે “તે” કહેવું તે અધ્યાસ છે. શરીર કે મન ક્રિયા કરે તેને આત્મા કરે છે તેમ માનવું તે અધ્યાસ છે. દષ્ટાંત :-દારૂ પીધા પછી કોઈ કહે કે હું રાજ છું, તો તે કોઈ માને નહિં. તેમજ દેહ ધારી, શરીર, મન-બુદ્ધિ જીવને આત્મા કહે તો તે સાચુ નથી.

અધ્યાસના દષ્ટાંતો :-હોઠ રંગવા, હાથે મેંદી મુકવી, શરીરનું નામ, આત્માનું માનવું વિગેરે. વિવર્ત=પૃથ્વી રોજ ફરે છે છતાં સૂર્ય ફરે છે તેમ લાગે છે. શબ્દો બધા સાપેક્ષ ને સાથે જ ઉભા થાય છે. જે દિવસે પુત્ર જન્મે ત્યારે જ “બાપ” શબ્દ બોલાય છે તેમજ સાસુ-વહુ, દેરાણી-જેઠાણી, ટાહું-ઉનું, સાડું-નરસું આ બધું સાપેક્ષ છે. તેમજ જીવ છે

તો જ જગત છે, બાકી તો કેવળ બ્રહ્મ જ છે બ્રહ્મ લટકા કરે
બ્રહ્મની પાસે “એકમેવા દ્વિતીયં બ્રહ્મ” છે. બ્રહ્મ વ્યાપક ને
પૂર્ણ છે માટે તેમાંથી કંઈ પણ ઉત્પત્તિ થાય જ નહિ.

વિચારો-સૌથી પ્રથમ જીવ ક્યાંથી આવ્યો ? કારણ
જડશે નહિ, માટે જગતને સ્વપ્ના જેમ માનો.

(શંકર) ઉમા કહું મેં અનુભવ અપના,
સત હરિ ભજન, જગત સખ સપના.

(બાલકાંડ) સપને હોય બિખારી નૃપ, રંક નાકપતિ હોય;
ભાગે લાભ ન હાનિ કહ્યું, તીમી પ્રપંચ યહ સોય.

સ્વપ્નમાં પડિત બયો, સ્વપ્ને મૂરખ જાન;
સુંદર જાગ્યો સ્વપ્નતે, નહિં જ્ઞાન અજ્ઞાન.

આ જીવ, જગત ને ઇશ્વર વિ. બ્રાંતિ છે. (કેશવકૃતિ)

દ્વૈત ભાસ બ્રાંતિ માત્ર, છે વિવર્તરૂપે;
શુદ્ધ બુદ્ધ મુક્ત સદા, નિશ્ચલ સ્વરૂપે.

શાનો બય ક્યાં છે ભવસાગર, શું મારે તે તરવું રે;
નિત્ય પરમાનંદ સ્વરૂપ હું, હુઃખ વિના શું ડરવું રે.

(જીઓ પાનું ૧૨)

શ્રી શુકદેવજી મહારાજ પરિક્ષીત રાજાને કહે છે :-

ત્વં તુ રાજન્ મરિચ્યેતિ, પશુ બુદ્ધિં ઇમાં જહિ;
ન જાતઃ પ્રાક્ભૂતોઽધ, દેહવત્ ત્વં ન નંક્ષતિ.

(ભાગવત ૧૨-૫-૨૭)

અર્થ :- તું આત્મા છો તેથી જન્મ્યો જ નથી. તું દેહ
નથી, આ દેહ કર. શ્રી વસિષ્ઠજી-હે રામ, કંઈ બન્યું જ નથી.

દષ્ટાંત :-વૃદ્ધ પતિ-પતિનનો એક જીવાન દિકરો મરી ગયો, સ્ત્રી ખૂબ રડી ને પતિને પુછ્યું-તમે કેમ રડતા નથી ? જવાબમાં તેના પતિએ કહ્યું-ગઈ કાલે સ્વપ્નામાં મારે સાત દિકરા હતા, સવારે મરી ગયા. હવે બોલ, તારા એકને રડું કે મારા સાત માટે રડું ? સંસાર સ્વપ્ન તુલ્ય જ છે. બરાબર વિચારો તો સમજાશે કે દેશ, કાળ, વસ્તુ કંઈ જ નથી. કેવળ એક ચેતન છે. ૐ શાંતિ:

“ મધુરાધિ પતેરખિલં મધુરમ્ છે,-બધુ એક જ છે.

દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદમાં કારણ બાવ હોતો નથી કારણ કે એક જ બ્રહ્મ છે.

જગતને જીવને સાચા ન માનો, પુરૂષોને સ્ત્રીમાં, પૈસામાં, જગતમાં સુખ લાગે છે. પણ નાના બાળકને કોઈમાં સુખ લાગતું નથી.

ભુલ :-આપણે જ સંતોષી માની, ખોડીયાર માની સ્થાપના કરીને તેને સાચા, અનાદિ માનીએ છીએ. પાકીસ્તાન ૧૯૪૭ પહેલા ન હતું પણ હવે ત્યાંના માણસો પોતાને પાકીસ્તાની માને છે. વર્ષની સાલો વિક્રમ, ઇ. સ. કે ઇગ્લીશ કે પારસી વિ. સર્વ કલ્પિત છે છતાં સાચી માનીએ છીએ.

સ્વપ્ના વખતે સ્વપ્ન સાચુ લાગે છે. જાગ્યા પછી ખોટું પડે છે. તેમજ અજ્ઞાનતાથી જગત ઈશ્વરે બનાવ્યું તે તેમ માનીએ છીએ. પણ એ વિચારતા નથી કે પૂર્ણમાં કીયા હોય નહિ. આ જીવને માનવ શરીર કેમ મળ્યું ? તો પૂર્વ જન્મનું કારણ પુન્ય કહીએ છીએ. પણ પૂર્વમાં પણ શરીરથી જ પુન્ય બની શકે છે. પણ કારણ સાચુ નથી. પણ બ્રહ્મ સત્ય જગન્મિથ્યા, જીવો બ્રહ્મૈવ ના પર:-જગત ઉત્પન્ન થયું નથી.

બ્રાંતિ છે, સ્વપ્ન જેવું છે. સીનેમાના ખેલ જેવું પડદા પર કેવળ દેખાય છે, સત્ય નથી. જુઓ : “ ઇશ ” ઉપનિષદ :-

ૐ પૂર્ણં મદઃ પૂર્ણમિદં, પૂર્ણાત્ પૂર્ણં મુદ્ગચ્યતે;
પૂર્ણસ્ય પૂર્ણમાદાય, પૂર્ણમેવા વશિષ્યતે.

(૧) આ બધું કેવળ પ્રદ્ધ છે. ને બીજુ કંઈ પણ દેખાય છે તે બ્રાંતિ છે.

દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદ, સમજવા માટે ગુરૂની જરૂર પડે છે. પાણીમાં લાકડી વાંકી ચૂંકી દેખાય છે. તેમાં સખંધની વિચિત્રતા છે.

સુરતના ચંદુભાઈ યોગી :-When I take myself as a body, all the miseries will assail on me, but when I take myself as an Eternal Soul, all the miseries are going out of seven oceans.

અર્થ :-હું દેહ છું ત્યારે ખુબ દુખ મને દેખાય છે પણ જ્યારે હું પોતાને આત્મા માનું છું ને જગતને મિથ્યા માનું છું તો સઘળા દુઃખો સાત સમુદ્રની પાર ચાલ્યા જાય છે. ફરી યાદ કરો હું આત્મા પ્રદ્ધ છું ને જગત દેહ ચેતનપર વિવર્ત રૂપે જ છે.

આ દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદ સમજવો અઘરો છે માટે કોઈ યોગ્ય ગુરુ પાસે જઈ સમજવો પડે છે. આવા ગુરૂ શ્રી શુકદેવજી રાજા પરિક્ષીતને મળ્યા હતા તેમજ શ્રી રામને વસિષ્ઠજી, નારદજીને શ્રી સનતકુમાર, યદુરાજાને શ્રી હતાત્રેયજી, શીવાજીને શ્રી રામદાસજી, વિવેકાનંદજીને શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ, સ્વેતકેતુને મુનિ ઉદ્દાલક અને શ્રી મંડનમિશ્રને શ્રી શંકરાચાર્યજી મળ્યા હતા ને પ્રદ્ધ સત્ય જગત મિથ્યા સમજાવ્યું હતું.

ઉત્તર મીમાંસા-એક બ્રહ્મ તત્વ માને છે, તે બરાબર છે. પણ સાંખ્યશાસ્ત્ર-પ્રકૃતિ, પુરુષ બે માને છે, ન્યાયશાસ્ત્ર-૧૬ પદાર્થો માને છે, વૈશેષિક-૯ દ્રવ્યો માને છે, યોગશાસ્ત્ર-૩ પદાર્થો માને છે, પૂર્વ મીમાંસા-૨ પદાર્થો જડ અને ચેતન માને છે.

જગત કેવળ બ્રહ્મ પર વિવર્તરૂપે બાસી રહ્યું છે તેથી ધર્મમાં. ઇતિહાસ ને કર્મકાંડનો ભાગ બહુ જ મુંઝવે છે ને એક તત્વ બ્રહ્મનું જ્ઞાન થવા દેતું નથી. ગીતામાં પણ ક્ષેત્રધર્મ છે, પણ દેશ કાળનો વિચાર નથી. ગીતાજી બ્યવહારિક માણસોને બહુ જ ઉપયોગી છે પણ એક તત્વવાદ સમજણવાળા માટે ઉપયોગી નથી. દષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદમાં પ્રથમ જ્ઞાનનું પૃથક્કરણ કરેા ને પછી એકીકરણ કરેા, તે જ વિવર્તવાદ સમજાશે. દષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદમાં પોતે જ ચોર થઈને ચોરી કરે ને પોતે જ પોલીસ થઈને પકડે છે. વળી પોતે જ ન્યાયાધિશ થઈ ન્યાય ચૂકવે છે ને જમાદાર થઈને જકડે છે-પકડે છે. આ બધું એક તત્વ જ છે. જેમ સ્વપ્નમાં અનેક દેખાય છે પણ જાગતાં જ પોતે એક જ છે તેમ.

As the distruction of the dream is complete on awakening. So all the effects or ignorance must vanish with the rise of wisdom. જેમ સ્વપ્નની બધી અસર જાગ્રત થતાં રહેતી નથી તેમજ તત્વજ્ઞાન=દષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદ સમજતાં અજ્ઞાનની અસર રહેતી નથી. સંન્યાસી બધા ઘર પોતાના માની ભિક્ષા લે છે.

ફક્ત ત્રણ શબ્દો યાદ રાખો :-

(૧) આત્મા સર્વ વ્યાપક ને બ્રહ્મ છે.

- (૨) આત્મ પદાર્થો—જગતના સ્વપ્ન સરખા અથવા સીનેમાના ચિત્રો જેવા દૃઢ માનો.
- (૩) જગત ને તેના સર્વ પદાર્થો અન્યા નથી પણ કેવળ બ્રહ્મ પર વિવર્ત=ખાલી ભાસ માત્ર છે. મૃગજળ જેમ છીપમાં દેખાતા રૂપા જેમ. કેવળ બ્રહ્મ સિવાય કંઈ અન્યું નથી તે જ સાર છે. ૐ શાંતિ:

જગત ઘણા નથી, પણ જે આપણે ધન જોઈએ તો જગત, અર્થ શાસ્ત્ર Economic દેખાય છે. જે આપણે સ્ત્રી જોઈએ તો જગતમાં કામશાસ્ત્ર ગમશે, અને જે તમારે ભગવાન જોઈશે તો, ભગવાન, રામ, કૃષ્ણ, તીર્થંકર, બુદ્ધ વિ. નજરે ચડશે ને સેવા પુજા કરતા થઈ જશે. પણ જે મોક્ષ ગમશે તો જ્ઞાનના પુસ્તકો જેવા કે-બ્રહ્મસ્મિમાળા, વેદાંતર્ડિડમ, આત્મબોધ, વિવેક ચૂડામણી, અપરોક્ષાનુ ભુતિ વિ. જ્ઞાનના પુસ્તકો ગમશે. ‘સૃષ્ટિ=જગત કંઈ વસ્તુ નથી. પણ તમે કેવા છો, તમને શું ગમે છે? તેજ પ્રમાણે તમારું જીવન, જગત ને તેવા જ ઈશ્વર બને છે. (શંકરાચાર્યજી)

ભાવવૃત્ત્યા હિ ભાવત્વં, શૂન્ય વૃત્ત્યા હિ શૂન્યતા;
બ્રહ્મ વૃત્ત્યા હિ પૂર્ણત્વં, તથા પૂર્ણત્વં હિ અભ્યસેત.

(અપરોક્ષાનુભુતિ ૧૨૯)

અર્થ :-તમારો ભાવ, જગત રૂપ થશે તો જગત ગમશે, પણ જે મન શૂન્યતા=શાંતિ, એકલપણુ અથવા બ્રહ્મ ઇચ્છશે તો તમે પૂર્ણ બ્રહ્મનો ભાવ ધારણ કરશો. આત્મ જ્ઞાન માટે સાધન, અસંગપણુ છે, અને આત્મા જ સર્વ કંઈ, છે તે રૂળ છે.

સર્વાત્મ ભાવ ધારણ કરવાની રીત :-જે કંઈ પણ દ્રશ્ય છે તેની ઉપાધી બાદ કરો. તો જ અધિષ્ઠાનનું જ્ઞાન થશે.

દ્રષ્ટાંત :- શરીરમાં, શરીર, હાથ, પગ-કર્મેન્દ્રિય, જ્ઞાનેન્દ્રિય, અંતઃકરણ વિગેરે છોડી સર્વાધિષ્ઠાન આત્માને કેવળ જાણી લ્યો. ખુબ સંતોષ ને શાંતિ રૂપી ફળ મળશે. કેમકે આત્મા જન્મ મરણ રહિત, દુઃખ દર્દ રહિત, ડર દેહ, ડર અવસ્થા, પંચ કોશથી રહિત. પૂર્ણ ચેતન બ્રહ્મ જ છે ને તે જ તમારૂં સ્વરૂપ છે.-લક્ષણ, જહતી, અજહતી ને ભાગ-ત્યાગ લગાડી સમજો. ખુબ આનંદ આવશે.

દ્રષ્ટાંત :- કાશી રાજા રાજસીંહાસન પર બેઠા હોય કે-પરદેશમાં જઈ વૃદ્ધ થઈ લીક્ષા માગતા હોય, પણ તે, તો, તેજ કાશીરાજ છે તેમ સમજો. તેમજ જીવનુ નાનાપણુ અને ઇશ્વરનુ મોટાપણુ (શક્તિમાં) બલે ભેદ હોય પણ અધિષ્ઠાન બ્રહ્મ તો બંનેમાં એક જ છે. જેમ પાણી Heaterમાં વીજળીથી બલે ગરમ થાય કે પાણી રેફ્રીજેટરમાં ઠંડુ થાય પણ પાણી, પાણી જ છે. ને મશીનો બલે ગુદા હોય પણ તેમાં વીજવી એક જ છે તેમજ જીવ ભાવનાનો હોય કે ઇશ્વર ભાવ ઉપાધીથી મોટો હોય પણ બંનેમાં ચેતન આત્મા બ્રહ્મ જ છે. તેમ દ્રઢ જાણો.

જ્ઞાન થયા પછી પણ શરીર તો રહે છે ને જ્ઞાનીનો વ્યવહાર પણ ચાલે છે. જ્ઞાનીને પણ કર્મથી સુખ-દુઃખ થાય છે, પણ તેમાં તેની સત્ય ખુદ્ધિ હોતી નથી. જ્ઞાન થયા પછી પણ લેશાવિદ્યા રહે છે. જેમ વિજળીનો પંખો ચાંપ બંધ કર્યા પછી પણ થોડો વેગ હોવાને લીધે ફરતો રહે છે. પણ તેના જ્ઞાનમાં કંઈ પણ વાંધો આવતો નથી. કર્મનો સંબંધ રહેતો નથી. દેશ, કાળ વસ્તુ આત્મામાં નથી, તેમાંથી છુટવા માટે જ શુકદેવજીએ ભાગવત પરિક્ષીતને સંભળાવ્યું હતું.

કાલ વ્યાલ મુખ ગ્રાસ, ત્રાસ નિર્ણાશ હેતવે;
શ્રીમદ્ ભાગવતં શાસ્ત્રં, કલૌ કીરેણ ભાષિતમ્.

(ભાગવત ૧-૧૧)

અર્થ :-મનની શુદ્ધિ માટે આનાથી બીજું કોઈ પણ સાધન નથી, જન્માંતરનું પુણ્ય હોય તો જ ભાગવત સાંભળવાનો લાભ મળે છે. નારદજીએ દેવોને પણ અમૃતના કુંભના બદલામાં પણ ભાગવત સાંભળવા ન આપ્યું.

સ્વપ્નમાં કોઈ ભુલ કરે ને ૧૫ વર્ષની જેલ પડે, પણ તે માણસ ફક્ત પાંચ કલાકે જાગી જાય તો તે બાકીની જેલ કોણ લોગવે ? સવારે ઉઠીને ૧૦ વાગે બેઠકમાં રૂપીયા લેવા જાય છે. જેમ સ્વપ્ન ખોટું છે તેમજ જાગ્યાપણું માયાવાળું વિવર્ત હોવાથી ખોટું છે. જ્ઞાની પુત્રેષણા, લોકેષણા ને વિત્તેષણા છોડી દે છે. જ્ઞાનીને ત્રણે લોકમાં કંઈ કર્તવ્ય નથી. બધા ઉપનિષદો તે વેદાંત નથી, પણ ફક્ત ૪ મહાવાક્યો જ વેદાંત છે. જ્ઞાની માટે કહે છે કે :-

કરે કમં તથાપિ નહિં કરતો,
સુંધે સ્પર્શે બધું કરતો;
એ કરતો જ છતાં એ નહિં કરતો,
વેદાંત સિદ્ધાંત અંતરમાં સુદૃઢ નર કર વિશ્વાસથી.
જ્ઞાની તૃપ્તિ અતિ પામે છે,
જન્માદિક દુઃખ સૌ વામે છે;
વાણીથી કહ્યાન વિરામે છે,
વેદાંત સિદ્ધાંત અંતરમાં સુદૃઢ નર કર વિશ્વાસથી.

જે જ્ઞાનથી આપુ જગત પ્રદક્ષ રૂપ થાય તો, નાનો એવો ચીદાભાસ=જીવ, પ્રદક્ષ રૂપ કેમ ન થાય ?

જેમ મનુષ્ય, સ્વપ્નયાદ કરતો નથી, તેમજ જ્ઞાની, જગત કે જીવ ભાવ યાદ કરતો નથી.

વિજ્ઞાન :-ભુત, ભવિષ્યના વિચાર કરવા તે મૂર્ખાઈ છે. ચિદાભાસ=જીવ ભાવ, કેવળ ચેતન આત્માનું વિતર્ક છે, જ્ઞાન થયા પછી, કર્તા લોકતા કે પ્રમાતા રહેતા નથી. જ્ઞાની માટે ત્રણ કાળ નથી. આ બધી માયિક ઉત્પત્તિ છે. સેવા કરવાની વૃત્તિ, સેવકને, બ્રહ્મ થવા દેશે નહિ, માટે દેહભાવ છોડો, દેશકાળ ખોટા છે, અને હું તો પંચ કોશાતીત છું ત્રણ દેહનો દ્રષ્ટા સાક્ષી છું. આત્મા જ બ્રહ્મ છે ને સાક્ષી છે પણ જો જગત વિવર્ત છે, ને અધિષ્ઠાન બ્રહ્મ છે ને વ્યાપક છે. જ્યારે જડ ને ચેતનના ધર્મો જુદા જુદા છે, તો, એક બીજામાં ન રહી શકે. જ્યારે બ્રહ્મ એક જ છે, તો સાક્ષી પણ નથી કેમકે બીજી નથી. વિવેક સાથે વૈરાગ્ય રાખો, તત્ત્વજ્ઞાનની સાથે મનોનાશ, ને વાસના ક્ષય રહેવા જ જોઈએ, અધ્યસ્તની નીવૃત્તિ અધિષ્ઠાન રૂપ હોય છે તેમજ જગતની નીવૃત્તિ બ્રહ્મ રૂપ જ હોય છે જેમ દોરડીના સર્પની નીવૃત્તિ દોરડી રૂપ જ છે.

ખાસ :- (યુક્તિ) પહેલા પૃથક્કરણ કરો ને પછી એકીકરણ કરો. વેદાંતમાં તો કેવળ એક બ્રહ્મ જ છે અર્થાધ્યાસ ને જ્ઞાનાધ્યાસ બંનેને કાઢો, કારણ કે દ્રષ્ટા, દ્રશ્ય, બે છે જ નહિ. હુંઠામાં પુરૂષ છે જ નહિ, હુંઠું જ છે.

બ્રહ્મ, પાણીમાં માછલું, જગ્યા પર ઝાડ, પશુ થઈ શકે છે, ગાંધીજીએ શ્રીમ જન્મમાં; ઢેઠ થવાની ઇચ્છા બતાવી હતી. સેવા માટે તેજથી જ, સ્વપ્ન, તેજથી જગૃતાવસ્થા તેજથી જ દુઃખોક, આ સંસાર ને વ્યવહાર પણ તડકામાં, તેજમાં થાય છે, પારસીની અગ્નિ પુત્ર=તેજની જ પુત્ર છે હિંદુઓની ગાયત્રી

પુજા સૂર્યથી છે. દીવસ પણ તેજને જ કહે છે. સંબંધ ઘણી પ્રકારના છે, દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદમાં અવિનાશાવ સંબંધ છે.

વેદાંતમાં સત્તા ૨ :-પારમાર્થિક ને પ્રતિભાસિક, તેને લેહ વ્યવહારીક સત્તા છે

સાર :-દ્રષ્ટિ પહેલા સૃષ્ટિ નથી, અને જે, છે, તે તમારા બાવ અને વિચારનું જ પરિણામ છે. તેજની ગતિ ૧ સેકન્ડમાં ૧,૮૬૦૦૦ માઈલની છે તેજ ૭ મુ પ્રમાણ છે દેશકાળમાં મોટી ઉંમરે, પોતાની નીશાળ નાની લાગે છે રસ્તા પણ નાના લાગે છે, સુંદર સ્ત્રી કુતરાને ગમતી નથી સંસ્કાર જ દેશને કાળ બનાવે છે.

જ્ઞાનની ભુમિકા સાત :-

૧ શુભેચ્છા, ૨ સુવિચારણા, ૩ તનુમાનસા, ૪ સત્વા-પત્તિ, ૫ અસંસત્તિ, ૬ પદાર્થો બાવિની, ૭ તુરીયા.

આમાં ચોથી ભુમિકાએ તત્વજ્ઞાન થઈ જાય છે. પછીની ૫, ૬, ૭ જીવનમુક્તિની છે.

જ્ઞાનની શ્રેષ્ઠ ભુમિકા ચાર :-

૧ બ્રહ્મવિદ્-સત્વાપત્તિ, ૨ બ્રહ્મવિદ્વર-આરૂઢ અસંસક્તિ, ૩ બ્રહ્મવિદ્ વરિયાન્-આરૂઢ પદાર્થો બાવિની, ૪ બ્રહ્મવિદ્ વરિષ્ઠ-૭ તુરીયા.

બાષામાં ઘણી શક્તિ છે :-જેવો પોતાનો બાવ તે પ્રમાણે અર્થ કરે છે તે જ દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદ છે. (બુદ્ધો પાનુ ૩૮ ને ૪૨)

ચાર મહાવાક્યોના વાચ્યાર્થ ને લક્ષ્યાર્થ સમજો.

મૃત્યુનો ક્રમ :-વાણી મનમાં લય પામે છે, મન પ્રાણમાં, પ્રાણ દેવતામાં, તેમજ જન્મ ત્યારે પણ બાળક જો ન રહે તો ડોક્ટર તમારો મારી રહાવે છે.

વાણી પ્રકાર ચાર :-પરા, પશ્યંતિ, મધ્યમા ને વૈષરી.

સ્થાન :-નાભી, છાતી, કંઠ ને મુખ.

દ્રષ્ટાંત :-દસ છોકરા નદીએ નહાવા ગયા. બહાર આવી ગણવા લાગ્યા. સૌ બધાને ગણે છે પણ પોતાને ગણતો નથી, તેથી શંકા થઈ કે એક ડુબી ગયો છે. પછી બીજા વટેમાર્ગીએ ગણાવ્યા કે દશમા તું છે. તેમજ આખા જગતને ઇશ્વરમય માનનાર પોતાને જીવ માને છે, માટે અહું બ્રહ્માસ્મિ પાકું કરો, આનંદ થશે.

અવિદ્યાનો આશ્રય, પ્રશ્ન પુછનાર પોતે જ છે.

વિચારી જોતાં લેહની કોઈ પણ સ્થિતિ સંભવતી નથી, તું કહેતો હો તો,

પ્રશ્ન :-લેહ, બીજા ધર્મીમાં રહે છે કે અભીજ્ઞ ધર્મીમાં ?

જ :-જો લેહવાળામાં લેહ રહે છે, તો વ્યાઘાત દોષ આવશે.

દ્રષ્ટાંત :-મારા મુખમાં જીભ નથી. મારો બાપ બ્રહ્મચારી છે. પોતાનું જોડ્યું પોતે જ કાપી નાખે છે.

અભીજ્ઞ ધર્મીમાં તો લેહ સંભવતો જ નથી.

દ્રષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદમાં અલેહ છે, માટે લેહ સંભવતો જ નથી.

(૨) આત્માશ્રય :-પોતાને પોતાનો જ આશ્રય માનવો. જેમકે હું મને પોતાને મદદ કરૂ છું (સ્વસ્ય સ્વાપેક્ષા પાઠકઃ પ્રસંગઃ, આત્માશ્રયઃ).

(૩) અન્યોઽન્યાશ્રય :- Each helping each other. એક બીજાને સામ સામા મદદ કરે.

(૪) ચક્રિકા દોષ :-એકનો આધાર બીજો ને બીજનો આધાર ત્રીજો ને ત્રીજનો આધાર પહેલો. વિગેરે. Penilopis Theory ઘાંચીના બળદની જેમ ગોળ ગોળ ફરવું તે.

(૫) અનવસ્થા દોષ :-Endless causes અથવા તેા Infinite regarus જેમાં કારણ ખુટે જ નહિ. એકના આધાર બીજો ને બીજનો ત્રીજો વિગેરે.

દ્રષ્ટાંત :-રાજાએ કોઈ તેને લાંબી વાર્તા કહે તેને ઈનામ જાહેર કર્યું. એક બાઈએ હા પાડી, પણ શરત કરી કે “ તમારે પછી શું ” તેમ પુછયા કરવું. તે બાઈએ ગામમાં એક માટી કોઠી ચણાવી ને આખા ગામના ઘઉં તેમાં ભરવા કહ્યું ને કોઠીને તળીએ ફક્ત એક જ અનાજનો દાણો નીકળે તેવું ઈદ્ર રાખ્યું. ઘઉં ભર્યા ને રાજાજીને યોલાવ્યા, જુઓ ખાપુ એક દાણો આવ્યો, પછી ચકલી લઈ ઉડી ગઈ પછી બીજો દાણો આવ્યો બીજી ચકલી લઈ ઉડી ગઈ વિગેરે હારી ગયો.

જૈન શાસ્ત્ર પણ સાંખ્યની જેમ બે તત્વ માને છે માટે ઠીક નથી.

હું બ્રાહ્મણ છું, કાણો છું, આ અધ્યાત્મ ખોટો છે, દેશ, કાળ ને વસ્તુ કલ્પના છે, લેહ નથી પણ કલ્પનાથી ઉભા થયા છે. તેવી જ રીતે ભક્ત-પણ કલ્પનાથી બ્રહ્મા વિસ્તૃત મહેશ માની પુજા પાઠ કરે છે. સંબંધો, કાકા, મામા, બાઈ, બેન, વિ. સર્વ કલ્પના છે. સંબંધો ઘણા પ્રકારના છે :-

સમવાય :-નિત્ય સંબંધઃ તંતવઃ પટસ્ય.

ગુણગુણી :-રાતુ પાણી, કોધી માણસ.

તાદાત્મ્ય :-તપ્ત લોહ પીંડ, ફ્રેટોગ્રાફ.

સંયોગ :-દુધ + સાકર.

અધ્યાસિક :-શરીર ને આત્મા માનવો, કાકા, મામા.

અવીના ભાવ :-પ્રદા + માયા, ધૂમ + અગ્નિ.

ભીન્ના ભીન્ન :-જ્ઞાનીનો વ્યવહાર.

વેદાંત શીખવા માટે :-

વકીલ જેમ કાયદા શીખવા પડે છે, ભણવું પડે છે.

તદ્ વિજ્ઞાથ' ગુરુ મેવાભિગચ્છેત્,

સમિત પાણિઃ શ્રોત્રિય પ્રદ્ધનિષ્ઠમ્.

અર્થ :-પ્રદ્ધ જ્ઞાન શીખવા માટે, શ્રોત્રિયને પ્રદ્ધ નિષ્ઠ ગુરુ પાસે જવ.

અદ્વૈત દર્શનની ટેવ પાડો, તેજ ખરો પુરૂષાર્થ છે.

હરિઃ ૐ શાંતિઃ

પ્રદ્ધનું અખંડ ભાવે દર્શન કરો ને કરાવો તે જ દર્શનનો મહિમા છે. Simplicity means reduction of everything to wholeness પ્રદ્ધભાવઃ મોક્ષઃ.

પ્રદ્ધમૂત્રઃ-અથાતો પ્રદ્ધ જિજ્ઞાસા ।

જો ચિત્ત શુદ્ધિ થઈ હોય તો પ્રદ્ધને ભણવાની ઠગ્ગા કરો, ખુબ સુખ ને શાંતિ મળશે.

વેદાંતમાં બહુમતી નથી, પણ ઓછી મતી છે. જ્ઞાનીના કર્મ પુરા થયેલા છે માટે શાંતિ છે.

દષ્ટિ-સૃષ્ટિવાદના થોડા દષ્ટાંતો :-

કૃષ્ણ, કંસ સભામાં ગયા ત્યારે સૌના ભાવ પ્રમાણે દેખાયા. (બુદ્ધો પાનું ૪૨-૪૩)

અદ્વૈતરત્ન, સ્વામી મધુસુદન સરસ્વતિ :- (અતિપ્રશ્ન)

પ્રશ્ન-જો જીવ બ્રહ્મ જ છે તો આનંદરૂપ બ્રહ્મ હું છું તેમ કેમ લાગતું નથી ?

જવાબ-અવિદ્યારૂપી આવરણ જીવને છે માટે.

શિષ્ય-તમો કહો છો ને કે અવિદ્યા છે જ નહિ ?

ગુરુ-અવિદ્યા બ્રહ્મજ્ઞાન થયા પહેલાં છે, અને બ્રહ્મકાર વૃત્તિથી તે નિવૃત્ત થાય છે.

શિષ્ય-મારા હૃદયમાં તે વૃત્તિ કેમ થતી નથી ?

ગુરુ-તારૂં હૃદય પથ્થર જેવું છે માટે.

શિષ્ય-તમારા હૃદયમાં દ્વૈત છે કે અદ્વૈત ?

ગુરુ-હું ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરું છું કે તારૂં હૃદય શુદ્ધ થાય.

શિષ્ય-મારૂં મન વિષયોથી અંચળ છે તેથી ઉપાસના પણ થતી નથી.

ગુરુ-વિષયોમાં દોષ દષ્ટિ કર, મન-વાણીનો નિગ્રહ કર, અને સર્વત્ર બ્રહ્મ તત્ત્વ જો.

શિષ્ય-મારામાં યોગ્યતા નથી તો તમો લાવી આપો.

ગુરુ-તે શા કામની ? કેમકે તું બ્રહ્મ છે જ માટે શ્રદ્ધા રાખ. સાધન અતુલ્ય કર. (વિવેક, વૈરાગ્ય, પદ્મપત્તિ, મુમુક્ષુતા)

શિષ્ય-હું સંસારી છું માટે કેમ જાને ?

ગુરુ-શ્રદ્ધા રાખ ને તારૂં દર્શન સીધું કર તો સમજાશે.

શિષ્ય-બ્રહ્મામાં મિથ્યા દર્શન આણ્યું ક્યાંથી ?

ગુરુ-જ્યારે સૃષ્ટિ-દૃષ્ટિવાદ, બ્રહ્મા વિસ્તૃત મહેશે માન્યો ને અનસુયાની પરિક્ષા લેવા ગયા ને તેઓને બાળક બનાવી દીધા તેથી સતી અનસુયાને શરણે જા.

વેદાંત મુક્તાવળી :-

પ્રશ્ન-દ્વૈત દષ્ટા કોણ છે ?

જવાબ-જે અવિદ્યાનો કલ્પક છે તે, તું પોતે જ છે.

પ્રશ્ન-હું કોણ છું ? જવાબ-બ્રહ્મ.

શિષ્ય-બ્રહ્મ વિકારી છે ! બ્રહ્મથી ભિન્ન બીજું કંઈ જ નથી.

પ્રશ્ન-તો જગત કેમ દેખાય છે ?

જવાબ-તે વિવર્તરૂપ છે માટે.

શિષ્ય-હું ક્યાંથી આવ્યો ?

જવાબ-તે પ્રશ્ન સૃષ્ટિ-દૃષ્ટિવાદનો છે. મનમાં જ કાળ ને દેશ વિગેરે બને છે; તેથી જ લોકો કહે છે કે તેનો કાળ આવી ગયો છે.

શ્રી શંકરાચાર્યજી ગીતા ભાષ્ય (૧૩-૨)માં કહે છે કે અવિદ્યા જેને દેખાય છે તેને વળગી છે. તે કોને દેખાય છે ?

જવાબ-તારો પ્રશ્ન જ ખોટો છે. કેમકે અજ્ઞાન તને જ છે, માટે આપા પ્રશ્નો જ તું નહિ કરી શકે.

સસ્રેષ્ઠ કિં બહુન.-સમજીને વધારે શું કહેવું ? ૐ શાંતિ:

Ten Commandments of Christianity.

- (1) Thou shalt not make any graven image.
તારે કોઈ કોતરેલી મૂર્તિ બનાવવી નહિ.
- (2) Thou shalt not bow down thy head to them.
તારે કોઈ મૂર્તિને નમવું નહિ.
- (3) Thou shalt not take name of god in vain.
તારે કોઈ ઇશ્વરનું નામ વૃથા લેવું નહિ.
- (4) Remmber the Sabathday (Sunday) to keep it holy.
રવીવાર તારે યાદ રાખવો અને તે દિવસે પ્રાર્થના કરી પવિત્ર થવું.
- (5) Hohour thy father and mother.
તારા માતા પિતાને માન આપ.
- (6) Thou shalt not kill any one.
તારે કોઈ જીવની હત્યા કરવી નહિ.
- (7) Thou shalt not steal.
તારે કદી ચોરી કરવી નહિ.
- (8) Thou shalt not commit adaltary.
તારે કદી બ્યભિચાર કરવો નહિ.
- (9) Thou shalt not covet gold.
તારે કદી સોનું સંઘરવું નહિ. તેનો લોભ ન કરવો.
- (10) Thou shalt not hear (give) false witness.
તારે કદી કોઈની ખોટી સાક્ષી પુરવી નહિ.
- (11) Observe sabathday to keep it holy.
રવીવાર તારે પાળવો ને પ્રાર્થના કરવી.

Religions :

Roman Catholic, Protestant, and
Presbitariance and Puritans etc.

જો કેઈ તારા જમણા ગાલ પર તમાચો મારે તો ડાબો
ગાલ તેની સામે ધરો.

Good Quatations :

Try to see unity in diversities.

લેદમાં અલેદ જોતા શીખો.

Try to know Atmic power than Atomic
Power.

એટમબોંબ બાણુવા કરતા આત્મ શક્તિ બાણુ.

Love thy neighbour as thy self because
he is yourself.

તમારા પાડોશીને આહો કારણ કે તે પણ તમારું જ
સ્વરૂપ છે.

Maya stands, for want of enquiry.

માયા શું છે તેને તમે તપાસો નહિ ત્યાં સુધી રહેવાની.

All apearances are illusive.

આ બધા દેખાવો તે જ માયાબળ છે.

There is a great difference between the
worldly experience and the true experience.

જગતનો અનુભવ અને સાચા અનુભવમાં ઘણો જ ફેર છે.

Laughed out the life and you will find no trouble.

જિંદગી હસી કાઢે ને તમોને કંઈ મુશ્કેલી નહિ પડે.

We should control our anticipations and give right directions to them.

આપણે આપણી ઇચ્છાઓને રોકવી જોઈએ અને તેને સાચી દોરવણી આપવી જોઈએ.

We must know ourself first and than other things of the world.

આપણે પ્રથમ પોતાની જાતને જ (આત્માને) જાણવો જોઈએ અને પછી જગતની વસ્તુઓ જાણવી જોઈએ.

Uneasy likes the head, that wears the crown.

દુખ હંમેશા મોટા હોદ્દાને જ હોય છે.

If we will balance our pleasure and pain, of the whole-life, the latter greatly exceeds the former.

આપણે જીવનમાં જે સુખ ને દુખ લોગવ્યા છે તેનો વિચાર કરીશું તો, દુખ જ જાણુ લોગવ્યું છે.

Peace of mind is more valuable than the profit of things.

બહારના બીજા લાભ કરતાં મનની શાંતીની વધારે કીંમત છે.

Mind is nothing but bundle of wants and thoughts too.

મન, ઇચ્છાઓ અને વિચારોનો મોટો બારો છે.

Only one mind is creating the whole-world.

આ મન જ આખું જગત ઉત્પન્ન કરે છે.

Confess thy sin and you will be free.

તમારા પાપ કબુલ કરો અને તમને માફી આપવામાં આવશે.

Knock the door & it will be opened for you.

સ્વર્ગનો દરવાજો ખખડાવો અને તમારે માટે ઉઘાડવામાં આવશે.

Self-realisation is the highest religion in the world.

આત્માનો સાક્ષાત્કાર તે જ દુનીયામાં મોટો ધર્મ છે.

A conversation with a wise man is worth than reading hundred books.

જ્ઞાની માણસની સાથે ધર્મ વાતો. તે એક સો પુસ્તકના જ્ઞાન બરાબર છે.

A world is a tragidy for one who feels, but it is comidy for one who thinks.

લાગણીવાળા માણસ માટે જગત દુઃખ રૂપ છે પણ જે જ્ઞાની છે તેને માટે જગત એક હાસ્ય રૂપ છે.

Where there is hatred saw love.

જ્યાં ધીક્કાર લાગે ત્યાં પ્રેમ કરો.

Where there is despair saw faith.

જ્યાં નીરાશા લાગે ત્યાં પ્રભુ પર શ્રદ્ધા રાખો.

Where there is darkness bring light.

જ્યાં અંધારૂં લાગે ત્યાં પ્રકાશ લાવો.

When money is lost, nothing is lost.

જ્યારે પૈસા ગુમાવ્યા, તો તે પાછા આવશે.

When health is lost, something is lost.

જ્યારે તંદુસ્તી ગુમાવી, ત્યારે કંઈક થોડું ગુમાવ્યું છે.

When charactor is lost, everything is lost.

પણ જ્યારે વર્તણૂક ગુમાવી, ત્યારે બધું ગુમાવ્યું છે તેમ માનો.

See unity in diversity.

લેદમાં અલેદ જોતા રીખો.

Where there is quality, there is no quantity.

ગુણો ધારણ કરનારની સંખ્યા ઘણી જ ઓછી હોય છે.

Do not believe thus far and no more.

જ્ઞાન બસ આટલું જ છે તેમ ન માનો. તે જ્ઞાન ઘણું જ વિશાળ છે.

Vairagya is a pass-port for the land of bliss.

વૈરાગ્ય તે ઈશ્વરની પાસે જવાનો પરવાનો છે.

You cannot keep your cake whole and
Eat it.

જગતમાં, આપણુ આખાદ રાખી, પ્રભુ પ્રાપ્તિ નહિ થાય,
ખીજને આપેા.

A camel can pass through the nook of
a niddle, but a rich man cannot.

સોયના નાકામાંથી ઉંટ નીકળી શકે છે, પણ પૈસાદાર
નીકળી શકતો નથી.

Recognition of Brahma, is impossible.

બ્રહ્મની માહીતી મળતી નથી, કેમકે તેને કોઈ ઇન્દ્રિય
પહોંચી શકતી નથી.

A friend in need, is a friend indeed.

દુખમાં મદદ કરે તે જ મીત્ર છે.

Lead kindly to light.

મને કૃપા કરી જ્ઞાન તરફ દોરી લઈ જાવ.

Who is frist here, is last there.

આ જગતમાં જે પ્રથમ છે તે ત્યાં સ્વર્ગમાં છેલ્લો છે.

Byran saw its master & blushed.

ભગવાન ઇશુની દૃષ્ટિ પાણી પર પડતાં જ તે દારૂ બની
ગયો=શરમીંદુ બની ગયું.

Let there be light & the world was
created.

Be thought less as recognition is
impossible.

નિર્વિચાર બનો, કારણ કે આત્માને કોઈ ઇન્દ્રિય પહોંચી
શકતી નથી.

Love your enemies and pray for them.

તમારા દુશ્મનોને આહો ને તેને માટે પ્રાર્થના કરો.

If you give anything to other as a help,
your right cannot know, what your left hand
has done.

તમારા જમણા હાથે આપેલું જ્ઞાન તમારા ડાબા હાથને
ખબર પડવા ન દેયો.

Please do not see others faults.

બીજાના દોષ ન જુઓ.

Knock the door & it will be opened,
find and you will get.

બારણા બમડાવો ને તમારા માટે ઉઘાડવામાં આવશે
શોધો ને તમને જડશે.

Love your neighbour & God.

તમારા પાડોશી ને ઇશ્વર પર પ્રેમ કરો.

You give very little to others but wish
much more.

બીજાને ઘણું આપ્યું આપો છો, પણ તમે ઘણી વધારે
હચ્છા કરો છો.

Be-still-દરિયો શાંત થઈ ગયો.

Forgive them, as they do not know,
what they are doing.

તેઓને માફી આપો કેમકે તેઓને તેના કર્મનું જ્ઞાન નથી.

Body is a temple and soul is a God
therein.

શરીર દેવળ છે, અને અંદર આત્મા દેવ છે.

Remember him every day and change
your life.

ઇશ્વરને હંમેશા યાદ કરો ને તમારું જીવન ફેરવો.

આત્મ સ્વરૂપ (ભુજંગી છંદ)

(શ્રી શંકર મહારાજ ઉનાવાવાળા)

સુષો હે સ્વરૂપો, સુષો તો સુષાવુ;
 ઇશારો કરીને, મને ઓળખાવું.
 ન માને કહ્યું ના, હું તેને મનાવું;
 હું તો અક્ષ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.
 કહે લોક પાગલ, ન તલ ભાર ખોયું;
 ક્યું મન મેં મારૂં, દરીયાથી મોટું.
 ગણાયો દીવાનો, પછી શું કબાવું;
 હું તો અક્ષ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.
 નહિ અક્ષ જ્ઞાની, ગણાવા હું ચાહું;
 નથી મારે મારામાં, મોટા જ થાવું.
 બધી લાજ છોડી, હવે કાં કબાઉં;
 હું તો અક્ષ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.
 નથી ગામ ઠામ, નથી નાત જાત;
 નથી જ્ઞાત ભગીની, નથી માત તાત.
 નથી સુત દારા, ન ખવરાવું ખાવું;
 હું તો અક્ષ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.
 ન નાગો ન ઢાંકયો, પરણ્યો કુંવારો,
 સમજતા જનોને, કરૂં છું ઇશારો.
 ન લેવું ન દેવું, ન ગવરાવું ગાવું;
 હું તો અક્ષ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.
 નથી જન્મ મારો, પછી મરણ શાનું;
 થયો જન્મ જેનો, જરૂર તે જવાનું.
 શરીરના વિકારો, બધા એ બતાવું;
 હું તો અક્ષ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.

ત્રણે કાળ માંહી, હું એવો ન એવો;
 ત્રિધા ભેદ પરિચેદમાં, તેવો ન તેવો.
 કથ્યો ના કથાઉ, લખ્યો ના લખાઉ;
 હું તો બ્રહ્મ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.
 મહા બ્રહ્મજ્ઞાની, ગુરૂએ બતાવ્યું;
 કરી દુર અજ્ઞાન, કામ પતાવ્યું.
 કહે શંકર, સચ્ચિદાનંદ ગણાઉ;
 હું તો બ્રહ્મ રૂપ, કુટસ્થ કહાવું.

પોતાનું બ્રહ્મ સ્વરૂપ (ગગલ)
 (નિર્વાણ પટક)

વિચાર કર કે યહ તેને દેખા,
 હે સચ્ચિદાનંદ રૂપ મેરા. (ટેક.)
 ન ભુમી આદિ, પાંચ ભુતો;
 સમુહ ઉન્કા, ન મે કદાચન.
 વિકાર માયા કા, સભી હે;
 અવિકૃતા નંદ, રૂપ મેરા. વિચાર૦
 ન ઇન્દ્રિયાદિ, ન બુદ્ધિ મે હું;
 ન કારણાદિ, શરીર તીનો.
 મેં પંચ, કોશો સે નીરાલા;
 અવિકૃતાનંદ, રૂપ મેરા. વિચાર૦
 અવસ્થા જાગ્રત, સ્વપ્ન સુષુપ્તિ;
 યહ દ્રશ્ય હે, મેં હું દ્રષ્ટા ઇન્કા.
 યહ મીઠ્યા હે, બાધ હોતા;
 અબાધ્ય આનંદ, રૂપ મેરા. વિચાર૦

નહિ થે થે સખ, મોઝુદ મેં થા;
 રહેગાના, રહુંગા મે તખ.
 હે આદી ઓર અંત, ઇન સભી કા;
 અનાદિ અનંત, રૂપ મેરા. વિચાર૦
 અજ્ઞાન નિદ્રા મેં, સો ગયા જખ;
 અનેક દેખે, રૂપ અપને,
 ખુલી જો આંખે, તો મેં ને દેખા;
 હે કેવલાનંદ, રૂપ મેરા. વિચાર૦

નિજનંદ મસ્તિ

આનંદ છે રે લોલ.

સહુ સુખ દુખ સરખુ, આનંદ છે રે લોલ;
 નિજનંદ જોઈ હરખુ. આનંદ છે રે લોલ
 આવે સાડસતી પનોતિ, આનંદ છે રે લોલ;
 ચાલી જાય ગોથા ખાતી, આનંદ છે રે લોલ.
 ખાવા મીઠાઈ મળે જાણ, આનંદ છે રે લોલ;
 કદી મળે સુકી બાણ. આનંદ છે રે લોલ.
 પહેરૂ કુલડાના ગજરા, આનંદ છે રે લોલ;
 ઉડે ધુડ કેરા ઢગલા, આનંદ છે રે લોલ.
 બાગ બગીચામાં ફરતા, આનંદ છે રે લોલ;
 કદી અધાર વને ફરતા, આનંદ છે રે લોલ.
 ભલે લોક કહે ગાંડા, આનંદ છે રે લોલ;
 ભલે ગાળો દીઓ ભાંડા, આનંદ છે રે લોલ.
 કોઈ ધક્કા લાતો મારે, આનંદ છે રે લોલ;
 કોઈ આરતી ઉતારે, આનંદ છે રે લોલ.

બાધા કેની હું તો લેખુ, આનંદ છે રે લોલ;
 સૌ રામ રૂપ દેખુ, આનંદ છે રે લોલ.
 પાણી પીવા સોના જારી, આનંદ છે રે લોલ;
 પીવા જોખે કદી વારી, આનંદ છે રે લોલ.
 કદી દાન બહુ દઈએ, આનંદ છે રે લોલ;
 કદી લીખ માગી ખાઈએ, આનંદ છે રે લોલ.
 ઋષીરાજે આ ગાયુ, આનંદ છે રે લોલ;
 સ્વામી શંકરે વધાયું, આનંદ છે રે લોલ.

રાગ :-કાર્તીગઢા (માલકોશ) ત્રીતાલ

મન મસ્ત બયો, તબ કયોં જોલે. (ટેક.)

હીરા પાયો, ગાંઠ ગઠરી મે;
 બાર બાર વાકો, કથું જોલે. મન મસ્ત૦
 સુરત કલારી, ભઈ મતવારી,
 મહવા પી ગઈ, બીન તોલે. મન મસ્ત૦
 હલકી થી જબ, ચડી તરાણુ;
 પુરી ભઈ તબ, કથું તોલે. મન મસ્ત૦
 હંસા પાયો, માન સરોવર;
 અબ તાલ તલૈયા, કથું ડોલે. મન મસ્ત૦
 તેરા સાહેબ, હે ઘટ માંહી;
 બાહીર નૈના, કથોં જોલે. મન મસ્ત૦
 કહે કબીર, સુનો ભાઈ સાધો;
 સાહેબ મીલ ગયા, તીલ જોલે. મન મસ્ત૦

નિલેપ ભાવ (રાગ-દેશ)

જ્ઞાની જ્ઞાન દશાની, દોર કદી ચૂકે નહિ રે. (૨) ટેક૦

વીધ વીધ વ્યવહારે ભલે કરતા,

આડી અવળી દ્રષ્ટિ કરતાં;

દોર ઉપર જેમ, સુરતા નટ ચુકે નહિ રે. જ્ઞાની૦

જળમાં કમળો નીશ દીનન્હાતા,

જળ સંગાથે જળ મથ યાતાં;

અલેપતાં જેમ લેપ છતાં મૂકે નહિ રે. જ્ઞાની૦

હાવ ભાવના વિધ વીધ કરતી,

આડી અવળી દ્રષ્ટિ કરતી;

હેલ ઉપર યુવતિ જેમ દ્રષ્ટિ ચૂકે નહિ રે. જ્ઞાની૦

જ્ઞાની ગુરૂ ભગવાન મહાત્મા,

પ્રપંચ રૂપ છતાં પરમાત્મા;

નીજ મહિમામાં રમતા હૃદ ચૂકે નહિ રે. જ્ઞાની૦

(રાગ-કેહાર, ત્રિતાલ)

તું તો રામ સુમર જગ લડવા દે -ટેક૦

કોરા કાગજ કાલી શાહિ,

લીખત પઢત વાકો પઢવા દે. તું તો૦

હાથી ચલત હે અપની ગતમેં,

કુતર ભુંકત વાકો ભુંકવા દે. તું તો૦

ઠહત કબીરા મુનો મેરે સાધુ,

નરક પચત વાકો પચવાદે. તું તો૦

માયા (હરીગીત)

અદ્ભુત રચના આ ઇશ્વરની, કોઈથી જાણી શકાય નહિ;
મહા માયા મોહન વરની, કોઈથી જાણી શકાય નહિ.
જીવ માત્રને ખુબ રમાડીને, વિષયોના સ્વાદ ચખાડીને;
મારે છે મોહ પમાડીને, કોઈથી જાણી શકાય નહિ.
જીવને પ્રભુ પાસ ન જાવા દે, માયા કદી મેળ ન ખાવા દે;
શાંતી કે સુખી ન થાવા દે, કોઈથી જાણી શકાય નહિ.
તરણા ઓથે જેમ ડુંગર છે, માયા ઓથે તેમ ઇશ્વર છે;
જાણે છતાં મોહીત તે પર છે, કોઈથી જાણી શકાય નહિ.
કરે કાંઈ કૃપા જો ઇશ્વર તો, માયા મનથી છુટી જાય અહો;
શંકરની શીખ ઉર માંહી ધરો, કોઈથી જાણી શકાય નહિ.

આત્મ સ્વરૂપ (હ્રીંચ)

હાં રે રમે અંદરને બહાર, એક જ તું આત્મા;
હાં રે પીડ પ્રહ્લાંડની બહાર-એક જ ૦
માયા માત્ર જાસ છે, જીવ ઇશ કલ્પના;
હાં રે કલ્પનાથી સંસાર-એક જ ૦
નામ રૂપ ગુણ કર્મ, સાકારને સંભવે;
હાં રે નિર્વિકલ્પ નિરાકાર-એક જ ૦
આત્માની શક્તિમાં, શક્તિ ત્રણ લોકની;
હાં રે નિત્ય તૃપ્ત નિરાકાર-એક જ ૦
શંકર છે પ્રહ્લરૂપ, પ્રહ્લ વિશ્વરૂપ છે;
હાં રે સર્વ સારનો એ સાર-એક જ ૦

અનિત્ય સઘળું શમી ગયું પામ્યો પ્રહ્લાનંદ,
આનંદ સાગર અનુભવે, છુટ્યો સઘળો દંદ.

નિરુપૃહિ તો સાવ સ્વતંત્ર, કશી રહી ન કમ્પર;
ત્યાગીને કૌણ તાબે રાખે, હે કીસકી મગદુર.

(રાગ-તીલક કામોદ)

માનવ મુજને માનવ જેવો બનાવે,
મારી સઘળી પ્રભુતાને લખાવે. માનવ૦

જન્મ મરણથી મુક્ત રહું છું;
તો પણ જન્મ મનાવે;
નાનું બાળક સમજીને મુજને, પારણીએ રે બુલાવે. માનવ૦
હું શુદ્ધ ચેતન સાક્ષી રહ્યો છું;

પણ જડ જગમાં મનાવે;
ઉત્તમ પદ ઇન્કાર કરી, મારી હલકી પદવી ઠેરાવે. માનવ૦
તડકો શીત નડે માનવને, મુજને વસ્ત્ર ધરાવે;
વસવાને મુજ કાજે મોટા, મંદિર માળ ચણાવે. માનવ૦
બુધ તરસ લાગે નહિ તો પણ, મોટા થાળ ધરાવે;
મારું નામ લઈ પુજારી, માલ મલીઠા ઉડાવે. માનવ૦
કાનુ ડો કહી મારું, ઇશ્વર નામ લખાવે;
જ્યાં ત્યાં ખેલ કરીને મુજને, નટની જેમ નચાવે. માનવ૦
બામિની લેજો રઝળાવી, લંપટ માંહી લેખાવે;
કપટી પણ કહેતા નવ ચૂકયા, ચાહુન ચોર ઠેરાવે. માનવ૦
અશુદ્ધતા જાણી મારામાં, નિત નિત સ્નાન કરાવે;
હું છું શુદ્ધ છતાંયે તો પણ. આમ અજ્ઞાન જણાવે. માનવ૦
શંકરનો અવતાર ઠેરાવી, નાગો બુત બનાવે;
મહા વ્યસન મારામાં માની, ગાંજે ભાંગ કુંકાવે. માનવ૦

દાનવને હું વગર વિચારે, વર દેઉં એમ મનાવે;
બુદ્ધિ શૂન્ય ગણીને માફ, લોળો નામ ધરાવે. માનવ૦
નીરધન જાણીને મુજને, ઘર ઘર લીખ મંગાવે;
પાપીઓના માલ ખજાના, મારા નામે ચલાવે. માનવ૦
નિર્વિકાર સર્વેશ્વરને માની, મને તુચ્છ ઠેરાવે;
મુજને છેક ઊતારી નાખી, ઉંધો માર્ગ ચલાવે. માનવ૦
સત્ય સ્વરૂપ અનાદિ માફ, કોણ એને સમજાવે;
નહિ તો આમ અધર્મ કર્યાથી.

જગતને સુખ નહિ આવે. માનવ૦

શ્રી રામ ચરિત માનસ સાર

વિદ્યા સીતા વિયોગઃ ક્ષુભિત નિજ સુખઃ, શોક મોહાભિપન્નઃ;
ચેતઃ સૌમિત્રિ મિત્રઃ, ભવગહન ગતઃ, શાસ્ત્ર મુગ્ધીવ સખ્યઃ.
હત્વાસ્તે દૈન્ય વાલી, મદન જલ નિઘૌ, ધૈર્યં સેતુ પ્રબદ્ધઃ;
પ્રધ્વસ્તાબોધ રક્ષપતિઃ, અધિગતઃ ચિદ્ જનકી આત્મારામઃ.

અર્થ :-આપણને બ્રહ્મ વિદ્યા રૂપી સીતાનો વિયોગ થયો છે. ને પોતાનું સ્વરૂપ બ્રહ્મ ભુલી ગયા છીએ. તેથી જ શોક મોહ થાય છે. સૌમીત્રા પુત્ર લક્ષ્મણ; જે મન લક્ષ્યમાં હતું તે સંસારમાં ગયું છે. તેથી હવે શાસ્ત્રોની મૈત્રી કરો. અને જીવ ભાવ-દીનતા રૂપી વાલીને મારી, ને મોહ રૂપી સંસાર સાગર તરવા માટે, ધીરજનો પુત્ર બાંધો, અને અજ્ઞાન-દેહ ભાવ રૂપી રાવણનો નાશ કરી, ચૈતન્ય રૂપી જાનકીને મેળવો. ને કહેા કે હું બ્રહ્મ છું.

શ્રી ગીતાજીનું લક્ષ્ય (૩૫૬)

શ્રીમદ્ મહાભારત મેવ ગેહે, તત્રાડપિ ગીતા બલુ ગેહનીનામ્;
યત્ કમંકાંડં પદ્મભૂષણં તત્, જ્ઞાનતુલ્યા કહી કર્ત્તિણીઃ સ્યાત્.

ભક્તિ પરા કંકણ મેવ ચિત્તં, વૈરાગ્ય શાટી પરિધાન મર્યાઃ;
વિવેક પ્રજ્ઞાદિ વિચિત્ર માલા, યોગાદિકં તસ્ય કટાક્ષ ભૂતમ્;
પ્રિયા પ્રવીણા ખલુ સા યતીનાં, રત્યા સુખં યત્ ભગવત્ પ્રસાદઃ.

અર્થ :- ગીતાજી રૂપી સ્ત્રીનું ઘર મહાભારત છે, તેમાં જ તે રહે છે. ગીતામાં વર્ણવેલ કર્મકાંડ તે તેનું પગનું ઘરેણું છે, ને તેમાં જ્ઞાન છે તે તેણીનો કડનો કંદોરો છે, ભક્તિ છે તે હાથના કંકણ છે ને તેણીએ વૈરાગ્ય રૂપી સાડી પહેરી છે, ને ગળામાં વિવેક ને જ્ઞાનની માળા પહેરી છે ને યોગનુ જે વર્ણન છે તે તેણીના નેત્ર કટાક્ષ છે. તેથી જ તે પ્રવીણ છે ને યતીઓને બહાલી છે. ને તેનાથી થતુ સુખ તે બ્રહ્મજ્ઞાનનો પ્રસાદ છે.

ૐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

આત્માની શ્રેષ્ઠતા

હે ચિત્ કયા હે ચાહના, સખ વસ્તુકી તું ખાન હે,
જો ભુપ હો, બિશુ બને, વો તો મહા અનમન હે;
કયા માગતા હે ઇષ્ટસે, તું ઇષ્ટકા ભી ઇષ્ટ હે,
હે શ્રેષ્ઠસે ભી શ્રેષ્ઠ, પર તું ચાહ કરકે બધ હે.

ધન ચાહતા હે કીસલીએ, તું નિત્ય માલામાલ હે,
સિદ્ધે સભી શુસમે બને, તું વહ મહા ટંકચાળ હે;
સર્યા ધની વહ જાનીએ, જો નિત્ય હી સંતુષ્ટ હે.

હે શ્રેષ્ઠસે

હે મૂર્ખ તું સંતાનકો, કીસ વાસતે હે ચાહતા,
સંતાન તેરી હે સભી, તું વિશ્વભરકા હે પિતા;
જો તું ન હો, નહિ હોય કુછ, બ્રહ્માદિ જો કુછ શ્રેષ્ઠ હે.

હે શ્રેષ્ઠસે

કયા રૂપકો તું ચાહતા, હે મૂર્તિ તેરી મોહીની,
તેરી પ્રભાહે સૂર્યમં, શશીમં ભી તેરી રાશની;
આસકત હોકર રૂપપર, પાતા પતંગા કષ્ટ હે.
હે શ્રેષ્ઠસે૦

ઐશ્વર્ય કયું હે ચાહતા, તું ઇશકા ભી ઇશ હે,
તેરી ચરણ કી ધુલી પર, પ્રદાઝૂકતા શીશ હે;
અભીમાન કો જડસે મીટા, અભીમાન વ્યાધિ કુષ્ટ હે.
હે શ્રેષ્ઠસે૦

સુખકો કહાં હે ઢુંઢતા, બાહીર નહિ હે સુખ કહીં,
તું આપ સુખકા સીંધુ હો, ઉચકી ખખર તુઝકો નહિ;
ઇચ્છા ન કર આનંદ કર, ઇચ્છા બડી હી કુષ્ટ હે.
હે શ્રેષ્ઠસે૦

ઇચ્છા કરે કયું જ્ઞાનકી, તું સુખ હે વિજ્ઞાનકી,
જ્ઞાની તુઝકો જાનને, કરતા સમાધિ ધ્યાનકી;
કૌશલ્યને સત્ સત્ કહા, સમજે અસત્ પાપીષ્ટ હે.
હે શ્રેષ્ઠસે૦

પહેલો અને છેલ્લો ઉપદેશ

કયાનો ઉપદેશ શા માટે ?

જ. :-સ્વજ્ઞાન રાખવું તે જીવન છે, અને સ્વ વિસ્મરણ તે મૃત્યુ છે માટે.

સંતનો, સાધુનો સહજ સ્વભાવ શું ?

જ. :-જેમ વાદળા પાણીથી ભરાય ત્યારે વરસે જ, ગુલાબમાં સુગંધ આવે ત્યારે ફેલાય છે, ને સૂર્યમાં પ્રકાશને ગરમી સહજ રીતે ફેલાય છે, તેમજ સાધુ પુરુષો, નદીઓ

જેમ સહજ રીતે વહે છે તેમજ ઉપદેશ આપે છે. હેતુ નથી, સ્વભાવ છે.

બ્રહ્મ કયાં છે ?

જ. :-મંદિર કે કથામાં નથી, મૂર્તિ કે પુસ્તકમાં નથી, યાત્રામાં કે આકાશમાં નથી, તેને મેળવવાનો પ્રયત્ન છોડો, તમો જ બ્રહ્મ છો.

દેહાધ્યાસ કેમ છુટે ? ને મોહ કેમ જીતાય ?

જ. :-કેવળ પોતાનું સાચું બ્રહ્મ સ્વરૂપ સમજો. બ્રહ્મ વ્યાપક ને પૂર્ણ છે ને તે તમો છો. જ્યોત્સના :-રોગાર્ત્તસ્ય રોગ નિવૃત્તિ ધૃતિ સ્વાસ્થ્યમ્ (ભામતી સૂત્ર :-વાચસ્પતિ મિશ્ર) ઓરડામાં જગ્યા છે જ, સામાન હટાવો. લીલ પાણી પરથી હટાવો, પાણી છે જ. ઠાકોરજીનો ટેરો, પડદો હટાવો, અંદર ઠાકોરજી છે જ તેમજ, દેહાધ્યાસ છોડો તમો બ્રહ્મ છો જ. વાત પુરી.

સાચું પ્રવચન શું ? ક્રોધ, મોહ કેમ જાય ? મન શાંત કેમ થાય ?

જ. :-તમો પૂર્ણ બ્રહ્મ છો, મન, બુદ્ધિ શરીરનો પ્રદેશ છોડો. મનને કહો-Be still, quiet. શાંત થા. સર્વનું કેંદ્ર, તમે પોતે જ છો.

જીવન કેમ જીવવું ?

જ. :-વીણા જેમ મધ્યમાં સારી વાગે, તેમજ-વધુ ત્યાગ કે વધુ ગ્રહણ છોડો.

સાચો યોગ શું છે ?

જ. :-નાશવંત પદાર્થો પરથી મન-ઉપાડવું ને પૂર્ણ આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ છે તે જાણવું. “યોગી શૂન્ય પરો ભવેત્.”

કંઈ ન કરવું, ન વિચારવું, કંઈ આત્મા સિવાય ન માનવું તેજ ખરો યોગ છે. તમો પૂર્ણ પ્રદા છો. તમોને પ્રદા વિનુ કે મહેશ સહાય નહીં કરી શકે. તમારે જ બધી ઇચ્છાઓ છોડવાની છે. તો જ તમારી કુશળતા છે (અષ્ટાવક્રજી). પ્રદા માટે કોઈ સાધનાની જરૂર નથી. સાચો ત્યાગ, સંન્યાસ પોતાનું સ્વરૂપ જાણવાથી આવી જ જાય છે. વાસનાઓ છુટે છે ને ખરી શાંતિ મળી જ જાય છે.

સમાધિ એટલે શું ?

જ. :- મનની હદ તુટે તે-દેહ ભાવ, મન ભાવ જાય તે પછી જ સમજાશે કે “પ્રદા દ્રષ્ટિ-ઉત્કર્ષતિ” દુઃખ, જગત માયા કલ્પના છે માટે છોડો.

ખરૂં શીક્ષણ શું ?

જ. :- જે જગતનું, શરીરનું જાણ્યું છે તે ભુલી જાવ. દેહ ભાવમાં જ જાય છે. માટે પૂર્ણ પ્રદા છો તેમજ ગુરૂ વાક્ય ને શાસ્ત્ર પર દ્રઢ વિશ્વાસ રાખો. વિજળીનો દીવો કુંકથી ન ઓલવાય, ચાંપ દબાવો. ઇચ્છાઓ શાંત કરો કેમ કે તમો પૂર્ણ છો. “સુરેષુ કિમ્ બહુના.”

ૐ શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

દ્રષ્ટાંત :-

તમો પ્રદા છો ?

જ. :- હા.

પ્રશ્ન :- પરિક્ષા લઉં ?

જ. :- હા.

પ્રશ્ન :- કેમ પરિક્ષા લેશો ?

જ. :-આ સોય તમારા શરીરમાં ઘોંચી દઉં અથવા-
દીવાસળીથી તમારૂં શરીર બાળું.

જ. :-મેં આત્માને પ્રહ્લ કહ્યો છે પણ શરીરને નહિ
માટે, આત્માની પરિક્ષા હતી. ને જો શરીર ઉશ્કેરાઈ જશે તો
તમને લાગશે ને દુઃખ થશે પુછનાર ચૂપ થઈ ગયા. કેમ કે :-

કહું કયાંક ને સમજ્યા કશું,
આપનું કાજળ ગાલે ઘસ્યું.

આમ ન થવું જોઈએ. બોલનારના શબ્દો બરાબર સમજો
તો લાલ થશે જ.

જ્ઞાનસૂર્ય સ્વામી રામતીર્થજી

M.A. સુધી અભ્યાસ કર્યો હતો. તેની ઉંમર ૨૩ વર્ષની
હતી. વૈરાગ્ય આવ્યો. પોતાને સ્ત્રી તથા બે બાળકો હતા.
કોલેજના પ્રોફેસરોએ ઘણું સમજાવ્યા, પણ ન માન્યા. સ્ત્રીને
કહે છે કે જો તારે મારી સાથે આવવું હોય તો આ બધા
ધરેણાં વિગેરે ગંગામાં નાખી દે ને ચાલ મારી સાથે. પણ
તેણીની હિંમત ચાલી નહિ, તેથી એકલા જ નીકળી પડ્યા.
તત્વજ્ઞાનમાં જ્યારે વૈરાગ્ય આવે છે ત્યારે આત્મસુખ માટે કોઈ
કોઈનું માનતા જ નથી.

દષ્ટાંતો :-ભરતજીએ પોતાની માતાનું કહ્યું ન માન્યું
અને રામચંદ્રજીને મળવા આજ્યા. ભક્ત પ્રહ્લાદજીએ કૃષ્ણની
ભક્તિ ન છોડી અને પિતાજીનું કહ્યું ન માન્યું. શ્રી વિભીષણ
મહારાજે મોટા ભાઈ રાવણનું કહ્યું ન માન્યું અને રામજીની
શરણાગતી સ્વીકારી. શ્રી મીરાબાઈએ પોતાના ઘણી રાણાનું
કહ્યું ન માન્યું. બલીરાજાએ પોતાના ગુરૂ શુકાચાર્યજીનું કહ્યું
ન માન્યું ને ત્રણ ડગલા પૃથ્વી આપવા તૈયાર થયા.

હરીગીત (સ્વામી રામતીર્થજી)

હું રામ છું કેવો સુખી, કહી કોણ તે શકશે અહા;
અતિ શાંત સ્વસ્થ વિશુદ્ધ ને, નિર્લેપ ગંભીર સર્વદા.
મુજ નિજ આત્માનંદમાં, કદી કંઈ ન ક્ષીતિ પહોંચતી;
એ સ્વાનુભવના વર્ણનો, વાણી કદી ન વઢી શકી.
અહિં ત્યાં બધે પણ કયાં, અરે જ્યાં કયાં જ છે ઉડી ગયું;
હમણા સદા, કદી કોઈદી, ક્યારે અહો ક્યારે શમ્યું.
આ, તે અને હું કોણ, એવા ભેદ કયાંય શમી ગયા;
પહેલું પછી, વચમાં ઉંચે, સહુ ભેદ પાર ગયે ટળ્યા.
કદી એક પાંચ પચીશ સો, સૌ એમ સંખ્યા શી ગણું;
જે કર્મ કર્તા જ્ઞાન જ્ઞાતા, જોય એ શું વર્ણવું.
છે ને હતું ને કંઈ થશે, તે રૂપ એક જ શબ્દના;
આનંદધન આત્મા હું તું તે, ભેદ હાવા ના કશા.

વેદાંત મસ્તિ (રામતીર્થજી)

સ્વીબિંબમાં ડાઘારૂપે, ને ચંડરવી થઈ હું તપું;
જીણો ધ્વની થઈ પર્ણનો, તોફાની ઢરીઓ થઈ કુંદ.
વિરમો અહિં પરમાણુઓને, હું કહું છું કર્ણમાં;
ફરમાવું હું ભોળા તમોને, વિચરતા રહો ગગનમાં.
લાલી હું પ્રાતઃકાળની, વાયુ લહર હું સાંજની;
આશકની ઇશકી અર્જ હું, ભીતી જ હું માશુકની.
યોદ્ધો હું ને તલવાર હું, જેથી થતો ધાયલ હું;
યોદ્ધાની જનનીના હૃદયમાં, ભય સ્ફુરતો તેય હું.
ગુલાબ ને તેનો કવી, બુલબુલ તેનું ગાન હું;
અકમક સ્ફુલિંગો જ્યોતિ હું, ઉડતા પતંગો તેય હું.

નીશોય હું મદિરાય હું, આ દ્રાક્ષ ને ભટ્ટી જ હું;
યજ્ઞમાન અતિથિ ને મુસાફીર, પ્યાલો મજનો હું જ હું.

સર્વત્ર બ્રહ્મ છે (રાગ-હરીગીત અથવા દેશી)
કંઈક કહે છે સૂર્ય તે છે, બ્રહ્મની છબી અવનવી;
કંઈક કહે છે વિશ્વમાં, આ મૂર્તિ તેની માનવી.
કંઈક કહે છે તારલામાં, તેજ આ ચમકી રહ્યો;
કંઈક કહે છે મધુર પુષ્પે, તેજ સિમત કરી રહ્યો.
કંઈક કહે છે તેજ આ, બુલબુલ થઈ ગાઈ રહ્યો;
કંઈક કહે છે તેજ આ, વાયુ થઈ દમ લઈ રહ્યો.
કંઈક કહે છે મેઘ થઈ, જળ અશ્રુઓ પાડી રહ્યો;
કંઈક કહે છે તેજ શીતલ, રાત્રીએ ઉંઘી રહ્યો.
કંઈક કહે છે વહી રહ્યો છે, તેજ ખળખળ ઝરણામાં;
કંઈક કહે છે બુદ્ધી રહ્યો છે, તેજ મેઘધનુષ્યમાં.
કંઈક કહે છે જ્યોતિના ઘન પુંજમાં તે ગતિ કરે;
પણ રામ કહે એ સર્વમાં તે, સર્વ રૂપે એ જ છે.

(ગઝલ)

અહિં હું ભૂંગ થઈ ગુંજુ, તહીં હું સીંહ થઈ ગભું;
તરૂં છું મત્સ્ય થઈ જળમાં, વળી આ વૃક્ષ થઈ બુલુ
લીલી હરીયાળી થઈ ઉગુ, ઉડું શુક લોહી તાક્ષી થઈ;
જળુકે વીજળી ગલે, ચડું એવો હું વાહળ થઈ.
ચોદ્ધો હું ને તદ્વાર હું, જેથી થતો ધાયેલ હું;
ચોદ્ધાની જનનીના હૃદયમાં, ભય ફકુરતો તેય હું.
નીશોય હું, મદિરાય હું, આ દ્રાક્ષ ને ભટ્ટી જ હું;
યજ્ઞમાન અતિથિ ને મુસાફીર, પ્યાલો મજનો હું જ હું.

અનંત જીવનનો નિયમ

(રાગ-હરીગીત)

પ્રિય જન જતાં, શત્રુ જતાં, જતા બધા સખંધીઓ;
જતા તુટી આ જગતના, બહુ વીધ જે જે બંધનો.
પ્રિય લાગતા નીજ હૃદયમાં, આ ધોરણો જે આપણા;
તેનો ય દિન કંઈ આવતો ને, નષ્ટતા ને પામતા.
ઘન ઘટાના વૃક્ષ તે, સુકાય છે ક્ષણ વારમાં;
કલ્લોલ કરતાં પંખીઓ, આ મૃત્યુથી સપડાય હાં.
પુખ્તો ખીલ્યા કરમાય છે, ને તેજ ઝાંખુ થાય છે;
લાવણ્ય બગડી જાય છે ને, નિજ પ્રેમ વિકૃત થાય છે.
આ નામ કીર્તિ ક્ષીણ થતી ને, ધુમ્ર સમ મહીમા થતો;
આ વિશ્વનો જે ઠાઠ, તે સહુ ક્ષણિક ને મીથ્યા થતો.
આ જે પદાર્થો જગતના, અતિ પ્રીય થઈ ખેંચી રહ્યા;
તે તે બધા ઠગી છેતરી, અંતે દગો દઈ નાસતા.
આરામ અર્થે વસ્તુઓ આ, જે અમે ઉત્તમ ગણી;
રહેશે સદાએ માનીએ, પણ જોત જોતામાં જતી.
ઇચ્છા જ કરી હજુ વસ્તુની, ત્યાં વસ્તુ તો વિલાય છે;
તેનો અમે વિશ્વાસ કરીએ, ફીણમાં ડુબીએ અરે.

શું આ બધું જગ આખરે, ગઈ રાત્રીનું સ્વપ્ન જ છે,
કઈ એ નથી સાચું શું એમાં, હું, અમે, ને તે અરે;
શું આ બધું મિથ્યા જ છે, સખંધ ને સખંધીઓ,
આવું બધું ત્યાં ક્યાં જઈ, શરણું લઉં કોણું કહો.
પરિતાપથી આ હૃદય ધીકતુ, શાંતિ તો ક્યાંયે નહિ,
હું શું કરું ને ક્યાં જઈ, એ ઝંખના ચાલી રહી;

દેખાય છે આ વિશ્વ મુજને, જાપ માળા ના સમુ,
મણુકો ફરે તેનો કમે, કહો છો તમે મૃત્યુ થયું.

આ એક મણુકો ફરી ગયો, બીજો ફરે ત્રીજો ફરે,
મણુકા બધા ફરી જાય છે, પણ સૂત્ર તો કાયમ રહે;
એ દિવ્ય વ્યાપક સૂત્ર જે, આ વિશ્વમાં પ્રેવાઈ રહ્યું,
મારું કંઈ પણ જગ વિષે, તો તેજ મારું છે બધું.

સેવું સદા હું તેજ ભાવે, તેજ મુજને નિત્ય હો,
એ નામ રૂપ તો ના વિવિધ, મણુકા ભલે લય પામજો;
મિત્રો અને શત્રુ ઉપર, આધાર હું રાખું નહિ,
તેમજ વળી આ દિવ્ય દેખાવો હું અવલંબુ નહિ.

મુજ શરીરના આરોગ્યની, કે વિશ્વની સંપત્તિની,
દરકાર શાને રાખું હું, જ્યાં હું અને મુજ પ્રિય મણુકી;
આ દૃશ્ય વસ્તુઓ વિષે, આસક્તિ મુજને જરી નહિ,
આ, તે, બધા એ, સ્વરૂપના, સિદ્ધાંત હું ભુલું નહિ.

એ સર્વ ને ન્યાણુ છતાં, ખેંચાઉં હું જરીએ નહિ,
પોશાકની આ વિવિધતા, શેતરંજના પ્યાદા સમી;
મુજ પ્રેમમૂર્તિ શોધી મેં, એ સર્વમાં ન્યાણી રહ્યો,
એને જ હું અવલંબુ ને, એને જ હું ચાહી રહ્યો.

અદ્વૈતમાં અદ્વૈત છે ને, એ જ કેવળ સત્ય છે,
મુજ એ જ છે સર્વસ્વને, મુજ એ જ છે રક્ષક બધે;
મુજ મિત્ર સાચો એ જ છે ને, એ જ મુજ ચેલા ગુરૂ,
મુજ એ જ પિતા એ જ આત્મ જ,

તાંત્ર છે મુજ ગૃહતણું.

(રાગ-હરીગીત)

ઘનઘટાના વૃક્ષ તે, સુકાય છે ક્ષણવાર માં,
કલ્લોલ કરતા પંખીઓ, આ મૃત્યુથી સપડાય હા;
પુખ્તો ખીલ્યા કરમાય છે ને, તેજ ઝાંખુ થાય છે,
લાવણ્ય બગડી જાય ને, નિજ પ્રેમ વિકૃત થાય છે.

આ નામ કીર્તિં ક્ષીણ થતી ને, ધુમ્મસમ મહિમા થતો,
આ વિશ્વનો જે ઠાઠ, તે સૌ ક્ષણિક ને મિથ્યા થતો;
પરિતાપથી આ હૃદય ધીકતુ, શાંતિ તો ક્યાંયે નહિ,
હું શું કરું ને ક્યાં જવું, એ ઝંખના ચાલી રહી.

આરામ અર્થે વસ્તુઓ, આજે અમે ઉત્તમ ગણી,
રહેશે સદાયે માનીએ, પણ જોતજોતામાં જતી;
તેનો અમે વિશ્વાસ કરીએ, ફીણમાં ડુબીએ અરે,
કંઈએ નથી સાચું શું એમાં, હું તમોને ને તે અરે.

મુજ એ જ પતિ અને, મુજ એ જ આત્મારામ છે,
મુજ એ જ છે જીવન, મુજ હકને આરામ છે;
ઉત્પાત મારો એ જ છે ને, એ જ મુજ શાંતિ ઉરે,
એ જ્યોતિઓ જ્યોતિ,

મુજ મુજ ઔષધિ મુજ શમ એ.

રત્ન કણિકાઓ

ખાંડ ખીલોના દો નહિ, ખાંડ ખીલોના એક;
તે સે જગ બ્રહ્મ દેખીયે, કીયે કળીર વિવેક.

જેનો છેલ્લો હોય દાવ, તેને મળે આ પ્રસ્તાવ.

જોય જ્ઞાતા અરૂ જ્ઞાન નહિ, કયેય ધ્યાતા અરૂ ધ્યાન;
કહન હાર સુંદર નહિ, એહ અદ્વૈત બખાન.

કોટી વર્ષનું સ્વપ્ન પણ, બ્રહ્મત થતાં દુર થાય;
તેમ વિભાવ અનાદિનો, જ્ઞાન થતાં દુર થાય.

ભાસ્યો દેહાધ્યાસથી, આત્મા દેહ સમાન;
પણ તે બંને ભીન્ન છે, જેમ અસી ને મ્યાન.

નય નિશ્ચય એકાંતથી, આમાં નથી કીધેલ;
એકાંતે વ્યવહાર નહિ, બંને સાથ રહેલ.

આગળ જ્ઞાની થઈ ગયા, વર્તમાનમાં હોય;
થાશે કાળ ભવિષ્યમાં, માર્ગ ભેદ નહિ હોય.

દેહ છતાં જેની દશા, વર્તે દેહાતીત;
તે જ્ઞાનીના ચરણમાં, વંદન હો અગણિત.

હો શીખ, હીંદુ, પારસી, ખ્રીસ્તી ખુદાના મહંમદી;
જેનો દયાનંદી ભલે હો, વૈશ્ણવો પરવા નથી.

ના ભીન્ન મારે ઐક્ય છે, બંધુ બધા આ વિશ્વમાં;
છે આત્મા મારો, હું તેમનો, જઈ કહો સંદેશ આ.

મનથી કરે ન કલ્પના, મુખથી બોલે ન બોલ;
ઐસી અવસ્થા ઉન્મુગ્ની, શરીર રહે અડોલ.

એકમાં બે તું કાં બાળ, તારે હાથે એટલો કાં વાળ.

ત્યાં જવા ને થવા કંઈ નથી, સારમાંથી સાર કાઢ્યું નથી.

કેવળ નિજ સ્વરૂપનું, અખંડ વર્તે જ્ઞાન;
કહીએ તે કેવળ દશા, દેહ છતાં નિર્વાણ.

છુટે દેહાધ્યાસ તો, નહિં કર્તા તું કર્મ;
નહિં ભોક્તા તું એહનો, એ જ ધર્મનો મર્મ.

કુટ્યા નેત્ર વિચારના, ઓળખે નહિં કોઈ સંત;
હાથી ઘોડા પાલખી, તેને કહે છે ભગવંત.

ગઈ પુતળી લોનકી, થાહ સીંધુકો લેન;
પેઠત હી ધુલ મીલ ગઈ, ઉલટ કહે કો ખેન.

સમજાવ્યું સમજે નહિ, ને જનાવરની જાત;
અખો કે એનો ઘોખો ન કીજીએ, આપણી નહિં નાત.

અણસમજીને પ્રબોધતા, સામા માંડે ઠાઠ;
કરડુ મગ કદી પલખે નહિં. ભલે સો મણ ખાળો કાટ.

મન બાંધે પવન બાંધે, બાંધે ચઉદે લોક;
મુઆ મડદા બેઠા કરે, તોય અખો કહે ફોક.

જિન જાન્યો નિજ રૂપકો, તીન જાન્યો સખલોક;
નહિં જાન્યો નિજ રૂપકો, બે જાન્યો સો ફોક.

સાખી શીખો સોળસો ને કીર્તન શીખો કરોડ;
બ્રહ્મતત્ત્વ જાનો નહિં, ત્યાં લગી માથાફોડ.

યહી મનુષ્યકી મૂઢતા, નહિં નીજ પદમેં ભાવ;
નીજ પદકે ભાવ ખીના, નહિં છુટે દુઃખ દાવ.

સ્વરૂપ તરફ વળવું તે કર્મ, સ્વરૂપ જાણવું તે ઉપાસના
અને સ્વરૂપ સ્થિતિ તે જ્ઞાન.

સત્ય અનુભવ થાય તો, દિલ દરીયો થઈ જાય;
 મોતી નીસરે મોજમાં, ત્યાં જ્ઞાની પરખાય.
 દેખીએ જોશીએ જખાં, ખુલી ખયાનકી;
 મેં ને પુછી જમીનકી, તો સુની આસમાનકી.
 સદ્ગુરુએ સાનમાં, સમજાવ્યું નીજ રૂપ;
 સમજી જાતાં સાનમાં, હું ઈશ્વર ગદભુત.
 બલ્લા હુઆ હર ખીસરો, શીર સે ટલી બદલાય;
 જૈસા થા વૈસા રહો, અબ કુછ કહો ન જાય.
 મુખ જપુ ન કર જપુ, ઉર જપુ નહિં રામ;
 રામ સદા હમકો ભજે, હમ પાવે વિશ્રામ.
 હૃદ ટપે સો ઓલીયા, બે હૃદ ટપે સો પીર;
 હૃદ બેહૃદ દોનો ટપે, તાકા નામ ફકીર.
 વિષય વિષવત્ ત્યાગ કરી, કરીએ સાધુ સંગ;
 પોતે સચ્ચિદાનંદ સદા, જેમનો તેમ અભંગ.
 સત્ અનુભવ થાય તો, દિલ દરીયો થઈ જાય;
 મોતી નીસરે મોજમાં, ત્યાં જ્ઞાની પરખાય.
 શુરખરૂ હોતા હે ઈન્સાન, આક્રતો સહને કે બાદ;
 રંગ લાતી હે હીના, પથર સે ખીસને કે બાદ.

સ મ અ પ્ત

અક્ષર બ્રહ્મની મોટાઈ.....

આ સઘળી દુનિયા એક ફળ જેવડી છે.
એક આડને આવા લાખો ફળ છે,
આવા આડના હળરો વન એક પર્વત પર છે,
આવા હળરો પર્વતો એક પૃથ્વી પર છે,
આવી હળરો પૃથ્વી એક દ્વીપ પર છે,
આવા હળરો દ્વીપ એક ઈંડામાં છે,
આવા હળરો ઈંડા એક સમુદ્રમાં છે,
આવા હળરો સમુદ્રો એક મહાપુરૂષના શરીરમાં છે,
અને તે વિરાટ પુરૂષ પરમાત્મા અક્ષર બ્રહ્મ છે.

બ્રહ્મતત્ત્વ :

શૂન્ય હે વસ્તુ....

શૂન્ય હે સાધન....

શૂન્ય હે પ્રાપ્તિ....

સોવનગર.

શ્રી યશોવિજયજી

જૈન ગ્રંથમાળા

દાદાસાહેબ, ભાવનગર.

ફોન : ૦૨૭૮-૨૪૨૫૩૨૨

૩૦૦૪૮૪૬